MIHAI VATAVU

BARBU DELAVRANCEA

gazetar și om politic

Bibliotheca HISTORICA

Cronica

Opera de restituire integrală a clasicilor literaturii române - dar nu numai a lor - reprezintă una dintre exigențele fundamentale ale celor aplecați asupra studierii trecutului,indiferent de generații, specializări și opțiuni de moment, mai mult sau mai puțin justificate. Cînd vom dispune, oare, de cîte o monografie consacrată activității politice a unor scriitori ca Titu Maiorescu, Duiliu Zamfirescu, Octavian Goga, C.Stere, Mihail Sadoveanu, George Călinescu etc., a unor filosofi ca P.P.Negulescu, Ion Petrovici, Mihai Ralea sau a unor intelectuali ca Matei Cantacuzino, A.C.Cuza și a multor altora? Decenii de-a rîndul, literați, istorici, politologi, sociologi și ziariști au reclamat lipsa unor asemenea demersuri,care fac imposibilă scrierea unor capitole esențiale de istorie, istorie literară și istorie a culturii.

Mihai Vatavu, un studios diligent și receptiv la imperativele vremii, ne oferă, cu această carte, o posibilă efigie a lui Barbu Delavrancea, acela care s-a afirmat, într-o epocă distinctă, ca om politic - nu unul oarecare, desigur - și ca ziarist, două ipostaze definitorii, care complinesc statura unei personalități unice din multe puncte de vedere. Să sperăm că acest volum, întru totul remarcabil, se va constitui într-un început și o îmbiere la meditație.

Gheorghe I.FLORESCU

CARTEA A APĂRUT CU SPRIJINUL MINISTERULUI CULTURII

Bibliotheca HISTORICA

ISBN 973 - 9206 - 25 - 5

Coperta: Mariana Stancu

Lucrare editată cu sprijinul Ministerului Culturii

ISBN: 973– 9206– 20– 4

MIHAI VATAVU

BARBU DELAVRANCEA

gazetar și om politic

CRONICA

1997

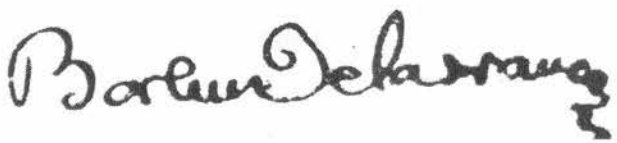

Soției mele *Veronica*
și fiicei mele *Mihaela*

ARGUMENT

După cum aprecia Barbu Ștefănescu – intrat definitiv în posteritate sub pseudonimul ce și l-a ales, *Delavrancea*, asupra căruia ne referim în lucrarea de față – marile personalități reprezintă adevărate „energii sociale", „sinteze etnice" ale unui popor, grăbind evoluția acestuia pe calea progresului. Mai aprecia, cu toată dreptatea, că personalitățile – politice, culturale și științifice – „mențin caracterul național, caracterizează epocile și le leagă între ele, întregind istoria și preparînd desfășurarea ei". (*Opere*, VII, București, 1970, p. 339).

Așadar, sesizînd direcțiile progresului și trebuințele colectivității din care acestea fac parte, ele determină un curent de opinie favorabil schimbării. Cunoscînd activitatea unor personalități din epoci revolute, vom cunoaște, deci, implicit, mai bine perioada istorică respectivă.

Din aceste considerente ne-am propus să facem cunoscută, printr-o lucrare mai amplă, personalitatea proteică a lui Barbu Delavrancea. A trăit între anii 1858-1918, iar activitatea sa publică este circumscrisă anilor 1877-1918. Aceasta reprezintă ultima perioadă a istoriei noastre moderne, în care s-au structurat pe deplin instituțiile democratice preconizate de generația Revoluției de la 1848.

Așadar, în etapa menționată poporul român a înregistrat progrese notabile pe plan social-economic și cultural. Au existat, desigur, și o serie de disfuncționalități ce au provocat tensiuni sociale – pe care le

semnalăm în lucrare (cap. I). Procedăm astfel deoarece, cum este si firesc, avem mereu în vedere relația biunivocă om-epocă, si, ca atare, ne străduim să prezentăm permanent măsura în care personalitatea de care ne ocupăm a răspuns la comandamentele epocii, implicîndu-se direct în accederea României pe calea progresului general.

În acest sens, după cercetarea exhaustivă a izvoarelor – Arhiva Delavrancea păstrată la Academie, apoi discursurile parlamentare si cele politice, precum si publicistica si scrierile sale literare – putem afirma, cu deplin temei, că, practic, nu există domeniu sau problemă importantă din plan social-economic, politic sau cultural, pe care marele om politic si jurist să nu o fi abordat, căutîndu-i rezolvarea si chiar aplicînd soluții în momentele în care a fost factor de decizie (primar al Capitalei sau ministru la diferite departamente economice).

Analizînd concepția sa politică (de orientare liberală pînă în 1898 si conservator-junimistă între 1898-1918), am ajuns la concluzia că, indiferent de partidul în care activa sau de nuanța politică pe care a avut-o Delavrancea, acesta a fost si a rămas un democrat convins, fiind, ca toate marile personalități, un exponent ce a lucrat cu toată energia sa clocotitoare si folosindu-si marile talente cu care era înzestrat – de scriitor, gazetar si de orator pentru progresul social, economic si cultural, pentru independența si unitatea națiunii române.

Dintre toate direcțiile si domeniile activității social-politice desfășurate de Delavrancea am stăruit, în cuprinsul lucrării, în special asupra poziției sale în problema agrar-țărănească si în cea națională. Astfel, pe baza unei ample documentări punem în lumină, în acest studiu, stăruința si forța de persuasiune deosebite cu care Delavrancea a militat pentru a determina în rîndul partidelor politice si a cercurilor guvernante din epoca sa o opinie favorabilă adoptării de reforme sau măsuri care să aducă un „spor de viață morală si materială în satele noastre" – după cum se exprima el însusi în Parlament, în urmă cu un secol.

Democratismul funciar al lui Delavrancea îl făcea să afirme, de asemenea, în 1888, în paginile gazetei „Democrația", al cărui redactor principal era, că țăranii aveau dreptul să trăiască liberi „sub soarele României" si să se bucure de roadele muncii lor. Considera problema agrară a fi de importantă națională, cerînd, tot în Parlament, să fie găsite căile optime pentru ameliorarea situației economice, sanitare si culturale precare a țărănimii paupere. În sprijinul acestui deziderat, pe care l-a formulat adesea si prin presă sau de la tribuna „Ateneului Român", Delavrancea amintea si faptul că „1848 (revoluția din acel an – n.n.) al țăranilor este. Drepturile omului pentru ei s-au revendicat". Ultima intervenție memorabilă a sa în Parlament, s-a produs la 9 iunie 1917, cînd a cerut cu vigoare să se acorde țăranilor ce luptau si se jertfeau pe front pentru apărarea țării cotropite vremelnic de dusman, „pămînt si drepturi" (politice – n.n.) si acest deziderat era formulat în perspectiva înfăptuirii Marii Uniri.

O altă problemă de bază a României moderne, care a stat timp de patru decenii în atenția marelui patriot a fost, desigur, problema națională, sau „cestiunea națională", cum era formulată în epocă.

Esența acestei probleme era, se știe, apărarea drepturilor românilor aflați sub asuprire străină – în Transilvania, Bucovina si Basarabia –, precum si potențarea constiinței lor naționale, pentru ca la momentul oportun, atunci cînd împrejurările externe aveau să îngăduie, aceste teritorii să se poată uni cu Țara Mamă, cu România.

Recunoscîndu-i-se marile merite de sprijinitor al cauzei românilor asupriți de peste hotare, B. Delavrancea a fost ales în două rînduri vicepresedinte al celei mai prestigioase societăți cultural-patriotice a timpului, „Liga pentru unitatea culturală a tuturor românilor", care după 1914 si-a manifestat deschis scopul politic, acela de înfăptuire a unității statale depline a românilor.

În anii primului război mondial (1914-1918), Delavrancea a susținut, cu întreaga-i energie clocotitoare, alături de alte mari

personalități, cum ar fi: N. Filipescu, Take Ionescu, N. Iorga, O. Goga, V. Lucaciu, S. Mândrescu s.a., cauza unității noastre statale, fiind considerat în epocă „sfîntul cauzei naționale". Un destin crud a făcut, însă, ca el să nu vadă cu ochii împlinirea idealului sacru al Unirii tuturor românilor, în memorabilul an 1918, pentru care militase întreaga viață.

S-a stins din viață la Iași, la 29 mai 1918, fiind înmormîntat pe Aleea Eroilor, în cimitirul Eternitatea. Se recunostea într-însul – pentru a prelua o apreciere a sa despre I. Rațiu (1905) – un „erou al simțirii, al cugetării și al acțiunii românești".

În cercetarea noastră ne-am detasat de o serie de aprecieri mai vechi conform cărora Delavrancea, sprijinind intrarea României în primul război mondial de partea Antantei, ar fi făcut „jocul" cercurilor imperialiste ale timpului. Am arătat mai sus că România urmărea la acea dată, prin intrarea în război mondial, eliberarea Transilvaniei și a Bucovinei de sub dominație străină, pentru integrarea lor în statul național. Este drept că unii autori care au avansat această părere și-au amendat ei însisi opinia, în următoarele ediții consacrate lui Delavrancea de după anul 1970.

În ceea ce ne priveste, am dori ca cercetarea noastră să fie o incitare la studiul vastei opere delavranciene, din partea istoricilor, sociologilor, politologilor și a altor cercetători.

I

O LUME ÎN SCHIMBARE. DELAVRANCEA ȘI EPOCA SA

Activitatea lui Barbu Delavrancea este circumscrisă anilor 1877, de cînd datează primele sale manifestări publicistice, și 1918, cînd încetează din viață, la Iași. Acestei ultime perioade a istoriei noastre moderne îi sînt specifice o serie de transformări esențiale pe plan social, economic, politic și cultural, schimbări favorizate și de noul statut juridic dobîndit de România în urma războiului de independență (1877-1878)[1]. După cucerirea independenței politice, ca urmare a luptei pline de jertfă împotrivă Imperiului otoman, aceasta trebuia consolidată prin emanciparea economică, prin dezvoltarea generală a țării[2]. Evenimentul amintit a creat, evident, condiții propice pentru dinamizarea vieții economice, sociale și culturale. Pentru înlăturarea efectelor profund negative ale dominației străine seculare, era necesară dezvoltarea economică pe baze moderne, prin impulsionarea industriei, alături de ramura economică tradițională, agricultura. Sistemul financiar, transporturile și comunicațiile, ca și învățămîntul și cultura, necesitau, la rîndul lor, noi impulsuri în vederea dezvoltării acestora. După măsurile eficiente ce fuseseră luate în timpul domniei lui Al.I. Cuza în aceste domenii, o nouă etapă istorică se deschidea în fața dezvoltării lor. Sesizînd perfect necesitățile epocii, numerosi

economisti, oameni politici si scriitori însufleţiti de convingeri patriotice, au militat cu fermitate, la sfîrsitul secolului trecut şi începutul veacului nostru, pentru dezvoltarea industriei si punerea în valoare a resurselor interne, condiţie *sine qua non* a propăşirii generale si a păstrării independenţei *de facto* a ţării. Dintre reprezentanţii curentului industrialist care au combătut teoria conform căreia România trebuia să rămînă ţară eminamente agrară[3], menţionăm pe D.P. Marţian, Ion Ionescu de la Brad, M. Kogălniceanu, P.S. Aurelian, A.D. Xenopol, B.P. Hasdeu, B. Delavrancea, C. Dobrogeanu-Gherea, St. Stîncă, R. Ionescu-Rion s.a.[4]. Prin diverse scrieri, ca şi prin conferinţe sau discursuri parlamentare, personalităţile menţionate au demonstrat necesitatea ineluctabilă pentru statul român de a-şi dezvolta în mod armonios economia. A ne fi limitat la economia agrară, argumentau ei, însemna să rămînem vesnic tributari străinătăţii, statelor occidentale industrializate. Pentru România, scria C. Dobrogranu-Gherea în 1908, dezvoltarea industriei „e posibilă si nu numai posibilă, dar si necesară si nu numai necesară, dar chiar o condiţie de existenţă în viitor a ţării, o condiţie de a fi sau a nu fi"[5].

La rîndul său, relevînd faptul că pentru România nu exista altă alternativă decît industrializarea, B. Delavrancea preciza în 1900: „România tară eminamente agricolă, aceasta e o banalitate, toată lumea vede că e o necesitate absolută ca ţara noastră să nu mai rămînă si pe viitor eminamente agricolă. Mergem cu lumea civilizată, adică ne industria- lizăm, sau pierim. Tara noastră a şi început de fapt industria mare care va face bine si agriculturii"[6].

Mijloacele cele mai propice pentru dezvoltare, recomandate cu căldură de economistii si oamenii politici adepţi ai industrializării erau, în condiţiile epocii, protejarea întreprinderilor moderne pe cale de a se înfiinţa şi adoptarea unei politici vamale protectioniste. Este ceea ce au făcut guvernele de după dobîndirea independenţei, si în special cele liberale. Astfel, în 1886 se adoptă un tarif vamal protecţionist, iar în

anul următor Legea „Măsuri generale pentru a veni în ajutorul industriei naţionale"[7]. Această linie a politicii economice româneşti avea să fie continuată, cu unele rezerve, şi de conservatorii veniţi la guvern în 1888.

O dovadă în acest sens este votarea, la 25 iunie (st.v. - n.n.) 1895, a unui nou tarif vamal care micşora taxele de import pentru produsele industriale, oferind o serie de avantaje ţărilor occidentale, dar rămînînd, în esenţă, o lege protecţionistă[8]. Opoziţia liberală a combătut în Parlament si prin presă proiectul noului tarif vamal, dar n-a putut împiedica votarea lui. Aceeasi opoziţie au întîmpinat conservatorii şi la discutarea, în 1893, a proiectului convenţiei comerciale româno-ungare, proiect ce urma să pună capăt „războiului vamal" declanşat în 1886. Convenţia menţionată, cît si Tratatul de comerţ, vamal si de navigaţie româno-german încheiat de guvernul conservator la 9 octombrie (st.v.) 1893, care dădea din nou produselor industriale din statele central-europene un ascendent asupra mărfurilor similare româneşti, au întîmpinat de asemenea opoziţia viguroasă a burgheziei liberale. Prin presă, întruniri si dezbateri parlamentare, liberalii au criticat vehement si Legea asupra maximului taxelor si contribuţiilor comunale, votată la 4/16 iulie 1893[9]. Prin aceasta se înăsprea regimul fiscal în comunele rurale si urbane, fiind afectaţi deopotrivă meseriasii, negustorii si ţăranii.

Atitudinea liberalilor faţă de legile amintite era expresia intereselor economice divergente ale burgheziei si moşierimii, divergenţe ce se vor repercuta si în plan politic. Nu este mai puţin adevărat, însă, că o serie de elemente clarvăzătoare din rîndul conservatorilor, mai exact componenţii grupării junimiste, în frunte cu P.P. Carp, au intuit necesitatea atragerii în circuitul economic a surselor de materii prime necesare dezvoltării industriei si în acest scop au iniţiat proiectul *Legii minelor*, care s-a si votat la 21 aprilie 1895. Legea era valoroasă deoarece prevedea, pentru prima oară în România, separarea dreptului

de proprietate asupra subsolului de cel asupra solului și conținea, totodată, măsuri de asigurare pentru muncitori[10]. Liberalii au combătut acest proiect al legii minelor sub motiv că încălca art. 7 din Constituție, ce consfințea caracterul sacru și inviolabil al proprietății. Opunîndu-se votării ei sub conservatori, pentru a nu le spori acestora popularitatea, liberalii au admis însă, pînă la urmă, că legea respectivă era resimțită ca o necesitate în vederea dezvoltării bazei de materii prime și combustibili necesari industriei. Avînd în vedere această necesitate, spre sfîrșitul guvernării lor (1895-1899) vor trece la aplicarea legii.

Dacă ar fi să găsim o notă definitorie pentru viața social-politică românească de la finele secolului trecut și din primele două decenii ale acestui veac, am spune că ea se caracteriza prin tendința de a transgresa perioada liberalismului pentru a ajunge în faza democrației burgheze, tendință avînd un caracter mai larg decît în faza precedentă. Disjuncția liberalism-democrație o întîlnim, între alții, la istoricul francez René Rémond. În lucrarea sa *Introduction à l'histoire de notre temps*[11], acesta definește perioada istorică consecutivă marii revoluții burgheze din Franța, de la sfîrșitul sec. XVIII, drept o epocă a liberalismului, care durează pînă la introducerea votului universal. În această epocă nouă, cu toată răspîndirea pe plan mondial a principiilor revoluției burgheze, în fapt nici în Franța și nici în celelalte state în care astfel de principii au triumfat nu s-a instituit un regim pur democratic, ci un liberalism aristocratic, în care elitei numelui i s-a substituit elita banului. Desigur, în regimul liberal se întîlnește practic o mare mobilitate a averilor și a persoanelor, datorită circulației nestînjenite a capitalurilor și a rolului pe care îl dobîndește învățămîntul. Dar acest liberalism este totuși unul aristocratic, de vreme ce nu oricine poate accede la funcții importante în stat[12]. Lipsa posibilităților egale pentru cetățeni în cazul unui asemenea regim este determinată de forma de guvernămînt, care adesea este una constituțional-monarhică, dar și de sistemul electoral cenzitar. Urmare a acestui fapt, în țările europene cu

regim liberal avea să se intensifice, mai ales începînd din ultimul pătrar al secolului trecut, asaltul elementelor burgheze democrate, pe de o parte, ca și al celor socialiste, pe de altă parte, împotriva regimurilor liberal-aristocratice, pentru instituirea unei democrații lărgite.

Acest tablou schițat pentru statele burgheze occidentale era valabil și pentru țara noastră. În adevăr, cu toate reformele progresiste înfăptuite în timpul domniei lui Al.I.Cuza și în pofida Constituției liberale promulgate în 1866, forțele politice interne nu au procedat la „organizarea în fapt", pentru a folosi o expresie a lui Delavrancea, a libertăților democratice. Ca urmare, liberalismul de tip aristocratic, cu consecința sa directă – dominația elitelor –, s-a instituit în toată plenitudinea lui. Acest fenomen social-politic se reflectă pregnant și în sistemul de vot, care era unul cenzitar, România fiind țara cu cel mai ridicat cens din Europa, precum și în slaba posibilitate a locuitorilor satelor de a accede la funcții mai importante, datorită situației lor economice precare. Faptul că o serie de elemente de condiție modestă ca T. Maiorescu, B. Delavrancea, Spiru Haret, Take Ionescu s.a. s-au putut ridica la cele mai înalte demnități în stat își avea explicația în democratismul sistemului de învățămînt și în valoarea însușirilor personale. Dar numărul celor ce au înregistrat o asemenea reușită era mult prea mic în comparație cu marea masă a locuitorilor țării. Drept urmare, în cele patru decenii care au precedat Unirea cea Mare s-a intensificat presiunea cercurilor democrate, de diverse orientări politice, pentru instituirea unei democrații lărgite.

Dominante în viața social-politică și economică a țării, prin poziția ce și-au asigurat-o după Unire (1859), erau, se știe, burghezia și moșierimea, reprezentate de Partidul Liberal și, respectiv, Partidul Conservator. Iar dacă în rîndul burgheziei mici și mijlocii, precum și al intelectualilor, se va dezvolta treptat un curent favorabil unor reforme democratice, în schimb moșierimea a rămas pînă la sfîrșitul perioadei de care ne ocupăm refractară lărgirii cadrului constituțional. Prin tipul

de proprietate asupra pămîntului, marele latifundiu, perpetuat la noi în țară și după reforma agrară din 1864, mosierimea avea asigurate puternice poziții economice, ceea ce explică și forța sa politică notabilă pînă la primul război mondial. Admițînd vînzarea de pămînt către țărani doar din domeniile statului, mult prea limitate în raport cu „foamea" de pămînt existentă la acea dată, mosierimea favoriza în fapt conflictele sociale latente sau deschise din lumea satelor. La rîndul ei, și burghezia s-a complăcut, vreme de cinci decenii după Unirea din 1859, în situația social-politică configurată mai sus. Promotoare a dominației unei elite a banului, burghezia nu a tins nici ea, pînă la începutul secolului nostru, la modificarea raportului de forțe în societate. Preferînd, pînă la această dată, conflictului cu mosierimea pe cel cu pauperii satelor și ai orașelor, burghezia a temporizat înfăptuirea unor reforme menite a lărgi bazele regimului liberal instituit la mijlocul veacului trecut. Aceasta a fost posibil și datorită faptului că în Partidul Liberal au cîștigat poziții de frunte o serie de elemente legate de mosierime sau stăpînind ele însele mari proprietăți funciare. Chiar președintele Partidului Național Liberal din anii 1892-1908, D.A. Sturdza, era unul din marii proprietari de pămînt ai țării. În aceste condiții, se înțelege că aripa moșierească a P.N.L. va fi refractară stabilirii unui nou echilibru de forțe în societate. Dar contradicțiile acumulate într-o măsură tot mai mare la orașe și, îndeosebi, la sate, au ajuns, treptat, în situația de a nu mai putea fi stăpînite, ele irumpînd în grave conflicte de tipul răscoalelor țărănești – în anii 1888, 1893-1894, 1899, 1907 – sau al grevelor muncitorești. Această stare conflictuală de nestăvilit va întări tot mai mult convingerea grupării tinerilor liberali, în frunte cu I.I.C. Brătianu, că trebuia acționată din nou supapa reformelor. Vom prezenta mai jos aceste clarificări care s-au produs în mentalul unor reprezentanți ai P.N.L.

Nemulțumirea față de orientarea dată P.N.L. de către D.A. Sturdza a dus, pe de altă parte, în ultimii ani ai secolului trecut, la apariția

disidenței liberale „drapeliste". Reprezentînd burghezia mijlocie și mică, această grupare cuprindea în rîndurile ei o serie de personalități politice deosebit de active, între care menționăm pe P.S. Aurelian, V.Lascăr, Em. Costinescu, P. Grădișteanu, N. Xenopol, B. Delavrancea s.a., manifestîndu-se ca adepți ai inițierii unor legi și măsuri de natură a ameliora situația maselor[13]. În articolul program al ziarului „Drapelul", apărut la 10 mai 1897, se arată că un partid „își poate slei capitalul faptelor" dacă nu vine cu noi și noi propuneri de îmbunătățire a vieții publice, a cerințelor sociale. În timpul guvernării acestora (noiembrie 1896 – martie 1897), „drapelistii" au trecut la aplicarea în practică a unor măsuri vizînd îmbunătățirea vieții maselor producătoare. Astfel, pentru muncitori s-a votat, în 1897, Legea repausului duminical, iar pentru țărani s-a elaborat proiectul legii privind înființarea Casei Rurale, instituție menită a mijloci vînzarea către acestia a moșiilor particulare. Episodul „drapelist" a fost, însă, de scurtă durată, gruparea dezmem- brîndu-se prin revenirea celor mai mulți dintre membrii ei la matca liberală, în vreme ce B. Delavrancea și P. Grădișteanu au trecut la conservatori, în același timp cu disidența condusă de N. Fleva[14]. Această regrupare a forțelor politice de la sfîrșitul anului 1899 a fost însoțită și de o altă acțiune importantă, constînd din trecerea la Partidul Liberal a unor elemente cu convingeri democrat-burgheze care făcuseră parte pînă atunci din P.S.D.M.R., între care V. G. Mortun, G. Diamandi și Iosif Nădejde. „Trădarea generosilor", cum este numită defecțiunea provocată în P.S.D.M.R. de elementele menționate, va determina, desigur, la rîndul ei, o serie de clarificări în cadrul mișcării noastre muncitorești și socialiste. Pe de altă parte, „generosii", împreună cu poporanistul C. Stere, întărind stînga liberală, vor provoca în P.N.L. un puternic curent de opinie în favoarea unei largi reforme agrare și a votului universal. Aceste reforme erau menite să amelioreze situația maselor muncitoare, chemîndu-le totodată, într-o măsură mult mai mare decît pînă atunci, la viața politică. Noua orientare a cercurilor

politice amintite avea loc pe fondul unei puternice presiuni a maselor, îndeosebi a țăranilor, împotriva ordinii de stat existente. Expresia cea mai puternică a acestei stări conflictuale a fost, desigur, marea răscoală a țăranilor din anul 1907. Zguduind conștiințele, dinamitînd inerția morală și politică, jertfa celor căzuți în lupta pentru întocmiri sociale mai drepte se află, împreună cu sacrificiile întregului popor din anii primului război mondial, la temelia construcției de stat cu întocmiri mai drepte a României Mari.

În perspectiva mărețului act al Unirii, o parte din elementele Partidului Conservator – ramura takistă și cea filipescană – au luat hotărîrea de a accepta, în 1916-1917, reformele preconizate de P.N.L. Reprezentant de frunte al celei de a doua grupări, B. Delavrancea le apără cu căldură în Parlamentul de la Iași, în vara anului 1917, cînd a cerut să se dea „pămînt și drepturi" țăranilor-ostași ce se jertfeau pe front pentru independență și unitate națională[15]. De altfel, elementele burgheze din Partidul Conservator și în special Take Ionescu au întrevăzut cu un deceniu înainte de declanșarea războiului necesitatea reformei agrare și a celei electorale, menite pe de o parte să estompeze contradicțiile sociale, pe de alta să adapteze mai bine partidul respectiv la exigențele epocii[16]. Lovindu-se de lipsa de receptivitate față de asemenea transformări în cadrul vechiului Partid Conservator, liderul amintit va crea, în 1908, Partidul Conservator-Democrat, dar cei ce vor avea, pînă la urmă, inițiativa reformelor menționate vor fi tot liberalii.

Tabloul schițat mai sus, al luptelor pentru reforme de esență burghezo-democratică din cele două decenii ce au precedat Unirea din 1918, nu ar fi complet dacă nu am pune în evidență și rolul jucat de curentele parapolitice: poporanismul, semănătorismul și haretismul, în crearea atmosferei favorabile acestor transformări atît de necesare în viața noastră socială și politică. Orientate spre realitățile sociale din mediul rural, aceste curente se deosebeau prin căile preconizate în vederea ridicării la o viață mai bună a satelor. Astfel, sămănătorismul,

al cărui mentor a fost, se știe, N. Iorga, considera posibilă refacerea unității naționale, armonizarea intereselor claselor sociale prin culturalizarea țărănimii și ridicarea nivelului moral al societății. Dincolo de erorile decurgînd din paseism și din simplificarea tabloului social al epocii (ceea ce ducea la conceperea unui dialog posibil între țărani și asupritorii lor, moșierii și arendașii), sămănătorismul are meritul de a fi determinat un larg curent de simpatie pentru țărănime, clasa ce ne-a păstrat timp de secole ființa de neam și statală[17].

În timp ce curentul sămănătorist vedea ridicarea nivelului general al țărănimii pe calea culturii, cel poporanist[18], în frunte cu C. Stere, ancorat mai temeinic în realitățile sociale ale epocii, împărtășea convingerea că nu se putea ameliora substanțial starea materială, sanitară și culturală a clasei respective fără o nouă împroprietărire și fără chemarea țăranilor la viața politică activă prin votul universal. Desigur, și la exponenții acestui curent întîlnim o serie de limite în gîndire. Astfel: C. Stere ca și G. Ibrăileanu, negau posibilitatea dezvoltării industriei și preconizau instituirea unui regim de democrație țărănească.

Poporanismul și haretismul (mișcarea inițiată printre învățătorii satelor de Spiru Haret[19], chiar sămănătorismul într-o anume măsură, au preconizat, fiecare în manieră proprie, ridicarea nivelului de civilizație a satului și au trecut la acțiuni menite, în concepția reprezentanților acestor curente, să aducă pacea socială, să preîntîmpine conflictele de clasă. Acțiunile lor erau mai mult sau mai puțin eficiente, dar nu trebuie să ignorăm preocuparea sinceră a exponenților acestor curente de a contribui la progresul societății românești. Convinși de necesitatea păstrării armoniei sociale, conservatorii au avut, la rîndul lor, propriile răspunsuri la problematica agrar-țărănească. Respingînd din interese de clasă ideea unei noi împroprietăriri, acestia vedeau cauzele principale ale suferinței țăranilor în lipsa unei bune și oneste administrații și propuneau ridicarea, în special prin cultură, a nivelului moral și profesional al țăranului. Măsurile preconizate de conservatori erau însă,

evident, inoperante, de vreme ce nu vizau si îmbunătătirea stării materiale, cu totul precare, a marii majorități a țăranilor.

Ca urmare a lipsei unității de vedere în problemele sociale în perioada 1907-1914, iar după izbucnirea războiului mondial si în chestiuni de politică externă, junimismul politic si Partidul Conservator în genere intră în disoluție. Astfel, aripa tînără a grupării junimiste, în frunte cu P.P. Negulescu, D. Onciul, C. Rădulescu-Motru, C. Litzica s.a. nu putea admite opoziția generației vîrstnice a partidului – P.P. Carp, T. Maiorescu, Al. Marghiloman s.a. – față de reformele propuse de liberali după furtunosul an 1907[20]. Minat din interior de astfel de contradicții, atacat de adversari pe față, condamnat de istorie la disoluție, Partidul Conservator își va înceta existența la scurtă vreme după război (1924). Cert este că unele forțe sociale intrau, la începutul secolului al XX-lea, în conul de umbră al istoriei, pentru ca altele să se afirme în toată plenitudinea, ca urmare a noului curs ce înscria istoria sub semnul dezvoltării.

***

Idealul național a fost factorul care a luminat, indubitabil, întreaga desfășurare a istoriei noastre moderne. Fortificată după emanciparea politică a statului român (1878), națiunea română se pregătea pentru ca, într-o conjunctură externă favorabilă, să-si poată înfăptui unitatea politică deplină[21]. Desigur, într-un moment sau altul al epocii moderne, partidele si grupările politice au adoptat o anumită tactică în lupta națională, funcție de împrejurările concrete în care se desfășura această luptă. Îndeosebi formațiile politice care aveau răspunderea guvernării trebuiau să țină seama de circumstanțe, de raporturile internaționale, pentru a nu risca să compromită edificiul statal si, implicit, însusi idealul național[22]. O serie de gînditori politici sau juristi ca V. Goldis, A.C. Popovici, B. Delavrancea s.a. au dat suport teoretic, ideologic,

luptei naționale a românilor, a popoarelor asuprite în genere. În scrierile lor, personalitățile amintite își sprijină pledoaria pe care o fac în favoarea egalei îndreptățiri a națiunilor pe dreptul natural, cum făcuse la timpul său și S. Bărnuțiu. Ei invocă, însă, și o teorie juridică mai nouă, aparținînd lui R. v. Jhering, reputat specialist german în drept. Acesta accentua, în scrierile sale, elementul finalist al dreptului, pe care îl considera o chestiune de etică practică[23]. Subliniind forța etică a ideii de drept, Jhering considera că rezistența față de nedreptate este o datorie a individului, ca și a colectivității. În lumina aceleiași concepții, B. Delavrancea arăta, cu prilejul unei întruniri a „Ligii culturale" din anul 1893, că „omul și popoarele au dreptul și datoria de a protesta, cînd nu pot mai mult, contra aservirei – și e și drept și e și datorie, căci acest protest se ridică nu numai în numele celor ofensați și umiliți, ci în numele umanității întregi"[24]. Conform principiului naționalităților, urma că „popoarele libere, prin chiar faptul că sînt libere, sînt datoare a libera pe cei de sub ele ca și pe cei de sub alții"[25]. Observăm că B. Delavrancea – ca și A.C. Popovici într-o expunere făcută la Ateneul din București despre *Principiul de naționalitate* (1894) – punea accentul pe naționalosmul democratic. B. Delavrancea și A.C. Popovici se fac, totodată, ecoul teoriei privind națiunea, dezvoltată de P.S. Mancini și E. Renan și care se baza pe factorul conștiință în definirea conceptului respectiv[26]. În afară de personalitățile menționate, dreptul la existență liberă al popoarelor a mai fost afirmat cu vigoare, chiar în toiul luptei naționale, de către oameni politici ca I. Rațiu, V. Lucaciu, O. Goga s.a., fruntași recunoscuți ai românilor de peste munți. Astfel, cel dintîi a rostit, cu prilejul procesului de la Cluj al memorandiștilor, vestitele cuvinte: „existența unui popor însă nu se discută, se afirmă"[27]. Deși I. Rațiu și ceilalți fruntași ai Partidului Național Român erau adepții rezistenței pasive în fața asupririi, acele cuvinte ale președintelui P.N.R. „cu rezonanțe aproape revoluționare"[28], dovedeau hotărîrea fermă a românilor asupriți de peste Carpați de a lupta prin toate mijloacele

pentru a-si păstra ființa națională. Era evident faptul că Imperiul habsburgic intrase într-un proces de disoluție, ca urmare a eterogenității sale etnice și datorită luptei de eliberare a popoarelor ce-l compuneau.

Burghezia, prin rolul său de clasă conducătoare a societății în acea etapă istorică, avea să fie, evident, hegemon al luptei naționale a românilor. Din rîndurile P.N.L., ca si dintre conservatori, s-au ridicat numeroase personalități care s-au situat în fruntea luptei pentru unire, în întreaga perioadă cuprinsă între războiul de independență si Unirea cea Mare. Menționăm, dintre acestea, pe V.A. Urechia, Take Ionescu, N. Filipesccu, I. Bianu, P. Grădișteanu, B. Delavrancea, N. Iorga, A.D. Xenopol, I.I.C. Brătianu s.a., iar dintre fruntasii politici ai românilor de peste munți pe I. Rațiu, V. Lucaciu, O. Goga, Valeriu Braniste, Onisifor Ghibu s.a. Demn de relevat este si faptul că fruntasii luptei naționale de pe cele două versante ale Carpaților nu si-au desfășurat acțiunile lor în mod izolat, ci au mobilizat permanent mase largi de intelectuali, funcționari, muncitori, meseriasi si țărani, unind adesea într-un larg suvoi pe cei indignați profund de suferințele fraților lor. Aceasta s-a văzut în anii Mișcării Memorandiste (1892-1894), ca si la începutul secolului, cu prilejul serbărilor jubiliare din anii 1904-1906 si 1911-1913 – desfășurate la București, Sibiu, Orăstie etc.[29].

Cum partidele politice puteau mai greu să susțină pe față lupta românilor asupriți, cu atît mai mult cu cît statul nostru aderase în 1883 la Tripla Aliantă, au fost înființate o serie de societăți cultural-patriotice urmărind obiective politice disimulate. Este vorba de societățile „Carpați", „Liga pentru unitatea culturală a tuturor românilor", „Cercul românilor de peste munți" s.a.[30]. Indeosebi „Liga culturală", înființată în 1891, a avut un rol dintre cele mai importante în orientarea si sprijinirea morală si materială a luptei naționale a românilor aflați sub dominație străină[31]. Dintre condutorii si animatorii „Ligii culturale", ce aparțineau celor mai diverse orientări politice, menționăm pe V.A. Urechia, P. Grădișteanu, B. Delavrancea, N.

Filipescu, Take Ionescu s.a.[32]. Unii dintre acestia, între care și B. Delavrancea, s-au aflat în fruntea organizației respective încă de la înființarea acesteia, în 1891, și pînă la Unirea din 1918.

În lupta pentru unitate națională au existat, firește, și greutăți, unele perioade de reflux, datorate fie unor cauze externe – cum ar fi intensificarea asupririi din partea stăpînirii străine în unele perioade, fie unor cauze de ordin intern, proprii mișcării. Am cita în acest sens disensiunile ivite la nivelul conducerii P.N.R., pe chestiunea tacticii optime în desfășurarea luptei naționale. Astfel, I. Rațiu si sprijinitorii săi au fost adepții tacticii pasiviste, bazată în principal pe neparticiparea P.N.R. la campaniile electorale și deci la activitatea parlamentară din Ungaria. „Activistii", cum erau numiți cei ce preconizau si foloseau tactici opuse, vor imprima ulterior, după moartea lui I. Rațiu (1902), o linie mai energică activității P.N.R., acceptînd să participe la viața politică din statul maghiar, în vederea călirii luptătorilor si afirmării mai pregnante a partidului în cadrul dezbaterilor parlamentare de la Budapesta.

„Liga culturală" a cunoscut, la rîndul ei, o perioadă de stagnare a activității sale, în ultimii ani ai secolului trecut și în primii ani ai veacului nostru, pînă ce, după 1905, primește un nou impuls sub conducerea lui N. Iorga[33]. N-au lipsit nici unele încercări de a transforma „Liga" în instrument politic al unuia sau altuia dintre partidele de guvernămînt. Această tendință a fost însă respinsă de fruntasii clarvăzători ai luptei naționale, care au arătat că organizația respectivă trebuia să acționeze în vederea împlinirii măretului ideal propus si să se situeze în afara oricăror considerații de politică militantă. Unele prejudicii a adus, apoi, cauzei naționale si atitudinea șefului P.N.L., D.A. Sturdza, de sprijinire, mai intensă sau mai slabă, a luptei transilvănenilor, după cum partidul se afla sau nu la putere. Se crea astfel impresia că liderul liberal agita chestiunea națională în opoziție, pentru a ajunge la putere, după care o neglija[34].

Un eveniment care anunța reorientarea politicii externe a României a fost cel de al doilea război balcanic. N. Iorga, martor al evenimentelor, releva în lucrările sale poziția net ostilă a opiniei publice românești, în anii 1912-1913, față de Austro-Ungaria. Concluzia sa era aceea că nu războiul contra Bulgariei era problema cea mai importantă, deoarece atunci cînd trupele noastre treceau Dunărea soldații scandau deviza: „În Ardeal". Marele istoric mai observa că „dacă Bulgaria vrea să zdrobească Serbia pentru a mulțămi Viena (...) se poate spune cu drept cuvînt că peste Dunăre se discută chestiunea Ardealului, că se începe războiul împotriva voinții austriece"[35]. Și într-o serie de lucrări recente ale istoriografiei noastre consacrate politicii externe a României din perioada respectivă se relevă faptul că războiul cu Bulgaria a avut o semnificație mult mai amplă, fiind „un prim pas concret de desfacere din alianța cu Austro-Ungaria, un prim pas ce deschidea drumul spre ample acțiuni avînd drept tel eliberarea Transilvaniei"[36]. Presa transilvăneană a epocii sublinia, la rîndul ei, impulsul pe care îl primise, odată cu războaiele balcanice, lupta de eliberare a națiunilor asuprite. Astfel, ziarul „Românul" din Arad arăta că de la aceste evenimente „de cîte ori se vorbește acum de un popor, se ia în cumpănă, fără nici un gînd rău, întregul popor, ori sub cîte stăpîniri ar fi"[37].

Anii neutralității României (1914-1916), de după declanșarea primului război mondial, au fost o perioadă de mare tensiune internă. În acest timp în opinia publică s-a cristalizat convingerea că, dacă oamenii nostri politici aveau să acționeze cu înțelepciune și hotărîre, se va putea înfăptui idealul național, în condițiile înfrîngerii pe front a Puterilor Centrale[38]. În momentul declanșării conflagrației mondiale (15/28 iulie 1914), factorii de decizie de la București aveau de făcut o opțiune de politică externă de maximă importanță, avînd în vedere, în perspectivă, soarta întregii noastre națiuni. În aceste condiții, la Consiliul de Coroană din 21 iulie/3 august 1914 s-a declarat neutralitatea României,

în pofida dorinței regelui Carol I și a lui P.P. Carp de a se onora tratatul încheiat în 1883 cu Puterile Centrale și reînnoit în mai multe rînduri după aceea[39]. În adoptarea hotărîrii amintite, factorii de decizie au fost nevoiți să țină seama de opinia publică, aceasta fiind categoric ostilă unei intervenții alături de Austro-Ungaria și Germania, dat fiind că prima asuprea milioane de români.

Deoarece era greu de presupus că aveam să reusim să păstrăm pînă la sfîrșitul războiului starea de neutralitate, datorită presiunii exercitate de grupările beligerante pentru a ne determina să ne angajăm în conflictul militar, fracțiunile conservatoare conduse de N. Filipescu și, respectiv, Take Ionescu au început agitația pentru alăturarea noastră de partea Antantei. Se avea în vedere, evident, eliberarea Transilvaniei și a Bucovinei, unde populația românească se sacrifica pe front pentru o cauză străină. Sufletul acestor agitații erau fruntașii conservatori amintiți, cărora li s-au adăugat imediat cunoscuții oameni politici B. Delavrancea, M. Cantacuzino, C. Mille s.a., constituind o grupare dinamică denumită „Acțiunea Națională"[40].

Organizația amintită întreținea, prin numeroase mitinguri, o agitație permanentă prin care îndemna la acțiune deschisă împotriva Austro-Ungariei. Același obiectiv îl aveau manifestațiile „Ligii Culturale" care devine, începînd din decembrie 1914, „Liga pentru unitate politică a tuturor românilor", avînd ca președinte pe V. Lucaciu iar ca vicepreședinte pe B. Delavrancea. Deoarece nu cunostea tratativele secrete inițiate de I.I.C. Brătianu cu statele membre ale Antantei, opoziția, și în primul rînd conservatorii filoantantisti, exercitau presiuni asupra guvernului, amenințînd uneori să-l răstoarne, dacă nu vine în întîmpinarea dorinței opiniei publice de a fi eliberate teritoriile românești asuprite de Austro-Ungaria. Acțiunile opoziției, ale „Ligii" și ale „Acțiunii Naționale" au avut meritul însemnat de a lămuri opinia publică asupra țelurilor juste ale României în viitoarea sa participare la război de partea Antantei. După doi ani de neutralitate, România se

alătură coaliției amintite, în urma semnării tratatului politic și militar din 17/30 august 1916 cu Franța, Marea Britanie, Rusia și Italia[41]. Armata și poporul, al căror entuziasm era mai mare decît mijloacele de luptă de care dispuneau, au trăit, se știe, după primele succese, dureroasa înfrîngere pe front în fata unor adeversari mult superiori nouă ca tehnică militară[42]. Datorită ocupării celei mai mari părți a țării de către dusman, guvernul și parlamentul se refugiară la Iași.

Ca urmare a creării unor posturi de miniștri fără portofoliu, în decembrie 1916 avu loc o remaniere a guvernului, în componența sa intrînd și o serie de elemente conservatoare, în frunte cu Take Ionescu. Se forma, astfel, așa numitul guvern al unității naționale. În iunie 1917 are loc o criză de guvern, ca urmare a retragerii lui Take Ionescu, în înțelegere cu ceilalți miniștri conservatori. Criza s-a rezolvat după trei săptămîni, prin reintrarea lui Take Ionescu în guvern, ca vicepresedinte, în vreme ce B. Delavrancea venea la Ministerul Industriei și Comerțului, iar N. Titulescu la Finanțe[43].

Una din sarcinile prioritare ale guvernului respectiv a fost, se știe, votarea reformelor. Este evident că situația grea a țării și teama de radicalizarea luptei maselor a determinat cercurile conducătoare să grăbească adoptarea, prin modificarea Constituției, a reformei agrare în limite mult mai largi decît se preconizase în 1914, precum și promulgarea votului universal. Pentru a nu fi depășit de evenimente, regele Ferdinand arăta într-o proclamație adresată soldaților, la 23 martie/5 aprilie 1917, că aceștia „și-au cîștigat dreptul de a stăpîni într-o măsură mai largă pămîntul pentru care s-au luptat", precum și dreptul de a obține o participare mai largă la treburile statului[44].

Relevînd legătura dintre problemele sociale si cea națională, Take Ionescu arăta, într-un discurs rostit în Cameră în 1916, că ajunsese, împreună cu N. Filipescu, la concluzia că „și o largă reformă trebuie să iasă din crearea unei Românii Mari, și o democratizare prin întinderea dreptului de vot[45]. B. Delavrancea arăta, la rîndul său, într-un discurs pe

marginea reformelor, că acestea se făceau și în perspectiva desăvîrșirii unității naționale: „Dîndu-le ce nu au (țăranilor – n.n.) noi îi cucerim biruindu-ne. Întindem hotarele țării; întreim populația rurală, îmbogățind-o si înălțînd-o la demnitatea de om; sporim puterea ei de muncă, de siguranță si de liniște"[46]. Avînd în vedere aceste obiective, înflăcăratul patriot cerea deputaților: „să dăm țăranilor eroi ceea ce trebuie să le dăm, si să le dăm din toată inima și cu toată dragostea noastră"[47].

La sfîrșitul anului 1917 și începutul celui următor s-au precipitat o serie de evenimente defavorabile țării noastre. Astfel, cu toate strălucitele victorii ale armatei, din vara anului 1917, acestea nu au putut fi fructificate datorită situației politice și militare generale. La 18 februarie/3 martie 1918, Rusia Sovietică a încheiat pace separată cu Puterile Centrale, armata română fiind pusă, practic, în imposibilitate de a mai rezista. Ultimatum-ul dat de Mackensen guvernului de la Iași, ca în termen de patru zile să lămurească situația militară și politică a țării, a determinat apariția unor dimensiuni între mebrii guvernului. La Consiliul de Miniștri din 25 ianuarie/7 februarie 1918, luîndu-se în discuție acest ultimatum, miniștrii conservatori au cerut denunțarea imediată a armistițiului si continuarea războiului. Membrii liberali ai guvernului considerau oportun să se prelungească armistițiul, dacă se va putea, iar în caz contrar să se angajeze convorbiri de pace cu germanii în vederea cîștigării de timp, pentru eventuala retragere a armatei și a administrației în Ucraina. Generalul Al. Averescu emise propunerea ca România să încheie pace separată cu Puterile Centrale, avînd față de aliați justificarea că Rusia, care ne era aliat și vecin, se retrăsese și ea din luptă[48].

Aceste divergențe de păreri au dus la retragerea din guvern a celor patru miniștri conservatori: Take Ionescu, B. Delavrancea, M. Cantacuzino și N. Titulescu. În această situație, I.I.C. Brătianu a fost nevoit să anunțe demisia întregului său cabinet[49]. Unii dintre miniștrii

conservatori si-au expus și în Parlament părerea în legătură cu situația din acel moment a țării. Astfel, B. Delavrancea arăta într-un discurs rostit în Cameră că se impune continuarea luptei, pentru a nu se pierde roadele victoriilor de la Mărăști, Mărășești și Oituz. Rezistînd eroic, considera el, „vom păstra lumii întregi drepturile noastre de popor viteaz și demn, și față de întregul neam..."[50].

Factorii de decizie au preferat, după cum se știe, soluția păcii separate, denunțată însă de îndată ce Puterile Centrale au intrat în dificultate pe alte fronturi. Acest lucru s-a întîmplat datorită înfrîngerilor militare, pe care Puterile Centrale le-au înregistrat pe front, dar și datorită deteriorării grave a situației lor interne ca urmare a intensificării luptei sociale și naționale a popoarelor asuprite de acestea, luptă ajunsă la apogeu spre sfîrșitul anului 1918.

Privit retrospectiv, actul de la 1 Decembrie 1918, care a finalizat Unirea politică a românilor, ne apare ca rezultat al acțiunii convergente a maselor, a tuturor claselor sociale și a personalităților politice, culturale și științifice.

NOTE

[1] I.Boicu, V. Cristian, Gh. Platon (eds), *România în relațiile internaționale*, Junimea, Iași, 1980.

[2] I. Boicu, V. Cristian, Gh. Platon, V. Russu, *Independența, lupta milenară a poporului român*, Junimea, Iași, 1977.

[3] Olga Constantinescu, *Critica teoriei „România – țara eminamente agricolă"*, București, 1973.

[4] *Ibidem*, p. 64-68; *Progresul economic în România*, București, 1977, p. 98.

[5] Apud O. Constantinescu, *op.cit.*, p. 106.

[6] „Monitorul Comunal", București, nr. 45 din 1900, p. 635-637.

[7] *Progresul economic în România*, ed. cit., p. 101-102.

[8] *Ibidem*, p. 93-105.

[9] „Voința națională", an. X, nr. 2731 din 18.XII.1893, p.1.

[10] Traian Lungu, *Viața politică în România la sfîrșitul secolului al XIX-lea, 1889-1900*, București, 1967, p. 138-141; I. Bulei, *Sistemul politic al României moderne. Partidul Conservator*. București, 1987.

[11] René Rémond, *Introduction à l'histoire de notre temps, 2.le XIX-e siècle 1815-1914*, Edition du Seuil, 1974, p. 42 și urm.

[12] *Ibidem*, p. 46-50.

[13] Tr. Lungu, *op.cit.*, p. 218-231.

[14] Mircea Iosa, Tr. Lungu, *Viața politică în România 1899-1910*, București, 1977, p. 34-43.

[15] (Barbu Delavrancea), *Pămînt și drepturi... Discurs ținut în ședința Camerei din 9 iunie 1917*, Iași, 1917.

[16] C. Xeni, *Take Ionescu*, ed. a III-a, București, 1933, p. 176.

[17] Z. Ornea, *Sămănătorul*, București, 1971.

[18] Z. Ornea, *Poporanismul*, București, 1972.

[19] Șerban Orăscu, *Spiru Haret*, București, 1976.

[20] Z. Ornea, *Comentarii*, București, 1981, p. 31-32.

[21] *Desăvîrșirea unificării statului național român. Unirea Transilvaniei cu vechea Românie*, București, 1968; Ștefan Pascu, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*, Cluj-Napoca, 1968, p. 145-210.

[22] Gheorghe Platon, *Desăvîrșirea unității de stat – principal obiectiv al politicii românești în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie" «A.D.Xenopol», tom. XV, Iași, 1978, p. 233-242; *Noi cercetări privitoare la relațiile României cu Puterile Centrale*, în loc.cit., tom. XVII, 1980, p. 687-695.

[23] Cf. George Em. Marica, *Studii de istoria si sociologia culturii române ardelene din secolul al XIX-lea*, I, Cluj-Napoca, 1977, p. 294-295.

[24] „Voința Națională", nr. 2469, din 25.I.1893, p. 1-2; cf. și „Tribuna", (Sibiu), X, nr. 28, din 7.II.1893, p. 109.

[25] *Ibidem*.

[26] George Em. Marica, *op.cit.*, p. 282 și nota 24.

[27] Cf. V. Netea, *Istoria Memorandului*, București, 1947, p. 294.

[28] Al. Porteanu, *Lupta politică a românilor transilvăneni împotriva dualismului austro-ungar*, în „Contemporanul", nr. 21, (1802), din 22.V.1981, p.5.

[29] V. Netea, *Spre unitatea statală a poporului român*, București, 1979; T. Pavel, *Mișcarea românilor pentru unitate națională și diplomația Puterilor Centrale (1878-1895)*, Timișoara, 1979.

[30] V. Netea, *Spre unitatea statală a poporului român*, p. 186-251; C. Nutu, G.D. Iscru, *Continuitate, unitate, libertate națională în programele politice ale românilor din Transilvania*, în *Unitate și continuitate în istoria poporului român*, București, 1968, p. 265-287; V. Cârticăpeanu, *Mișcarea culturală românească pentru unirea din 1918*, București, 1968, p. 190-242; I. Bulei, *Atunci când veacul se năștea*, Ed. Eminescu, București, 1990.

[31] V. Netea, C. Gh. Marinescu, *„Liga Culturală" și Unirea Transilvaniei cu România*, Iași, 1978.

[32] *Ibidem*, p. 7-12; *Unirea Transilvaniei cu România. 1 Decembrie 1918*, sub red. I. Popescu-Puțuri și Aug. Deac, București, 1972, p. 402-407; *Desăvârșirea unificării statului național român...*, 1968, p. 52 și urm.

[33] V. Netea, C. Gh. Marinescu, *op.cit.*, p. 209 și urm.

[34] A. Bunea, *Susținătorii problemei transilvane în Parlamentul României (1892-1899)*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai", s. Historia, fasc.1, Cluj Napoca, 1971, p. 76-80.

[35] N. Iorga, *Sub trei regi. Istorie a unei lupte pentru un ideal moral și național*, Vălenii de Munte, 1932, p. 153.

[36] Eliza Campus, *Din politica externă a României 1913-1947*, București, 1980, p. 21.

[37] „Românul" (Arad), din 16/29 iunie 1914, p. 1.

[38] St. Pascu, *op.cit.*, p. 254 și urm.

[39] *România în primul război mondial*, coordonator st. Ion M.Oprea, București, 1979, p. 33-48.

[40] *Ibidem*, p. 83; C. Nutu, *România în anii neutralității*, București, 1972, p. 151-156.

[41] *România în primul război mondial*, 1979, p. 137-150.

[42] *Ibidem*, p. 151-219.

[43] M. Tudorica, I. Burlacu, *Guvernele României între anii 1866-1945*, în „Revista arhivelor", XLII, vol. XXXII, nr. 2, București, 1970, p. 440.

[44] Cf. *România în primul război mondial*, p. 255-258; „Mișcarea", XI, nr. 90 din 23.IV.1917.

[45] *D.A.D.*, sesiunea 1916-1917, ședința din 14.XII.1916, p. 43.

[46] *Ibidem*, ședința din 3.IV.1918, p. 588.

[47] *Ibidem*, p. 589.

[48] *România în primul război mondial*, ed. cit., p. 323.

[49] *Ibidem*.

[50] B. Delavrancea, *Opere*, VIII, București, 1971, p. 323.

II

FORMAȚIA INTELECTUALĂ. ÎN CĂUTAREA UNUI DRUM (1877-1887)

Raportîndu-si principalele momente ale existenței la evenimentele istorice cruciale ale epocii în care a trăit, B. Ștefănescu Delavrancea arăta, într-o broșură publicată în 1894[1], că s-a născut în anul cînd toți românii își exprimau aspirațiile lor în Adunările ad-hoc (11.IV.1858, st.v.)[2], a rostit primele cuvinte în anul Unirii Principatelor, a început a gîndi cînd domnea Al.I.Cuza, a scris primele rînduri de entuziasm cînd armata noastră se întorcea victorioasă de peste Dunăre, aducînd țării independența. La acestea am adăuga faptul că a ajuns la cele mai mari demnități (ministru în 1911-1912 si 1917-1918; academician în 1913) cînd la orizont se profila înfăptuirea Marii Uniri si a încetat din viață în anul în care se prodicea acest măret act (29.IV.1918), la care el însusi si-a adus – alături de alte personalități – o contribuție remarcabilă[3]. Descendenței țărănești i se datorează, indubitabil, simpatia nedezmințită, mărturisită deschis de B. Delavrancea, pentru clasa țărănimii dezmoștenite, depozitară a unui bogat tezaur spiritual, pe care s-a străduit să-l pună în valoare. Familia tatălui său, Ștefan Tudorică Albu sau Gheorghe Stefănescu – pentru a consemna numai două din apelativele sub care acesta a fost cunoscut – era de origine vrînceană,

ceea ce explică pseudonimul adoptat de scriitorul si omul politic B. Delavrancea. Aceasta a trăit însă în satul Sohatu-Ilfov pînă în preajma anului 1845, cînd tatăl său, care se îndeletnicea si cu cărăusia de grîne, s-a stabilit în cartierul bucurestean Delea-Nouă[4]. În ciuda ocupației complementare a tatălui, avînd o familie numeroasă[5], acesta nu a reusit să ajungă la o situație materială prosperă. Cert este că, după stabilirea la București, familia sa nu a renunțat total la habitatul de tip rural, ceea ce a permis biografilor să valideze afirmația delavranceană că el este „fiul țăranului clăcaș, împroprietărit la 1864"[6]. Trainicile legături ale familiei lui B. Delavrancea cu lumea satului, chiar după stabilirea familiei sale la periferia Capitalei, explică puternicul filon popular din opera viitorului scriitor.

La una din școlile de cartier prin care a trecut, învățătorul Spiridon Danielescu i-a dat copilului numele de Stephănescu, pe care îl va folosi pînă în anul 1884, cînd adoptă pseudonimul amintit. Un alt învățător, Ion Vucitescu, va deveni eroul nuvelei *Domnul Vucea*, tip al mentorului scolii lancasteriene, lipsit de metodă didactică si de tact pedagogic[7]. La absolvirea scolii primare, B. Stefănescu se înscrie la liceul „Sfîntul Sava", pe care îl urmează între anii 1870-1877, ca bursier. Aici l-a avut coleg pe viitorul mare jurist si om politic Take Ionescu, absolvent în 1875 al liceului[8]. Nuvela *Bursierul*, cu puternice accente autobiografice, prezintă această perioadă plină de privațiuni a tinereții sale, ale cărei ecouri pot fi detectate cu usurință si în alte scrieri, precum si în corespondența purtată cu Elena Miller-Verghy[9].

Totusi, încă din timpul domniei lui Al.I.Cuza (1859-1866), în statul român modern, scoala a reprezentat unul din mijloacele prin care se putea afirma pe plan social, politic si cultural un element de condiție socială modestă, cum era si B. Delavrancea. Grație talentului si inteligenței sale sclipitoare, el se va număra printre acele putine elemente „selectate" de societatea vremii din straturile de jos ale poporului, si care vor accede la cele mai înalte funcții politice si administrative.

Anii petrecuți în renumitul liceu „Sfînta Sava" sînt cei în care tînărul Delavrancea își însușește bazele culturii și ale științei. Dintre profesorii pe care i-a avut aici menționăm pe D.Aug. Laurian, cu care a studiat filosofia și limbile clasice, și pe Anghel Demetriescu, profesor de istorie. Cel dintîi era fiul reputatului cărturar și fruntaș al revoluției de la 1848, A.T. Laurian, desfășurînd el însuși nu numai o activitate didactică remarcabilă, dar și una de sprijinire, îndeosebi prin presă, a luptei naționale a românilor asupriți de peste Carpați. În 1877, D.A. Laurian întemeia ziarul independent „România liberă" – devenit, în 1881, organul grupării politice junimiste –, primul cotidian românesc modern[10]. Ținuta deosebită a ziarului a fost determinată și de prezența în rîndurile redactorilor și colaboratorilor săi a unor gazetari tineri, deosebit de talentați, cum erau D. Zamfirescu, Al. Vlahuță și B. Delavrancea. Acesta din urmă ajunsese să facă gazetărie încă din anul 1877, cînd devine student în drept. Bogăția de cunoștințe – îndeosebi în domeniul disciplinelor umaniste – acumulate de tînărul Delavrancea, dotat cu o mare forță de expresie, este vizibilă și din faptul că, încă, student fiind, este invitat, la recomandarea fostului profesor Anghel Demetriescu, să țină conferințe de literatură și de filosofie la Institutul Nou Normal de Domnișoare din București, condus de Elena Miller-Verghy. Între profesorii Institutului respectiv se mai aflau D. Zamfirescu, Spiru Haret, Al. Vlahuță, St. Sihleanu ș.a.[11] Paralel cu aceste îndeletniciri, lucra în redacția „României libere", în care publica, sub pseudonimul „Argus", tablete în proză (*Zigzaguri*) ce-l anunță de pe acum pe observatorul de mai tîrziu – din scrierile de factură realistă – al moravurilor societății vremii. B. Delavrancea se face, apoi, ecoul opiniei publice românești față de o serie de evenimente remarcabile ale epocii. Astfel, în numărul din 9 iunie 1877 al gazetei amintite el publică poezia intitulată *Stanțe închinate Măriei Sale Principele Carol I*, prin care, în versuri avîntate, evoca gloria străbună și își exprima încrederea deplină în dreptatea cauzei române și în triumful ei: „Sîntem

prea puțini la număr, fără număr prin virtute: /Sîntem tari c-avem dreptate; neînvinși prin viitor"[12]. În aceeași gazetă publică și prelegerile de filosofie ale lui T. Maiorescu pe care le audia la Universitate, însoțindu-le, uneori, de scurte note critice[13]. Într-o scrisoare din 1898 către un fost coleg de facultate, B. Delavrancea făcea elogiul ilustrului critic, profesor și animator cultural, arătînd ce mult datora tînăra generație, sub raportul pregătirii intelectuale, lui T. Maiorescu. Dintre profesorii de la Facultatea de drept ai lui Delavrancea, menționăm pe Danielopol, I. Zalomit ș.a. În 1882 își trece examenul de licență în drept cu teza *Pedeapsa, natura și însușirile ei*, pe care o și publică în același an[14]. Teza, bazată pe o amplă bibliografie, probează marea capacitate de sinteză a celui ce va deveni un reputat jurist și om politic. Dintre cei ce l-au cunoscut în această perioadă a vieții sale, Mărgărita Miller-Verghy ni-l descrie ca pe un „element ireductibil, care nu se lăsa asimilat de ambianța mondenă înconjurătoare"[15]. Aceeași autoare ne vorbește și despre „muncile sale strivitoare"[16], îndeosebi activitatea din redacția gazetei amintite, ca și despre „asprele renunțări" pe care și le-a impus pentru a se realiza pe plan intelectual. Constatarea din 1895, a lui B. Delavrancea, făcută într-o ședință a Camerei, după care un sărac, un copil de sătean, „numai întîmplător poate străbate toate gradele învățămîntului, pentru a-și dezvolta darurile și talentul cu care a sosit de la natură", era rezultatul propriei experiențe. Chiar dacă elementele sărace reușeau să obțină o diplomă, arăta B. Delavrancea cu același prilej, întrucît nu puteau să-și desăvîrșească studiile în străinătate ele erau nevoite să accepte posturi modeste de funcționari pentru a-și cîștiga existența.

Preocupările și profilul său moral din acești ani de formație (1877-1884) ne sînt cunoscute din corespondența și din opera sa. Sesizăm, astfel, tentația sa demiurgică, proprie marilor personalități ale culturii, de a cunoaște în profunzime natura în genere și natura umană, societatea, în special, pentru a nu mai vorbi de tentația autocunoașterii.

În această străduință de a-și apropia tezaurul de cunoștințe al omenirii în cele mai variate domenii – de la filosofie, drept, literatură, artă, la medicină și multe altele – a depus o „rîvnă sălbatică", considerîndu-se combatant perpetuu în „războiul cugetării"[18]. Pentru cei de condiția sa socială, secolul în care trăia – aprecia Delavrancea – era „eminamente al luptei, al muncei de bivol, al muncei pe brînci", mai ales într-o țară în care, ca să fii băgat în seamă se cer atîtea „forme"[19], adică diplome. Această notă socială critică a gîndirii sale este completată de observația – conținută în aceeași scrisoare din 1881, către Elena-Miller-Verghy – că trăia „în veacul cămătarilor, în care chiar simțirea nu are valoare dacă nu produce bani calzi"[20]. Căilor posibile de ascensiune pe plan social, unele neoneste, el le opune munca, munca îndîrjită. Un model etic a avut în acest sens în tatăl său, despre care arăta că i-a lăsat moștenire „sărăcia și cinstea"[21]. Datoria liber asumată, tendința de auto-perfecționare intelectuală pentru a-și putea servi cît mai bine poporul, rezultă limpede, între altele, și dintr-o corespondență a sa din vremea studiilor pariziene, în care vorbea despre „idealul de țară, de colectivitate, de luptă pentru binele comun, de mîndrie națională"[22], ca valori care îl animau într-o înaltă măsură – în ciuda unor insatisfacții personale – și care îl vor însufleți întreaga viață. Spre apusul vieții, într-o scrisoare către tînărul scriitor A. de Herz, expunîndu-i același crez altruist, el arăta că prefera neizbînda muncind pentru toți, victoriei ușoare de a triumfa exilat în mijlocul poporului în care te-ai născut. „Trudindu-te, făurești legătura cu ființa cea mare a nemului"[23], scria Delavrancea.

În casa Elenei Miller-Verghy, unde era primit cu multă familiaritate și apreciat pentru vastele sale cunoștințe în diverse domenii, viitorul scriitor și om politic a întîlnit o atmosferă propice împlinirii profilului său spiritual. Avem în vedere că salonul acesteia era frecventat de profesori, literați și oameni de știință, cum ar fi Anghel Demetriescu, Duiliu Zamfirescu, St. Sihleanu, Spiru Haret, Al. Vlahuță s.a., care erau stimulați în dezbateri libere de idei literare, artistice, științifice.

După obținerea licenței în drept, cunoscînd marile lui potențe intelectuale și artistice, fratele său Nicu Ștefănescu și familia Verghy insistă pe lîngă B. Delavrancea să plece la Paris pentru a-și desăvîrși studiile juridice și, eventual, a-și de doctoratul în drept. În acest scop, fratele său îi obținu o bursă de la N. Califaroff, al cărui avocat era. Acest filantrop îi ajutase și pe alți mulți tineri să studieze[24]. O serie de stipendii urma să primească, de asemenea, de la gazeta „România Liberă", deoarece rămînea în continuare corespondentul acesteia. Tot aici va publica în foileton și primele nuvele. În timpul sejurului parizian (1882-1884), Delavrancea a adîncit studiul „dreptului gintilor" – cum se numea atunci dreptul internațional –, apoi al dreptului natural, al economiei politice, filosofiei și istoriei. Își propunea, totodată, să învețe și limbile germană și engleză[25]. La l'École de Haute Études a urmat cursuri de istorie, iar la Sorbona a audiat prelegeri de filosofie pozitivistă, acest curent filosofic fiind răspîndit atunci în Franța de adepții lui Victor Cousin. Din opera lui B. Delavrancea – îndeosebi din nuvela *Trubadurul* – rezultă, însă, că acesta a aprofundat și alte sisteme filosofice, între care amintim pe cel kantian, cel hegelian, apoi sistemul lui Schopenhauer s.a. Din unele discursuri parlamentare ale sale rezultă că avea și cunoștințe de filosofie marxistă, receptate prin filieră anarhistă, care însă nu i-au influențat fondul gîndirii liberal-democratice.

În anii studiilor sale la Paris, în acest oraș se afla și un activ grup de studenți socialiști români, între care îi menționăm pe C. Mille, Vintilă, C. A. Rosetti, Al. Radovici, Gr. Manliu, M. Săulescu, Al. Bădărău s.a. La cafeneaua „Cluny", unde acești se întîlneau frecvent, venea adesea și B. Delavrancea, care nu împărtășea convingeri socialiste, însă îi plăcea să discute, în contradictoriu, cu prietenii pe care și-i făcuse în capitala Franței. Amintindu-și la maturitate de acei ani, C. Mille nota cu privire la Delavrancea: „Nu ne convingea, dar îl admiram și de multe ori îl provocam la discuții pentru a-l auzi vorbind"[27]. Și după

întoarcerea în țară el a păstrat legătura cu unii din socialiștii menționați, cărora li s-a adăugat prietenia de o viață cu C. Dobrogeanu-Gherea.

Opțiunea sa pentru Paris, adevărat focar al culturii universale, se explică și prin faptul că, în afară de drept, el urmărea să aprofundeze și studiul literaturii și al artei universale. În bogata sa corespondență din această perioadă își manifesta marea admirație pentru opera lui Balzac, dar și pentru cea a naturalistului Zola, de a căror influență se va resimți și în unele din operele sale literare. Pentru a cunoaște în original operele clasicilor literaturii universale, a învățat limbile franceză, engleză, germană, italiană și greaca veche. Frecventarea marilor muzee din Franța, cît și a celor din Italia, Anglia și Germania, i-a permis să se familiarizeze cu pictura și în general cu arta universală. În numeroasele cronici de artă publicate în „România liberă", iar după 1884 și în alte gazete, se dovedește a fi un avizat critic de artă universală și românească.

Sederea în Franța i-a îngăduit lui B. Delavrancea să cunoască îndeaproape viața politică a acestei țări, după cum rezultă dintr-o serie de corespondențe trimise „României libere" în anii 1882-1884. În cuprinsul lor, autorul vădește o surprinzătoare maturitate a gîndirii politice, făcînd și o serie de comparații între regimul politic din țara sa, pe de o parte, și cel din Franța și Anglia, pe de altă parte. În una din aceste corespondențe, analizînd regimul și moravurile politice din Franța, autorul pornea de la constatarea – întîlnită și în teză sa de licență[28] – potrivit căreia un popor are o determinare geopolitică și una biopsihică, fiind, prin urmare, „hotărît de climă, sînge, tradițiuni și educațiune"[29]. El punea, ca urmare, prelungita instabilitate politică din Franța acelor ani pe seama însușirilor native ale poporului francez: „gălăgios, nervos, cu avînt mai mare de cît îi dă puterile-i colosale"[30]. Avînd în vedere aceste însușiri, francezii aveau nevoie, considera autorul, chiar în plin vot universal, de o „centralizare morală" care să le inspire speranțe mari. Altfel spus, poporul francez „are nevoie de un

centru puternic de inițiativă pentru a-l ține veșnic în așteptare, într-un neastîmpăr ce nicăieri mai mult ca în Franța nu produce atîta emulație, atîta energie urmată necontenit de fapte mari"[31]. Ne surprinde aici, ca de altfel în întreaga sa operă publicistică, observația penetrantă și modul original de exprimare.

După cum arătam mai sus, elemente deterministe ale gîndirii sale politice întîlnim și în teza de licență în drept, în care arăta că „între pămînt, climă, guvern, muncă și lege e o atît de strînsă legătură, încît, mai ales la popoarele antice, ar fi cu neputință un înțeles deplin al legilor fără cercetarea îndeaproape a celorlalte"[32]. În aprecierea regimului politic din Franța vremii sale, Delavrancea vădește o serie de convingeri moderate, pe linie conservatoare. Astfel, votul universal i se părea a fi „obscur", iar mitingul „zgomotos". Pentru a-și proba afirmația că națiunea franceză nu era încă pregătită pentru votul universal, el arăta că Senatul și Camera, alese prin vot universal, erau nu numai divizate ca tendințe, ci pur și simplu „pulverizate"[33]. Ca urmare a acestui fapt, între 1877 și 1882 se schimbaseră șapte ministere. Nici L. Gambetta – după părerea sa cel mai valoros exponent al Partidului republican – nu putuse rezista prea mult în fruntea guvernului, instabilitatea politică determinînd imposibilitatea înfăptuirii reformelor atît de necesare în justiție, finanțe, administrație și în armată. Prin legiferarea dreptului de întrunire se dăduse – mai considera autorul – o posibilitate largă de acțiune grupărilor anarhiste, care proliferau în acea vreme în Franța și în alte țări europene. Discutînd aici și problema libertății individului, Delavrancea arăta că aceasta este limitată de libertatea celorlalți. Ca urmare, societatea trebuia să ia măsuri pentru apărarea drepturilor și libertăților celor mulți, împotriva celor puțini. În caz contrar, considera el, se ajungea la un „abuz de libertate", consecință imediată a mitingurilor lipsite de orice control din partea puterii executive[34].

Într-unul din aceste articole de tinerețe ale sale, remarcăm una din constantele concepției politice a lui B. Delavrancea. Astfel, el respingea „mersul în salturi" al societății, acceptînd „miscarea cumpătată, mersul natural" al acesteia, al cărei motor trebuie să fie „pasiunile nobile și acele ideale cari, oricît de depărtate ar fi, totuși nu se concep decît prin analize profunde și reale ale spiritului uman"[35]. Am greși, însă, dacă pe baza textelor citate am considera că Delavrancea exclude cu totul mișcările violente din istorie. O dovadă a faptului că el admitea revoluția socială în momentele în care se acumulau contradicții de nerezolvat, este articolul intitulat *Revoluțiile popoarelor*, datînd din 1894 și publicat în „Voința națională". În cuprinsul său, el considera revoluțiile adevărate „sărbători reformatoare", eliberatoare, în viața popoarelor, semănînd, în mersul lor cu aparență „cotropitoare", germeni ordonatori[36]. Autorul sesizează chiar faptul că pot fi și revoluții lente, neviolente. Astfel, cînd se spune despre o epocă anume că a fost reformatoare, indirect se recunoaște că revoluția „s-a născut, iar nu a izbucnit"; că s-au prevenit, prin reforme, fenomenele dureroase și „sanguinare", dar nu s-a stins, nu s-a împiedicat ceea ce „fatal" trebuia să se nască sub o formă sau alta. Răspunderea pentru violențele din timpul revoluțiilor este pusă de autor pe seama asupritorilor care, prin lăcomia, stupiditatea și prin oarba lor încăpățînare, abuzează de puterea despotică pentru a înăbuși „pornirile adînci ale suveranității popoarelor"[37]. S-ar putea opina că Delavrancea emite aceste idei în perioada cînd activa în Partidul Liberal. Realitatea este însă că întreaga sa gîndire politică, din articole sau din discursuri, este impregnată de spirit liberal. Astfel, libertatea individului el o considera, după marea revoluție burgheză din Franța, un bun definitiv cîștigat pentru umanitate. Cu diverse prilejuri, a reliefat răspîndirea principiilor liberale și la noi în țară, iar ca om politic a luptat pentru transpunerea lor în practică. Acest amestec *sui generis* de concepții sociale liberale și evoluționiste – de esență junimistă – îl întîlnim, dealtfel, nu numai la

B. Delavrancea, ci și la Duiliu Zamfirescu, cunoscut în genere pentru aderența sa la ideologia conservatoare. O serie de cercetări au pus în lumină faptul că scriitorul și diplomatul menționat legitima însuși actul revoluționar, cînd acesta era „o măsură conservatoare pentru națiunea în care s-a produs"[38]. Prin origine, ca și prin educație, B. Delavrancea nu putea să nu fie adeptul convins al regimului liberal care era susținătorul principiilor democratice. În articolele sale politice, încărcate, adesea, de o satiră usturătoare, el a fulgerat de atîtea ori pe „ciocoii" care, pe plan ideologic sau prin legi interpretative – atunci cînd se aflau la guvern conservatorii – încercau să apere sau să reînvie vechiul regim[39].

Studiind în Franța, unde cu un secol în urmă se produsese clasica revoluție burgheză, Delavrancea, atent observator social și politic, a fost adesea tentat să facă un bilanț al consecințelor, în timp, ale acesteia. Altfel spus, el s-a întrebat dacă, și în ce măsură, principiile generoase ale revoluției franceze ajunseseră să fie transpuse în practică în țara de origine sau în lume, în general. Răspunsul era, categoric, negativ. Astfel, într-una din corespondențele sale pariziene, din 1882, adresate „României libere", el nota cu ironie că „pe zidurile pușcăriei „La Roquette" stă scris în litere mari: *Liberté, Égalité, Fraternité*"[40]. Cu altă ocazie, aprecie că în secolul său erau prea mulți bancheri, după cum mai constata că principiile libertății și egalității nu se generalizaseră nici în raporturile dintre națiuni[41].

Cea mai completă expunere a credințelor sale liberale, Delavrancea o face însă în răspunsul dat în 1896 la un chestionar dintr-o revistă franceză de sociologie[42]. Cu acest prilej, el aprecia că modificările petrecute în ordinea socială erau „consecințele necesare ale întregii fermentațiuni de idei". Mai mult ca oricînd – constata el – în vremea sa spiritele erau înclinate spre schimbarea ordinii sociale, deoarece fiecare zi aducea noi inechități și suferințe, pe care cei asupriți le îndurau fără să se resemneze. După părerea sa, din confruntarea sistemelor sociale și politice trebuiau să se degaje două principii: „suveranitatea individului

ca țintă, altruismul ca mijloc". Pornind de la constatarea că fericirea colectivității nu se putea sprijini pe suferința unor din cei ce o compuneau, el întrezărea ca o „lege socială" a viitorului, preocuprarea de fericirea altora ca o condiție indispensabilă pentru fericirea individuală. Această societate a viitorului, bazată pe principii egalitare, urma să se realizeze, în concepția sa, fie prin acțiunea „multimilor", aduse în scena istoriei de mizeria materială și morală, fie de oameni de stat, de revoluționari de profesie sau de elita intelectuală. El nu exclude revoluția ca mijloc de realizare a societății bazate pe egalitate, dar crede că, mai curînd, aceasta se va înfăptui încet, progresiv, atunci cînd oamenii vor fi încercat și vor fi reușit să se respecte unii pe alții și să-și apere „autonomia". Mai adăugăm că Delavrancea considera că vor trece multe generații pînă la înfăptuirea societății egalitare a viitorului. În această societate aveau să dispară, după părerea sa, și politicienii de profesie, ei nemaiavînd o rațiune de a fi[43].

Și în anii în care s-a aflat la Paris, B. Delavrancea a ținut permanent legătura cu realitățile din România, făcîndu-se util țării sale. O dovadă în acest sens este și atitudinea sa de apărător al intereselor românești, manifestată cu prilejul declanșării, în 1881, a așa numitei „chestiuni a Dunării". Esența acestei probleme consta în încercarea puterilor europene de a pune micile țări riverane Dunării, inclusiv România, sub tutela lor[44]. Din momentul în care a fost cunoscută intenția Austro-Ungariei de a-și institui supremația în comisia mixtă ce urma să succeadă Comisiei europene a Dunării în controlul navigației pe fluviul respectiv, între Turnu Severin și Galați, în țară s-a produs o vie mișcare de protest. Presa opoziției, o serie de organe guvernamentale și numeroși deputați și senatori – M. Kogălniceanu, Al. Lahovary, P. Grădișteanu ș.a. – s-au pronunțat cu tărie pentru apărarea intereselor și a suveranității țării, cerînd guvernului să ia măsuri în acest sens[45]. Acestor voci li s-a adăugat și cea a lui B. Delavrancea, care într-o corespondență trimisă „României libere" la 9 iunie 1882, respingea

propunerea făcută de Franța, prin reprezentantul său G. Barrère, privind componența și atribuțiile comisiei mixte preconizate a se înființa în vederea reglementării navigației pe Dunăre în aval de Porțile de Fier. Această propunere accepta, cu mici modificări, planul Austro-Ungariei privind instituirea supremației sale asupra navigației pe Dunărea inferioară[46]. „Nu cunostea oare nici d. Gambetta, nici așa-numitul „sincerul și onestul" d.de Freycinet interesul vital al României ce stă intim legat de talazurile Dunării îndată ce au trecut Porțile de Fier? Nu cunosteau acești bărbați de stat tratatul de la Berlin? Nu știau că propunerea Barrère e arbitrară? Nu posedă ei nici două-trei buchii din dreptul ginților pentru a ști că e un atentat în demnitatea și independența României „poliția străină", supremația nemțească asupra Dunării noastre?" – se întreba retoric, cu firească indignare, Delavrancea[47]. El critica, cu același prilej, politica externă din acel moment a Franței care, prin inițiative de felul celei amintite, făcea jocul statelor germane, în loc să se orienteze spre alianța cu țările de origine latină: Italia, Spania, România. În încheierea corespondenței sale, gîndindu-se la legăturile de veche tradiție dintre francezi și români, autorul arăta că „tractatul de aliantă cel mai trainic e în inima popoarelor". Lui B. Delavrancea i se atribuie de către unii autori și brosura anonimă intitulată *La Roumanie devant la Conférence de Londres, par un Paysan du Danube*, apărută la Liège în anul 1883 și recenzată de el în gazeta „România liberă"[48].

În iulie 1882, B. Delavrancea îl însoțea pe B.P. Hasdeu la ceremonia inaugurării monumentului ridicat prin subscripția internațională, în cimitirul Père-Lacahaise, în memoria lui J. Michelet. Cu acel prilej, B.P. Hasdeu, delegatul oficial al guvernului român, a rostit o mișcătoare alocuțiune, în care arăta ce mult datorau națiunile mici, între care și cea română, „Tribunului neobosit al popoarelor" – cum îl numea Delavrancea în corespondența trimisă cu acel prilej „României libere". Se aprecia la marele istoric al revoluției franceze metoda de

lucru, faptul că în opera acestuia recunoşti epocile legîndu-se una de alta într-un chip firesc, comunicîndu-si mişcarea continuă de viaţă şi transformare. Referindu-se şi cu această ocazie la politica externă din acel moment a Franţei, Delavrancea îşi exprima dezideratul ca guvernul francez să înveţe „de pe mormintele gloriilor lor (...) politica rasei, adevărata politica, singura mîntuire şi mărire a gintei latine"[49].

În a doua jumătate a anului 1884, B. Delavrancea revine în ţară, fără să-şi fi trecut, însă, doctoratul în drept. El şi-a exprimat nu o dată dispreţul faţă de cei ce urmăreau să se „poleiască" doar cu diverse titluri, pentru a parveni în societate. În ceea ce privea doctoratul, considera că a-l fi pregătit însemna să repete travaliul depus pentru elaborarea tezei de licenţă, ceea ce i se părea inutil. Timpul petrecut în capitala Franţei l-a folosit însă, din plin, pentru aprofundarea „ştiinţelor de stat" şi politice, ca şi a literaturii şi artei universale. După întoarcerea în ţară se înscrie în Baroul Ilfov, fără însă a activa prea mult în acest domeniu, deşi, după cum se ştie, a avut mari aptitudini şi pentru avocatură. Explicaţia trebuie căutată în structura sa sufletească, după cum rezultă şi dintr-o scrisoare, datînd din 1893, către I. Russu-Şirianu, în care arăta: „dar eu aşa am fost să fiu: îmi trebuie iluzii mari, aspiraţiuni mari şi apersonale, un mare tablou al vieţii... altfel ce viaţă este aceea?"[50] Înţelegem astfel mai bine de ce s-a dedicat B. Delavrancea cu precădere celor două domenii: politicii şi literaturii. Prin activitatea din cîmpul politicii se manifesta plenar civismul şi patriotismul său, dorinţa sinceră de a contribui, după capacitatea proprie, la progresul obştesc, la rezolvarea marilor probleme cu care se confrunta societatea vremii: chestiunea naţională, cea agrară ş.a. Literatura îi oferea, la rîndul ei, posibilitatea dezvăluirii şi criticii unor tare general umane, cum ar fi avariţia (în *Hagi-Tudose*), sau specifice societăţii acelei vremi: parazitismul, arivismul, corupţia din mediul oamenilor politici (în *Paraziţii*, *Iancu Moroi*, *Înainte de alegeri* ş.a.). El ne oferă, însa, şi modele umane superioare, căutate adesea în timpuri

revolute. Ne referim, evident, în primul rînd la drama sa *Apus de soare*, în care eroul principal, marele Ştefan, este prezentat drept tip al conducătorului ideal, al personalităţii legate de popor, al cărui exponent fidel se dorea să fie.

Asadar, revenit în ţară după o absenţă de trei ani, B. Delavrancea a început să desfăşoare o susţinută activitate publicistică şi literară, la început ca redactor al „României libere", apoi al „Epocii" (1885-1886). În anii 1886-1888 a fost colaborator al gazetelor liberale „Lupta" – a lui G. Panu –, „Românul" şi „Voinţa naţională". Între timp îi apar şi primele volume de proză: *Sultănica* (1885) şi *Trubadurul* (1887). Tot în 1887 face să apară şi unica revistă scoasă de el: „Lupta literară". Aceste prime opere de tinereţe au fost, în general, bine primite de critică[51]. N. Iorga detecta, şi nu fără temei, o notă presemănătoristă în primul din volumele amintite. Este ceea ce el numea „tărănismul" acelor scrieri delavranciene[52]. Accente paseiste se întîlnesc în nuvela *Odinioară*, în care sînt idealizate vechile raporturi sociale, faţă de cele ale timpului său. Aflăm aici spaima autorului – sesizabilă, în epocă, şi în unele scrieri ale lui M. Eminescu şi I. Slavici – în faţa prezentului tumultos, a raporturilor capitaliste în mers. Schimbările la care asista Delavrancea, inexorabile, afectau categorii sociale întregi: pe meseriaşi dar şi pe ţăranii liberi – mulţi dintre acestia pierzîndu-şi libertatea economică, deşi, juridic, aveau libertate personală – şi vechea boierime. G. Ibrăileanu, în *Spiritul critic în cultura românească*, arăta că aura de simpatie cu care M. Eminescu şi B. Delavrancea înconjurau, în unele opere ale lor, deopotrivă pe ţărani, pe meseriaşi şi pe boieri, deci tocmai clase şi categorii sociale sortite să dispară, se datora nostalgiei cu care este privită, în general, o epocă revolută. Vechiul regim avea, apoi, inechităţile lui, care nu se pot nega cu bună ştiinţă, dar el se caracteriza prin stabilitatea mult mai mare a raporturilor sociale. Apoi, cum se întîmplă îndeobste cu realităţile trecute, aspectele negative s-au estompat în opera scriitorilor amintiţi ce surprind o perioadă de tranziţie, făcînd posibilă idealizarea epocii vechi. În ceea ce-l priveste

pe B. Delavrancea, acesta reflectă în nuvela *Odinioară* procesul pauperizării micilor comercianți din cartierul său natal, Delea Nouă, din marginea Bucurestilor. Explicația acestui fenomen social-economic este oferită de autor prin gura unei eroine care afirmă la un moment dat: „Se zice că acele mașini blestemate de drumuri-de-fier au luat cheagul grînarilor noștri"[54]. Sub aspect moral, apoi, comparația dintre epoca veche și cea nouă era, după credința lui Delavrancea exprimată mai tîrziu, în 1903, defavorabilă celei din urmă. Astfel, într-un discurs rostit în acel an, el vorbea despre „viața simplă și sfîntă" de odinioară, ce dispăruse sub mulțimea „legilor nepricepute" și sub prigonirea funcționarilor „fără de inimă"[55]. Situîndu-se în marginile adevărului, Delavrancea nu susținea că în trecut satele noastre erau mai bogate decît la acea dată și nici că împroprietărirea țăranilor a fost un rău, dar avea în vedere că modul împroprietăririi nu a fost cel mai nimerit. Arătînd că nu ia în discuție vechile și noile instituții, el considera că viața intimă din trecut era superioară celei a prezentului. Cauza stării deplorabile a vieții țăranului din vreme sa o vedea în faptul că cei ce conduceau, liberalii, au fost împotriva unei civilizații administrative. Ca urmare, o civilizație care începuse normal și puternic, fusese covîrșită și înlăturată la noi de o mare și deșartă aparență a unei civilizații care nu există în fapt, considera vorbitorul[56]. Observăm, în acest sens, că într-o scriere de tinerețe, *Odinioară*, este cuprinsă *in nuce* concepția conservatoare pe care o va dezvolta mai tîrziu, după 1900. Se va obiecta că pînă la acea dată activase timp de un deceniu în cadrul Partidului Liberal. Faptul este adevărat, însă trebuie să ne întrebăm dacă există sau nu contradicții între acțiunile lui Delavrancea din cele două faze succesive ale evoluției sale politice. Punîndu-și această întrebare, T. Vianu remarca consec- venta acestuia în planul acțiunii politice. Criticul menționat punea în lumină consecvența cu care B. Delavrancea s-a făcut apărătorul țărănimii asuprite, precum si contribuția acestuia, de valoare excep- țională, în reliefarea și susținerea „rolului și drepturilor românilor transcarpatini"[57].

***

În cele ce urmează vom prezenta concepția social-politică și activitatea lui B. Delavrancea dintre anii 1881-1888, perioadă în care acesta se structurează pe deplin sub aspect ideologic. Pentru formația sa intelectuală, hotărîtoare a fost influența grupului de la „România liberă". Ziarul respectiv a fost fondat la 15 mai 1877, sub direcția lui D.A. Laurian. Marcînd o dată importantă în istoria presei românești, gazeta dădea expresie elanului patriotic ce însuflețea masele populare în vremea războiului de independență și problemelor politice și culturale ce preocupau intelectualitatea noastră[58]. Pînă în anul 1881, gazeta a fost independentă, pentru ca după această dată să intre sub influența junimistă. Din cercul „României libere" făceau parte D.A. Laurian, St. C. Michăilescu, filosof, adept al concepției pozitiviste, apoi A. Demetriescu, G.Dem. Teodorescu, Gr. Păucescu s.a. Membrii grupării erau adepții pozitivismului lui A. Comte și ai determinismului lui H. Taine. Unul din mentorii grupului era B.P. Hasdeu, reputatul filolog și istoric care „îi hrănea cu măduvă națională", după expresia lui D.A. Laurian[59]. Fată de dificultătile interne, din plan social si economic, fruntașii grupării, D.A. Laurian si St.C. Michăilescu, urmăreau, sub influența pozitivismului, să ajungă „la constiință prin stiință", de aici si direcțiile activității publicistice desfășurată de ei. Alături de răspîndirea literaturii, se întreprindea si o utilă operă de popularizare a cunostințelor stiintifice. Acest rol l-au îndeplinit din plin revistele „Tranzacțiuni literare si stiintifice" (1872-1873), „Revista contimpurană" (1873-1876) si gazeta „România liberă" (1877-1889), conduse de cele două personalități amintite mai sus. Cea de a doua revistă i-a avut colaboratori apropiati si pe V.A. Urechia si P. Grădisteanu. În concepția mentorilor grupării de la „România liberă", o serie de critici literari au văzut, si pe bună dreptate, pe lîngă influențe pozitiviste, si altele de natură heliadistă[60]. Într-adevăr, într-una din conferințele sale de la

sfîrșitul vieții, I. Heliade-Rădulescu recomanda fruntașilor politici și intelectualilor să înceteze cu dezbaterea aridă de idei, pentru a coborî în masa poporului și a contribui în mod concret la ridicarea lui[61]. Acțiunea de culturalizare, de luminare a unor mase cît mai largi, desfășurată de gruparea condusă de D.A. Laurian și St. C. Michăilescu, se întîlnea cu cea similară desfășurată de junimiști prin „Convorbiri literare" sau prin „prelecțiuni". Totodată și pe plan filosofic se constată o serie de apropieri între concepția lui St.C. Michăilescu și cea a lui T. Maiorescu, mai puțin însă în ceea ce privește doctrina despre evoluția socială. Astfel, pe cînd cel dintîi admitea și posibilitatea grăbirii progresului prin revoluție, T. Maiorescu era adeptul convins al evoluționismului social lent. Ca urmare, mentorul „Junimii" considera că adoptarea formelor civilizației occidentale trebuie făcută prin asimilarea fondului corespunzător și în special prin dezvoltarea tradițiilor naționale[62]. Apropierea ideologică dintre grupul condus de D.A. Laurian și junimiști s-a putut face tot pe terenul gîndirii heliadiste. În adevăr, după cum s-a arătat, spre sfîrșitul vieții Heliade vorbea despre „progresul conservativ"[63].

În această ambianță spirituală a epocii conturată succint mai sus, s-a format sub aspect ideologic și cultural și B. Delavrancea. El a fost atras în cercul „României libere" de fostii săi profesori, D.A. Laurian și Anghel Demetriescu, încă de la apariția publicației respective. Pe lîngă numeroasele cronici de artă semnate în paginile gazetei amintite, el începe și seria articolelor politice. Acestea vădesc încă de pe acum însușirile ce-l vor caracteriza ca ziarist: incisivitatea, logica strînsă a demonstrației, forma impecabilă de prezentare a ideilor, stilul cu o puternică notă personală. Privită într-un plan mai larg, activitatea grupării de la „România liberă" se circumscrie direcției populare și naționale reprezentate în a doua jumătate a secolului trecut prin opera și activitatea unor personalități ca M. Kogălniceanu, V. Alecsandri, I. Ghica, M. Eminescu, Al. Odobescu, T. Maiorescu s.a. „Direcția nouă"

– pentru a folosi un termen consacrat de acesta din urmă - se va consolida spre sfîrșitul veacului al XIX-lea și începutul celui următor, prin Al. Vlahuță, B. Delavrancea, I. Slavici, G. Coșbuc, ca și prin mai tinerii N. Iorga, O. Goga ș.a. Ar fi greșit, însă, să considerăm că „direcția nouă" și-a făcut simțită prezența numai în plan cultural. Elementele reprezentative ale acesteia își propuneau să acționeze, deopotrivă, pe plan cultural, social și național. O mărturisire în acest sens ne-a lăsat Al. Vlahuță care, comunicînd fiorul de care fusese cuprins auditoriul în timpul unei conferințe pe temă națională din 1890, se întreba retoric: „Ce a însemnat entuziasmul multimii de tineri? (...) dacă nu o puternică afirmare că din contingentul acestei generații, din recruții de azi se va ridica o formidabilă armată de luptători hotărîți cari vor pregăti cele mai mari evenimente în istoria omenirii?"[64]. Conferențiarul era B. Delavrancea, considerat de pe atunci între fruntașii generației sale.

Pentru a înțelege opțiunea politică de după 1885 a acestuia, credem că este necesar a prezenta mai pe larg împrejurările în care a colaborat și apoi s-a desprins de grupul de la „România liberă". Ziarului respectiv, apărut din inițiativa lui M. Kogălniceanu la scurt timp după proclamarea independenței și pus sub direcția lui D.A. Laurian, un moderat, i s-a lăsat o mare libertate de orientare[65]. Această atitudine îi convenea lui M. Kogălniceanu, avînd în vedere raporturile sale, în general disarmonice, cu șeful Partidului liberal, I.C. Brătianu. Astfel, se știe că numai gravele probleme de politică externă cu care se confrunta în acele momente România îl determinaseră pe liderul liberal să apeleze la marele om de stat, care era M. Kogălniceanu, ce manifesta veleități de independență, pentru a lua conducerea, la 3 aprilie 1877, a departamentului afacerilor străine. După retragerea acestuia din guvern, la 17 aprilie 1880, „România liberă" stabilește legături tot mai strînse cu „Junimea". Era tocmai vremea cînd se desfășurau petractările dintre junimiști și liberalii brătienești în vederea colaborării lor politice,

tratative ce ar fi trebuit să aibă, drept urmare firească, intrarea unor personalități junimiste în guvern. O serie de fruntași liberali cu vechi state de serviciu în partid – N. Fleva, V.A. Urechia, Anastasia Stolojan s.a. – reacționează, însă, față de tendința lui I.C. Brătianu de a și-i ralia pe junimiști[66]. Pentru a anihila riposta acestora și a le arăta că nu-și vor pierde pozițiile în partid, șeful guvernului liberal încredință o serie de posturi de răspundere celor nemulțumiți. Astfel, V.A. Urechia deveni ministru al Cultelor și Instrucțiunii publice. „România liberă", la rîndul ei, a căutat să răspundă atacurilor liberalilor. Este ceea ce făcea și B. Delavrancea cînd publica, între 6 și 9 iunie 1881, serialul de articole pe tema *Un ministru*, îndreptat împotriva lui V.A. Urechia, pe care îl acuza de nereguli în desfășurarea examenului de bacalaureat din acel an. Articolul respectiv era retipărit în broșura cu același titlu[67]. La 11.II.1883, pe cînd se afla la Paris, B. Delavrancea trimitea „României libere" o corespondență în care ataca guvernul liberal pentru faptul că, după părerea sa, acesta s-ar fi lăsat surprins de propunerea lui C. Barrère, dezavantajoasă pentru țara noastră, în chestiunea Dunării. Dar atacurile sale – ca și cele ale lui Duiuliu Zamfirescu pe temă antiapanajistă[68] – se produceau într-un moment în care tratativele dintre guvern și junimiști erau foarte avansate și vizau intrarea unor fruntași ai acestora în guvern, ca urmare a sprijinului foarte prețios acordat de gruparea amintită ministerului I.C. Brătianu, cu prilejul votării legii privind dotația Coroanei sau cu alte ocazii[69]. Reflectînd opoziția vie a opiniei publice față de proiectul de lege menționat, „România liberă" relata cu lux de amănunte demonstrațiile opoziției, însoțind știrile respective cu succinte comentarii în care se făceau aluzii străvezii antiapanajiste. Însă liderul junimist T. Maiorescu „salva" chestiunea prin discursul rostit în Cameră la 4 iunie 1884[70]. Ca urmare, la sfîrșitul lunii septembrie din același an, I.C. Brătianu îl vizita pe T. Maiorescu în vederea perfectării condițiilor ce trebuiau respectate de cele două părți în cadrul cartelului electoral, în alegerile din toamnă[71]. În

Însemnări zilnice, sub data de 1 octombrie 1884, acesta din urmă nota că în seara acelei zile avusese loc o adunare politică a junimiștilor, la care, alături de P.P. Carp, T. Maiorescu, D.A. Laurian, A.Demetriescu, St. C. Michăilescu, A. Marghiloman, sînt menționați și mai tinerii, cu perspectivă în grupare, Duiliu Zamfirescu și B. Delavrancea[72]. Într-o monografie dedicată lui D. Zamfirescu se constata că dacă în adunarea politică junimistă menționată mai sus nu s-a discutat și lista viitorilor candidați ai acestei grupări în apropiatele alegeri, faptul se explica prin aceea că premierul liberal îi recuzase, în întîlnirea ce o avusese cu T. Maiorescu, pe unii din cei prezenți la adunare. Între acestia se aflau și D. Zamfirescu și B. Delavrancea, deveniți incomozi pentru I.C. Brătianu, ca urmare a atitudinii opoziționiste față de dotația Coroanei și față de politica externă a guvernului liberal. Faptul ni-l confirmă însuși T. Maiorescu, în scrisoarea din 7/19 martie 1893, adresată lui D. Zamfirescu: „În acel moment și din acea cauză – atitudinea față de dotația Coroanei, n.n. – nu puteai fi candidatul nostru în alegeri", îi scria mentorul „Junimii", consemnînd totodată și atitudinea lui Delavrancea față de el, în urma episodului menționat mai sus: „(acesta) era turbat în contra mea"[73]. Reacția lui Delavrancea era totuși firească, dacă avem în vedere că, sacrificîndu-i pe cei doi tineri combativi, la insistențele lui I.C. Brătianu, T. Maiorescu le oprea pentru o bună bucată de vreme posibilitatea afirmării în viața politică. În adevăr, D. Zamfirescu nu se va putea realiza decît în domeniul diplomației, avînd, este drept, ajutorul discret al junimiștilor, care n-au dorit să și-l înstrăineze. B. Delavrancea, la rîndul său, mai rămase în redacția gazetei „România liberă" pînă la sfîrșitul anului 1884, după care se retrase, convins fiind de faptul că în gruparea junimistă îi erau închise căile de afirmare pe plan politic. Ruptura nu a fost, însă, bruscă. Astfel, la sfîrșitul lunii octombrie el participa la aniversarea de la Iași a „Junimii". Sărbătorirea a 21 de ani de la întemeierea societății s-a bucurat de participarea corifeilor ei: T. Maiorescu, V. Alecsandri, M.

Eminescu, I. Creangă, V. Pogor, Iacob și Leon Negruzzi, P. Missir ș.a. Cu acest prilej I.L. Caragiale a citit celebra sa comedie *O scrisoare pierdută*. În corespondența publicată în gazeta al cărei redactor mai era încă, B. Delavrancea aprecia „democrația spiritului" ce domnea în discuțiile dintre participanți și care era o caracteristică a „Junimii" ieșene, ce nu s-a păstrat după mutarea sediului societății la București[74]. În perioada septembrie-noiembrie 1884, Delavrancea, Al. Vlahuță și D. Zamfirescu mai fac să apară numărul literar al „României libere", după care cel dintîi se retrase definitiv din redacția gazetei politice și literare menționate.

Înainte de a prezenta activitatea de redactor a lui B. Delavrancea la gazeta „Epoca" și apoi la „Lupta" lui G. Panu, să înfățișăm pe scurt legăturile, fie și sporadice, ale acestuia cu o altă grupare politică a vremii, cea socialistă. Este vorba, mai exact, de legăturile stabilite de B. Delavrancea cu unii fruntași socialiști, între care îi menționăm pe C. Mille, V.G. Morțun, C. Bacalbașa, C.D. Gherea ș.a. După cum am arătat mai sus, pe unii dintre aceștia i-a cunoscut îndeaproape în anii studiilor pariziene. După întoarcerea în țară, la începutul lunii martie 1885, el participă la aniversarea Comunei din Paris, organizată de socialistii din Capitală. Întrucît presa liberală a semnalat și prezența lui Delavrancea la banchetul ce s-a dat cu prilejul amintit, acesta a ținut să explice, într-o scrisoare adresată gazetei „Românul", că participarea sa la aniversarea respectivă s-a datorat bucuriei ce i-o provoca reîntîlnirea cu unii din bunii săi prieteni cunoscuți încă de la Paris: C. Mille, Gh. Frunză ș.a. Mărturisea, totodată, că deși nu împărtășea convingeri socialiste, avusese satisfacția de a se afla în compania unor oameni „sinceri, convinși, toleranți și cinstiți"[75].

Se știe că idealurile socialiste ale epocii au aflat ecou, la vîrsta tinereții, în gîndirea unor personalități remarcabile ale culturii noastre, în acel sfîrșit de secol XIX. Este cazul lui G. Ibrăileanu, N. Iorga, G. Galaction s.a. care, după propria lor mărturisire, s-au resimțit de această

influență, chiar dacă la maturitate se vor revendica de la alte sisteme de gîndire. În această situație s-a aflat și B. Delavrancea. Firește, și în gîndirea și opera acestuia detectăm influența întregului climat spiritual al epocii, caracterizat prin confruntarea curentelor ideologice, confruntare în care se afla implicată și ideologia socialistă. Mai multe mărturii de epocă ne îngăduie să afirmăm aceasta. Astfel, Izabela Sadoveanu, I. Negreanu ș.a. mărturisesc în Amintiri despre asemenea influențe pe baza contactelor interumane dintre scriitorii epocii și socialiști[76]. Întîlnirile respective aveau loc nu numai la București, ci și la Ploiești – unde se stabilise C.D. Gherea, –, sau la Iași, la „Casa poporului"[77]. Memoraliștii citați mai sus arătau că aceste conciliabule de la C.D. Gherea sau de la Iași se fixau în memoria participanților prin schimbul nestînjenit de idei, căruia intervențiile sclipitoare ale triadei Caragiale – Delavrancea – Vlahuță îi sporeau farmecul[78]. La rîndul său, N. Iorga, referindu-se la influența climatului socialist asupra lui B. Delavrancea, arăta că măcar ceva din sufletul plin de un umanism nelimitat al lui C. Dobrogeanu-Gherea va fi trecut în spiritualitatea mai tînărului său prieten[79]. Colaborarea literară a lui Delavrancea la „Drepturile omului" (1885) și la „Literatură și știință" (1893-1894) dovedesc o posibilă orientare politică spre stînga a acestuia, dacă n-ar fi intervenit cu înrîurirea sa cercul din jurul Elenei Miller-Verghy[80].

Pe linia activităților sale – în spirit pozitivist – de animator cultural și de propagator în publicul larg a unor cunoștințe diverse, între altele de economie politică, se înscriu și conferințele ținute de el la Ateneul Român. Între temele abordate menționăm: *Raportul dintre industrie și agricultură; Calitățile și defectele țăranului român; Țăranul nostru și țăranul mizeriei*, precum și numeroase expuneri pe teme de literatură și folclor[81]. Din textele ce ni s-au păstrat ale unor conferințe rezultă că Delavrancea nu făcea în acest for cultural niște expuneri abstracte și fără o finalitate bine precizată ci, dimpotrivă, adresîndu-se în special tineretului, avea în vedere o acțiune transformatoare, cel puțin la nivelul conștiințelor, în vederea ameliorării situației economice a maselor[82].

Într-un articol publicat în „Epoca" la sfîrsitul anului 1885, Delavrancea relata că, după părăsirea cercului de la „România liberă", a stat două luni fără să mai scrie la vreo gazetă, convins că „politica este o afacere peste măsură de grea, mai ales pentru începători", si asteptînd ca timpul „să-i limpezească năzuinta nehotărîtă"[83]. După două luni, D. Olănescu, pasionat ca și Delavrancea de literatură, îi propuse acestuia să intre în redacția „Voinței naționale". După ezitări, Delavrancea accepta să fie prezentat directorului gazetei respective, D. Robescu. De pe platforma pe care se afla, de gazetar pe deplin format și de scriitor consacrat, Delavrancea puse el o serie de condiții directorului oficiosului liberal. Astfel, atătînd că îi displăcea să facă polemică atunci cînd în discuție nu intrau subiecte de ordin economic si social, îi propuse directorului să modifice profilul gazetei: „I-am spus neted că un organ guvernamental ar trebui să discute probleme economice si sociale ale țării. Agricultura, comerțul, impozitele, cadastrul si statistica, în prima linie, ar trebui să preocupe cinstit un ziar care aspiră a deveni o forță în societate"[84] – relata Delavrancea discuția sa cu directorul gazetei liberale. Din planul propus de tînărul gazetar se observă clar maturitatea gîndirii politice și civismul acestuia, preocuparea sinceră ca, prin politică, să fie slujite interesele majore ale poporului, evitîndu-se polemica stearpă cu adversarii politici. D. Robescu îi făcu unele promisiuni că va orienta conținutul gazetei pe care o conducea în sensul dorit de Delavrancea, dar în fapt nu s-a ținut de promisiune. Din această cauză, în aprilie 1885, Delavrancea își încetă colaborarea la oficiosul liberal. În cele două articole scrise aici, el îi ataca pe liberalii disidenți – G. Vernescu, N. Blaremberg – care făcuseră cauză comună cu vechii conservatori condusi de L. Catargiu. Autorul reprosa disidenților că duceau lupta numai pentru puterea în sine, fără a-si preciza, în prealabil, programul propriu, „ideile de stat" pe care le reprezentau, reformele pe care ar fi vrut să le aplice, în eventualitatea că ar fi ajuns la putere. Nu era de acord, apoi, cu faptul

că opozanții au preferat „strada", ca si obstrucția parlamentară si calomnierea prin presă, drept mijloace pentru răsturnarea de la putere a liberalilor brătienesti. Potrivit concepției sale, o revoluție nu poate fi legitimată istoriceste decît atunci cînd porneste de la un popor întreg[85].

Asadar, neadmitîndu-se de către direcția „Voinței naționale" modificarea profilului gazetei, în sensul ancorării sale profunde în realitățile social-economice ale țării, B. Delavrancea își încetă colaborarea la aceasta. Între timp apăru, în 1885, gazeta „Epoca", pusă sub directia politică a lui Gr. Păucescu, dar în redacție avînd un rol important o serie de tineri conservatori, în frunte cu N. Filipescu. Fiind un pasionat de literatură, Gr. Păucescu organiza acasă la el serate literare, vrînd să concureze pe mentorul „Junimii", T. Maiorescu, cu care vechii conservatori se aflau atunci în dispută. Pe acest teren, al literaturii mai întîi, al politicii mai apoi, s-a întîlnit B. Delavrancea cu grupul de la „Epoca". Tinerii conservatori de la „Epoca" năzuiau să dea o îndrumare mai progresistă partidului care, sub conducerea unor elemente ca L. Catargiu si G. Manu, devenise refractar la o serie de inoiri cerute de epocă. Tocmai aceste tendințe retrograde din vechiul partid determinaseră, se stie, si separarea junimstilor de conservatorii catargisti, după 1882[86].

Asadar, din noiembrie 1885 si pînă în ianuarie 1886, B. Delavrancea a fost redactor principal al gazetei „Epoca", scotînd, în ianuarie, si un număr literar si ilustrat, în care a publicat si M. Eminescu. În scurta perioadă amintită el publică o serie de articole în care se observă influența concepției junimiste. Astfel, recunoastem cu usurință în aceste articole teza maioresciană a formelor fără fond. Vorbind despre „formele noi si schiloade" în care clasa conducătoare căuta să încătuseze poporul, Delavrancea arăta că aceasta făcea abstractie de cele două legi sociale de care, după părerea sa, trebuiau să țină seama factorii politici cu simțul responsabilității față de destinele țării lor: „legea istorică" si legea progresului. Despre legea istorică

aprecia că unește strîns sirul evenimentelor din trecut, cu prezentul unui popor. Potrivit acestei legități, viața unui popor se transformă încetul cu încetul, nefiindu-i îngăduit acestuia să-si „născocească" pe moment moravuri si forme de cîrmuire absolut noi, total diferite de cele de pînă atunci. Despre legea progresului considera că era rezultanta tuturor descoperirilor pe care mintea omenească le dă la lumină, îndemnînd popoarele să-si îmbogățească traiul, să si-l usureze, prin folosirea de mijloace noi de a produce, de a transforma ceea ce pînă ieri exista în natură dar nu le era cunoscut[87]. Lecturile din evoluționistii T. Buckle, J. Draper s.a., detectabile în publicistica lui B. Delavrancea, sînt asimilate de acesta prin aplicarea lor la situații concrete, ele fiind adaptate fenomenului românesc. El dădea exemple de forme noi introduse de liberali neconcordante cu realitățile noastre. Astfel, acestia vorbeau despre necesitatea dezvoltării învățămîntului, dar din milioanele împrumutate în acest scop nu se repartizaseră fonduri si pentru învățămîntul agricol, atît de necesar într-o țară agrară cum era România. Se observa, apoi, că liberalii se preocupau de extinderea rețelei de căi ferate, neglijînd însă căile rutiere, „adevăratele artere prin care ar mai putea circula săraca avuție a sătenilor nostri". Se criticau, totodată, numeroasele împrumuturi financiare făcute de guvernul liberal, care provocau crize monetare si economice[88]. Asadar, formele noi, capitaliste, pe care se străduiau să le introducă la noi în acea epocă liberalii erau criticate nu de pe poziția moșierimii, ci de pe cea a țăranilor si a meseriasilor, amenințati deopotrivă cu proletarizarea, ca urmare a industrializării încurajate de exponenții burgheziei. Că Delavrancea nu era ostil, principal vorbind, procesului de industrializare, o stim precis atît din unele articole politice si discursuri ale sale, cît si din măsurile practice luate în perioada cît a fost primar al Capitalei, în timpul guvernării conservatoare (1899-1901)[89]. După cum rezultă, apoi, dintr-o conferință rostită de el la Ateneu, în 1885, era adeptul dezvoltării prioritare a acelor ramuri ale industriei usoare care

utilizau materia primă oferită de agricultură[90]. În acest mod credea că s-ar fi putut evita procesul dureros de pauperizare a țăranilor si meseriasilor, inerent în țările ce porneau pe calea industrializării.

Într-un articol de referință, publicat în „Epoca" (1885) si intitulat *Abstracția în discuții*[91], se reflectă concepția superioară a autorului privind rolul presei si al factorilor politici în general. Astfel, autorul considera că acestia, fie ei liberali, conservatori, junimisti sau socialisti, trebuiau să se preocupe cît mai grabnic de problemele reale ale societății, propunînd soluții în vederea rezolvării lor. Din cercetarea solutiilor preconizate, deci a programelor diferitelor partide si grupări politice, opinia publică urma să se pronunțe pentru o formațiune sau alta, sustinînd-o pentru a le transpune în practică. Prin urmare, autorul se pronunță împotriva dezbaterilor abstracte, sterile, ce se întîlneau adesea în presă si în viața politică a vremii în genere. Delavrancea vedea posibilă cunoasterea realităților economice si sociale în primul rînd prin organizarea unei statistici bine pusă la punct. Menționînd meritele lui D.P. Martian în ce privește întemeierea statisticii științifice românesti, el constata că în timpul guvernului I.C. Brătianu nu se mai acordase atentia cuvenită evidentei statistice, sau se comunicau date eronate. Autorul credea a fi aflat găsi explicația neglijării statisticii de către guvernanți în dorința premierului de a nu se vădi „tutela nefastă ce a exercitat asupra poporului de cînd a venit la putere"[92]. Si cu acest prilej el insista ca, pe baza cunoasterii, cu ajutorul datelor statistice, a nevoilor de care sufereau țăranii nostri, să se treacă la măsuri practice în vederea ameliorării situatiei acestora.

Problema agrar-țărănească era repusă în discuție de B. Delavrancea peste puțină vreme în paginile gazetei „Epoca", în articolul intitulat sugestiv *„Fii poporului" si „sărăcia" poporului*[93]. El demasca demagogia liberalilor care în timpul lungii lor guvernări nu se procupaseră în mod stăruitor de dezvoltarea agriculturii, de propășirea țăranimii, clasă care, după aprecierea sa, constituia „temelia" țării. Forța

gazetarului dublat de scriitor se vădește din plin în această pagină antologică în care dezvăluia că „guvernul mărturisește singur că administrația bună nu era încă: cultură, ce a apucat din strămoși; în loc de șosele, drumuri naturale, pe ploaie schimbate în nomol și bălțoage; școli potrivite, de loc; iacă ce nu are; iar ce are, cu vîrf și îndesat: serviciul militar, biruri grele, străini hrăpitori, biserică dărăpănată, preoți beți, monopoluri berechet și opt miniștri în vîrful acestei lihneli sociale"[94]. Este evident că, din necesități polemice, autorul îngroașă liniile, cum va face adesea în îndelungata sa carieră de ziarist, dar tabloul social- economic și cultural schițat aici de Delavrancea nu era departe de realitate. Forța spiritului său de dreptate în plan social rezultă și din sugerarea unor soluții menite a atenua cel puțin situația precară în care se afla numeroasa clasă a țărănimii. El arăta, astfel, cu același prilej, că în analiza întreprinsă, „lăsînd la o parte cît pămînt are (țăranul – n.n.) și cît i s-a dat și cît i s-ar fi cuvenit după lege să i se dea, trecînd peste administrație, neluînd în seamă impozitele indirecte", va încerca să indice o serie de căi aflate la îndemîna oricărui guvern în vederea ameliorării situației țăranilor. În fond, chiar simpla enumerare a căilor posibile de rezolvare a problemei agrare, dovedea că autorul atingea miezul chestiunii agrare: lipsa de pămînt a țăranilor. O soluție pe care o avea, apoi, în vedere Delavrancea, ca apărător al țăranilor, era înființarea de școli regionale și comunale agricole, în care tinerii ar fi dobîndit cunostinse teoretice și practice de agrotehnică și de „industrie agricolă". În încheierea articolului, autorul denunța adevăratul substrat al menținerii în sărăcie și ignoranță a maselor muncitoare: „Dar dacă poporul s-ar îmbogăți, dacă puțin ar da de bine, îmbrăcat și nutrit mai din belșug, „fiii poporului" de la putere nu l-ar mai putea guverna cu vorbe goale de „libertate" și „înainte". Un popor bine nutrit și viguros, cu voință și cu minte limpede, ar scutura de pe grumaji orice guvern de despoți lacomi și piperniciți"[95]. Este evident că, propagînd prin „Epoca" astfel de idei, făcînduse exponentul țărănimii asuprite, Delavrancea nu

putea întruni consensul conservatorilor, care vedeau în gazeta respectivă un organ menit să le apere interesele politice și de clasă, si nu să-i critice. Ca urmare, în urma unui incident, el se retage, la sfîrsitul anului 1886, din grupul de la „Epoca". Incidentul ne este relatat de însusi Delavrancea, într-o scrisoare deschisă adresată directorului ziarului „Românul". Redăm pe scurt continutul acesteia, din care se desprinde o concepție superioară cu privire la menirea politicii, văzută nu ca scop în sine, ci ca un mijloc în vederea asigurării progresului întregii societăti. Din sursa mentionată aflăm că la banchetul „Epocii" organizat la începutul lunii decembrie 1886, a toastat si B. Delavrancea în onoarea țăranului român, toast care nu a fost, însă, bine primit de participanți. El își exprimase opinia că tot ceea ce se discuta și se studia la noi în țară, în Cameră, în adunările politice și în presă, erau aproape numai probleme interesînd orășenimea, pe cînd „temelia țării", cele patru milioane de țărani de la acea dată erau uitati si lăsati „în prada mizeriei și a ignorantei". Cuceririle civilazației – continua autorul – serveau numai populației urbane, însă „Epoca" nu trebuia să-i uite pe țărani, cei care ne-au păstrat, de-a lungul veacurilor, limba, moravurile și tradițiile strămosești. Concluzia firească era aceea că dacă cei din grupul conservatorilor de la „Epoca" nu „linguseau" masele muncitoare de la sate, în fapt trebuiau să le lumineze si să le „îndulcească" durerile. În încheiere se mai arăta că autorul întelegea prin politică un „metod" al dezvoltării și îmbunătătirii „adevăratului și curatului popor românesc", iar principiile de partid le considera ca pe niste „unelte" de care trebuiau să se servească cei chemati la guvern în vederea înfăptuirii acestui scop". Observăm aici influenta teoriei păturii superpuse, întîlnită în publicistica politică a lui M. Eminescu. Critica lui Delavrancea viza, însă, numai pătura asupritoare, alogenă, a oraselor. După cum rezultă clar dintr-o serie de articole scrise mai tîrziu, el se pronunta împotriva privilegiilor acelor străini, îndeosebi de origine evreiască, stabiliti la sfîrsitul secolului trecut în orasele si tîrgurile

noastre și care, deținînd ponderea cea mai mare a capitalului comercial și cămătăresc în numeroase centre, practicau o cruntă spoliere a populației autohtone[97].

Așadar, datorită faptului că ideile sale sociale și politice erau antinomice în raport cu ale grupului de la „Epoca", B. Delavrancea s-a retras în mod ostentativ din cercul respectiv și din redacția ziarului. De fapt, în perioada cît a fost redactor al „Epocii" nu a frecventat clubul conservator. Democratismul convingerilor sale sociale și politice îl vor conduce o perioadă spre gruparea radicală a lui G. Panu, după care, în 1888, va adera la Partidul Liberal, în care a activat timp de un deceniu (1888-1898). Influența concepției radicalului G. Panu asupra gîndirii social-politice a lui B. Delavrancea este vizibilă în articolele sale publicate începînd din noiembrie 1886 și pînă la sfîrșitul anului 1887 în coloanele gazetei „Lupta", după ce aceasta începe să apară la București. Aici, pe lîngă *Lupta literară*[98] desfășurată în apărarea limbii vorbită de popor, pe care o opune celei folosite de „albăstrimea" orașelor, el semnează și o serie de *Cancanuri politice*. Chiar în prima categorie de articole, cele pe temă literară, se întîlnește nota de critică socială. Astfel, într-unul din acestea, deși declara că nu vrea să atingă chestiunile sociale și politice, el atrăgea totuși atenția oamenilor politici, de rea sau de bună credință, că între oraș și sat se deschisese la noi o prăpastie adîncă, pe care se impunea s-o umplem și s-o bătătorim, căci altfel libertatea și egalitatea aveau să devină două minciuni mari, care să ascundă două „caste" mari: orașele și satele[99] Prin orășenime trebuie să înțelegem, evident, clasele avute – burghezia fiind concetrată, ca și o mare parte a moșierimii, la orașe.

Influența gîndirii radicalului G. Panu este vizibilă în amintitele *Cancanuri politice*. La rubrica respectivă, „Argus" – cum semna în acel timp, în „Lupta", Delavrancea –, pe lîngă faptul că redă tabloul vieții politice interne, dominată de lupte sterile pentru putere, vizează și o serie de instituții lipsite, după părerea sa, de funcționalitate. Astfel,

Senatul era considerat a fi „un trist corp care ar putea foarte bine să fie suprimat, fără ca să se simtă vreun gol în rotagele constituționale"[100]. În alte articole semnala impopularitatea regelui, setea de înavuțire și tendințele dictatoriale ale acestuia. Citățm, în acest sens, articolele intitulate: *Regele negutător de lemne*[101]; *Brînză regală*[102]; *Ghesefi cu lista civilă*[103] s.a., în care virulența criticii antimonarhice este egalată, în epocă, numai de G. Panu, șeful grupării radicalilor. Cu alt prilej, ministrului Cultelor și Instrucțiunii Publice, D.A. Sturdza, i se reproșa, și pe bună dreptate, că ceruse stergerea din buget a subvenției pe care statul o acorda „Societății pentru învățătura poporului român", pe motiv de economie. Acest motiv nu mai era, însă, invocat de ministrul respectiv cînd s-a pus în discuție subvenționarea de către stat a unei școli luterane. „Dar d. Sturdza are dreptate – nota cu sarcasm autorul –, el e ministrul regelui Carol de Hohenzollern"[104].

Paralel cu publicistica politică, B. Delavrancea desfășoară în acești ani și o bogată activitate literară, îndeosebi pînă în 1890. Astfel, în aprilie 1887 apăru sub directia sa revista „Lupta literară". Din redacție mai făceau parte o serie de tineri scriitori de orientare radicală și democratică: C. Mille, Al. Vlahuță, O. Carp. În cuprinsul revistei s-a încercat o opoziție la adresa artei oficializante, susținîndu-se cu căldura literatura inspirată din realitatea societății noastre. Aceste linii directoare pot fi urmărite chiar în articolele semnate de B. Delavrancea. Astfel, în suita de cronici pe tema *O familie de poeți*[105] și *Din cultura noastră*[106] el ia atitudine împotriva direcției junimiste, deși vorbește, la un moment dat, despre „forme fără fond" în plan cultural și politic. Drept urmare, relațiile lui Delavrancea cu junimiștii devin tot mai încordate. După ce în 1886 însuși mentorul „Junimii" reacționase prin articolul *Poeți și critici* împotriva unor păreri delavranciene referitoare la teatrul istoric al lui V. Alecsandri, în anul următor este rîndul lui N. Petrașcu, criticul „Convorbirilor literare", să scrie un violent articol despre volumul lui B. Delavrancea, *Trubadurul*. Cronica respectivă, nejustificat de dură, era scrisă la sugestia junimistului Duiuliu Zamfirescu[107].

În 1887, încetînd apariția „Luptei literare" datorită lipsei de fonduri, B. Delavrancea intră, împreună cu Al. Vlahuță, D.D. Racoviță și Victor Bilciurescu, în redacția „Revistei noi", al cărei director era B. P. Hasdeu. Aici își publică, pînă în 1890, cea mai mare parte a operei sale literare. Multe din aceste lucrări valorificînd artistic folclorul, îl situau pe autorul lor în prelungirea direcției de la „Dacia literară"[108]. Activitatea literară va trece, însă, la B. Delavrancea tot mai mult pe planul al doilea, acesta dorind să se afirme în mod pregnant în domeniul politicii active. Astfel, în 1888, la sugestia socrului său, Al. Lupașcu, aderă la Partidul Liberal[109]. Cînd Al. Lupașcu, simpatizant al cauzei românilor asupriți de peste munți, l-a convins pe B. Delavrancea să intre în partidul respectiv, acesta tocmai intra în opoziție, după o lungă guvernare care îi uzase forțele. Această situație convenea, însă, temperamentului său de luptător. Nimeni nu-i putea reproșa, apoi, că urmărea să obțină onoruri în partid, de vreme ce era de așteptat ca liberalii să rămînă pentru multă vreme în opoziție.

La vîrsta de treizeci de ani, cîți avea cînd adera la Partidul Liberal, B. Delavrancea poate fi considerat pe deplin structurat din punct de vedere ideologic. Am pus în evidență la începutul capitolului faptul că, prin origine și educație, el era un „om nou", un produs al regimului constituțional inaugurat la noi în țară odată cu domnia lui Al.I. Cuza. De aici rezultă, fără îndoială, propensiunea sa pentru regimul liberal, convingerile sale democratice în planul gîndirii sociale și politice.

NOTE

1 (B. Delavrancea), *Romani*, București, 1894.

2 După *Dicționarul literaturii române de la origini pînă la 1900*, București, 1979, p. 263.

3 Pentru biografia acestuia vezi Emilia St. Milicescu, *Studiu introductiv*, la *Opere*, I, de B. Delavrancea, București, 1965, p.VII-LI; idem, *Delavrancea*, București, 1958, p. 5-19; Lucian Predescu, *Barbu Delavrancea. Viața și opera*, București, f.a., p. 5-34; Al. Sandulescu, *Delavrancea*, București, 1964, p. 5-23.

4 Em.St. Milicescu, *Studiu introductiv* la *Opere*, I, de B.Delavrancea, p.X.

5 Barbu era ultimul din cei nouă copii, din care numai cinci au trăit.

6 „Monitorul oficial", *Dezbaterile Adunării Deputaților* (în continuare se va cita D.A.D.), nr. 54 din 3.IV.1918, p. 587.

7 Em.St. Milicescu, *Studiu introductiv* la *Opere*, I, de B. Delavrancea, p. XIV.

8 C. Xeni, *Take Ionescu*, ed. a III-a, București, 1933, p. 23.

9 Cf. Barbu Delavrancea, *Opere*, IX, București, 1974, p. 334.

10 Al. Sandulescu, *Publicistica lui Duiliu Zamfirescu*, în „România literară", XV, nr. 28 din 8.VII. 1982, p. 8.

11 *Dicționarul literaturii române...*, 1979, p. 263.

12 „România liberă", I, nr. 22 din 9.VI. 1877, p. 3.

13 *Ibidem*, IV, nr. 1043 din 23.XI.1880, p. 2-3; nr. 1047 din 29.XI.1880; nr. 1056 din 11.XII.1880; nr. 1061 din 17.XII.1880; an.V, nr. 1098 din 6.II.1881.

14 Barbu G. Ștefănescu, *Pedeapsa, natura și însușirile ei*, București, 1882.

15 Margarita Miller Verghy, *Blandina*, Cluj-Napoca, 1980, p. 165.

16 *Ibidem*, p. 267.

17 *D.A.D.*, sesiunea 1894/1895, ședința din 17.III.1895, p. 1061.

18 Cf. B.Delavrancea, *Opere*, IX, p. 329 (scrisoare către El. Miller-Verghy).

19 *Ibidem*, p. 355.

20 *Ibidem*, p. 356.

21 *Ibidem*.

22 *Ibidem*.

23 „Scena", II, nr. 129 din 19.V.1918, p. 6.

24 *Dicționarul literaturii române...*, 1979, p. 263.

25 I.I. Toroutiu, *Studii și documente literare*, V, București, 1934, p. 336.

26 *D.A.D.*, sesiunea 1898/1899, ședința din 25.II.1899, p. 753.

27 Cf. Tiberiu Avramescu, *Constantin Mille. Tinerețea unui socialist*, București, 1973, p. 137.

28 Barbu G. Ștefănescu, *Pedeapsa...*, 1882, p. 3-5.

[29] *Ibidem*, p. 5; România liberă", VI, nr. 1457 din 28.IV.1882, p. 2-3.
[30] *Ibidem*, p. 2.
[31] *Ibidem*.
[32] Barbu G. Ştefănescu, *Pedeapsa*..., 1882, p. 4.
[33] „România liberă", VI, nr. 1457 din 28.IV.1882, p. 3.
[34] *Ibidem*, VI, nr. 1606 din 29.10.1882, p.2.
[35] *Ibidem*, VII, nr. 1676 din 27.I.1883, p.2.
[36] „Voinţa naţională", XI, nr. 2797 din 12.III.1894, p.1.
[37] *Ibidem*.
[38] Cf. Al. Sandulescu, *Publicistica lui Duiuliu Zamfirescu*, loc.cit., XV, nr. 28 din 8.VII.1982, p. 8.
[39] Vezi, de exemplu, „Voinţa naţională", V, nr. 1021 din 23.I.1888, p.1; an. IX, nr. 2173 din 18.I.1892, p.1; „Democraţia", I, nr. 226 din 25.XII.1888, p.1.; an. III, nr. 555 din 20.II.1890, p.1.
[40] „România liberă", X, nr. 1428 din 21.III.1882, p.3.
[41] „Voinţa naţională", X, nr. 2469 din 25.I.1893, p. 1-2.
[42] *Ibidem*, XIII, nr. 3504 din 3.IX.1896, p.1.
[43] *Ibidem*.
[44] Vezi mai larg la Ilie Seftiuc, Iulian Cârtână, *Dunărea în istoria poporului român*, Bucureşti, 1972; Paul Gogeanu, *Dunărea în relaţiile internaţionale*, Bucureşti, 1970, p. 104-155; Şerban Rădulescu – Zoner, *Dunărea, Marea Neagră şi Puterile Centrale*, Cluj-Napoca, 1982, p. 88-144.
[45] *D.A.D.*, sedinţa din 2/14 mai 1882; M.Kogălniceanu, *Chestiunea Dunării*, p. II-a, Bucureşti, 1883.
[46] S. Rădulescu-Zoner, *op.cit.*, p.116-132; P.Gogeanu, *op.cit.*, p.106-109.
[47] „România liberă", VI, nr. 1490 din 9.VI.1882, p.2.
[48] Em.St. Milicescu, *Note* la B. Delavrancea, *Opere*, VI, Bucureşti, 1970, p. 442.
[49] „Argus" (B. Delavrancea), *Inaugurarea monumentului lui Michelet*, în „România liberă", VI, nr. 1517 din 11.VII.1882, p. 2-3.
[50] Biblioteca Academiei Române (în continuare se va cita B.A.R.), Mss.S. 28(2)/CDI.XXII.
[51] Vezi bibliografia selectivă a operei lui B.Delavrancea în *Dicţionarul literaturii române*..., 1979, p. 267-268; B. Delavrancea, *Opere*, X, Minerva, Bucureşti, 1979.
[52] N. Iorga, *O viaţă de om aşa cum a fost*, Bucureşti, 1976, p. 226.
[53] G. Ibrăileanu, *Opere*, I, Bucureşti, 1974, p. 60.
[54] B. Delavrancea, *Nuvele*, Bucureşti, 1965, p. 89.
[55] „Epoca", IX, nr. 1386 din 27.IV.1903, p. 22.
[56] *Ibidem*.

[57] Tudor Vianu, *Opere*, II, Bucureşti, 1972, p. 595-598.
[58] *Dicţionarul literaturii române*..., 1979, p. 743.
[59] Cf. *Reviste literare româneşti din ultimele decenii ale secolului al XIX-lea*, Bucureşti, 1976, p. 66.
[60] *Ibidem*, p. 64-65.
[61] *Ibidem*.
[62] Z. Ornea, *Junimea şi junimiştii*, Bucureşti, 1975, p. 117-214.
[63] Cf. *Reviste literare româneşti*..., ed.cit., p. 66.
[64] Cf. T. Vianu, *op.cit.*, p. 603.
[65] Mihai Gafiţa, *Duiuliu Zamfirescu*, Bucureşti, 1969, p. 139.
[66] Z. Ornea, *op.cit.*, p. 242-256; P. Cîncea, *Viaţa politică în România în primul deceniu al independenţei de stat*, Bucureşti, 1974, p. 190-193; M. Gafiţa, *op.cit.*, p. 139-143.
[67] „Sugra" (B. Delavrancea), *Un ministru*, Bucureşti, 1881.
[68] Duiuliu Zamfirescu, *Le domaine de la Couronne*, în „L'Indépendance roumaine", din 13/25 – 15/27 iunie 1884.
[69] Vezi nota 66.
[70] I. Matorescu, *Insemnări zilnice*, II, publicate de I. Rădulescu-Pogoneanu, Bucureşti, f.a. (1939); însemnare din 7/19 iunie 1884.
[71] *Ibidem*; însemnare din 1 octombrie 1884.
[72] *Ibidem*.
[73] M. Gafiţa, *op.cit.*, p. 199.
[74] „România liberă", VIII, nr. 2191 din 30.X.1884, p. 2-3.
[75] „Românul", XXIX, din 11-12 martie 1885, p. 230.
[76] Vezi mai pe larg în *Amintiri literare despre vechea mişcare socialistă*, Bucureşti, 1975.
[77] *Ibidem*, p. 206, 334-335.
[78] *Ibidem*.
[79] N. Iorga, *op.cit.*, p. 175.
[80] Em.St. Milicescu, *Studiu introductiv* la *Opere*, I, de B. Delavrancea.
[81] *Ibidem*, p. XXXVIII.
[82] „Epoca", I, nr. 116, din 9.IV.1886, p.2; „România liberă", X, nr. 2554, din 6.II.1886, p. 2; nr. 2607, din 10.IV.1886.
[83] „Epoca", I, nr. 27 din 12.XII.1885, p.1.
[84] *Ibidem*.
[85] *Ibidem*.
[86] Z. Ornea, *Junimismul*, Bucureşti, 1966, p. 61-66.
[87] „Epoca", I, nr.2 din 17.XI.1885, p. 1.

[88] *Ibidem.*
[89] „Epoca", V. nr.1126 (167), din 1.VII.1899.
[90] Em.St. Milicescu, *Studiu introductiv* la *Opere* I. de B. Delavrancea, p. XXXVIII.
[91] „Epoca", I. nr. 9 din 27.XI.1885, p. 1.
[92] *Ibidem.*
[93] *Ibidem*, I. nr. 16 din 5.XII.1885, p. 1.
[94] *Ibidem.*
[95] *Ibidem.*
[96] B. Delavrancea, *Opere*, IX, Bucuresti, 1974, p. 482-484.
[97] „Vounta nationala", VIII, nr. 2001, din 12.VI.1891, p.1.; nr. 2008, din 20.VI.1091.
[98] „Lupta", III, nr. 133, din 13.XII.1886, p. 2-3; nr. 145, din 30.XII.1886, p. 2-3; an.IV, nr. 152, din 10.I.1887, p. 2-3; nr. 159, din 18.I.1887, p. 2.
[99] „Lupta", IV, nr. 152, din 10.I.1887, p. 2.
[100] *Ibidem*, III, nr. 127, din 5.XII.1886, p. 1.
[101] *Ibidem*, IV, nr. 234, din 22.IV.1887, p. 1.
[102] *Ibidem*, IV, nr. 246 din 7.V.1887, p. 1.
[103] *Ibidem*, IV, nr. 262 din 29.V.1887, p. 1.
[104] *Ibidem*, an. IV, nr. 212 din 24.III.1887, p.1.
[105] „Lupta literara", I, nr. 1 din 19.IV.1887, p. 1-4; nr.2, din 26.IV.1887, p.13-17.
[106] *Ibidem*, I, nr. 1 din 19.IV.1887, p. 9-11; nr. 2 din 26.IV.1887, p. 22-23.
[107] M. Gafita, *op.cit.*, p. 248-249.
[108] *Reviste literare românesti*... 1976, p. 71.
[109] Emilia St. Milicescu, *Studiu introductiv* la *Opere* I. de B. Delavrancea, p. XXIV-XXV, LI.

III

ACTIVITATEA POLITICĂ ȘI SOCIALĂ. ÎN „ERA REFORMELOR"

1. *Gazetarul în „lupta zilnică"*

După cum am arătat, în primăvara anului 1888 avea loc aderarea lui Delavrancea la Partidul National Liberal, în momentul cînd acesta intra în opoziție. Trecerea a făcut-o în urma unei atente analize a tabloului vieții politice din acel moment, implicîndu-se astfel, după propria-i expresie, în „lupta zilnică" pentru democrație și progres. Astfel, într-un articol din anul următor el aprecia că radicalii și socialistii constituiau formații politice care aveau nevoie de timp pentru a se „înjgheba" în mod serios[1]. Pe de altă parte, deoarece nici conceptia conservatoare nu-l satisfăcea la acea dată, considera, cu acelasi prilej, că mersul „fatal" al progresului social nu se putea îndrepta decît pe calea ideilor liberale democratice. Arăta, totodată, că progresul poate să nu fie liniar, pot exista momente de „poticneală" a societătii, sugerînd că un astfel de moment traversa tara sub cîrmuirea junimistilor[2].

Imediat după plecarea de la putere a Partidului National Liberal, Delavrancea deveni redactor principal la gazeta – cu titlu semnificativ – „Democratia", al cărei prim număr apărea la 14 martie 1888. Data înființării ziarului preceda cu numai cinci zile evenimentele de la 19

martie din acel an, care avură ca urmare retragerea guvernului lui I.C. Brătianu, în urma tensiunilor politice si sociale de nestăvilit[4]. În timpul opoziției, rolul presei liberale, al „Voinței naționale" si al „Democrației" în prima linie, a fost acela de a răspunde atacurilor adversarilor si de a milita pentru refacerea unității partidului. Acestei sarcini i-a răspuns cu succes noua gazetă numită „Democrația", aflată sub direcția lui C. Dimitrescu-Iași, si căreia B. Delavrancea, prin talentul si forța sa combativă, îi va imprima o prestanță deosebită.

Timp de doi ani încheiați, deci pînă la 11.III.1890, el va purta numeroase campanii de presă, în coloanele acestei gazete, împotriva conservatorilor, a junimiștilor si a liberalilor disidenți: D. Brătianu, G. Vernescu, N. Fleva, G. Panu. Acestia din urmă erau acuzați că, provocînd defecțiune în tabăra liberalilor, au ușurat acțiunea conservatorilor si a junimiștilor de răsturnare de la putere a guvernului brătienist[5]. Delavrancea argumenta disidenților că, prin sprijinirea adversarilor Partidului Liberal, acestia nu obținuseră un succes politic, de vreme ce, după căderea de la putere a guvernului condus de I.C. Brătianu, junimiștii au format un guvern de tranziție fără ei. Abia cu prilejul remanierii cabinetului junimist Th. Rosetti, în noiembrie 1888, a fost admis în guvernul liberal – conservator G. Vornescu. Indirect, se făcea apel la dizidenți în vederea revenirii lor la matca liberală[6]. Critica presei liberale, deci si a „Democrației", se îndrepta, în principal, împotriva conservatorilor si a junimiștilor aflați la putere si se desfășura în paralel cu reliefarea meritelor Partidului Liberal, din perioada cît s-a aflat la cîrma țării, în făurirea României moderne[7].

Tinerii redactori de la „Democrația" înțelegeau însă să facă deosebire între junimiști – care aveau un program de guvernare si trecuseră la aplicarea lui – si vechii conservatori, în frunte cu L. Catargiu. Acestia din urmă erau, după aprecierea lui Delavrancea, refractari înoirilor si deci „rămași înapoia timpului"[8]. Liderul junimist P.P. Carp era considerat „un visător politic", de vreme ce năzuia la un

fapt imposibil: regenerarea si reconstituirea Partidului Conservator[9]. Față de afirmația acestuia că este suficient ca o personalitate politică să aibă o concepție de guvernare pentru a fi îndreptățită să obțină puterea, redactorul „Democrației" replica, pe linia convingerilor sale democratice, că „ideile împărtășite de popor dau puterea, iată adevăratul sistem politic, si natural si legal"[10]. De asemenea, atunci cînd organul conservator „Epoca" observa că bărbații nostri politici nu trebuiau să răspundă de faptele lor decît înaintea propriei lor conștiințe, deoarece controlul opiniei publice nu exista, Delavrancea replica, într-un articol, că era de dorit ca factorii nostri politici să țină seama de opinia publică, să lucreze după dorința alergătorilor ce le-au încredințat mandatul si să aibă în sufletul lor o morală severă, care să-i orienteze pe calea binelui public[11]. Consideratiile respective îi erau prilejuite gazetarului liberal si de constatarea că junimiștii si conservatorii aveau o slabă bază de mase, caracteristică ce se va menține, se știe, de-a lungul întregii existențe a acestor formațiuni politice[12].

În articolul *Lupta partidelor*, Delavrancea făcea o serie de considerații asupra sistemului politic în statele cu regim constitutional. Aspectul pozitiv al acestui sistem consista, după părerea sa, în faptul că „interesele sociale" erau libere să lucreze asupra maselor, să cîstige adeziunea lor, pentru ca în virtutea acesteia partidele să-si dispute puterea în stat, în vederea realizării în fapt a ideilor pentru care luptau. Pe de altă parte, lupta dintre partide face posibil controlul sever al actelor guvernului, pentru a-l determina să lucreze în folosul țării. Un partid înfrînt în luptă urma să reintre în sînul poporului, pentru a cerceta mai bine adevăratele lui aspirații, pentru a lumina opinia publică si a o cîstiga în favoarea lui. Dacă partidele sînt necesare în viața politică, constitutională, nu rezultă de aici că ele trebuie să rămînă etern neschimbate ci, dimpotrivă, evoluția socială le impune să se reformeze continuu, dacă vor să trăiască, studiind pas cu pas fiecare mișcare a societății si căutînd să înțeleagă mersul normal al progresului

pe care se îndrumează un stat. În încheiere, referindu-se la gruparea vechilor conservatori (L. Catargiu), care tocmai veniseră la putere la 30 martie 1889, autorul arăta că acestia se dovediseră refractari la toate reformele propuse de liberali în timpul guvernului condus de I.C. Brătianu si chiar la cele preconizate de junimisti în anul cînd au detinut puterea (23.III.1889-29.III.1889). Se punea în evidentă, totodată, lupta internă, la nivelul conducerii, din Partidul Conservator, sau dintre membrii acestuia si junimisti[13]. Despre junimisti, Delavrancea aprecia, nu fără temei, că unele din ideile acestora erau „viziuni" moderne, iar altele „viziuni" medievale. Se surprindea astfel în mod realist esenta gîndirii politice si sociale a liderului junimist P.P.Carp, care a preconizat o serie de reforme judicioase, cum ar fi adoptarea etalonului de aur, vînzarea în loturi către tărani a terenului din domeniile statului, dar si altele anacronice – înfiintarea cantoanelor si introducerea majoratului[14]. Cu alt prilej[15], Delavrancea sesiza substratul economic al luptelor politice dintre liberali si conservatori. Astfel, el arăta că la baza „luptei de clasă" dintre burghezia comercială si cea industrială, pe de o parte, si dintre acestea si mosierimea, pe de altă parte, stătea tendinta celei din urmă de a opri dezvoltarea burgheziei. Mosierimea era constientă, arăta Delavrancea, că burghezia, întărindu-se pe plan economic, aspira la preponderentă si pe plan politic. De aici rezultă confruntarea dintre cele două clase, ale cărei origini, considera el, se află în revolutia din anul 1848. În finalul articolului se estima că victoria în această confruntare avea să fie de partea burgheziei, care pusese în practică principiul egalitătii cetătenilor în fata legii si deschisese calea afirmării în societate si a claselor de jos, prin intermediul învătămîntului[16].

În coloanele aceleiasi gazete, Delavrancea arăta că importanta dezvoltare a tării în anii din urmă făcuse să nu mai poată exista partide cu drept de a aspira la conducerea tării, a lua parte la luptele constitutionale, fără ca ele să aibă un program social-economic si politic

menit a asigura progresul general[17]. El vedea în mosierime succesoarea „partidei" conservatoare (termen desemnînd elita conducătoare a epocii revolute), din vechiul regim; si care îsi prelungise „agonia" si după jumătatea veacului al XIX-lea. În chestiunile economice si sociale, reprezentantii vechiului regim, lipsiti de încredere în viitorul tării si în puterea de muncă a poporului, n-au încercat niciodată să ridice tara din situatia de tributară a produselor străine. Principiul fundamental al politicii lor a fost: stăpînirea fără margini legale a unei clase ce nu producea nimic, asupra claselor producătoare. Cu astfel de idei, considera Delavrancea, vechea „partidă" conservatoare nu se mai putea sustine în a doua jumătate a secolului XIX, de vreme ce Constitutia din 1866 asezase temeliile statului român pe principiul egalei îndreptătiri a muncii si a capacitătii. În P.P. Carp, el vedea singura personalitate ce se angajase să regenereze moral si politic Partidul Conservator. De altfel, convingerea că acest partid încetase să mai fie o entitate politică viabilă, Delavrancea o exprima si în anul 1904, cînd făcea parte el însusi din această formatiune[18].

Tot în paginile „Democratiei" arăta în 1888 că diferentierea partidelor într-un stat este un „*produs natural*" (s.a.), adică necesar, al vietii nationale, al claselor si păturilor sociale participante la viata publică, al proportiei în care aceste elemente contribuie la rezolvarea problemelor sociale si al împrejurărilor istorice prin care a trecut un popor dat[19]. De aici rezultă, continua autorul, că în aceeasi problemă socială solutia pe care o dă un partid conservator este deosebit de acea dată de un partid liberal, sau de cel „socialist de stat". Sintagma „socialism de stat", răspîndită în Germania spre sfîrsitul secolului al XIX-lea, exprima conceptia conform căreia statul trebuia să întreprindă măsuri de protectie socială. Delavrancea ia ca exemplu solutia dată de fiecare din partidele mentionate în chestiunea proprietătii rurale sau a îmbunătătirii soartei tăranului. Astfel, un partid conservator, alcătuit în mod preponderent din mari proprietari, va căuta să dezlege problema în

favoarea marii proprietăți. Ei vor acorda oarecari îmbunătățiri materiale, poate și morale, țăranului, dar vor căuta să-i încătuseze munca, astfel încît acesta să fie cît mai mult la dispoziția marelui proprietar. Un adevărat partid liberal va fi preocupat de ideea emancipării muncii țăranului, căutînd să stabilească armonia între proprietatea mare și cea mică. Socialistul de stat, în accepțiunea menționată, va fi preocupat numai de îmbunătățirea stării economice a țăranului. Diferențierea partidelor, consideră autorul, este expresia tendinței de rezolvare a problemelor sociale, politice și economice ale epocii. În cursul dezvoltării istorice, problemele sociale se schimbă, dezlegarea lor de asemenea, dar partidele, care sînt „produsul natural al evoluțiunilor istorice", rămîn[20]. Un partid poate dispare atunci cînd s-a dovedit a fi un produs artificial ce nu-și mai are rațiunea de a fi, sau cînd principiile în numele cărora luptă nu mai permit solutionarea problemelor sociale impuse de mersul spre progres al unui popor. În continuare, se face o scurtă trecerea în revistă a luptei dintre conservatorism și liberalism la noi în țară, în perioada de după 1866. Astfel, în votarea Constituției din 1866 autorul vedea rezultatul unui compromis dintre conservatori și liberali. Constată, totodată, că cei dintîi au susținut împărțirea electoratului pe colegii pentru a le fi garantat rolul preponderent în stat. Vechiul Senat și vechiul Colegiu I de Cameră, în mare parte și Colegiul IV, erau menite a fi apanajul conservatorilor. Tocmai de aceea ei s-au opus modificării Constituției într-un sens mai democratic, prin reducerea numărului colegiilor electorale de la patru la trei, reformă înfăptuită în 1884 de liberali[21]. În continuare, se semnala rezistența conservatorilor la răspîndirea instrucțiunii în popor, la dezvoltarea industriei și atitudinea lor echivocă în ceea ce privește participarea militară a României la războiul antiotoman declansat în anul 1877. În același timp, Delavrancea respingea asertiunea lui P.P. Carp potrivit căreia începînd din 1881, data proclamării regatului, ar fi încetat deosebirea principială dintre

Partidul Liberal și Partidul Conservator. Întreaga argumentație prezentată mai sus, bazată pe constatarea deosebirii de optică în ceea ce privea rezolvarea problemelor de bază ale României moderne, îl făcea pe Delavrancea să tragă concluzia că nu putea fi vorbă de o apropiere ideologică și programatică dintre cele două partide[22].

Făcînd analiza situației politice de la mijlocul anului 1888, Delavrancea arăta că gruparea vechilor conservatori, în frunte cu L. Catargiu, își strîngeau rîndurile pentru ca la apropiatele alegeri să dobîndească majoritatea în parlament și în guvern, în dauna aliaților lor, junimiștii și liberalii vernescani. „Democrația", prin pana lui B. Delavrancea, denunța opiniei publice tendința conservatorilor, exprimată prin organul lor de presă „România liberă", din 3 august 1888, de a restrînge regimul parlamentar. Considerînd acest regim nepotrivit pentru statul nostru, tînăr încă, liderii conservatori susțineau necesitatea instituirii regimului „personal" al regelui, rezemat pe autoritatea cîtorva bărbați „de inimă", „înțelepți și cu adevărată iubire de țară"[23]. În vederea anihilării acestor tendințe conservatoare retrograde, „Democrația" chema cetățenii la activitate publică, condamnînd indiferentismul politic[24]. Într-un alt articol din aceeași perioadă era criticată tendința guvernului conservator-junimist de a reduce reprezentarea intereselor județene, prin restrîngerea numărului consilierilor. Se arăta că acestei tendințe i se opunea „îndrumarea" spre votul universal a Partidului Liberal, care avea să aibă drept consecință dobîndirea autonomiei complete de către comună[25].

O gravă problemă internă cu care s-a confruntat guvernul junimist condus de Th. Rosetti a fost, se știe, răscoala țăranilor izbucnită în primăvara anului 1888, imediat după venirea acestuia la putere[26]. Tinerii redactori liberali ai gazetei „Democrația" și în primul rînd B. Delavrancea au luat atitudine hotărîtă împotriva guvernului conservator-junimist ce a trecut la reprimarea sîngeroasă a revoltei țăranilor, revoltă provocată de cauze social-economice. O serie de articole

semnate de Delavrancea (*Sînge nevinovat; Plumb în loc de pîine; Latul sabiei* s.a.) dovedesc constiința civilă a autorului, care nu ezită să acuze inclusiv presa liberală de tăcere și deci de complicitate cu asasinii țăranilor. Din memoriile lui Al. Candiano-Popescu știm că incendiarele articole pe tema răscoalei au afectat și pe rege, care acuza grupul celor de la „Democrația" că stînjeneau acțiunea de reprimare a răscoalei, ale cărei condiții apăruseră încă din timpul guvernului liberal, la sfîrșitul mandatului acestora, incapabili de a stăpîni situația[27]. Din sursa menționată aflăm că regele s-a referit în mod expres la articolul intitulat *Plumb în loc de pîine*, nesemnat, dar despre care s-a stabilit că aparținea lui B. Delavrancea[28]. În *Latul sabiei*, dezvăluind fapte nude din acțiunile de represiune a răscoalei, petrecute în satele noastre „în anul 32 de liberalism", Delavrancea arăta că acestea ar fi trebuit să constituie „adevărate bice pentru constiința presei liberale"[29]. Referindu-se la faptul că soldații fuseseră trimiși să împuște sau să tortureze pe părinții sau pe frații lor, tratîndu-i „mai cumplit decît (pe) un vrăjmaș al țării prins în război", autorul conchidea că „barbariile comise în satele potolite sînt ilegale; și nu pot fi altfel: ceea ce degradează și scuipă în sentimentul de umanitate nu poate fi decît imoral și ilegal"[30].

Privitor la cauzele răscoalei, Delavrancea arăta într-un articol că orice liberal adevărat și sincer trebuia să știe că aceasta a avut un teren mai vechi[31]. Astfel, el se referea la administrația „neîngrijită" pe alocuri, slabă prin alte părți". Între cauze menționează însă și pe cele economice. Creșterea populației rurale a făcut să sporească și numărul doritorilor de mică proprietate, în raport cu cei împroprietăriți în 1864. Această lipsă de pămînt a fost numai partial înlăturată de liberali prin împroprietărirea însurăteilor. Admite că s-ar fi putut face mai mult bine pentru săteni, însă Opoziția-Unită a împiedicat guvernul liberal „să lucreze pentru țară"[32]. În continuare se considera că pe acest fond a putut prinde teren agitația desfășurată și în mediul sătesc de membrii

Opoziției-Unite, cu numeroasele ei promisiuni desarte. Este adevărat că acțiunile acesteia au constituit circumstanțe favorizante ale turburărilor din lumea satelor, însă cauza principală a răscoalei din 1888 a fost lipsa de pămînt și setea de dreptate a țărănimii noastre[33]. Era subliniat faptul că membrii Opoziției-Unite desfășuraseră o vie agitație în țară în ultima perioadă a guvernului I.C. Brătianu, făcîndu-le sătenilor o serie de promisiuni demagogice, care au prins în inima lor deoarece traiul țăranului nu era deloc strălucit, iar un om nefericit nu așteaptă decît să-i indici un vinovat pe care să-și descarce necazul. Autorul articolului denunță, totodată, rolul jucat de agenții secreți ai Rusiei, deghizați în vînători de icoane, „iconari", și agenți veterinari ambulanți („jugănari"), în provocarea turburărilor țărănești din anul 1888[34]. Cu alt prilej Delavrancea îl considera pe Hitrovo, reprezentantul Rusiei la București, drept coordonator al acestor acțiuni ale agenților rusi în România[35].

Într-un alt articol, din 3/15 mai 1888, arătînd că însuși Th. Rosetti, președintele guvernului junimist, declarase ziariștilor că în răscoala țăranilor era amestecată o „mînă străină", Delavrancea se asociază acestei păreri. Ca urmare, el înclină să creadă că turburările de la sate din 1888 nu au fost în totalitate adevărate mișcări sociale ci și acțiuni provocate din afară. Este de acord însă că situația țăranului nu era nici pe departe satisfăcătoare, încît s-a aflat la baza desfășurării acestei revolte sociale. O dovadă în acest sens o consideră a fi legea privind alocarea doar a cinci milioane de lei pentru a se veni în sprijinul țăranilor rămași fără mijloace de subzistență datorită secetei. Dacă era destul să vină un an neroditor pentru a fi necesar ca statul să trebuiască să acorde astfel de subvenții pentru cei nevoiași, era o dovadă că munca lor nu era destul de recompensată și că țăranul nu trage din munca sa tot folosul ce ar trebui să-l scoată.

Arătînd că guvernul liberal I.C. Brătianu luase o serie de măsuri menite a îmbunătăți situația țăranilor, dar că faptele dovediseră că acestea nu fuseseră suficiente, Delavrancea cerea tuturor liberalilor

adevărați să ducă campania mai departe, să lumineze opinia publică, să facă anchete asupra cauzelor sărăciei țăranului si să impună guvernului, oricare ar fi fost acesta, să ia măsurile de îndreptare. El admitea, prin urmare, că țăranul avea o situație materială precară ce putea constitui o cauză a revoltei, totuși considera că nu prin răscoală putea fi soluționată problema țărănească. Această atitudine era dictată nu de poziția sa de clasă, ci de teama unei interventii străine, în special din partea Rusiei tariste, absolutiste, în situația în care s-ar fi ajuns la generalizarea războiului civil dintre asupriți și asupritori[36]. Condamînd vehement înăbușirea în sînge a răscoalei, B. Delavrancea propunea ca administrația conservatoare să trimită parlamentari înaintea grupurilor de țărani din satele revoltate, pentru a afla doleanțele acestora[37]. Considera soluția de forță față de sătenii revoltați drept ilegală, de vreme ce nu se luaseră măsuri în vederea prevenirii răscoalei.

O altă propunere avansată de el a fost aceea de a se institui un guvern format din reprezentanții diferitelor partide și grupări politice în vederea solutionării gravei probleme sociale cu care se confrunta atunci țara[38]. Arătînd că țara „se ridicase în picioare", fie că cerea pîine, fie că voia pămînt, fie că dijma era „năpraznică", fie că demagogii si „ciocoii" o „azmuțiseră", fie că propaganda desfășurată de agenții rusi îi „zguduiseră seninătatea și constiința datoriei de pînă atunci"[39], Delavrancea pleda pentru „salvarea patriei", dar nu prin „decrete de moarte", cum proceda guvernul junimist. „Democrația", prin pana lui B. Delavrancea, se asocia acelor gazete care propuseseră ca organele administrative să meargă înaintea răsculaților pentru a le afla doleanțele si a căuta să le rezolve[40]. Se considera că folosirea metodelor violente de pacificare a satelor nu va avea efectul scontat – potolirea răscoalei – ci, dimpotrivă, cresterea îndîrjirii si a unirii țăranilor si, drept urmare, „lățirea potopului revoluționar"[41]. Autorul arăta în continuare că, dacă nu se luau măsuri pasnice de potolire a satelor revoltate, s-ar putea ajunge, prin generalizarea răscoalei, la un război al statului român în

contra Patriei: statul si-ar ucide si robi poporul. Războiul civil declansat de guvernul junimist este calificat drept „un asasinat national", o crimă de uzurpători"[42], în sensul că junimistii, care nu erau considerati drept adevăratii reprezentanti ai natiunii, îndreptaseră arma contra unei părti a acesteia, fapt calificat drept „nelegiuire". Avînd în vedere consecintele grave ale generalizării răscoalei si, implicit, ale represiunii, B. Delavrancea îndemnă pe liberali să ia atitudinea împotriva solutiei de forță adoptate de administrația junimistă față de răsculați[43].

Prin caracterul lor demascator si protestatar, articolele lui Delavrancea privitoare la răscoala țăranilor si la atitudinea cercurilor conducătoare față de aceasta amintesc de incendiarul pamflet al lui N. Iorga din anul 1907, *Dumnezeu să-i ierte*. Într-un articol polemic din 1893, rememorînd împrejurările reprimării crunte a răscoalei din 1888, cînd țăranii se revoltaseră „contra stării sociale", Delavrancea arăta că guvernanții, declarînd război contra răsculaților, au ucis cît au putut, iar pe cei rămasi în viață, cînd s-au predat, i-au însirat de-a lungul santurilor. Bătuți pînă la sînge, acestia erau dusi apoi la București si aruncați în închisoare. Considera, totodată, că „gloria măcelului" nu putea fi revendicată numai de junimisti, ci ea aparținea regimului întreg. Însusi titlul articolului *Ciocoii si tarani* este semnificativ[44]. Pentru Delavrancea era clar că, dacă guvernul nu actiona asupra cauzelor care declansaseră răscoala, spiritul de revoltă al muncitorilor de pămînt avea să se mentină. Este ceea ce arată el într-un articol din „Democratia", din anul 1888, în care constata că guvernul T. Rosetti sugrumase „materialiceste" răscoala, dar numai pentru un moment; „si în acest caz meritul este al *ciomagului* (s.a.), ca fiind mai slab si mai cu minte în fata *peabodiului*". (s.a.)[45].

„Democratia" a înregistrat, adesea, si ecoul produs în străinătate de răscoala țăranilor din 1888. Astfel, în numărul său din 13/25 aprilie 1888, gazeta reproducea „cu plăcere", după „la Justice", ziarul lui G.

Clemenceau, o scrisoare redactată de 32 de tineri români, printre care E. Racoviță, Radovici, D. Voinov, Minovici, Procopiu, Livizeanu s.a., prin care acestia se ridicau energic împotriva părerilor emise de unele ziare franceze în privința turburărilor țărănesti de la noi din țară. Articolul acelor tineri era o „protestare generoasă", scria „Democrația", în contra presei franceze ce făcea jocul politicii ruse în Orient. În articolul său din 4/16 aprilie 1888, gazeta „La Liberté", comentînd miscările agrare ce izbucniseră în România, constata anarhia din statele mici ale Orientului si arăta că, pentru a se pune capăt acestor stări, „în lipsa turcilor ce sînt nimiciți, va trebui ca tarul, pierzîndu-si răbdarea, să vină să restabilească ordinea"[46]. Această dorință a ziarului francez era numită „odioasă" de cei 32 de tineri români aflați la studii în Franța. Cît despre criza internă de la noi din țară, se considera că ea se datora unei izbucniri a revendicărilor sincere ale unui proletariat agricol care, adus într-o situatie extremă de vexațiunile arendașilor susținuți de administratie, ajunsese într-o stare de sărăcie ce întrecea cu mult pe cea a proletarilor industriali ai Occidentului. Grupul de tineri români protesta cu indignare împotriva principiilor bizare ce determinaseră un ziar francez republican să reclame interventia unui vecin puternic reprezentat de Rusia țaristă, în treburile interne ale unui stat mai mic, dar liber. „Felicităm din adîncul inimii pe acesti 32 de tineri care afirmă cu atîta energie dorința românilor de a trăi liberi de orice influență si amestec al străinului", se arăta în „Democrația", autorul prezumtiv fiind Delavrancea[47].

Locul unde comentatorul articolului amintit se desparte de autorii scrisorii – dintre care mulți împărtășeau vederi socialiste – este în explicarea cauzelor răscoalei. Astfel, se arată că din 700.000 de familii rurale, cel puțin 600.000 aveau pămînt suficient pentru existența zilnică. Între măsurile luate de guvernanți în vederea ameliorării traiului țăranilor sînt menționate: împroprietăririle din 1864 si 1880, vînzarea către săteni a unor suprafața din domeniile statului, înființarea

creditelor agricole s.a. Ca o dovadă că răscoala nu s-ar fi datorat – după părerea autorului – unor cauze economice si sociale, era menționat faptul că cei mai multi revoltati se înregistrează în satele cele mai avute din județele Ilfov si Ialomița si nu în cele mai sărace. Evident, argumentatia nu rezistă la o cercetare atentă a fenomenului amintit, însă am expus-o pentru că se întîlneste si într-o serie de articole pe tema răscoalei apartinînd în mod cert lui B.Delavrancea[48], desi a dezvăluit el însusi, în numeroase articole politice, mizeria economică si înapoierea culturală în care trăia o mare parte a țăranilor nostri[49].

Desigur, Delavrancea este ezitent în prezentarea si mai ales în ierarhizarea cauzelor si conditiilor în care s-a produs răscoala din 1888. O prezentare mai veridică a acestora o întîlnim în articolul intitulat *Lipia Bojdani*, publicat în 1888 în gazeta al cărei redactor principal era. Arătînd că revoltele țăranilor erau rezultatul unui sistem complicat de cauze, el se întreabă dacă acestia au fost instigati din interior sau din afară, de străini care voiau să arunce „sîmburele discordiei în țară", pentru a folosi scopurilor de cotropire ale rusilor[50]. În continuare, arăta că „instigatorii" interni sau străini nu ar fi putut să ridice masele de țărani împotriva proprietății, a autorităților locale, dacă n-ar fi găsit un *„teren pregătit"* (s.a.) deja în nemultumirile sătenilor împotriva stării de lucruri existente, în nevoile lor materiale pe care nu le puteau înfrînge si în nădejdea lor spre mai bine. Si în acest articol se arată că țăranii sufereau de multe lipsuri (lipsa de pămînt, lipsa de mijloace indestulătoare de trai), iar învoielile erau oneroase. „Ciocoii", lucrînd paralel cu interesele străinului, au îndemnat pe țărani la răscoală în vederea răsturnării liberalilor de la putere, instigatorii găsind un teren pregătit pentru îndemnurile lor în nevoile economice si sociale ale țăranilor. Considera a fi important faptul că dezbaterile din presă si din Parlament încercau să aducă lumină asupra chestiunii agrar-țărănesti, astfel ca opinia publică să desprindă adevăratul înteles al răscoalei. Concluzia firească pe care o desprindea el însusi din dura lectie a

răscoalei era aceea că „o satisfacere legitimă trebuie dată acestor nevoi" (ale țăranilor – n.n.). Datoria tuturor celor cari își iubesc țara e să lucreze în această direcție"[51]. Asadar, B. Delavrancea făcea din rezolvarea problemei țărănesti o chestiune de patriotism pentru toți cetățenii.

După cum s-a arătat în istoriografia noastră modernă, o consecință a răscoalei din 1888 a fost trezirea la realitate a oamenilor politici, care au fost obligați să se ocupe de problema agrară si să caute soluții pentru rezolvarea ei[52]. În presă apar o serie de programe agrare în care se propuneau: inițierea de anchete la sate, modificarea legii tocmelilor agricole si, îndeosebi, vînzarea mosiilor statului în loturi mici la țărani, în scopul prevenirii unor turburări în lumea satelor. Exprimînd starea de spirit de după înăbusirea răscoalei, radicalul G. Panu arăta, într-un discurs în Cameră, din 8 decembrie 1888, că „din răscoala țăranilor a iesit o formulă: *„trebuia să se facă ceva"* (s.a.)[53]. Influența gîndirii reprezentanților grupării radical-liberale a fertilizat si concepția socială a lui B. Delavrancea în primii ani ai activității sale în Partidul Liberal. Astfel, în articolul intitulat semnificativ *Dreptul muncii*, scris de el la sfîrsitul anului 1888[54], căuta să spulbere o serie de „superstiții politice", mai exact aceste sloganuri lansate în epocă de politicieni demagogi, care erau menite să ascundă mizeria economică a maselor muncitoare. Formule precum: „Țara Românească e bogată" sau „în România nu piere nimeni de foame" erau menite în fond să ascundă „pauperismul" numerosilor proletari si perpetuarea unei „chestii agrare" în țara noastră. Argumentul adus de Delavrancea în susținerea afirmației sale era acela că, în anii de secetă, zeci de mii de țărani rămîneau muritori de foame si atunci guvernul era nevoit să cheltuiască milioane de lei pentru a distribui cîteva bănite de porumb muncitorilor agricoli redusi la mizerie extremă. În pofida acestei evidențe, continua autorul, puternicii zilei erau în stare să acuze de *„trădare națională"* (s.a.) pe cei ce încercau să afirme că „organizația muncii" populației rurale din țara noastră era rău

întocmită. Consecința directă a acestei rele întocmiri social-economice o considera a fi mizeria în care trăia imensa majoritate a țăranilor. Din momentul în care oamenii politici au constatat existența acestei *„boli sociale"* (s.a.), partidele si grupările politice s-au grăbit să indice un remediu sau altul, însă nimeni n-a voit să consulte pe suferindul însusi, pe țăran. Autorul arată că aceasta s-ar fi putut face printr-o anchetă socială serioasă în mediul rural si prin facilitarea pătrunderii în Parlament a unor adevărați reprezentanți ai țăranilor. Însă el constata cu dezamăgire că nici în ultimile alegeri țăranii nu-si putuseră trimite în Cameră pe reprezentanții lor fideli, la Colegiul al III-lea fiind alesi si în acel an (1888) numai persoane desemnate de prefecți[55].

Cel ce s-a făcut în atîtea rînduri exponentul țăranilor, relevînd si meritele istorice ale acestei clase[56], arăta cu acelasi prilej că mai toți vorbeau despre țăran ca despre un rău necesar si afirmau aceasta si atunci cînd vorbeau despre tendința burgheziei cu vederi democrate de a înlesni muncitorilor agricoli posibilitatea de a dobîndi pămînt de muncă. Sintetizînd doleantele țăranilor, așa cum rezultaseră si în timpul răscoalei din acel an, Delavrancea arăta, în articolul citat, că acestia reclamau dreptul elementar la muncă, adică pămînt de muncă, mijloace de lucrat pămîntul si mai voiau să rămînă stăpîni pe produsul muncii lor. El sublinia aici că dreptul la muncă reclamat de țărani era un drept cetățenesc firesc. Iar cu alte prilejuri arăta că acest deziderat al lor era normal să se rezolve, de vreme ce ei contribuiseră prin jertfa sîngelui la dobîndirea independenței[57]. Redăm un sugestiv pasaj din articolul menționat mai sus, în care cerea cu tărie acordarea dreptului la muncă pentru țărani: „Ei vor să aibă dreptul de a trăi sub soarele României, si de a se folosi de roadele pămîntului României *în marginile muncii desfășurate. Ei vor, si au dreptul la aceasta"* (s.a.). Autorul dezvăluie si cu acel prilej substratul de clasă al menținerii țărănimii în stare de mizerie si ignorantă: faptul că țăranul umilit era un instrument mai docil de exploatat. El făcea apel la burghezia „luminată", pătrunsă de

ideile liberale si democrate, să-si propună să ridice pe țăran la constiința drepturilor sale, să dezvolte în acesta simțămîntul național si constiința demnității lui, să facă din el un cetățean cu adevărat liber[58]. Aceasta nu se putea realiza însă fără „satisfacerea legitimă a nevoilor țăranului"[59].

Principala măsură luată de cercurile guvernante după 1888 în vederea temperării avîntului revoluționar al țărănimii a fost, se stie, legea din 6 aprilie 1889 (modificată în 1892) cu privire la vînzarea către săteni a unor loturi de pămînt din domeniile statului[60]. Desi recunostea utilitatea în sine a legii respective, Delavrancea arăta într-un articol din 1892 că acesta fusese aplicată cu mare întîrziere si că modul de evaluare a loturilor mici, de 5 ha, îi defavoriza pe țăranii săraci[61]. El observa că prețurile „relativ, si absolut, sînt ruinătoare pentru țărani"[62]. Doar rovinele si mlastinile, surse de malarie pentru oameni si de infectare pentru vitele lor, „noii boieri" le vindeau țăranilor cu „binevoitorul" pret de 100 de lei – nota cu sarcasm Delavrancea[63]. De altfel, nici aplicarea de către liberali a legii respective, după venirea lor la putere, în 1895, nu a fost de natură a-l satisface. Astfel, într-un discurs rostit în Cameră, dezvăluia afacerile la care se dedaseră autoritățile liberale din numeroase centre cu pămîntul destinat de legiuitor a fi vîndut sărăcimii satelor: „Sute de pogoane au trecut în mîna cîtorva cîrciumari din Vălenii de Munte, cumpărate pe nimic... Da, acestia sînt alegătorii mei, dar prețuiesc mai mult chestiunea țărănească decît mandatul de deputat"[64].

Relevantă pentru poziția sa de apărător al țăranilor este si conferința ținută de Delavrancea la Ateneu, la 23 februarie 1882, pe tema: *Țăranul nostru si țăranul mizeriei*. Din analiza manuscrisului expunerii, ce se păstrează în arhiva Delavrancea de la Biblioteca Academiei[65], se poate constata preocuparea stăruitoare a acestuia pentru problema agrar-țărănească. După trecerea în opoziția a Partidului Liberal, în comitetul executiv s-a hotărît ca personalitățile, în funcție de specializarea sau de familiarizarea cu o problemă sau alta, să se ocupe în mod insistent de o

chestiune socială, economică sau politică, pentru ca, după revenirea P.N.L. la putere, să se treacă la soluționarea lor. Barbu Delavrancea si-a ales pentru studiu, si nu întîmplător, tocmai problema agrară. În acest scop, a întreprins o amplă documentare, inclusiv prin deplasări pe teren, observînd cu minuțiozitate viața țăranilor si culegînd date cu privire la nivelul lor de trai, la uneltele de muncă si la starea sanitară si culturală a acestora. Rezultatele studiilor, concluziile desprinse din acestea le-a expus si în conferința menționată. Aceste studii le făcuse la solicitarea partidului din care făcea parte, dar si pentru că era profund atasat sentimental de clasa din care provenea el însusi. Redăm pe scurt continutul acestei conferințe, care reprezintă un important moment al constiinței civice a lui Delavrancea, prin forța demascatoare a verbului său si prin incitare la acțiune în vederea ameliorării situației țărănimii.

Luînd în discuție „marea problemă a țărănimii noastre", conferențiarul releva, mai întîi, rolul istoric al acestui „strat al românismului" care ne-a garantat existența națională si în care considera că rezidă vitalitatea si probabilitatea existenței viitoare a unui stat românesc[66]. Evident, vorbitorul nu lua în calcul ponderea crescîndă pe plan social si politic a muncitorimii. El pornea de la constatarea că țărănimea reprezenta la acea dată circa 84% din populație, iar valoarea producției agricole era de două ori mai mare decît cea a producției industriale[67]. Sesizînd lipsa de omogenitate a țărănimii, Delavrancea arăta că 1-2% dintre acestia erau „chiaburi", 3-4% „fruntasi" (de fapt tot elemente ale burgheziei sătesti), 20% erau „cuprinsii", deci mijlocasii, iar 70-75% formau „imensa legiune a celor care în diferite grade apartin mizeriei organice si nefericirii sufletesti". Chiar țăranul mijlocas, depozitar prin excelență al calităților fizice si morale specifice poporului român – între care enumera: vigoarea trupească si agerimea, apoi optimismul, ironia, bună-cuviința, cinstea, ospitalitatea – se afla într-o situație economică instabilă, fiind amenințat, adesea, să ajungă în categoria țăranilor săraci.

După ce înfățisează însușirile țăranului care se bucură de bunăstare și care este „vesel, viu, inteligent, de spirit", vorbitorul trece la prezentarea „țăranului mizeriei". Din cercetarea atentă a stării economice, sanitare și culturale a țăranului sărac, Delavrancea ajunge la concluzia, pe care o comunică înfiorat auditoriului, că acesta se afla într-o situație mai proastă chiar decît a celui irlandez, considerat la acea dată ca etalon al degradării fizice și morale ca urmare a exploatării. Vorbitorul stabilea, în context, și responsabilitatea claselor dominante pentru situația degradantă în care se afla imensa majoritate a țărănimii noastre. Astfel, sătenii săraci formau, după părerea sa, șirul nesfîrșit al „martirilor", fiind „rușinea și păcatul nostru, al tuturora acelora cari nu vedem în România decît orașele, aristocrația intelectuală, burghezia financiară și interesele exclusive ale acestora"[68]. El are, totodată, cuvinte de aspră condamnare la adresa moșierilor, a conservatorilor aflați atunci la putere și pe care îi considera că „trăiesc încă la 1700 în 1892", supunînd la o „exploatare continuă și indefinită" pe țăranii lipsiți de mijloace proprii de producție.

Conferința pe care o analizăm conține cea mai exactă prezentare a raporturilor sociale antagonice, specifice acelei epoci, din întreaga operă delavranciană. Dezvăluind esența raporturilor agrare de la noi, care se bazau pe exploatarea muncii țăranului sărac, lipsit de pămînt, vorbitorul arăta și consecința directă a asupririi economice a acestuia: lipsa libertății reale pentru locuitorii satelor. Acest lucru era foarte vizibil în momentul încheierii contractelor de muncă, a „învoielilor" agricole dintre țăran și arendaș sau moșier. Astfel, ce libertate putea să existe – se întreba Delavrancea – între „un decăzut organiceste, un flămînd un dator vecinic arendașului și naturii și acela care tocmește muncile, *adevărate canonuri* (s.a.). D-lor, țăranul mizeriei se vinde într-o zi pe an pentru cele 356 zile pe an, căci n-are ce face, n-are unde se duce și nu are ce mînca, nici el, nici copii păcîltiți, nici cotoii de boi (...). O asemenea libertate se reduce la: esti liber să piei iarna aceasta

sau te vinzi vara viitoare. Este într-adevăr aici o libertate care se aseamănă (...) cu libertatea de a tocmi dintre un șoarece și un leu". Este sesizată aici constrîngerea extraeconomică a țăranului, după cum, în limbajul metaforic ce-l caracteriza, vorbitorul semnala însăși contradicția fundamentală a societății timpului său: acumularea într-o cantitate nemăsurat de mare a avuțiilor la un pol al societății pe seama sărăcirii – uneori în proporții înspăimîntătoare – a maselor muncitoare.

Conferențiarul de la Ateneu căuta, pe baza prezentării în imagini zguduitoare a stării de mizerie a marii majorități a țărănimii noastre, să determine la ascultători „revolta legitimă contra unei degradări la care consimte rătăcirea și fericirea claselor dominante". El cerea tineretului, în care patria nădăjduia, să nu aibă alt ideal social și național mai mare decît „binele a 3-4 milioane de țărani, eroi în timp de război, martiri în timp de pace". Credea că prin reforme se va putea rezolva problema agrară la noi. Apreciază, însă, că dacă reformele obținute cu forța – deci prin revoluție - au fost excesive, cele date de guvernanți „în silă și cu ură" au fost și vor fi întotdeauna „pulbere aruncată în ochii popoarelor". Vorbitorul se referea aici, indirect, la reformele inițiate de conservatori, mai exact la legea de vînzare a unor pămînturi din domeniile statului către săteni, lege pe care o considera insuficientă în raport cu „foamea" de pămînt a țăranilor. El avertiza asupra faptului că țăranul nostru este îngăduitor, răbdător, dar „la vreme de grea cumpănă", hotărît. Făcea constatarea că toate revoltele sătenilor noștri s-au produs după o îndelungată răbdare, dar cu cît au răbdat mai mult, cu atît hotărîrea lor a fost mai energic executată. Așadar, dezvăluind faptul că „un popor întreg piere de inaniție" și sesizînd că, datorită exploatării, forțele vii ale națiunii se degradează, în special marea masă a țărănimii paupere, Delavrancea apela la tineret să acționeze pentru reînvierea acelora care ne-au păstrat ca popor, de-a lungul veacurilor, viața, neamul și limba[69].

***

Cunoscător avizat al stării critice a țărănimii noastre, el s-a pronunțat, asadar, pentru înlăturarea gravelor disfuncționalități ale regimului în care trăia. Acest deziderat îl formulează de multe ori și în publicistica sa politică. Astfel, într-un articol în care lua în discuție conceptul de „ordine socială", Delavrancea se întreba în ce măsură era ea primejduită în acel moment (1889) prin faptul că sute de mii de țărani strigau că nu aveau pământ pentru muncă, sau că din munca lor stăruitoare, în condițiile de atunci ale muncii, nu-și puteau agonisi cele necesare traiului zilnic[70]. El pornea de la premisa că ordinea socială putea a fi un principiu de stat, în înțelesul teoriilor politice moderne, numai dacă prin ea se garanta libera dezvoltare a activității cetățenești, numai în măsura în care prin ea se asigura îmbunătățirea treptată a condițiilor de trai pentru fiecare cetățean al statului. Din faptul că „*reforma muncii agrare*" (s.a.) se impunea cu necesitate, pentru un guvern înțelept rezulta numai atît: că el avea datoria să usureze calea reformelor necesare, pentru a se înfăptui pe cale liniștită ceea ce altminteri s-ar fi putut realiza prin „zguduiri violente". Se respingea părerea conservatorilor că socialiștii reprezentau un pericol pentru ordinea socială. Pe de altă parte, se considera că nici la sate nu exista primejdia reiterării turburărilor țărănești, deoarece „țara întreagă e gata să deie satisfacțiunea legitimă nevoilor clasei muncitoare și *mijloace la îndemînă sunt destule*" (s.a.)[71]. Este cert că B. Delavrancea urmărea, prin răspîndirea unor idei de acest fel, să determine un larg curent de opinie în favoarea îmbunătățirii vieții țăranilor, a maselor muncitoare în general. În fapt, această cerință a unor reforme sociale și politice pe seama maselor o vom întîlni argumentată pe larg în publicistica sa politică, precum și în activitatea de deputat, de primar al Capitalei sau de ministru.

Avînd o largă viziune în ceea ce privește imperativele dezvoltării societății românești în acel sfîrșit de veac, el arăta, într-un articol scris în 1892, că după cucerirea independenței de stat, necesități interne presante impuneau măsuri în vederea prosperării finanțelor, a creării creditului țării și a industriei naționale, a extinderii rețelei de căi ferate și a perfecționării sistemului de învățămînt. Într-un cuvînt, în țară trebuiau create în grabă acele „forțe vii de luptă și de producțiune cari să o asigure că poate să trăiască liberă și stăpînă pe destinele ei"[72]. Arătînd că liberalii, în special în timpul lungii lor guvernări (1876 -1888), puseseră bazele economiei și instituțiilor noastre moderne, Delavrancea considera că, în continuare, le revenea conservatorilor sarcina să contribuie la rezolvarea problemelor interne, între care la loc de frunte se situa chestiunea agrară[73]. Cu alt prilej[74], arăta că marea dezvoltare ce primise țara în anii din urmă făcuse ca pe viitor să nu mai poată fi partide cu dreptul de a aspira la conducerea țării decît numai dacă veneau cu un program politic și social complex și manifestau capacitatea de a lucra la dezvoltarea economică a țării. Referindu-se la situația din vechiul regim, relevă faptul că partidei conservatoare, boierești, îi lipsea încrederea în viitorul acestei țări și în puterea ei de muncă. Drept urmare, ea nu a încercat niciodată să ridice țara din situația de tributară a produselor străine. Reprezentanții vechiului regim nu știuseră, în ceea ce-i privea, decît să exploateze munca națională „în folosul trîndăviei lor". Principiul fundamental al politicii lor a fost: stăpînirea fără margini legale a unei clase ce nu producea nimic, asupra claselor producătoare. Se amintea, apoi, că prin Constituția din 1866 se așezaseră temeliile statului nostru pe principiul de egală îndreptățire a muncii și a capacității[75].

În anul în care se împlinea un secol de la declanșarea revoluției burgheze din Franța, reflectînd asupra efectelor acesteia în timp, Delavrancea arăta într-un articol că, în pofida transformărilor din plan politic, social și juridic, ce se înregistraseră, „revoluția umană" mai

dura încă și democrația mai avea de luptat[76]. Se opuneau progresului, considera autorul, „elitele sociale", care nu se stinseseră cu desăvîrșire. În vremea sa, elitele se compuneau din „pleava marilor familii și din parveniții financiari". Așadar, noua elita socială era alcătuită din decăzuții vechilor familii artistocratice și din noii îmbogățiți: „numele și banul, pergamentul și hîrtia monedă, obrăznicia de sus și tîrîtura de jos, iacă formele cele nouă ale noilor elite sociale" (s.a)[77]. Și la noi, ca și aiurea, elita socială voia să domnească în virtutea numelui și a banului, iar „vitierea cerebrală" a acesteia îndrăznea să ridice fățis numele și banul la rangul de doctrină socială. Referindu-se, apoi, în mod concret la elita conservatoare care se afla atunci la putere, autorul arăta că, pe cînd moșierii duceau o viață de lux și petreceri, pentru țăran se „prepară" tutela marilor proprietari cu învoielile în care intră, „pe lîngă douăzeci de rubrici, și rubrica urzicilor, și rubrica cocăritului și rubrica rușfetului!" În final, observa că „revoluția umană a demo craței", văzută ca un proces de transformări profunde, nu-și atinsese încă magnificul țel „sub care aveau să se prăbușească elitele sociale[78].

Analizînd cu atenție contradicțiile epocii și forțele politice menite să ofere soluții, Delavrancea se situa pe pozițiile acelei părți a burgheziei – mică și mijlocie – care, luptînd pentru subminarea pozițiilor moșierimii, avea în vedere și ameliorarea simțitoare a situației materiale și culturale a maselor producătoare. Această tendință a elementelor burgheze menționate izvora fie din atașamentul sincer la principiile dezvoltării democratice – cum era și cazul lui B. Delavrancea –, fie din dorința de a se evita lupta de clasă înverșunată a maselor asuprite. El activează însă în P.N.L., într-o perioadă în care în partid aveau preponderență o serie de elemente moderate, în frunte cu însuși președintele său, I.C. Brătianu, sau, după 1892, cu D.A. Sturdza. Acesta din urmă, ca reprezentant al aripii moșierești a P.N.L., s-a opus sistematic și după venirea la putere, în 1895, oricăror încercări de structurare pe baze mai democratice a partidului și de adoptare a unor

legi menite a ameliora situația materială și culturală a țărănimii și a muncitorilor industriali[79]. Măsuri de acest gen propusese în P.N.L. disidența liberală drapelistă condusă de economistul P.S. Aurelian – pe care avea să le și aplice, în parte, în timpul scurtei sale guvernări (1896-1897)[80].

Credem necesar să prezentăm în continuare și alte aspecte ale atitudinii și convingerii democratice ale lui B. Delavrancea din perioada în care P.N.L. se afla în opoziție. Merită menționat faptul că acesta a luat poziție în presă, sau la întrunirile partidului din care făcea parte, față de toate marile probleme sociale, politice, economice și de politică externă care s-au dezbătut în epocă, situîndu-se consecvent pe poziții democratice. Astfel, ca jurist și om politic a analizat raportul puterilor în stat, pronunțîndu-se pentru respectarea echilibrului dintre ele. În acest fel a dezvăluit tendința regelui de a rupe echilibrul dintre factorii constituționali, dintre puterea executivă, cea administrativă și cea legislativă. În această tendință regele Carol I avea acordul de principiu al Partidului Conservator. Discutînd *O teorie constituțională*[81] a lui P.P. Carp, expusă în gazeta „Constituționalul" din 11 decembrie 1890, B. Delavrancea combătea, în serialul de articole cu titlul amintit, concepția lui Take Ionescu, dezvoltată într-un discurs rostit în Cameră, și pe cea carpistă, potrivit căreia monarhul ar fi fost, într-un regim monarhic constituțional, reprezentativ, factorul determinant.

Spre deosebire de cei doi fruntași conservatori care interpretau *ad litteram* prevederea Constituției conform căreia regele numea și confirma în toate funcțiile publice, Delavrancea arăta că în ceea ce-i privea chiar pe miniștri, coroana decreta numirea celor „*indicați*" și, prin urmare, aleși de majoritățile unor corpuri legiuitoare, consultate prin reprezentanții lor. Prerogativa „*decretală*" (s.a.) de a numi miniștri era considerată de autor drept partea exterioară, solemnă și maiestuoasă, care arunca asupra ministerelor alese aureolă regală. Altfel spus, această prerogativă regală era considerată drept „investitura publică și

pompoasă pe care coroana o făcea deciziei luată de reprezentațiunea legală a țării"[82]. În continuare se considera că monarhul, într-un stat constituțional, are „rolul clasic, înalt și senin", de a sta deasupra celor trei puteri (parlament, minister și justiție), veghind la mersul lor regulat și armonios. Regele constituțional, deși prin prerogativele sale nu era străin de cele trei puteri de stat, totuși prin modul lui de a fi, de a domni, trebuia să facă din această „creațiune" înaltă o putere naturală[83]. Delavrancea considera că prin aducerea la putere de către rege a guvernului junimist, în 1888, acesta își depășise prerogativele acordate de Constituție. Astfel, deși exista un parlament cu majoritate liberală, guvernul Th. Rosetti declară că are încrederea țării și nu se va sili să obțină și încrèderea națiunii. Pentru a contesta legitimitatea guvernării junimiștilor, autorul invocă atît precara bază socială a acestora, cît și modul brutal în care fuseseră desfășurate alegerile. În noiembrie 1888, guvernul Th. Rosetti se modifică esențial, elementele conservatoare cum ar fi A. Lahovari, G. Vernescu și alții devenind preponderente, fără ca parlamentul să-și fi spus cuvîntul în această schimbare a raporturilor de forțe. În martie 1889, majoritatea care susținea ministerul Th. Rosetti-Vernescu se pomeni cu ministerul L. Catargiu; în noiembrie 1889, înainte de a se deschide lucrările parlamentului, ministerul G. Manu luă locul ministerului L. Catargiu; în 1890 parlamentul se deschise și, după elogiile pe care regele le aducea ministrilor în mesajul său, cabinetul se modifică înainte de a se alege biroul Camerei și cel al Senatului. După această asazisă „fortificare", guvernul primi imediat un vot de blam. El apăru, însă după trei zile pe banca ministerială declarînd, prin președintele său, că regele nu consideră că ar fi vorba de o criză ministerială. Ca urmare, Senatul nu se dizolvă și guvernul rămase la postul său. Această serie de ministere (și în special guvernul concentrat), arăta autorul, nu putea fi legitimată de nici o teorie și interpretare a dreptului constituțional, în afară de cea a lui P.P. Carp, care se rezuma la formula: „*Rex voluit, rex fecit*" (s.a.)[84]. Pornind de la

constatarea că în contact direct cu națiunea nu se puteau pune decît partidele și nicidecum regii sau miniștrii, se arăta că aceștia din urmă trebuiau aleși de parlament și nu de coroană. Admițînd că un ministru trebuia să aibă consimțămîntul coroanei pentru a guverna, autorul arăta că, în fond, consilierii regelui erau trimiși de la națiune la rege și nu de la rege la națiune. Consilierii regelui trebuind să exprime coroanei nevoile, durerile și aspirațiile națiunii, era logic și constituțional ca majoritățile parlamentare, care în stare normală reprezentau națiunea, să desemneze și să aleagă pe miniștri, iar coroana să-i investească cu consimțămîntul său[85].

În numeroase articole de presă sau cuvîntări la întruniri politice liberale, B. Delavrancea a combătut, de aceea, tendința manifestată de rege și încurajată de conservatori, de a institui „domnia" sau „regimul personal". Astfel, într-un discurs rostit la 10 mai 1893, cînd se aniversau 12 ani de la proclamarea regatului, el se referea la tendința miniștrilor conservatori de a-l izola pe monarh de națiune. În acest sens, amintea de refuzul regelui de a primi pe reprezentanții orașelor care veniseră să protesteze împotriva „Legii maximului" și de ruperea echilibrului dintre factorii constitutivi ai statului, astfel încît, „în dezordinea și dezechilibrul provocat, încrederea personală a regelui să hotărască de guverne, guvernele de bandă și bandele (electorale – n.n.) de niște parlamente stropite cu drojdie și cu sînge!"[86]. De altfel chiar liderul junimist Maiorescu se referea în acei ani la caracterul formal reprezentativ al regimului, ca urmare a sistemului electoral cenzitar[87]. Ingerințele în alegeri veneau să îngusteze și mai mult posibilitatea țărănimii și a muncitorilor de a-și exprima voința politică. „Dați-mi guvernul și vă dau parlamentul", rezuma cu cinism această realitate P.P. Carp. Aceeași personalitate arăta că nu cunoaște „țara reală" ci numai „țara regală", adică majoritatea parlamentară, puterea executivă și pe rege. Combătînd această atitudine a fruntașului junimist, B. Delavrancea își exprima dezideratul ca România să nu fie numai „o

expresiune geografică", ci numele unei patrii deplin stăpînă pe destinele ei. Cu acelaşi prilej, el observa că legea jandarmeriei crea forţa de oprimare a rezistenţei legitime ce se ridica în întreaga ţară împotriva absolutismului de fapt[88]. Idei asemănătoare întîlnim şi în discursul său din 20 februarie 1894, rostit în sala „Dacia" la întrunirea P.N.L. şi publicat apoi în broşură sub titlul *Regimul personal*[89]. Vorbitorul amintea regelui că a venit în ţară în urma unui plebiscit şi ridicarea României la rangul de regat se datora luptei şi jertfelor soldaţilor noştri în războiul de independenţă. Coroana fusese înzestrată, apoi, cu largi domenii. Regele şi-a impus însă tot mai mult linia politică în conducerea statului, în pofida faptului că în ţara noastră era o monarhie constituţională parlamentară. Erau date exemple de legi adoptate „pe cale regală", cum a fost şi „Legea maximului", necesară regimului conservator în vederea obţinerii de noi venituri pentru întreţinerea aparatului represiv. În urma protestelor reprezentanţilor oraşelor, ai mestesugarilor, ai comercianţilor, art. 2 din proiectul „Legii maximului" a fost şters. El a fost strecurat însă în convenţiile comerciale încheiate cu Austria şi Germania, mărfurile din aceste ţări fiind supuse la aceleaşi taxe de accis ca şi produsele similare româneşti. Aceste convenţii, care au avut acordul regelui – arăta vorbitorul – au dus la slăbirea industriei autohtone. Asadar, Delavrancea se pronunţa şi cu acest prilej, după cum făcuse şi prin numeroase articole de presă[90], pentru dezvoltarea şi protejarea industriei naţionale. „Legea maximului" nu nemulţumise, însă, numai pe orăşeni, ci şi pe ţărani, sporindu-se fiscalitatea, ceea ce a generat numeroase turburări la sate, reprimate cu cruzime de administraţia conservatoare. „Această chestiune – cea ţărănească, n.n. – vie şi fierbinte stă în sufletul meu. Din mormintele închise la 1888 şi din acele cari se deschid la 1894 vor ieşi umbrele teribile, judecătorii înfricoşători ai mizerabililor cari asasinează!" – spunea plin de revoltă Delavrancea. Legile date de conservatori erau considerate nu numai „grele" ci şi neconstituţionale.

Referindu-se apoi la reprimarea de către armată a manifestaţiei organizate de liberali cu prilejul comemorării morţii lui C.A. Rosetti, vorbitorul avertiza pe rege că „sînt coroane de flori cari rămîn eterne (aluzie la risipirea de către soldaţi a coroanelor depuse la mormîntul lui C.A. Rosetti – n.n.) şi coroane cari, dacă nu se vor îngriji, ori din ce ar fi ele turnate, sînt pieritoare!"[91].

Critica din acei ani a lui B. Delavrancea viza, însă, nu numai „regimul personal" instituit de monarh, ci întreaga familie regală. Astfel, în aprilie-mai 1892 el publică un foileton în „Voinţa naţională"[92], reprodus parţial şi de gazeta liberală de limbă franceză „La Patrie"[93], în care protesta vehement împotriva faptului că regina Elisabeta, alias Carmen Sylva, înfăţişase cu totul denaturat pe români într-o serie de opere literare publicate în presa străină[94]. Analizînd piesa *Meşterul Manole* şi o serie de nuvele semnate de Carmen Sylva, Delavrancea arăta că autoarea prezentase tendenţios trecutul nostru istoric, deformînd legendele şi înfăţişînd în mod neadecvat psihologia românilor. Totodată, regina considera, în unele scrieri ale sale[95], că poporul român, blazat şi fără ideal, abia în ultimii 25 de ani, deci numai din momentul în care venise Carol I la cîrma ţării, păşise cu paşi uriaşi pe calea civilizaţiei.

Relevînd rolul poporului şi al personalităţilor în făurirea României moderne, în regenerarea noastră naţională în secolul trecut, Delavrancea respingea, pe bună dreptate, „minunea istorică" a civilizării unui popor într-un sfert de veac de către doi suverani: „Pînă acum se ştia de unele popoare cari au întemeiat dinastii, dar nu se ştia de popoare create, în 25 de ani, de doi suverani"[96]. Constatînd că singurul lucru pe care-l admira, fără nici o rezervă, autoarea Carmen Sylva era „pămîntul negru şi gras al României", el denunţa această tendinţă a monarhiei: „În noi dar nu a văzut nimic (familia regală – n.n.), afară de bogăţia pămîntului, afară de frumuseţea şi de valoarea codrilor, restul, o turmă de exploatat, pe care să o lauzi şi să o maltratezi după împrejurări, căreia să-i surîzi

cînd te afli în mijlocul ei si să o batjocoresti cînd esti departe de ea"[97]. Remarcînd faptul că presa, cu excepția organelor conservatoare „Timpul" si „Bucuresti", îl aprobase în răspunsul pe care, din respect pentru poporul românesc, trebuise să-l dea ofenselor ce ne aducea Carmen Sylva, Delavrancea răspundea astfel celor două organe care îl întrebaseră ce devenise dinasticismul său si al liberalilor în genere: „Noi întelegem ca dinastia să fie a patriei, iar nu patria a dinastiei; noi punem mai presus de orice mărire, demnitatea si drepturile poporului român. Noi nu putem rămîne indiferenți la atacurile ce se aduc națiunii, si cu atît sîntem mai revoltați cu cît atacurile vin mai de sus"[98]. Reamintind si campaniile sale de presă împotriva tendintei regelui de a institui un regim personal, Delavrancea scria cu acest prilej: „Ne-am împlinit o sfîntă datorie spunînd regelui acum un an că *a iesit din constituțiune si reginei astăzi că a iesit din națiune* (s.a.)"[99]. Ziarul democrat „Adevărul", sub titlul *Carmen Sylva si Delavrancea*, sublinia, în numărul său din 18 iunie 1892, îndrăzneala atacurilor acestuia din urmă, care tocmai își publicase foiletonul si în broșură[100].

Este cert că Delavrancea nu a fost un antimonarhist convins. Astfel, cu alt prilej el își exprima convingerea că nici la 1848 si nici mai tîrziu pozitia României, aflată între trei si mai apoi între două monarhii absolutiste, nu-i îngăduia să aspire la instituirea unui regim republican de guvernămînt[101]. El vedea, apoi, în monarhie un factor menit a asigura stabilitatea politică internă, prin anihilarea luptelor prea violente dintre partide, care urmau să fie chemate succesiv la putere. Atribuind monarhiei rolul de arbitru al situatiei politice, Delavrancea avea în vedere si răul imens ce ni-l făcuseră în trecutul nostru istoric luptele dintre „partidele" boieresti pentru dobîndirea puterii. Asadar, desi considera oportună, pentru etapa istorică în care se afla poporul român, institutia monarhică, el s-a pronuntat însă în mod constant pentru limitarea puterii regelui si potentarea parlamentului, pentru a se accentua caracterul reprezentativ al statului, al regimului existent.

Conceptia sa democratică în plan politic rezultă si dintr-un articol polemic contra lui T. Maiorescu datînd din 1892[102]. În vara acelui an mentorul junimist tinuse o conferință la Ploiesti, pe tema *Condițiunile progresului*. Analizînd acea conferință, lui Delavrancea nu-i scapă tenta antisocialistă a ei, avînd în vedere si faptul că în acel oras activa un puternic grup socialist, care edita si gazeta săptămînală „Democratia socială". Dincolo însă de acest aspect ideologic particular, Maiorescu avea în vedere si probleme de ordin general de filosofie socială si politică. În conferința sa, T. Maiorescu expusese si teoria privitor la „cercul luminos si strîmt al constiintei", teorie potrivit căreia, la individ ca si la popor, ideile nu puteau trece mai multe deodată prin „cercul luminos" al acesteia. Numai încetul cu încetul, considera acesta, satisfăcînd legea insuficientei constiintei umane, un popor dobîndeste reprezentarea clară a ceea ce a realizat el în mersul continuu si lent al timpului. Concluzia logică ce se desprindea din teoria maioresciană, arăta Delavrancea, era aceea că prin constiința poporului nostru nu trecuseră toate drepturile si datoriile lui, toate institutiile cu care fusese înzestrat atît de rapid de urmasii marilor vizionari de la 1848. Polemizînd cu T. Maiorescu, autorul îl întreba pe acesta de ce nu stăruie pe lîngă amicii săi politici ca să acorde libertate deplină poporului în momentul alegerilor, pentru a vedea dacă prin „cercul strîmt si luminos al constiintei sale" treceau sau nu idealuri mari, multiple si generoase, pe care se rezema tot edificiul nostru politic si social. În continuare, se arăta că a mai discuta, la acea dată, fie si cu un filosof, dacă desființarea rangurilor de boieri fusese sau nu folositoare românilor, era un lucru absurd: „A fi ceea ce meriti să fii, a avea ceea ce meriti să ai, a ocupa locul în societate pe care munca si talentul ti-l fac, sînt niste drepturi pe care omenirea le-a dobîndit pentru toți împotriva a cîtorva si nu o glumă filosofică debitată în serios, să poată ameti buna pricepere a oamenilor"[103].

Criticînd teza maioresciană a formelor fără fond, autorul considera că, de fapt, fruntasul junimist nu avea de ce să se îngrijoreze, deoarece amicii săi politici, conservatorii, desființaseră practic instituțiile liberale. Mai constata că exista libertatea cuvîntului și cea a presei, dar libertatea capitală, cea a alegerilor, fusese suprimată. Cuvîntul și presa – se arăta în continuare – pregătesc opinia publică, prepară terenul luptei politice, ridică curentele mari de voință, dar libertatea alegerilor este singura care hotărăște de drepturile unui popor. Referindu-se la situația internă, autorul arăta că regimul reprezentativ era înlocuit cu bunul plac al cîtorva miniștri, iar palamentul era de fapt substituit cu o majoritate numită, nu aleasă; „numită din poruncă și scoasă prin corupțiune și oroare"[104]. Autorul mai aducea la cunoștința preopinentului său că nici francezii înainte de 1789 și nici prusienii pînă la 1848 nu erau mai culți, mai pregătiți pentru instituțiile liberale pe care și le-au dat după revoluție, decît românii la 1848.

***

Concepția democratică a lui B. Delavrancea se reflectă pregnant și din „cultul" său nedezmințit pentru „cei mici", pentru masele producătoare, în care vedea adevăratul făuritor al istoriei. Faptul rezultă cu claritate și dintr-o scrisoare publică din 1893, adresată prietenilor săi, Al. Vlahuță și dr. Alceu Ureche, cu prilejul înființării de către acestia a revistei „Viața". Cei doi îi ceruseră să publice în revista lor o galerie de portrete ale unor personalități din istoria noastră. Răspunzîndu-le în articolul-scrisoare intitulat semnificativ *Cultul celor mici*, Delavrancea arăta că „biserica" sa istorică era plină de jos și pînă sus cu sfinți mărunți, uitați și necunoscuți[105]. El se referea aici la eroii necunoscuți din rîndul poporului, adevărații ziditori ai istoriei, cei care muncind sau apărîndu-și țara nu se gîndeau nici la recompense, nici la eternitate, așa cum făceau, adesea, anumite personalități politice: „În fiecare din

acestia, în clipele de jertfă supremă „se proiectau palpitațiile a milioane de inimi, dreptul de existență și strigătul de libertate al popoarelor răsculate din mizerie și din sclavie"[106].

Fără să nege rolul personalității în istorie, Delavrancea nu putea fi de acord cu obiceiul de a lăsa să se așternă uitarea față de cei ce nu fuseseră nici prinți, nici generali. El considera că în prezentarea istoriei mai domnea încă maniera nestiințifică de a „polei", a înfrumuseța numite epoci trecute și unele personalități. Astfel, Delavrancea nu era de acord cu modul în care A.D. Xenopol prezentase în tratatul său de istorie epoca și personalitățile lui M. Sturdza și G. Bibescu. El considera că acestia erau înfățișați de reputatul istoric prea „respectabili", fată de „galea" și „praful" lăsate în urma lor. Cum era de așteptat, articolul lui Delavrancea a provocat o scurtă polemică cu A.D. Xenopol[107]. Chiar dacă părerea scriitorului nu era întru totul justificată în cazul dat, reținem concepția sa progresistă cu privire la rolul esențial al poporului în făurirea istoriei. Pornind de la această largă înțelegere a istoriei, B. Delavrancea ajungea la concluzia că și în epoca sa liberalii adevărați, ca democrați, trebuiau să admită ca principiu conducător „voința poporului, surprinsă și formulată de aceia cari se ridică la genul poporului", numai astfel activitatea lor politică putînd să răspundă dorințelor intime și reale ale națiunii[108]. În același articol din 1889 el considera că izolarea de popor a oamenilor politici îi conducea pe aceștia la sterilitate. În „numărul cel mai mare", al națiunii, în popor, acestia trebuiau, după părerea sa, să vadă o unitate de voință mai mare decît ar avea-o doi-trei inși și un izvor de concepțiuni cu mult mai vaste decît ar putea avea două-trei persoane politice închise în cabinetul lor de lucru. El sublinia, pe drept cuvînt, faptul că într-un popor stau potențial închise adîncimi filosofice, emoțiuni poetice și vaste concepțiuni politice, la care nu s-au putut ridica decît acei ce au trăit în mijlocul poporului și au avut genul de a-l înțelege[109]. Tocmai în acest fel lumea modernă ajunsese la constituționalism, căci în alt mod nici nu

se poate admite că toate puterile emană de la națiune. Ca atare, autorul atrăgea atenția liberalilor să reflecteze bine asupra faptului că în politică „numărul" nu este o abstracțiune matematică, ci „o realitate și o forță socială și politică. Altfel, pentru ce masa alegătorilor, pentru ce partidele și pentru ce ar mai exista parlamentele?" se întreba Delavrancea. Masa alegătorilor, partidele politice, majoritățile parlamentare și ministerele sînt considerate de autor patru „lespezi" ale liberalismului democratic, atît de „fatal" și greu pecetluite una peste alta, încît zdrobesc și distrug orice individualitate ce nu face parte integrantă din ele. Mai arăta că aici intră în joc legile „fatale", adică necesare, care guvernează societățile constituționale moderne. Polemizînd cu ideologii conservatorilor, autorul denunța pe cei ce credeau în elite sociale, în clase și caste, acestia avînd convingerea eronată potrivit căreia ideile și reformele mari nu puteau să vină decît de sus în jos. Spre a se deosebi radical de conservatori, liberalii și democrații erau îndemnați să vadă în organizarea și mărimea unui partid dreptul de a face politică și călăuza sigură în pregătirea și izbînda reformelor sociale și politice[110].

2. *Analist al problemelor economice și sociale ale epocii*

Încă din primii ani ai activității sale la „Epoca", dar mai cu seamă ca lider al P.N.L., Delavrancea a abordat în mod constant și cu competență problemele economice ale societății românești. Astfel, el pornea de la concepția că popoarele moderne, pînă să ajungă la confruntări militare, duc între ele o serioasă și continuă luptă economică, din care ies biruitoare sau biruite, întocmai ca și din războaiele propriu-zise. Datoria guvernelor este de a asigura victoria în aceste lupte. Referindu-se, cu acelasi prilej, la necesitatea înființării de

întreprinderi industriale, adevărate „instituții de muncă, de disciplină, de producțiune și de progres"[111], el arăta că acestea aveau să ne conducă la dobândirea celei de a doua independențe, cea economică. Autorul protesta, totodată, împotriva unor măsuri ale conservatorilor menite a atenua efectul legislației liberale din anii 1886-1888, care inaugurase la noi în țară protecționismul industrial. Cu alt prilej argumenta necesitatea, pentru tinerele state ce trecuseră la adoptarea formelor civilizației moderne, burgheze, de a trece la dezvoltarea industriei, paralel cu practicarea ramurilor agricole[112]. Astfel, el considera că produsele agriculturii și păstoritului nu erau îndestulătoare pentru ca statul să suporte cheltuielile necesare pentru realizarea unei civilizații mai înaintate. Ca urmare, cel puțin o parte din materiile brute produse de economia rurală trebuiau „rafinate" prin industrie, pentru a satisface măcar o parte din necesitățile consumului intern. În continuare se arăta că un stat agrar, pentru a putea prospera, avea nevoie să înființeze cel puțin acele ramuri industriale care sînt în strînsă legătură cu agricultura, altfel fiind condamnat să fie exploatat pe toată linia de statele industrializate și să-și vadă sărăcia crescînd din zi în zi. Urmarea fatală a acestui proces este mizeria și robia economică[113].

Prin astfel de idei și în genere prin consecvența cu care a susținut necesitatea dezvoltării industriei, inclusiv prin tarife vamale protecționiste, B. Delavrancea se înscrie printre susținătorii curentului industrialist, alături de P.S. Aurelian, A.D. Xenopol, M. Kogălniceanu, M. Eminescu și alți gînditori progresiști de la sfîrșitul secolului trecut și începutul veacului nostru. Printre promotorii acestui curent trebuie situați și economiștii curentului socialist, cel mai reprezentativ dintre acestia fiind C. Dobrogeanu-Gherea[114]. Dar România, intrată mai tîrziu decît multe alte state europene pe calea dezvoltării capitaliste, ducea lipsă, la sfîrșitul secolului trecut, de capitaluri mari în vederea atragerii în circuitul economic a surselor de materii prime, în special a bogățiilor miniere. Lipseau, de asemenea, specialiștii cu calificare înaltă sau chiar

medie, iar știința și tehnica era abia într-o fază incipientă de dezvoltare. Antrenarea capitalurilor străine în exploatarea resurselor noastre de materii prime era, de aceea, inevitabilă. Era vorba însă de limitarea efectelor negative ale acestui proces. Burghezia urmărea să adopte o legislație menită a cointeresa pe capitaliștii străini să investească capitaluri în exploatarea bogățiilor solului și subsolului nostru. Este ceea ce a intenționat să facă îndeosebi liderul junimist P.P. Carp, prin proiectul Legii minelor, adoptat la 21 aprilie 1895[115]. În vederile legiuitorului, această lege răspundea și unei necesități sociale. Astfel, prin prevederile ce le conținea în legătură cu asigurările sociale pentru mineri, inițiatorii legii urmăreau să abată atenția muncitorilor respectivi de la problemele sociale, să tempereze lupta lor de clasă, în condițiile în care propaganda socialistă cîștiga tot mai mulți aderenți. În acest sens, P.P. Carp arăta într-un discurs rostit în Cameră că muncitorii trebuiau „să vadă că buna stare a lor o datorează clasei de sus, guvernului, și atunci cestiunea socială va fi altfel deslegată de cît cum vrea d. Mille și d. Nădejde"[116]. Deși legea respectivă era de esență burgheză, cei mai mulți deputați liberali au combătut-o însă, din spirit de opoziție. Că era așa, o dovedește faptul că și guvernul liberal I.C. Brătianu adusese în discuție în anul 1877 un proiect de lege a minelor (raportor fusese generalul Dabija), pe care însă îl retrăsese de îndată ce a sesizat că legea supără pe unii mari proprietari de pămînt din Partidul Liberal, fiind în situația de a nu dobîndi majoritatea voturilor deputaților[117].

B. Delavrancea a combătut și el legea minelor inițiată de P.P. Carp, însă din convingerea că ea va avea ca urmare aservirea economică a țării de către capitaliștii străini. Dezbaterea legii respective a prilejuit dezvăluirea poziției reprezentanților claselor dominante față de problemele sociale și economice cu care se confrunta societatea românească la sfîrșitul secolului trecut. Atitudinea unora din acești fruntași politici am amintit-o deja mai sus. În ceea ce-l privește pe Delavrancea, încă din primul său discurs rostit în Cameră, la 29

noiembrie 1894, arăta că „nevoile sociale" dăduseră naștere și altor grupări și partide politice și menționa pe radicali și pe socialiști. În condițiile în care, în acel sfîrșit de secol, „la poartă" băteau probleme mari, grupările menționate, mai „nerăbdătoare", îi acuzau pe conservatori și pe liberali că „întîrzie umanitatea"[118].

Discuțiile pe marginea proiectului de lege a minelor i-au prilejuit lui B. Delavrancea și alte considerații cu privire la rezolvarea unor probleme social-economice aduse în dezbatere. Astfel, arătînd că N. Filipescu se ridicase împotriva ideii de a se crea case de ajutor obligatorii pentru lucrătorii mineri, el opinia că argumentul invocat de acesta (sporirea puterii statului și putința ca acesta să cadă în mîinile socialiștilor) nu se putea susține: „D. Filipescu, discutînd această parte (a legii – n.n.), s-a arătat cuprins de spaimă în fața socialismului năvălitor. Rău pentru un om politic. Spaima nu salvează. Dacă într-un viitor nehotărît formele socialiștilor se vor turna și vor fi admise de conștiința umanității, nu spaima de azi, nici mînia nu vor fi în stare să împiedice o evoluțiune naturală, dacă naturală va fi"[119]. Evoluție pe care, desigur, Delavrancea nu o considera ca fiind „naturală", dar folosea o asemenea argumentație pentru a cere adversarilor politici argumente de ordin logic, nu doar psihologic. Vorbitorul invita pe deputați să discute cu liniștea cuvenită despre viitorul omenirii și al poporului român, pentru a fi găsite soluțiile cele mai potrivite la situațiile date. În ceea ce privește partea din lege ce se referea la protecția muncitorilor, cerea să se extindă prevederile respective și asupra lucrătorilor de la suprafață, deci nu numai asupra minerilor: „Hotărîți pentru toți muncitorii măsurile drepte și umane de protecțiune, și atunci vă declar că voi fi satisfăcut"[120]. El combătea însă legea minelor din 1895 în special pentru motivul că încălca, după părerea sa, art. 3, 7 și în special art. 19 din Constituție. După părerea sa, dreptul de proprietate, așa cum era formulat în art. 19, nu era inspirat de legiuirile lui Callimach și Caragea sau de Regulamentul organic și nu avea drept

izvor voința celor de la 1866, ci acest drept durase și străbătuse multe secole ca un drept absolut, sacru și inviolabil. „Pămîntul nostru să fie numai al nostru iar nu al străinilor, este o măsură de apărare a naționalității, este o idee mînuitoare, pe care o găsim în tot trecutul poporului român", arăta vorbitorul, punînd semnul egalității între dreptul feudal și cel burghez. Aici, ca și în brosura semnată de el și intitulată *Români*, B. Delavrancea avertiza asupra pericolului lezării unor drepturi inalienabile ale românilor asupra pămîntului strămosesc. După ce arăta că ura de străini nu ne-a caracterizat niciodată, în brosura amintită el invoca legatul testamentar lăsat de strămoși, conform căruia „cu pămîntul Patriei nu intrăm în tocmeală, nu-l dumicăm pe bani, și nici nu-l deschidem ca să-l scorborosească străinii, măcar de ne-ar scoate din el bulgări de aur și băsici de mărgăritar"[121].

După trecerea la conservatori, Delavrancea a admis că a depus prea mult zel în combaterea legii respective[122], însă nu a încetat să critice efectele negative ale infiltrării capitalului străin în economia noastră. Semnificativ este în această privință articolul intitulat *Bușteni*, publicat în gazeta „Epoca" din 19 iulie 1906, în care prezintă consecințele exploatării brutale de către concesionarii străini a zonei noastre petroliere. Degradarea mediului ambiant și lipsa protecției muncii pentru muncitorii români îl determinau pe autor să considere că, în fapt, zona respectivă nu mai aparținea statului român, putînd fi asimilată cu o colonie, deoarece singura grijă a capitaliștilor străini era de a stoarce cît mai multe profituri. În vederea evitării acestor grave urmări ale exploatării bogățiilor noastre de către monopolurile străine, B. Delavrancea, la fel ca și alți lideri ai burgheziei, s-a pronunțat în favoarea asocierii capitaliștilor români, a investițiilor de capital autohton în industria mare și extractivă[123]. În 1895, la dezbaterea proiectului de lege privind căile ferate din inițiativă privată, el declara că va sprijini guvernul conservator să pună în mișcare toate mijloacele speciale care să deschidă „pofta" și să dea speranță capitalurilor

românești ca să intre în asociațiuni „mari, îndrăznețe și producătoare". Așadar, el se pronunța în favoarea măsurilor menite „a vivifica și întovărăși" capitalurile din țară, respingînd însă pe cele care, sub pretextul stimulării inițiativei private, puteau determina „darea țării în exploatarea fortelor străine"[124].

Convins de faptul că un popor nu poate fi liber dacă pe lîngă libertatea politică nu o are și pe cea economică, B. Delavrancea a insistat pentru continuarea politicii P.N.L. dintre anii 1876-1888, de întărire a instituțiilor economice interne, politică ce a avut drept urmare și o lărgire a suveranității României. Trăind în epoca expansiunii imperialismului, el a intuit perfect pericolul aservirii nu numai economice, dar și politice, a țărilor mici, cum era și a noastră, de către marile puteri capitaliste: „Cînd am avea 30 de companii germane, austriece sau unguresti, cînd am avea alte 20 de companii rusești și alte 15 englezești, înțelegeți că toți acești exploatatori, aparținînd unor puteri mari, într-un moment dat, ar putea să ne izbească și să ne rupă independența noastră prin amestecul acelor puteri înlăuntrul țării"[125], arăta el în discursul menționat mai sus, din anul 1895. De altfel, un precedent exista deja și vorbitorul cita în acest sens afacerea Strousberg, cu care prilej statul nostru se judecase nu numai cu concesionarii căilor ferate, ci judecata cea mai grea fusese „între statul nostru mic față de opresiunea, intimidarea și amenințarea statelor mari la care aparțineau concesionarii"[126]. Răspunzînd celor ce-i acuzau pe adepții protecționismului industrial de șovinism, vorbitorul arăta că nu ura de străini îi conducea pe acestia, ci „grija de noi înșine, iubirea de poporul român și suprema lege în politica bunilor cetățeni: existența liberă a unei națiuni"[127]. Întrucît acuzația respectivă venea și din partea unor apărători germani și francezi ai liberschimbismului, Delavrancea arăta că era firesc ca acestia să se grăbească a numi șovinism orice sentiment patriotic prea cald: ei aparțineau unor popoare dezvoltate de secole, covîrșitoare prin număr, mari prin cultură și prin locul ce-l

ocupau în lume. Existența lor etnică era asigurată și, ca urmare, puteau să-și plătească luxul de a nu face caz de „naționalism". Spre deosebire de ei, noi făceam parte dintr-un popor mic ca număr și „îmbucătățit" și acela: o Românie liberă și teritorii românești supuse diferitelor imperii. Fiind, apoi, așezați pe bogata vale a Dunării, asupra gurilor marelui fluviu erau proiectate invidia și lăcomia atîtor puteri cu care puteam fi amici funcție de împrejurări, dar numai atît. Împărțiți și înconjurați de puteri care voiau să fie stăpîne pe gurile Dunării și pe întreaga vale a celei mai mîndre și mai pline de viață artere din Europa, noi nu puteam fi decît cu mare grijă de existența noastră națională"[128].

Tot cu prilejul dezbaterii proiectului de lege privind construirea și exploatarea căilor ferate din inițiativă privată, Delavrancea, arătînd că vorbește „sincer și dezinteresat" și că-și recunoaște, ca deputat, datoria de a apăra drepturile și interesele țării, se pronunța pentru înscrierea în proiectul respectiv și a unor prevederi menite a proteja varul, piatra de construcție și alte materiale ce se găseau la noi în țară. „Dacă nu o veți face, ce se mai rezervă pentru noi, pentru producția națională?" – se întreba alarmat vorbitorul[129]. Avînd în vedere scutirile de impozite acordate de guvernul conservator concesionarilor străini, continua el, se ajungea la paradoxul că era mai bine să fii străin în țara românească.

Delavrancea nu excludea participarea capitalului străin la punerea în valoare a bogățiilor țării, dar cerea ca această participare să fie admisă numai în mod condiționat, în așa fel încît să nu fie afectată independența economică și politică a țării. El a înțeles perfect faptul că industrializarea era „o necesitate absolută"[130], o condiție a progresului general al țării, însă a dezvăluit și consecințele negative pe care putea să le aibă. Protejarea industriei era necesară, dar – considera Delavrancea – nu trebuia făcută prin sacrificarea altor ramuri ale economiei și nici pe seama scăderii nivelului de trai în rîndurile consumatorilor. Astfel, într-o conferință din 1908 pe tema *Scumpirea traiului*, arăta că tariful vamal instituit în anul 1904 (tarif ce fusese alcătuit de ministrul de

finanțe Emil Costinescu) avusese urmări grave asupra nivelului de trai al maselor muncitoare[131]. Pentru a se proteja industria se majoraseră taxele asupra tuturor obiectelor de uz curent. La rîndul lor, cartelurile sporeau și mai mult costul vieții, deoarece impuneau prețuri beneficiind de taxele vamale integrale, puse pentru protejarea industriei interne. Aceste taxe se transformau în adevărate impozite pe care le plăteau consumatorii nu în beneficiul statului, ci al fabricanților cartelați. Vorbitorul exemplifica această stare de lucruri cu creșterea prețurilor la zahăr, la hîrtie și la produse de fierărie. Și cu acest prilej el se pronunța pentru dezvoltarea acelor industrii care utilizau ca materie primă produsele solului nostru. El arăta, apoi, că se puteau obține pe plan intern toate derivatele petrolului[132]. Într-un alt discurs, Delavrancea arăta că dacă aveam o industrie la acea dată, ea se datora primelor de încurajare și enormelor avantaje acordate de legea de încurajare a industriei, care presupuneau cheltuieli foarte mari din partea statului. Considera, totuși, că beneficiile naționale erau mai mari decît jertfele de stat. Mai remarca, într-o interpretare nuanțată a lucrurilor, faptul că autorii legii respective se gîndiseră și la capitalul străin – cel român fiind „timid" – și la știința avansată a străinilor, nouă lipsindu-ne, deocamdată, forța de muncă calificată necesară dezvoltării marii industrii[133].

Înfiriparea industriei a creat, se știe, și la noi în țară o serie de probleme sociale care se cereau rezolvate. Avînd în vedere și intensificarea luptei muncitorilor și meseriașilor pentru drepturi economice și libertăți politice, unele cercuri ale burgheziei s-au pronunțat pentru ameliorarea condițiilor de muncă și de trai ale muncitorimii. Este ceea ce a făcut și cunoscutul economist P.S. Aurelian, în scurta sa guvernare din anii 1896-1897. Astfel, în timpul ministerului „drapelist" s-a votat, la 6/18 martie 1897, legea repausului duminical[134], care răspundea unor vechi deziderate ale muncitorilor. Între susținătorii legii respective, alături de P.S. Aurelian, V. Lascăr,

I.G. Poenaru-Bordea s.a., s-a aflat si B. Delavrancea, care a urmărit si modul ei de aplicare. Astfel, constatînd, în discursul său rostit în Cameră la 16 ianuarie 1899, că nici după doi ani A. Stolojan, ministrul domeniilor, nu alcătuise regulamentul de aplicare al legii amintite, el arăta, în termeni de un rar patetism, că repausul duminical era adînc resimtit de lucrătorii din industrie si comert. Ei intelegeau legea mentionată ca pe o operă de civilizatie, de progres, de îndulcire a moravurilor, de respect si simpatie pentru munca producătoare si grea a maselor muncitoare[135]. Justificînd necesitatea legii, vorbitorul amintea auditorului că cea mai mare parte a muncitorilor nu-si puteau vedea copiii întreaga săptămînă: dimineata copii lor nu se desteptau cînd părintii plecau la lucru, iar seara acestia din urmă se întorceau asa de tîrziu încît îi aflau pe fiii lor adormiti. Ca urmare, cerea deputatilor: „Să le dăm dreptul de a-si mîngîia copiii, de a si-i iubi, de a si-i cunoaste. Să le dăm putinta de a se odihni si speranta că viata le va deveni mai bună"[136]. La sfîrsitul anului 1898, deputatul V. Kogălniceanu adresase o interpelare aceluiasi ministru al domeniilor cu privire la lipsa punerii în aplicare a regulamentului Legii repausului duminical. Acestei interpelări i s-au asociat si P.S. Aurelian, V.G. Mortun si B. Delavrancea. Vorbitorii au arătat că guvernul D.A. Sturza a căutat să facă si din această lege umanitară si atît de folositoare marii clase a muncitorimii, o armă politică[137].

În sedinta Camerei din 15 aprilie 1895, lui Delavrancea i se oferea posibilitatea să se pronunte în favoarea libertătii de întrunire a muncitorilor. Cu putin timp înainte, presedintele Consiliului de Ministri, L. Catargiu declarase în Cameră că avea să oprească manifestatia de 1 Mai a muncitorilor, deoarece în anul precedent, la Galati, lucrătorii demonstraseră arborînd steagul rosu. El mai pretexta că pe lîngă muncitorii români se adunau si cei străini, cu tendinte „anarhice", fapt pentru care erau pasibili de expulzare[138]. În cuvîntul său, Delavrancea arăta că pînă atunci, timp de cinci ani, muncitorii

fuseseră lăsati să manifesteze la 1 Mai. El întreba guvernul ce motiv avea să le răpească acestora un drept constitutional, de vreme ce muncitorii dovediseră că nu fac manifestatii tendentioase si în afară de ordinea legală. „Protestăm energic – arăta vorbitorul – împotriva acestor manifeste tendinte si acte de a oprima orice manifestatiune a convingerilor.."[139]

Marea simpatie de care se bucura Delavrancea în rîndul muncitorilor, pentru convingerile sale democrate si eforturile de a le apăra drepturile, s-a vădit si cu prilejul aniversării de către tipografii din Capitală a 500 de ani de la nasterea lui Gutemberg. Evenimentul a avut loc la 11 iunie 1900 si s-a desfăsurat, după o apreciere continută în gazeta „Lumea nouă", „într-un mod foarte demn"[140]. În dimineata zilei respective s-a tinut în sala Băilor Eforiei un congres solemn al lucrătorilor tipografi, la care au participat si Delavrancea, ca primar al Capitalei, si I.L. Caragiale. Despre meritele lui Gutemberg au vorbit cu acest prilej I. Weisa, Al. Ionescu (presedintele societătii „Gutemberg"), C.P. Conduratu, B. Delavrancea si I.L. Caragiale. Seara a avut loc, în grădină, un mare banchet popular, la care au participat ziaristi, literati si membri ai societătii „Gutemberg". Banchetul a fost prezidat de primarul Bucurestilor, care a patronat serbarea si căruia comitetul de organizare i-a oferit o decoratia cu armele tipografice si portretul lui Gutemberg. La banchet s-au tinut numeroase toasturi „entuziaste" de către I. Weisa, B. Delavrancea, Al. Ionescu, I.L. Caragiale, C.P. Conduratu, Al. Georgescu s.a.[141] Cu această ocazie ziarul „Gutemberg" apăru în număr festiv, imprimat artistic si continînd bucăti literare din cele mai semnificative ale literaturii române. Comitetul de organizare a expediat primarului din Maienta o telegramă cu următorul text: „Societatea „Gutemberg" a lucrătorilor tipografi din România, sărbătorind, sub presedentia primarului Capitalei regatului, publicist si deputat, a 500-a aniversare a marelui maestru, trimite salutări cordiale orasului Maienta, locul natal al nemuritorului Gutemberg, binefăcătorul

omenirii. Trăiască Maienta". Telegrama era semnată de B. Delavrancea, I. Weiss, I.L. Caragiale, C.P. Conduratu si Al. Ionescu[142].

Un episod în aparență minor dar care probează solicitudinea lui B. Delavrancea pentru muncitori, s-a consumat în sedința Camerei din 20 februarie/4 martie 1895. El a depus atunci la Biroul forului legislativ o petiție semnată de mai multi lucrători, prin care acestia se plîngeau că sînt muritori de foame. Ei nu găseau de lucru, desi statul avea foarte multe ateliere. Mai arătau că guvernul conservator nu aplica asa cum se cuvenea legea pentru încurajarea industriei naționale. Documentul respectiv a fost trimis de urgență la comisia de petiții[143].

În anul 1890, Delavrancea protesta în presă împotriva înăbusirii brutale a grevei cărutașilor („bivolarilor") din Giurgiu. Elemente conservatoare ca E. Lahovari, G. Manu, Marghiloman s.a., răspunzători direcți ai masacrelor de la Giurgiu sau de la Mavrodol (Pitesti), Ploiesti, Focsani, unde se săvîrsiseră excese cu prilejul alegerilor din acel an, erau calificați de autor, cu indignare, drept „apologisti ai glontului". Cu acelasi prilej era încriminată întreaga cîrmuire „nedreaptă si jefuitoare" a conservatorilor[144].

B. Delavrancea, după cum am văzut, s-a făcut în numeroase ocazii apărătorul tuturor celor asupriti. Însă din punct de vedere social, cel mai mult pare să-l fi preocupat problema țărănească. Prin considerarea ponderii acestei clase în totalul populației active, precum si a rolului jucat de ea în istoria si în cultura noastră, Delavrancea a apreciat că țărănimea constituia „temelia, neclintită de vremi, a naționalității noastre"[145]. Chair dacă i se poate reprosa o oarecare estompare a rolului social al muncitorimii, se poate însă afirma că Delavrancea, prin vigoarea cu care s-a manifestat pentru reforme si măsuri menite a rezolva problema țărănească, se înscrie în puternicul curent de opinie ce se pronunța pentru desăvîrsirea revoluției burghezo-democratice în țara noastră, în concordanță cu procesele istorice din spațiul geopolitic sud-est european. Dintr-un articol al său din 1893 rezultă în mod

explicit că el vedea în confruntarea socială dintre țărani si marii proprietari – „ciocoi", cum îi numea adesea – o prelungire a luptei sociale si politice de dinaintea si din timpul revoluției pasoptiste: „Si '48 în primul rînd al țăranilor este. Drepturile omului pentru ei s-au revendicat"[146] – nota Delavrancea. De asemenea, retinea faptul că la scurtă vreme după revolutie fusese adusă în dezbatere „problema umană si națională" a împroprietăririi țăranilor, căreia i se opuseseră cu îndărătnicire conservatorii, în frunte cu seful lor, B. Catargiu. El mai observa că după 1864 si în special în timpul guvernului L. Catargiu, mosierii se opuseseră aplicării oneste a reformei agrare (între anii 1871-1876)[147]. Desi a semnalat uneori în articole de presă faptul că liberalii au adoptat, în timpul guvernării lor (1876-1888), o serie de măsuri menite a ameliora situația materială, culturală si sanitară a țăranilor, Delavrancea nu a considerat niciodată această operă ca fiind încheiată[148]. De aceea considera că rezolvarea în mod democratic a problemei țărănesti era „o conditiune de viată si de mărire a României" si cerea ca aceasta să treacă înaintea oricărei preocupări de partid[149].

Vehemența cu care Delavrancea a dezvăluit, în anii 1890-1895, asuprirea țăranilor de către mosieri, dar si de către aparatul de stat prin intermediul administrației, armatei, jandarmeriei, printr-o fiscalitate excesivă, l-au făcut pe T. Maiorescu să considere, într-un articol publicat în „Timpul", în 1893, că directorul „Vointei naționale" a pus în fruntea ei „politica țăranului"[150]. Aluzia era, în mod evident, la adresa redactorului acestei gazete, stiut fiindcă Delavrancea scrisese, între anii 1890-1897, zeci si zeci de articole pe tema agrar-țărănească. În anul următor, 1894, Rosetti-Tetcanu si ministrii A. Marghiloman si Take Ionescu îl acuzau, la rîndul lor, că prin continutul articolelor sale de presă si printr-o cuvîntare tinută la Bacău a determiant răscoala în cazul unor sate din județul respectiv[151]. Delavrancea a respins această acuză, dar a afirmat, în cuvîntul său în Cameră, dreptul presei de a dezvălui nedreptătile sociale si ingerintele administrației în alegeri[152].

Dacă el nu a provocat în mod direct răscoale ale sătenilor, în schimb a apărat pe cei ce erau victime ale represiunii administratiei conservatoare din anul 1894, care se revoltaseră ca urmare a fiscalității excesive si în special a aplicării „Legii maximului" si a legii clerului. Astfel, la 2 mai 1894 mai multi directori ai unor ziare din Bucuresti formară o comisie de anchetă a presei pentru a cerceta la fata locului cauzele răscoalelor din județul Bacău. Din comisie făceau parte directorii: Al. Beldiman („Adevărul"), St. Sihleanu („La Patrie"), Vintilă C.A. Rosetti („Românul"), V.G. Mortun, deputat („Munca") si G.C. Cantacuzino („Voința națională"). În comisie au fost cooptati si G.A. Scortescu, de la „Evenimentul" din Iasi si deputații de Bacău, Caton si I. Lecca. Acestia doi din urmă au invitat si pe B. Delavrancea, care a dat curs invitației[153]. Concluziile comisiei respective au fost publicate în oficiosul P.N.L. din 7-11 mai 1894. Ele scoteau în evidență vexațiile suferite de țărani din partea asupritorilor direcți – mosieri sau arendasi – cît si din partea administrației comunale sau județene. Apăsati de fiscalitatea excesivă si lipsiti de drepturi politice, țăranii trecuseră, în multe locuri, să-si facă singuri dreptate. Pornind de la procesul ce a avut loc la Huși la 11-12 octombrie (st.v.) 1894, si în care au fost judecati 31 de țărani din satele Țifu, Dodesti, Băsesti si Tămăsani, Delavrancea a scris un articol emotionat si acuzator, în care își dezvăluia întreaga indignare împotriva regimului care, printr-o serie de legi apăsătoare de felul „legii maximului", ca si prin indiferenta manifestată fată de situatia țăranilor, era considerat vinovatul moral al răscoalei. Critica sa vizează însă nu numai administratia conservatoare, ci orînduirea existentă, în genere. Astfel, el demasca apasarea unui stat „fără milă si a atîtor ciocoi de tot soiul". Disperați de această apăsare, amăriți de o viață fără nădejde, de o muncă fără spor, de o cinste fără bucuriile cuvenite si de sărăcie, covîrsiți de dări, înveninați de maltratările îndurate cu o răbdare de sfinți, țăranii se răsculaseră împotriva „legii lui maxim", cum ziceau ei, căci „nu mai aveau de

unde", căci „au rămas doar cu pielea pe ei", căci „le plîng copiii în vatră de foame, căci au nădăjduit si ei să-si facă dreptate, care nicicînd nu li s-a făcut"[154]. Citînd din depozitiile unor țărani împrocesuați, B. Delavrancea prezenta istoria „scurtă si sfîsietoare" a răscoalelor, redată după cercetarea concretă, la fata locului, a stării de atunci a satelor. În continuare era dezvăluită lipsa de drepturi politice a țărănimii: „Țăranii n-au voie să se adune, n-au voie să protesteze, n-au voie să se întrunească, n-au drept să se împorivească legilor nelegiuite cari'i doboară la pămînt. Țăranii sînt... sau carne de plug, sau carne de tun". Atunci cînd au căutat să se întrunească, să-si aleagă în mod liber consiliile comunale, să se intereseze de impozitele pe care trebuiau să le plătească, cum făcuseră sătenii dintr-o serie de județe ale Moldovei în 1894, împotriva lor a fost dezlănțuită impresionanta forță a aparatului de stat: armată, procurori, judecători de instrucție, prefecți, subprefecți, „pomojnici", toată această forță „cu sau fără chipiu, cu sau fără constiință". În urma acestei analize a raporturilor sociale si politice ale vremii sale, concluzia autorului cădea casantă: *„istoria este tristă și rușinoasă pentru România, pentru Statul român, pentru opinia publică, pentru clasa cultă, pentru toți oamenii cari fac politică în România.* Pentru toti" (s.a.). Iată adevărul". În continuare, Delavrancea prezenta impresia cutremurătoare pe care i-o lăsaseră țăranii arestati, toți schingiuiți, sărăciți, înspăimîntați si fără nici o nădejde „în viața aceasta de pe pămînt si din România, din Patria lor si a noastră". Redînd starea de spirit în care se afla în momentul redactării articolului, el nota: „Ti se ridică sîngele în obraz cînd scrii. E un fel de martiriu, între patru ziduri si cu condeiul în mînă, pe care unii îl înțeleg". Pentru țărani pledaseră avocații: N. Xenopol, Triandafil, Petrovanu, Calligari si Cisman, obținînd achitarea inculpatilor, dar după nouă luni de detentie si maltratare[155]. Comentînd verdictul, autorul arăta că acesta era un „sigiliu rosu" pus pe fruntea regimului conservator. Acelasi verdict dăduseră juratii si în procesul țăranilor din județul Fălciu, acuzați de

răscoală împotriva autorităților locale și județene. Deși procurorul de Curte, Sadoveanu, arătase la proces că o achitare din partea juraților însemna, implicit, că vinovați fuseseră cei ce procedaseră la reprimarea revoltei, totuși cei dintîi dăduseră verdictul: nevinovați![156] În sfîrșit, al treilea verdict de acest fel fusese dat de jurații de la Curtea cu juri din Bacău, în procesul intentat țăranilor răsculați din Leontinești-Bacău.

Între avocații ce au apărat, fără plată, pe inculpați, a fost și Delavrancea, alături de A. Vilner, Neagu, Sachelarie și Talian. În articolul intitulat semnificativ *Există o conștiință*, trimis de Delavrancea „Voinței naționale" chiar în timpul desfășurării procesului, se prezenta revolta țăranilor din Leontinești, din 21-22 aprilie 1894. Acestia se adunaseră în ziua de Paște la primărie, ca să ceară socoteală consiliului comunal de taxele „legii maximului", introduse în comună „prin fraudă și împotriva legii". Erau taxe ce nu fuseseră afișate la primărie, ci alcătuite de subprefect și trimise comunei spre aplicare. Deși sătenii se rezumaseră la a protesta în mod pașnic împotriva noilor taxe impuse, primarul, care „era omul subprefectului, care era omul prefectului, iar acesta era omul regimului", a chemat armata pentru a restabili ordinea. În prima fază soldații fraternizară cu țăranii, dar la sosirea autorităților civile ofițerul ordonă trupei să tragă în săteni; și fără să se dea, măcar, cele trei somații legale. Între victime s-au numărat și unii combatanți din războiul pentru independență. Odată cu condamnarea vehementă a vinovaților, a regimului, se exprima încrederea fermă că ziua dreptății avea să sosească pentru cei asupriți: „Va suna ora și pentru cei ce suferă, pentru cei nedreptățiți, împilați, batjocoriți și schingiuiți. Aceea va fi ora dreptății și *dreptatea se va face* (s.a.) căci, orice și-ar închipui regimul și sprijinitorii lui, o conștiință publică există în România"[157]. În cuvîntul său la proces, din 27 octombrie 1894, ca apărător al țăranilor inculpați, B. Delavrancea a dovedit că în țară „sînt vinovați, sînt asasini, dar vinovații și asasinii sînt liberi, iar inocenții *tîriți pe banca acuzației* (s.a.)". Terminîndu-și

pledoaria (vorbise ultimul), sala izbucni în aplauze, care nu încetară decît prin intervenția președintelui. Toți inculpații au fost declarați nevinovați. Verdictul a fost primit cu aplauze și strigăte entuziaste. În încheierea dării de seamă asupra desfășurării procesului, Delavrancea, felicitînd călduros pe jurați, supunea judecății opiniei publice pe „autorii mizerabili ai acestei comedii sîngeroase și oribile"[158]. În anul următor, 1895, referindu-se din nou la răscoalele țărănești din anii precedenți, el arăta într-un discurs în Cameră că acestea dovedeau faptul că voința satelor începea să se manifeste[159]. Dacă în acel moment era liniște, aceasta putea fi turburată dintr-o zi în alta tocmai pentru că „se violenta conștiința acelora care munceau ca niște robi pentru a ține în spatele lor tot edificiul statului". Denunțînd această lipsă de drepturi politice din lumea satelor, Delavrancea arăta: „Constituția nu se aplică decît în parte și în razele orașelor. La sate nu există decît numiri, execuțiuni și ucaze". Evidențiind cauzele economice ale răscoalelor din anii precedenți, vorbitorul mai arăta că nu el sau alți agitatori provocaseră turburările din județul Bacău, ci administrația, birurile grele și sărăcia. Față de poziția liderului junimist P.P. Carp care afirma cu cinism că el se bucură de mizeria de la sate deoarece aceasta era un „dascăl" pentru săteni, Delavrancea replica astfel: „Eu susțin că mizeria, unită cu nedreptatatea și cu birurile, aprind revoltele într-un popor". Conștient de faptul că acordarea de drepturi politice pe seama marii mase a țărănimii era o condiție indispensabilă pentru progresul general al națiunii noastre, vorbitorul mai preciza: „Cînd comunele rurale vor ajunge la conștiința că au drepturi sfinte și neprescriptibile și la putința de a-și exercita aceste drepturi [...] atunci poporul român se va ridica mai sus, se va ridica la o sulță din praful în care zace, și politica noastră va deveni mai largă și mai românească"[160].

Într-un alt discurs din anul 1895, Delavrancea semnala din nou enorma deosebire, care creștea mereu, dintre cultura și starea economică a marii mase a rurarilor, pe de o parte, și cea a restrînsei clase

conducătoare, pe de alta. El se asocia cu acel prilej deputaților C. Dobrescu-Arges si A.C. Cuza, care în sedința din 16 martie 1895 a Camerei dezvăluiseră mizeria economică si starea de incultură în care trăia cea mai mare parte a țărănimii. Cei doi deputați polemizaseră cu P.P. Carp, care afirmase că statul român făcuse deja foarte mari sacrificii pentru țărani. Combătîndu-l, Delavrancea își exprima încrederea că abia în perspectiva viitorului, sub puternicul avînt al civilizației generale, si poporul nostru avea să progreseze. Timpul, continua el, avea să împrăstie lumina pretutindeni si avea să îndulcească moravurile politice, care atunci revoltau constiința publică. Si cu acest prilej răspundea afirmației cinice a lui P.P. Carp, amintită mai sus, arătînd că mizeria era un dascăl periculos, care putea revolta masele împotriva celor ce refuzau să meargă în „tactul timpului"[161]. În acelasi discurs, răspîndit si în broșură sub titlul semnificativ *Lumină tuturora*, Delavrancea se mai referea la probleme culturale si de învățămînt care stăteau în legătură cu destinele noastre, cu rolul nostru, ca popor, în lume[162]. Astfel, discutînd anteproiectul de lege privind învățămîntul secundar, elaborat de Take Ionescu, Delavrancea critica vehement si cu asprime tendința legiuitorului de a limita accesul copiilor de la sate la scolile secundare, ce se aflau în cea mai mare parte la orase. „Selecțiunea naturală" a talentelor (care în rîndul celor săraci avea un cîmp mai vast de acțiune) fiind înlocuită cu cea artificială, în fapt limita posibilitatea afirmării poporului nostru în cultura universală: „Cred că am dovedit – arăta vorbitorul – că a mărgini posibilitatea sărăcilor de a trece prin toate gradele culturale este a mărgini posibilitatea poporului român de a-si afirma înclinările lui, geniul lui. Si avea nevoie de aceasta, în interesul existenței noastre ca popor liber si independent. Am luat o Plevnă, mai avem de luat alta"[163]. În încheiere, vorbitorul cerea guvernului conservator si în special ministrului Cultelor si Instrucțiunii Publice să înceteze de a face politică îngustă, militantă si de partid, acolo unde trebuia să se devoteze pentru întemeierea, printr-o

largă cultură, a dreptului nostru de a fi în mod demn în umanitate: „Încetati cu o politică îngustă si primejdioasă la Ministerul Instrucțiunii Publice, dați lumină maselor, si geniul poporului român va triumfa!"[164]. Asadar, Delavrancea concepea problema țărănească într-un sens foarte larg. Prin implicatiile sale, prin faptul că țărănimea reprezenta majoritatea covîrsitoare a poporului nsotru în acea epocă istorică, problema agrar-țărănească se ridica, după aprecierea sa, la importanța si gravitatea unei „cestiuni naționale"[165]. Semnalînd starea economică, sanitară si culturală cu totul deficitară la nivelul celei mai mari părți a țărănimii noastre, era si firesc ca Delavrancea să avanseze soluții menite a ameliora această stare. Astfel, în 1894 recomanda conservatorilor aflati la putere să lucreze pentru dezvoltarea fortelor de producțiune ale țării, să deschidă debuseuri produselor noastre agricole, într-o vreme în care cerealele americane invadaseră piața Europei, făcîndu-ne o puternică si severă concurentă. El mai cerea totodată administrației conservatoare ca prin măsuri generale, prin legi, prin institutii, printr-o bună administrație si prin grijă față de sănătatea țăranilor să determine o ridicare a clasei respective[166].

Referindu-se la inițiativele regelui Carol I care donase în acel an 200000 de lei, capital inițial, pentru fondarea unei Case de ajutor menită a veni în sprijinul sătenilor loviți de efectele secetei, Delavrancea remarca, pe drept cuvînt, că o plagă asa de întinsă (cum era sărăcia țăranilor – n.n.) nu poate fi vindecată cu mila regelui[167]. Reliefînd durerosul adevăr că pentru cea mai mare parte a sătenilor nostri, secetă si sărăcie lucie era în toti anii, chiar în cei de belsug[168], el arăta că mila nu putea fi leacul unei crize sociale, care nu se putea rezolva decît prin legi si reforme drepte si profunde. Conservatorii erau avertizati că astfel de măsuri se impuneau ca urmare a acțiunii „valurilor crescînde ale democrației"[169].

În critica sa socială ca si în unele măsuri propuse în vederea ameliorării situației materiale si culturale a țăranilor, Delavrancea s-a

situat uneori pe poziții identice cu o serie de elemente progresiste ale vremii, cum ar fi radicalii si îndeosebi cu reprezentantul „partidei țărănești", C. Dobrescu-Arges. Astfel, în ședința Camerei din 13 martie 1895, în polemica dintre acesta din urmă si P.P. Carp, Delavrancea a luat partea lui C. Dobrescu-Arges, care dezvăluise condițiile de trai, adesea înfiorătoare, ale ruralilor[170]. La discutarea proiectului de buget pe 1895/1896, acesta din urmă a afirmat din nou că foamea era endemică la sate si că statul percepea 3/4 din impozitul funciar de la țărani (desi acestia dețineau 1/4 din suprafața cultivabilă a țării) si numai 1/4 de la proprietarii mari si mijlocii (care posedau 3/4 din terenul cultivabil). Ca urmare, îi invita pe deputați, indiferent de credințele politice, să reflecteze asupra „inechității strigătoare, revoltătoare" dezvăluită de C. Dobrescu-Arges si să propună remedii[171]. Se mai vorbea în epocă despre necesitatea unei agriculturi intensive si diversificate. Admițînd că ele ar fi fost, într-adevăr, măsuri utile, Delavrancea arăta că acestea, dacă nu erau însoțite de reforme, nu puteau fi soluții trainice, menite să amelioreze substanțial starea economică a țăranilor[172].

Nici după venirea Partidului Liberal la putere, la sfîrsitul anului 1895, Delavrancea nu a încetat să se preocupe de problema agrar-țărănească. Astfel, într-un articol din 1896 el trecea în revistă înfăptuirile liberalilor în acest domeniu. Desi mentiona că acestea erau notabile, arăta că mai existau numeroase si variate aspecte care reclamau atenție din partea Partidului Liberal[173]. În anul următor, referindu-se la Casa Rurală, pe cale de a se înființa, Delavrancea supralicita rolul acestei instituții, prin intermediul căreia credea că este posibil a se transfera cea mai mare parte din pămîntul agricol al țării în mîna proprietarilor mici. El saluta totodată ideea de a se înființa bănci sătesti, care să pună la dispoziția țăranilor fondurile necesare pentru cumpărarea de semințe, masini, unelte si vite de prăsilă. Vorbea, apoi, despre necesitatea răspîndirii culturii si stiintei în rîndul țăranilor,

pentru a se micsora deosebirea – enormă în acel timp – dintre sat și oras[174]. Delavrancea era nemulțumit de încetineala cu care propriul său partid, aflat acum la putere, actiona în vederea rezolvării problemei agrar-țărănesti. În numărul din 1 ianuarie al „Voinței Naționale" publica două articole: *1896* si *Anul vechi si Anul nou*, a căror lectură ne-a prilejuit afirmația de mai sus. În primul prezintă înfăptuirile P.N.L. în anul ce se încheiase, comparativ cu lipsa de activitate a Partidului Conservator în perioada în care acesta s-a aflat la putere[175]. În cel de-al doilea înfățisează, mai mult cu mijloacele scriitorului, modul cum întîmpină Anul Nou copiii bogaților si cei ai săracilor: primii se desfătau în lux si avutie, pe cînd cei din urmă nu aveau nici măcar strictul necesar[176]. În primul din articole vorbea doctrinarul de partid, menit a duce „lupta zilnică" cu partidul advers, în cel de al doilea se exprima observatorul social lucid si convins că în societatea în care trăia era mult loc pentru mai bine.

Nemulțumit profund de atitudinea sefului P.N.L. în problema națională, Delavrancea se va desprinde treptat de gruparea sturdzistă, trecînd mai întîi la drapelisti, apoi la conservatori. Aparitia disidenței „drapeliste" si a celei fleviste, după venirea la putere a liberalilor, era expresia diferitelor curente existente în partid, a contradicțiilor dintre marea burghezie, pe de o parte, si burghezia mică si mijlocie, pe de altă parte[177]. Printre drapelisti se aflau personalități recunoscute, cum ar fi P. Grădisteanu, Em. Costinescu, N. Xenopol, V. Lascăr, G. Mîrzescu, Em. Porumbaru, V.A. Urechia, Delavrancea s.a. Seful „drapelistilor", P.S. Aurelian, economist reputat, milita pentru dezvoltarea industriei, pronunțîndu-se totodată pentru adoptarea unor măsuri în vederea ameliorării situației materiale a maselor. Iar după cum am văzut mai sus, Delavrancea a acordat tot sprijinul său guvernului aurelianist în adoptarea unor legi ce răspundeau acestor necesități. Este cazul Legii repausului duminical si al proiectului de lege privind înființarea Casei rurale, acesta din urmă nereusind însă să fie votat în scurta guvernare

„drapelistă". După plecarea de la putere a „drapeliștilor", fricțiunile dintre acestia si liberalii sturdzisti nu au încetat, ci, dimpotrivă, aveau să se accentueze.

La 10 mai 1897 apărea si ziarul „Drapelul". Din comitetul de inițiativă pentru fundarea acestuia făcea parte si B. Delavrancea, alături de P.S. Aurelian, Em. Costinescu, C. Dimitrescu-Iasi, general C. Anghelescu, V.A. Urechia, M. Xenopol, E. Porumbaru s.a. În articolul program se făcea precizarea că ziarul se înscria în programul P.N.L. din 1892. Considerîndu-se însă că puține puncte din programul respectiv se realizaseră, se vorbea despre necesitatea de a se veni cu noi si noi propuneri de îmbunătățire a vieții publice, a cerințelor sociale. Era avută în vedere si problema națională. Privită comparativ cu situația ei în cazul altor state europene se constata că pentru multe națiuni viața politică nu se confunda cu cea etnică, si totusi nu blama nimeni pe germani sau pe italienii din toată lumea pentru că se ajutau unii pe alții în manifestările vieții lor naționale. Avînd în vederea aceste aspecte, nici în cazul țării noastre, nimeni nu trebuia să împiedice solidaritatea culturală a românilor de pretutindeni. Erau conținute aici atacuri disimulate la adresa lui D.A. Sturdza care, după venirea P.N.L. la putere în 1895, nu se preocupase de transpunerea în practică a prevederilor programului din 1892, iar în problema națională se dezisese de datoria de acorda sprijin cultural si financiar, românilor transcarpatini.

În numărul din 5 iunie al ziarului „Drapelul", răspunzînd unor atacuri ale „Constituționalului", B. Delavrancea îsi preciza poziția din acel moment față de D.A. Sturdza. Respingînd etichetările de „sturdzist" si „aurelianist" ce i se dădeau, el arăta că este național-liberal. Credința sa era că bunele aspirații ale poporului român aveau să fie satisfăcute treptat, oricîte obstacole ar fi întîmpinat din partea unor ambiții nelegitime si ale unor îngustimi de vederi primejdioase prin vrajba si ura pe care le seamănă în comuniunile politice si sociale.

Aluzia era, evident, îndreptată împotriva lui D.A. Sturdza. În încheiere se declara „soldatul" unui partid și „robul" unei idei, dar nicidecum „ucenic pe procopseală al cuiva". Autorul articolului din gazeta junimistă insinua că despărțirea lui Delavrancea de D.A. Sturdza s-ar datora faptului că mai tînărul Al. Djuvara îi fusese preferat în postul de ministru al justiției, deși Delavrancea avea merite mai mari în partid. Delavrancea respinge insinuarea, arătînd că dacă ar fi fost un om al interesului ar fi primit postul de profesor universitar atunci cînd îi fusese oferit de către o anumită personalitate. De asemenea și într-un discurs rostit în Cameră, adresîndu-se conducerii P.N.L., arăta că aceasta, condusă de un spirit nefast pentru partid, eliminase tot ce reprezenta o personalitate, pe toți cei ce prețuiau mai mult spiritul de demnitate și independență, preferînd să mențină în raporturile dintre membrii partidului „duhul de gașcă închisă și răutăcioasă"[178]. De altfel, observația lui B. Delavrancea asupra stilului sectar imprimat de D.A. Sturdza conducerii P.N.R. nu era singulară în epocă. Aceeași remarcă o făceau si P.S. Aurelian si V. Lascăr, care arătau într-o serie de luări de poziție în Cameră că, practic, în timpul guvernului D.A. Sturdza comitetul executiv al P.N.L. fusese desființat si se pronunțau pentru reînființarea acestuia[179].

În 1898 si la începutul anului următor o serie de disidenți „drapelisti" si flevisti desfășurară, prin presă și în Parlament, puternice atacuri împotriva grupării sturdziste, reprezentînd marea burghezie și mosierimea din P.N.L. Aceste atacuri, care se uneau adesea cu cele ale opoziției conservatoare, vizau atitudinea șefului P.N.L. în problema națională, în problema agrară, sau criticau alianța electorală a liberalilor cu socialistii. Atacînd guvernul pe chestiunea înăbusirii răscoalei de la Poiana-Dolj, în ședința Camerei din 25 februarie 1899 Delavrancea constata din nou că în satele noastre era prea multă „materie explozibilă", deoarece era prea mare mizeria. Vorbitorul arăta că de mai bine de 20 de ani, în Parlament, în întruniri publice, în presă, în

rapoartele medicale, în conferințe, pretutindeni si necontenit se deplîngea soarta țăranilor. De patru ani, la fiecare răspuns la Mesajul Tronului si la discuția generală bugetară se prezentau deputaților suferințele grele ale sătenilor, dar nu se făcea nici un pas spre rezolvarea chestiunii țărănesti. Discutînd soluțiile propuse în problema respectivă, Delavrancea arăta, cu acelasi prilej, că nu ar fi fost operante propunerile privind îmbunătățirea administrației sau justiției, a învățămîntului la sate ori o nouă lege de tocmeli agricole sau a noua împroprietărire, dacă ele erau aplicate separat. Chestiunea fiind complexă, ea nu era de resortul unui minister, ci al întregului guvern si, mai mult, după părerea sa era de domeniul tuturor partidelor, fiind o problemă care trecea peste „cercul" economic, ridicîndu-se la importanța si gravitatea unei chestiuni naționale. Nu există o soluție bună decît cu condiția ca ea să fie o însumare a mai multor soluții parțiale si concordante. Rezultatul urmărit trebuia să fie „spor de viață morală și materială în satele noastre"[180].

Cele mai puternice atacuri împotriva guvernului le-a desfășurat însă Delavrancea – ca de altfel întreaga opoziție – pe chestiunea națională. Conținutul acestor dezbateri îl vom prezenta pe larg în capitolul următor.

În ultimii ani ai secolului trecut, pe eșichierul politic intern se produce o regrupare a forțelor. Astfel, partizanii lui N. Fleva și „drapelistii" B. Delavrancea și P. Grădișteanu au trecut la Partidul Conservator. Ceilalți „drapeliști", în frunte cu seful grupării, P.S. Aurelian, au revenit la matca liberală[181]. Totodată, o serie de elemente mic-burgheze din cadrul P.S.M.D.R. – „generosii" – au intrat în P.N.L. Înaintea fuziunii „generosilor" cu P.N.L. se ivise însă propunerea ca P.S.D.M.R. să se transforme în Partid Național-Democrat. Într-o consfătuire intimă de la sfîrsitul lunii iunie 1899 s-a respins însă această propunere[182]. Fostul socialist I.C. Atanasiu, în lucrarea sa *Mișcarea socialistă*, relata că C. Mille admitea necesitatea unui al treilea partid

de guvernămînt, de nuanță democratică si în acest scop sfătuia pe fruntasii socialisti să se adreseze mai multor personalități politice ca Take Ionescu, C. Disescu, G. Panu, P.S. Aurelian, V. Lascăr, Em. Costinescu, B. Delavrancea, N. Fleva s.a. pentru înjghebarea acestui partid[183]. Sfatul nu a fost urmat, însă tentativa este relavantă pentru faptul că B. Delavrancea este considerat în epocă ca un om politic cu vederi democrate. Acelasi autor, referindu-se la C. Mille, arăta că acesta a luat parte la „frămîntările pline de foc ale acelei generații care a culminat cu I.L. Caragiale, Al. Vlahuță si B. Delavrancea"[184].

De altfel, tentativa de a crea un partid democrat era mai veche si anume încă din 1894, cînd unii fruntasi socialisti încercau o alianță electorală cu liberalii. În „Adevărul" lui C. Mille se făceau, totodată, o serie de propuneri voalate unor liberali cu vederi democrate, între care si lui Delavrancea, privind crearea unui partid democratic. Astfel, după ce se făcea observația că în cazul lui Delavrancea, cu tot talentul si sufletul ce acesta pusese în sprijinirea P.N.L., el nu înaintase cu nimic sau, mai exact, „multi i-au fost pusi în față", într-un articol semnat de Anton Bacalbasa se exprima încrederea că distinsul om politic nu va rămîne în rîndul „învingătorilor" (aluzie la proiectul său roman, nescris însă, *Învinsul*), ci va evolua spre stînga. În emiterea acestei previziuni se avea în vedere si nețărmurita dragoste a lui Delavrancea pentru țărănime[185]. Previziunea lui A. Bacalbasa nu s-a adeverit însă. În 1897 Delavrancea îsi exprima credința că singurele tendințe ale societății omenesti, cel puțin pentru o vreme, erau liberalismul si conservatorismul[186]. Si ca jurist el era, de asemenea, adeptul respectării ordinii de stat prestabilite. Într-o polemică purtată cu C. Dobrescu-Arges, ale cărui tendințe de înființare a unui partid țărănesc îi erau cunoscute, Delavrancea îi replica acestuia, într-o sedință a Camerei, că oricine, vrînd-nevrînd, trebuie să recunoască o ordine stabilită în stat[187]. Se vădește si aici teama sa de zguduiri sociale, preferînd în locul acestora calea reformelor săvîrsite de sus în jos, de către clasele conducătoare,

chiar dacă era constient că evoluția pe această cale era un proces lent, chinuitor si care presupunea numeroase suferințe din partea maselor.

Avînd această concepție, pe care își pusese amprenta întreaga sa formație intelectuală, la părăsirea P.N.L., datorită animozităților cu D.A. Sturdza, lui B. Delavrancea nu i se deschidea altă alternativă decît să treacă la conservatori, care i-au oferit imediat postul de primar al Capitalei. Firește că dorința de afirmare pe plan politic și administrativ era îndreptățită în cazul său și el a dovedit reale calități si în acest din urmă domeniu, în ciuda crizei puternice, pe plan economic, prin care trecea țara în primii ani ai secolului nostru[188]. Fiind un element al spiritului burghez, desigur că nu interese de clasă l-au apropiat de conservatori. În amintirile sale datînd din 1933, N. Petrascu scria că Delavrancea poate pentru a-si confirma originalitatea, a trăit si a murit sărac. L-a apropiat de conservatori idealismul său, în sensul bun al termenului. Astfel, într-o serie de articole politice și cuvîntări de după 1900, el sublinia carențele liberalismului român, între care nu în ultimul rînd considera a fi tocmai pragmatismul, goana după succes și înavuțire a elementelor burgheze, liberale, manifestate după revoluția de la 1848 si în special după venirea lui I.C. Brătianu la guvern (1876). „Campionii libertății", constata Delavrancea, nu căutaseră să „organizeze în fapt" libertățile democratice prevăzute în Constituție, să le „deprinză" serios în masele chemate să le exercite, căzînd astfel în demogogism[190]. La o întrunire politică din 1903, denunța „spiritul actual al unei pseudo-democratii lacome, aprigă de succese si înavuțiri fără scrupule, dibace în combinațiuni profitabile ei si vătămătoare vieții publice"[191].

Dezvăluirile carențelor liberalismului nu înseamna însă că Delavrancea nu ar fi privit cu ochi critic partidul din care făcea parte la acea dată, cel conservator. Astfel, în 1904 îi comunica lui I.L. Caragiale, aflat la Berlin, aprecierea lui Take Ionescu asupra situației partidului respectiv („Sîntem deja în dezagregare și în curînd vom intra în

descompunere"), care consuna cu propria-i părere: „În curînd se va pune marea întrebare: partidul conservator mai poate fi guvernant? Si va urma fatal concluzia: ori unirea cu modificări în direcție, ori ruina completă a unui partid care si-a pierdut si capul si inima"[192]. În scrisoarea respectivă Delavrancea se referă pe larg si la fricțiunile din cadrul Partidului Conservator, care iesiseră din nou la iveală după retragerea de la putere a lui P.P. Carp, la 12 februarie 1901[193]. După această dată el a făcut parte din gruparea junimistă, participînd la toate campaniile ei politice, alături de P.P. Carp, T. Maiorescu, N. Filipescu s.a. Cu aceste prilejuri își pune în valoare marile-i virtuți oratorice. Astfel, după congresul de la Teatrul Liric, din iunie 1902, T. Maiorescu nota următoarele despre arta oratorică delavranciană: „Delavrancea e si de astă dată (ca la Iasi si la „Dacia") oratorul fenomenal, cu nepilduita putere de a electriza un auditor popular si de a-l zgudui pînă-n măduvă"[194].

Acelasi lider junimist mai retine din cuvîntările politice si din articolele de presă ale lui Delavrancea din această perioadă desideratul formulat de el cu privire la necesitatea „revizuirii constiintei naționale" (de fapt a constiintei politice – n.n.). Astfel, el arăta că „trebuie să înviorăm ceva adînc si esențial din constiința noastră, tocmai acea parte a ei care condiționează existența noastră viitoare... Patima de putere cu orice preț, viținl puterei e de revizuit în constiința oamenilor politici"[195]. Într-un discurs electoral rostit la Buzău, în 1906, el formula exigența ca, în fata greutăților din interior si a primejdiei din afară, conservatorii si liberalii să se afle la aceeasi tribună: „Va trebui să se stie peste granită că în chestiunile de existență si de mîndrie națională, amîndouă partidele vor merge mînă în mînă"[196].

De altfel, aflat la vîrsta deplinei maturități si avînd o mare experiență politică, Delavrancea va aborda tot mai mult chestiunile de politică internă și externă nu din perspectiva intereselor unui partid, ci ale întregii națiuni. Vom da cîteva exemple în acest sens. Astfel, la semnalul lui N. Iorga se produse manifestația studenților din 13/26

martie 1906, în apărarea limbii române în instituțiile teatrale[197]. O parte a grupării carpiste, printre care N. Filipescu, B. Delavrancea și T. Maiorescu au aprobat mișcarea respectivă, iar alta a dezavuat-o. Delavrancea, care era în acel timp vicepreședinte al Camerei și membru fondator al Ligii franco-române, nu putea însă să repudieze influența limbii și culturii franceze asupra celei românești. De pe pozițiile unui mare filofrancez, în discursul său pronunțat la întrunirea publică din sala „Dacia", la 19 martie 1906 (la care au mai vorbit și N. Iorga, T. Maiorescu și I. Slavici), el cerea tineretului nostru studios ca, iubindu-și patria și limba, să nu uite în același timp datoria de recunoștință a poporului nostru către cel francez, sprijinul dat de acesta în epoca regenerării noastre naționale. Recomandînd tinerilor să se țină departe de politică și de luptele sociale, îl îndemna, totodată, să-și spună cu tărie cuvîntul „în cestiuni superioare de ordine națională", adică în acele probleme în care, de multe ori, guvernul era nevoit să se mențină în rezervă. Vorbitorul făcea aluzie la posibilitatea împlinirii idealului național al unirii, arătînd că năzuințele unui popor atîrnă nu numai de voința lui, ci și de evenimentele provocate din voința celorlalte popoare. Așadar, dacă în acel moment eram aliați, datorită împrejurărilor, cu Puterile Centrale, nu era exclus ca în viitor să dobîndim sprijinul altor popoare, cum era cel francez, în vederea înfăptuirii idealului de unitate națională. Exprimîndu-și părerea că nu este un adevărat om de stat acela care nu se ridică deasupra preocupărilor prezentului, vorbitorul le cerea acestora să vadă în tineret (pe care îl considera „România liberă"), „lumina care limpezește o bună parte din ceea ce vom fi cînd nu vom mai fi"[198]. Discursul lui B. Delavrancea s-a tradus în limba franceză sub titlul *La Jeunesse* și a fost trimis unor scriitori și ziariști francezi, contribuind mult la înlăturarea posibilității ca manifestația studenților de la 13 martie 1906 să fie interpretată ca un act ostil Franței. Avem, în acest sens, mărturia scriitorului francez P. de Coubertin, inițiator al Ligii franco-române,

care a scris, în aprilie 1906, un articol în „Le Figaro" referitor la tulburările din 13 martie de la București. În articolul respectiv se arată că acele evenimente n-au fost interpretate greșit în Franța, la aceasta contribuind în foarte mare măsură „strălucitul" discurs al lui B. Delavrancea rostit la „Dacia" asupra influenței franceze în România. Autorul mai arăta că scopul Ligii franco-române era ca francezii să-i cunoască pe români din punct de vedere al cugetării, al guvernămîntului și al comerțului[199].

Sub presiunea luptelor țărănimii – lupte ce au culminat cu ridicarea revoluționară a acestei clase în primăvara anului 1907[200] – partidele și personalitățile politice au avansat o serie de soluții menite, în concepția lor, să determine atenuarea profundelor inechități ce caracterizau societatea românească a vremii. O serie de soluții democratice în problema agrară la începutul secolului a propus, după cum se știe, și mișcarea muncitorească, în programele sale oficiale sau în presa și publicațiile socialiste[201]. Premisa principală de la care se pornea în aceste programe era lichidarea marii proprietăți, deși nu erau clarificate căile prin care se putea înfăptui acea lichidare. Legislația agrară din anii 1907-1912 reflectă tendința claselor dominante de a încerca rezolvarea crizei agrare prin impulsionarea dezvoltării capitaliste de tip prusac. De legile respective au beneficiat însă în primul rînd țăranii înstăriți și doar în mică măsură cei săraci, fără pămînt. Abia după al doilea război balcanic și avînd în vedere și perspectiva desăvîrșirii unității statale, P.N.L. a înscris în programul său politic reforma agrară și cea electorală. Partidul Conservator, prin fruntașii săi, s-a făcut însă apărătorul marii proprietăți și al privilegiului politic. B. Delavrancea și T. Maiorescu, oameni politici de mare cultură, s-au situat și ei pe aceeași poziție, deși economicește nu erau direct interesați, ca de pildă N. Filipescu, Al. Marghiloman, P.P. Carp ș.a. Teama ca nu cumva o evoluție prea rapidă a societății să degenereze în revoluție i-a făcut pe cei doi lideri să respingă reformele amintite. Încă în anul 1905,

presimțind că țara intrase „în era reformelor", după o expresie consacrată a lui N. Iorga, fruntașul conservator Gr. Păucescu arăta că, spre deosebire de Partidul Liberal, cel conservator dorea și el reforme, dar numai atunci cînd ar fi fost simțite și reclamate de toți, pentru că numai atunci ar fi durabile[202].

Expunîndu-se o serie de *Idei și convingeri conservatoare* în „Epoca" din 23 august 1908, se arăta, apoi, că dezvoltarea sufletului omenesc este primul din factorii ce determină evoluția socială, iar factorul economic este corelativul acestuia. Era invocată și concepția lui Pestalozzi conform căreia oamenilor de stat nu le incumbă datoria de a oferi poporului în mod direct bunuri materiale de care ar avea nevoie, ci de a-l pregăti ca el însuși să dobîndească aceste bunuri[203]. În ceea ce privește cadrul politic, conservatorii, ca și semănătoriștii, considerau că cel existent în epocă era suficient pentru momentul respectiv. „Libertăți aveam destule – scria N. Iorga –, rămîne să le coborîm în moravuri". Marele istoric se referea, apoi, la necesitatea realizării „solidarității naționale", peste orice considerație de clasă și de partid[204]. Influența acestei concepții o întîlnim și într-o serie de articole politice ale lui Delavrancea care, sub puternica impresie a evenimentelor din anii 1912-1913, scria despre „cîmpul întins de activitate în domeniul neutru al politicii naționale", cu condiția să fie excluse tendițele de partid. În consecință, el cerea ca țara să fie neînduplecată „cu excesele sectarismului celor două organizații bugetivore"[205]. Autorul se referea, evident, la cele două partide politice, dar – ca și N. Iorga – vizînd solidaritatea națională, ignora faptul că, în epoca modernă, clasele sociale acționează pe plan politic numai prin intermediul partidelor. Pentru inaugurarea unei alte vieți publice în România, Delavrancea era constient că trebuia să dispară „tirania răufăcătoare a politicianismului", „funestul spirit de partid", „detestabilele apucături de gașcă" sau „politicianismul de tarabă".

Evenimentele din 1913 puseseră în evidență din nou ce „pastă prețioasă" era constiința morală și națională a poporului și ce „monstruoase lucruri" ieseau de sub „degetele nedibace, grosiere ori murdare" ale acelor conducători care voiau s-o modeleze numai după forma intereselor și apetiturilor lor. Autorul era însă constient de faptul că înlăturarea acestor tare ale vieții noastre politice era atunci doar un ideal, o utopie, de aici și titlul articolului *Țara și politica. Un vis...*[206]. În corespondența sa particulară din acei ani se întîlnește, de asemenea, convingerea că se impunea înlăturarea politicianismului steril, ca o condiție *sine qua non* a progresului general. Astfel, după apariția broșurii lui I.L. Caragiale *1907 – Din primăvară pînă în toamnă*, el îi trimitea autorului cîteva scrisori la Berlin, în care își exprima admirația pentru realismul cu care prietenul său înfățișa „jocul infect al partidelor noastre – pe deasupra țării și în detrimentul țării –, cu lăcomia nestăpînită a celor ajunși și cu îmbufnarea dizgrațioasă a celor căzuți"[207]. În altă scrisoare constata din nou: „Ăla este adevărul. Superficialitatea culturală. Închirierea puterii. Partide de jecmăneală etc. Reforme?... Pînă nu ne-om reforma pe noi?"[208] În privința remediului propus de I.L. Caragiale, acela ca regele „să dea strașnică lecție claselor conducătoare", impunînd o serie de reforme adînci, Delavrancea era sceptic. El considera că răspunderea pentru situația existentă aparține, deopotrivă, atît regelui, care după 1878 ar fi putut impune o serie de reforme democratice, dar n-a făcut-o, cît și bărbaților noștri politici, dintre care nu-l excludea nici pe I.C. Brătianu[209].

Într-un articol din „Epoca", referindu-se la puternica ridicare la luptă a țărănimii în 1907, Delavrancea arăta că aceasta dovedise slăbiciunea și superficialitatea organizației noastre de stat. Demagogia și afacerismul ce caracterizau cercurile noastre politice, considera autorul, duseseră țara pe marginea prăpastiei. Trebuia, în consecință, să se ia măsuri ca țara, ca statul să găsească apărători hotărîți în cetățenii de diferite categorii și viața tuturor claselor sociale să se dezvolte în

pace si armonie, contribuind la propășirea națiunii noastre. Își exprima, apoi, convingerea că din dezbaterea de idei aveau să rezulte soluții menite a rezolva gravele probleme sociale cu care se confrunta societatea noastră[210].

După cum am văzut mai sus, teama de lupte sociale violente făcea pe conservatori să respingă reformele sociale si politice mai adînci, menite a lărgi cadrul democrației burgheze în plan economic si politic. Delavrancea a împărtășit întrutotul concepția că disfuncționalitățile grave de care suferea societatea noastră nu se puteau rezolva numai prin redistribuirea marii proprietăți funciare. El era constient că o asemenea încercare – imposibil de transpus în practică fără modificarea Constituției – ar fi determinat pe de o parte protestul marilor proprietari, iar pe de altă parte ar fi dus la nemulțumiri si frămîntări în rîndul acelor țărani care n-ar fi putut fi împroprietăriți nici în urma acestei reforme, fondul funciar al țării fiind limitat[211].

Neputînd să se opună transant puternicului curent de opinie în favoarea reformei agrare, conservatorii au avansat formula: „Pămînt da, expropriere nu". Conform acesteia, ei opuneau „politicii revoluționare" a liberalilor, propriul proiect de vînzare a domeniilor statului pînă la epuizarea lor, acestora adăugîndu-li-se mosiile de mînă moartă. În anul 1914, sub impactul luptelor țărănimii pentru pămînt si drepturi si al războaielor balcanice, s-a produs o reconsiderare a poziției unor partide față de reforme[212]. Astfel, Partidul Conservator-Democrat aderă la principiul exproprierii în forma în care fusese cerută de liberali, iar Partidul Conservator nu mai făcea opoziție exproprierii[213]. În sesiunea extraordinară a Parlamentului, din iunie 1914, purtătorii de cuvînt ai guvernului liberal arătau că revizuirea Constituției avea un dublu caracter: social si national[214]. Credem că acest argument a fost de natură să-i determine pe numerosi membri de vază ai Partidului Conservator, între care o serie de profesori universitari si un număr de personalități politice cu vederi burgheze (inclusiv Delavrancea), să accepte, desi cu reticențe, principiul modificării Constituției în vederea votării reformelor.

Luînd cuvîntul la dezbaterea proiectului de răspuns la Mesajul Tronului, prezentat în Cameră de G. Diamandy, Delavrancea arăta că, în privința exproprierii, conservatorii renunțaseră la un punct fundamental din doctrină. Lor li se pusese o problemă de constiință conservatoare si una de constiință profesională, juridică. Indiferent din ce partid ar face parte cineva, pe lîngă constiința ce ți-o dezvoltă doctrina partidului, mai este si un alt punct de constiință pe care ți-l formezi din lectura profesională. Desi filosofia dreptului si întreaga doctrină se opuneau la expropriere, conservatorii au renunțat totusi, nu fără luptă cu ei însisi, la această credință a lor. În continuare, vorbitorul își exprima temerea că împroprietărirea, în limitele admise atunci de P.N.L., si anume cu suprafața de 1 milion pînă la 1,2 milioane ha, nu va putea duce la instaurarea armoniei sociale la sate, ci dimpotrivă, țăranii ce nu vor fi împroprietăriți – circa 80% din capii de familie din fiecare localitate – vor întreține nestins focul nemulțumirii în lumea satelor. În privința reformei electorale considera, cu acelasi prilej, că aceasta avea să „înnece" pe cei 4--50.000 de alegători urbani constienți, în parte cel puțin, în masa celor 700-800.000 de alegători rurali. Astfel, alegătorii urbani nu aveau să mai însemne nimic între ceilalți, încît sistemul numirii de la centru, pentru cei pe care, de formă, îi vor alege prefecții, subprefecții, primarii si notarii, avea să continue[215].

Că reformele preconizate de liberali se înscriu pe linia progresului, este desigur o realitate de necontestat. Conservatorii, desfășurînd o politică negativistă, n-au putut opune programului social-politic al P.N.L. altul mai eficient. Adăugînd si luptele interne ce frămîntau partidul respectiv, se înțelege de ce în preajma primei conflagrații mondiale formațiunea politică a mosierimii ajunsese în pragul desființării. Desi în ultimele decenii ale existenței sale ca formațiune politică în Partidul Conservator au activat o serie de personalități marcante (T. Maiorescu, P.P. Carp, Take Ionescu, N. Filipescu, B. Delavrancea s.a.) care au jucat un rol important în viața politică, socială

și culturală a țării, ca și în lupta pentru desăvîrșirea unității național-statale, totuși acest partid, prin faptul că s-a situat cu consecvență pe poziția apărării intereselor limitate de clasă ale moșierimii, ignorînd imperativele epocii, era sortit să dispară de pe scena istoriei, ceea ce se va și petrece imediat după primul război mondial.

În anii războiului mondial, divergențe profunde cu privire la orientarea politicii externe românești vor determina sciziunea Partidului Conservator. Astfel, la congresul din 19 mai 1915, acesta s-a scindat în două formațiuni politice conservatoare, conduse de N. Filipescu și, respectiv, Al. Marghiloman. Formațiunea condusă de cel dintîi, pronunțîndu-se consecvent pentru apropierea României de Antantă, se întîlnea cu poziția exprimată, în domeniul politicii externe, de șeful Partidului Conservator Democrat, Take Ionescu[216]. Este meritul lui B. Delavrancea de a se fi situat cu consecvență, încă de la declanșarea conflictului militar mondial, de partea acelor forțe politice care se pronunțau cu fermitate pentru intervenția noastră de partea Antantei, gruparea ce promitea recunoașterea, după război, a dezideratului just privind întregirea unității statale românești.

Dacă cercurile democrate au regretat trecerea lui B. Delavrancea la conservatori după 1900[217], nu este mai puțin adevărat că și în acest partid el a servit cu aceeași convingere, devotiune și patriotism cauza națională, militînd necontenit pentru desăvîrșirea unității de stat. În perspectiva importantului act al Unirii, pe care îl credea iminent încă de la izbucnirea crizei balcanice, în 1912, el avea să-și modifice și poziția față de reformele aduse în discuție de către Partidul Național Liberal. Acest lucru s-a văzut cel mai bine în vara anului 1917. Astfel, într-un memorabil discurs rostit în Cameră la Iași, la 9 iunie 1917, Delavrancea, aflat acum spre apusul carierei politice și al vieții și făcînd bilanțul activității pe care o desfășurase pe tărîm social-politic și național, își exprimă convingerea că noul curs al reformelor avea să aibă rezulate pozitive privind dezvoltarea generală a țării[218].

NOTE

1 „Democrația", I, nr. 233 din 5/17.I.1889, p. 1.
2 *Ibidem.*
3 *Ibidem.*
4 Traian Lungu, *Viața politică în România la sfîrșitul secolului al XIX-lea (1889-1900)*, București, 1967, p. 41-44; Paraschiva Cîncea, *Formarea Opoziției Unite și acțiunile sale în februarie-martie 1888*, în „Studii și materiale de istorie modernă", vol. III, 1963, p.315-350.
5 „Democrația", I, nr. 9 din 24.III/5.IV.1888, p.1; Ibidem, nr. 13 din 30. III/11.IV.1888, p. 1.
6 *Ibidem*, an. II, nr. 344 din 25.V/6.VI.1889, p.1.
7 *Ibidem*, nr. 263 din 14/26.II.1889, p.1.
8 *Ibidem*, I, nr. 15 din 1/13.IV.1888, p. 1.
9 *Ibidem*, II, nr. 280 din 5/17.III.1889, p.1-2.
10 *Ibidem*, I, nr. 15 din 1/13.IV.1888, p.1.
11 *Ibidem*, II, nr. 323 din 28.IV/10.V.1889, p.1.
12 *Ibidem.*
13 *Ibidem*, nr. 8 din 23.III/4.IV.1888, p. 1.
14 *Ibidem*, II, nr. 282 din 8/20. III.1889, p.1.
15 *Ibidem.*
16 *Ibidem*, II, nr. 317 din 21.IV/3.V.1889, p. 1.
17 *Ibidem.*
18 Biblioteca Academiei Române, Mss. S 9(6)/CDLXXII (scrisoare din 31.XII.1904 către I.L.Caragiale).
19 „Democrația", I, nr. 85 din 1/13.VII.1888, p. 1.
20 *Ibidem.*
21 *Ibidem.*
22 *Ibidem.*
23 Cf. „Democrația", I, nr. 112 din 4/16.VIII.1888, p. 1.
24 *Ibidem*, nr. 115 din 9/21.VIII.1888, p. 1.
25 *Ibidem*, I, nr. 108 din 31.VII/11.VIII.1888, p. 1.
26 Mai pe larg la Constantin Corbu, *Rolul țărănimii în istoria României (sec. XIX)*, București, 1982, p. 358-533.
27 Al. Candiano-Popescu, *Amintiri din viața-mi*, II, ms. dactilografiat ce ne-a fost pus la dispoziție prin bunăvoința prof. dr. C. Corbu.
28 „Democrația", nr. 21 din 8.IV.1888, p. 1.
29 *Ibidem*, nr. 24 din 12/24.IV.1888, p. 1-2.

[30] *Ibidem.*
[31] *Ibidem*, m. 33 din 4.V.1888 (st.n.), p. 1.
[32] *Ibidem.*
[33] *Ibidem.*
[34] *Ibidem.*
[35] „Democratia", II, m. 305 din 5/17.IV.1889, p.1-2.
[36] „Democratia", I, mr. 39 din 3/15. V. 1888, p.1.
[37] *Ibidem.*
[38] *Ibidem*, I, nr. 22, din 9/21.IV.1888, p. 1.
[39] *Ibidem*, I, nr. 39 din 3/15.V.1888, p. 1.
[40] *Ibidem.*
[41] *Ibidem*, I, nr. 22 din 9/21.IV.1888, p. 1.
[42] *Ibidem.*
[43] *Ibidem.*
[44] *Ibidem.*
[45] *Ibidem.*
[46] *Ibidem.*
[47] "Voința națională", X, nr. 2466 din 22.I.1893, p. 1.
[48] „Democratia", I, nr. 44 din 8/20.V.1888, p. 1.
[49] *Ibidem*, nr. 25 din 13/25.IV.1888, p. 1-2.
[50] *Ibidem*, p. 2.
[51] *Ibidem*, II, nr. 294 din 22.III./3.IV.1889, p. 1.
[52] Nichita Adăniloaie, *Răscoala țăranilor din 1888. Cauze și desfășurare*, în „Revista de istorie", tom 31, nr. 6, iunie 1978, p. 979-1008.
[53] *D.A.D.*, sesiunea 1887/1888, ședința din 8 decembrie 1888.
[54] „Democratia", I, nr. 206 din 1.XII.1888, p. 1.
[55] *Ibidem.*
[56] Vezi, de exemplu, conferința sa la Ateneul Român pe tema *Țăranul nostru și țăranul mizeriei* Manuscrisul se află în Biblioteca Academiei Române, Arhiva Delavrancea, mapa I, ms. 5, nepaginat.
[57] „Democratia", 202 din 26.XI.1888, p. 1 și I, m. 206 din 1/13.XII.1888, p. 1.
[58] *Ibidem*, nr. 206 din 1.XII/11.I.1889, p. 1.
[59] *Ibidem.*
[60] V. Rusu, *Contribuții la cunoașterea problemei agrare la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea* (...) în „Studii și articole de istorie", VII, 1965, p. 265-287.
[61] „Voința națională", IX, nr. 2225 din 20.III.1892, p. 1.
[62] *Ibidem.*

[63] *Ibidem*, nr. 2231 din 28.III.1892, p. 1.
[64] *D.A.D.*, sesiunea 1898/1899, ședința din 25.II.1899, p. 750.
[65] *Idem*; B.A.R., Arhiva Delavrancea, mapa I, ms. 5.
[66] *Ibidem.*
[67] *Ibidem.*
[68] *Ibidem.*
[69] *Ibidem.*
[70] „Democratia", I, nr. 229, 31.XII.1888, p. 1.
[71] *Ibidem.*
[72] „Voința națională", IX, nr. 2224 din 19.III.1892, p.1.
[73] *Ibidem.*
[74] „Democratia", II, nr. 317 din 21.IV.1889, p.1.
[75] *Ibidem.*
[76] *Ibidem*, nr. 231 din 3/12.I.1889, p. 1.
[77] *Ibidem.*
[78] *Ibidem.*
[79] N. Iorga, *Supt trei regi*.... București, 1932, p. 18.
[80] Traian Lungu, *op.cit.*, p. 224-225.
[81] „Voința națională", VII, nr. 1858-1863, din 12-16 și 18 decembrie 1890, p. 1.
[82] *Ibidem.*
[83] *Ibidem.*
[84] *Ibidem.*
[85] *Ibidem.*
[86] *Ibidem*, nr. 2555 din 14.V.1893, p. 1.
[87] I. Maiorescu, *Discursuri parlamentare*, IV, București, 1904, p. 300.
[88] „Voința națională", X, nr. 2555 din 14.V.1893, p. 1.
[89] *Regimul. Discurs rostit de d-l B. Șt. Delavrancea în ședințele Camerei de la 29 și 30 noiembrie 1894*, București, 1894.
[90] Vezi, de exemplu, „Democrația", II, nr. 342 din 23.V/4.VI.1889, p. 1.
[91] *Regimul* .... p. 28 în broșura, discurs rostit de B. Delavrancea în Cameră la 29-30.XI.1884.
[92] „Voința națională", IX, nr. 2152 din 25.IV.1892, p. 1; nr. 2253 din 26.IV.1892, p. 1; nr. 2255 din 29.IV.1892, p.1; nr. 2258 din 2.V.1892, p.1; nr. 2259 din 3.V.1892, p.1; nr. 2263 din 8.V.1892, p.1; nr. 2264 din 10.V.1892, p. 1; nr. 2266 din 13.V.1892, p. 1.
[93] „La Patrie", I, nr. 39 din 29.IV.1892.
[94] B. Delavrancea, *Opere, V*, București, 1969, p. 718 și urm.
[95] *Ibidem.*

[96] *Ibidem*, p. 404.
[97] *Ibidem*, p. 407.
[98] *Ibidem*, p. 408.
[99] B. Delavrancea, *Opere*, VII, 1970.
[100] B. Delavrancea, *Carmen Sylva*, Bucuresti, 1892.
[101] B. Delavrancea, *Opere*, VII, Bucuresti, 1970, p. 314-315.
[102] „Voinţa naţională", IX, nr. 2282-2284 din 4-6 iunie 1892, p. 1.
[103] B. Delavrancea, *Opere*, VII, 1970, p. 218.
[104] *Ibidem*, p. 219.
[105] „Viaţa", I, nr. 1 din 28.XI.1893, p. 2-3.
[106] *Ibidem*.
[107] A.D. Xenopol raspunde atacului lui B. Delavrancea printr-o *Întîmpinare* (în „Arhiva", V, 1894 nr. 1-2, ian-febr.), p. 121-122); B. Delavrancea replică printr-un alt articol publicat tot în „Viaţa", I, nr. 19 din 3.IV.1894, p.1-2.
[108] „Democraţia", II, nr. 429 din 10.IX.1889, p. 1.
[109] *Ibidem*, p. 2.
[110] *Ibidem*, p. 1.
[111] „Voinţa naţională", VII, nr. 1725 din 27.VI/9.VII.1890, p.1
[112] „Democraţia", II, nr. 342 din 23.V/4.VI.1889, p. 1.
[113] *Ibidem*.
[114] *Progresul economic în România 1877-1977*, Bucuresti, 1977, p. 93-103.
[115] C. Hamangiu, *Codul general al României*, vol. II (1856-1900), Bucuresti, 1936, p. 1405-1507.
[116] *D.A.D.*, sesiunea 1894/1895, sedinţa din 14.IV.1895, p. 1310 (P.P. Carp).
[117] *Ibidem*, p. 1300 (C.C. Arion).
[118] *Ibidem*, sedinţa din 29.XI.1894, p. 150.
[119] *Ibidem*, sedinţa din 13.IV.1895, p. 1289-1290.
[120] *Ibidem*, p. 1290.
[121] Cf. Barbu Delavrancea, *Romînu*, Bucuresti, 1894.
[122] „Epoca", nr. 1695 (145) din 3131.V.1901, p.1.
[123] *D.A.D.*, sesiunea 1894/1895, sedinţa din 31.I.1895, p. 579-583; în 1902 junimiştii, inclusiv B. Delavrancea, făceau cauză comună cu liberalii, pronunţîndu-se pentru înfiinţarea societăţii pe acţiuni „România". Ei se deosebeau de conservatorii cantacuzinişti ce optau pentru concesionarea terenurilor petrolifere unor societăţi străine (vezi şi *D.A.D.*, sedinţa din 7.XII.1911, p. 76 – Take Ionescu).
[124] *Ibidem*, sedinţa din 31.I.1895, p. 579.
[125] *Ibidem*, p. 581.
[126] *Ibidem*.

[127] *Ibidem*, p. 580.
[128] *Ibidem*.
[129] *Ibidem*.
[130] „Monitorul comunal", Bucuresti, nr. 45 din 1900, p. 636-637.
[131] „Epoca", an XIV, nr. 296 din 19.XII.1908, p. 1.
[132] *Ibidem*.
[133] *D.A.D.*, sesiunea 1898/1899, sedinţa din 26.I.1899, p. 382.
[134] Dumitru D. Rusu, *Istoria legislaţiei muncii în România. Legea repaosului duminical din 1910*, în „Analele ştiinţifice ale Universităţii „Al.I.Cuza" din Iaşi, s.n., secţia a III-a, a.istorie, tom. XVII, 1971, fasc.1, p. 103.
[135] *D.A.D.*, sesiunea 1898/1899, sedinţa din 16.I.1899, p. 313.
[136] *Ibidem*.
[137] „Trompeta", an. I, nr. 22 din 24.I.1899, p. 1.
[138] *D.A.D.*, sesiunea 1894/1895, sedinţa din 15.IV.1895, p. 1313.
[139] *Ibidem*.
[140] „Lumea nouă", VI (seria a III-a), nr. 48 din 18.VI.1900, p. 4.
[141] *Ibidem*.
[142] *Ibidem*.
[143] Cf. „Voinţa naţională", XII, nr. 3070 din 21.II/5.III.1895, p. 2.
[144] *Ibidem*, an. VII, nr. 1724 din 26.VI/8.VII.1890, p. 1.
[145] *Ibidem*, an. XIII, nr. 3531 din 25.IX.1896, p. 1.
[146] *Ibidem*, an. X, nr. 2467 din 23I/4.II.1893, p. 1.
[147] *Ibidem*.
[148] *Ibidem*, an. IX, nr. 2224 din 19.III.1892, p. 1; nr. 2231 din 28.III.1892, p. 1; nr. 2973 din 20.X.1894, p. 1.
[149] *Ibidem*, nr. 2231 din 28.III/9.IV.1892, p. 1.
[150] *Ibidem*, an. X, nr. 2702 din 13.XI.1893, p. 1.
[151] Cf. *D.A.D.*, sesiunea 1894/1895, sedinţa din 9.XII.1894, p. 241.
[152] *Ibidem*, p. 239-242.
[153] „Voinţa naţională", XI, nr. 2837 din 3/15.V.1894, p. 3; C. Bacalbaşa, *Bucureştii de altădată*, II, Bucuresti, 1928, p. 166.
[154] „Voinţa naţională", XI, nr. 2968 din 13/25.X.1894, p. 1.
[155] *Ibidem*.
[156] *Ibidem*, nr. 2972 din 19/31.X.1894, p. 1.
[157] *Ibidem*, nr. 2980 din 29.X/10.XI.1894, p. 2.
[158] *Ibidem*, nr. 2985 din 4/16.XI.1894, p. 2.
[159] *D.A.D.*, sesiunea 1894/1895, sedinţa din 22.III.1895, p. 1176.
[160] *Ibidem*, p. 1175.

[161] *Ibidem*, sedința din 17.III.1895, p. 1058.
[162] *Lumină tuturora... Discursul d-lui Barbu St. Delavrancea*, pronunțat în ședința Camerei de la 17 martie 1895, București, 1895.
[163] *Ibidem*.
[164] *Ibidem*.
[165] *D.A.D.*, Sesiunea 1894/1895, ședința din 17.III.1895, p. 1060.
[166] *Ibidem*, sesiunea 1898/1899, ședința din 25.II.1899, p. 751.
[167] „Voința națională", XI, nr. 3001 din 25.XI.1894, p. 1
[168] *Ibidem*, nr. 2989 din 10/22.XI.1894, p. 1.
[169] *Ibidem*.
[170] *D.A.D.*, sesiunea 1894/1895, ședința din 13.III.1895, p. 980-984.
[171] *Ibidem*.
[172] *Ibidem*, nr. 3224 din 31.VIII/12.IX.1895, p. 1.
[173] *Ibidem*, an. XIII, nr. 3489 din 2/14.VIII.1896, p. 1.
[174] *Ibidem*, an. XIV, nr. 3676 din 28.III/9.IV.1897, p. 1; cf. și „Gazeta sătenilor", an. XIV, nr. 4 din 20.III.1897, p. 73-75.
[175] „Voința națională", an. XIV, nr. 3607 din 1/12.I.1897, p 1.
[176] *Ibidem*, p. 1-2.
[177] Traian Lungu, *op.cit.*, p. 218, 230.
[178] *D.A.D.*, sesiunea 1898/1899, ședința din 26.I.1899, p. 385.
[179] *Ibidem*, sesiunea 1897/1898, ședința din 3.III.1898, p. 701; ședința din 5.III.1898, p. 718-719 (Emil Costinescu).
[180] *Ibidem*, sesiunea 1898/1899, ședința din 25.II.1899, p. 751.
[181] Traian Lungu, *op.cit.*, p. 231-241.
[182] „Lumea nouă", an. VI (seria III), nr. 52 din 16.VII.1900, p. 1.
[183] I.C. Atanasiu, *Mișcarea socialistă*, București, f.a., p. 345.
[184] *Ibidem*, p. 388.
[185] „Adevărul", an. XII, nr. 3579 din 11.VII.1899, p. 2., reproduce un articol din „Frankfurter Zeitung" în care se analizează evoluția politică de pînă atunci a lui B. Delavrancea.
[186] *D.A.D.*, ședința din 19.I.1899, cf. B. Delavrancea, *Opere*, vol. VIII, București, 1971, p. 308.
[187] *Ibidem*, p. 427.
[188] Aurel Dutu, *Administrația bucureșteană în timpul primariatului lui Barbu Delavrancea*, în „București. Materiale de istorie și muzeografie", X, 1973, p. 149-161).
[189] N. Petrașcu, *Delavrancea. Amintiri*, în „Cele trei Crișuri", XIV, Oradea, nr. 9-10, septembrie-octombrie, 1933, p. 106.

[190] B. Delavrancea, *Opere*, VII, 1970, p. 313.
[191] „Epoca", an. IX, nr. 1386 (111) din 27.IV.1903, p. 2.
[192] Biblioteca Academiei Române, Mss. S 9 (6)/CDI.XXII; scrisoare din 31.XII.1904 către I.L. Caragiale.
[193] Mircea Iosa, Tr. Lungu, *Viața politică în România 1899-1910*, București, 1977, p. 61-78.
[194] Vezi scrisoarea lui T. Maiorescu către Iacob Negruzzi, din 16/29 iunie 1902, în „Cele trei Crișuri", an. XIV, nr. 9-10 (septembrie-octombrie) 1933, p. 108.
[195] „Epoca", an. VIII, nr. 2080 (259) din 24.IX.1902, p. 1.
[196] Biblioteca Centrală de Stat, Fond St. Georges, Arhiva N. Mihăescu-Nigrim, pachet XLIII/2.
[197] N. Iorga, *Histoire des roumains*, vol. X, p. 350-351; Mircea Iosa, Tr. Lungu, *op.cit.*, p. 147-149; Valeriu Rîpeanu, *Studiu introductiv* la *O luptă literară*, I. de N. Iorga, București, 1979, p. XIX și urm.
[198] „Epoca", an. XII, nr. 84 din 29.III.1906, p. 1-2.
[199] *Ibidem*, nr. 106 din 25.IV.1906, p. 1-2.
[200] *Marea răscoală a țăranilor din 1907*, București, 1967
[201] Mircea Iosa, *Clasele și păturile sociale la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX*, în „Studii" XXIV, (1971), p. 289-306.
[202] *Relații agrare și mișcări țărănești în România 1908-1921*, București, 1967, p. 131-132; „Epoca", an. XI, nr.215 din 9.VII.1905, p. 1.
[203] *Epoca*, an. XIV, nr. 195 din 23.VIII.1908, p. 1.
[204] Cf. V. Rîpeanu, *op.cit.*, p. XX.
[205] „Epoca", an. XIX, nr. 230 din 21.VIII.1913, p. 1.
[206] *Ibidem*.
[207] *B.A.R.*, Mss. S 9 (15)/C.D.I., XXII.
[208] B. Delavrancea, *Opere*, IX, București, 1974, p. 74.
[209] *Ibidem*, p. 76, 79.
[210] „Epoca", an. XIII, nr. 115 din 20.V.1907, p. 1.
[211] *Ibidem*, an. XX, nr. 79 din 22.III.1914, p. 1-2.
[212] Adrian Macovei, *Problema agrară din România în 1914*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie „A.D.Xenopol", Iași, IX, 1972, p. 278-312.
[213] Anastasie Iordache, *Viața politică în România 1910-1914*, p. 289-292; Ion Agrigoroaie, *Partidele și grupările politice din România între anii 1918 și 1921. Orientări în politica internă*, teza, Iași, 1974, p. 22; Adrian Macovei, *op.cit.*, p. 299-303; Anastasie Iordache, *op.cit*, p. 294.
[214] *D.A.D.*, sesiunea extraordinară din 1914, ședința din 10 iunie 1914, p. 51; *Dezbaterile Senatului*, ședința din 17 iunie 1914, p. 64.

[215] „Epoca", an. XX, nr. 173 din 26.VI.1914, p. 1-2.
[216] C. Nutu, *Romania în anii neutralității (1914-1916)*, Bucuresti, 1972, p. 201-202.
[217] „Adevărul", an. XI, nr. 3042 din 5.I.1898, p.1; nr. 3373 din 5.XII.1898, p.1; an. XII, nr. 3539 din 31.V.1899, p.1; nr. 3579 din 11.VII.1899, p.1.
[218] B. Delavrancea, *Pământ si drepturi*, ., Iasi, 1917.

IV

CORIFEU AL LUPTEI PENTRU UNITATE NAȚIONAL-STATALĂ

1. Momentul Memorandului

Pe lîngă idealul independenței – văzut sub toate ipostazele sale –, cel al desăvîrsirii unității național-statale a stat permanent în atenția personalităților politice si culturale care au trăit si activat la sfîrsitul secolului trecut si începutul secolului nostru.

Statul creat în 1859, modernizat prin reformele înfăptuite în timpul domniei lui A.I.Cuza si devenit independent în 1878, urma să aibă, în conceptia fruntasilor natiunii noastre, rolul de adevărat Piemont în tendința firească de reunire, pe o cale sau alta, mai curînd sau mai tîrziu, cînd împrejurările aveau s-o permită, a teritoriilor românesti aflate sub dominatia străină. Frații nostri din teritoriile respective au înteles, la rîndul lor, că „Soarele pentru toți românii la București răsare" si au desfășurat o vie acțiune politică, economică si culturală în vederea conservării ființei lor naționale, pentru ca la momentul oportun să se poată reuni cu țara mamă[1].

Oamenii politici si de cultură din statul român, printr-o lungă mobilizare a constiinței civice si patriotice, au dat un neprecupețit

sprijin moral si material românilor din teritoriile aflate sub dominație străină pentru păstrarea naționalității acestora. Nefiind posibilă altă cale, acest sprijin s-a dat îndeosebi prin intermediul societăților cultural-patriotice cum erau „Transilvania", „Carpați", „Academia Română" si, îndeosebi, „Liga pentru unitatea culturală a românilor", fondată la începutul anului 1891[2]. Societătile respective întruneau membri din diferite clase si categorii sociale si având diverse convingeri politice, prin urmare activitatea lor dădea expresie voinței întregului nostru popor de împlinire a idealului național.

Întrucît cercurile conducătoare din statele vecine cu România acuzau statul nostru că întretinea o mișcare iredentistă, între acesta si vecinii săi a existat, după independență, în pofida tratatului semnat în 1883 cu Puterile Centrale[3], o stare de încordare, latentă sau fățisă, datorită tocmai „cestiunii naționale", cum era denumită în epocă problema românilor transilvăneni. „Chestiunea națională" a fost una din marile probleme care l-au preocupat si pe Delavrancea. Subliniind faptul că lupta națională a generației sale a constituia numai o etapă din îndelungatul proces de închegare si dezvoltare a poporului si națiunii române, Barbu Delavrancea definea chestiunea națională, în 1897, drept „formula actuală a energiei în virtutea căreia poporul român a străbătut secolii, păstrîndu-si unitatea în limbă si identitatea în constiința sa despre sine însusi. Sub diferite state, am constituit întotdeauna o singură ființă cu funcțiuni de viată care nu se pot reteza, cum se retează pe harta Europei teritoriul unui popor aparținînd la diferite state. Circulația vietei noastre se face perfect de la centru la periferie si de la periferie la centru [...] Circulația se face normal si firesc"[4]. El se referea, desigur, la legăturile economice, politice si culturale neîntrerupte dintre românii de pe cele două versante ale Carpaților, legături care au conturat de-a lungul veacurilor profilul bine definit al poporului si națiunii noastre în cadrul comunității europene.

Desi pînă la primul război mondial nu era oportun să se recunoască deschis obiectivul final al luptei naționale a românilor – desăvîrsirea

unității statale – este evident că acest țel măret a existat ca un gînd puternic, desi nerostit, în toate acțiunile fruntașilor națiunii noastre. „Pasivismul de ieri este activismul de astăzi"[5], afirma pe bună dreptate Delavrancea la Congresul românilor de peste hotare desfășurat la București în anul 1915.

***

În ultimul deceniu al secolului trecut se constată o puternică înrăutățire a situației românilor din Transilvania, determinată de intensificarea fără precedent a asupririi lor naționale în cadrul dublei monarhii. Această asuprire se exercita atît pe cale economică si socială, cît si în plan politic si cultural. Atît guvernul condus de Wekerle Sandor (1892-1894), cît si cel al baronului Banffy Dezso (1895-1899) au manifestat puternice tendințe sovine, intensificînd la maximum asuprirea naționalităților nemaghiare din Ungaria. Ca o reacție firească la această stare de lucruri se va dezvolta, în acești ani, lupta românilor, a sîrbilor, a slovacilor si a croaților pentru drepturi si libertăți naționale, înregistrîndu-se, adesea, cooperarea celor asupriți de clasele dominante maghiare. Legea privind azilele de copii din 1891, legea de colonizări de la sfîrsitul anului 1893 si cea privind maghiarizarea numelor localităților votată în 1897, adăugate legii electorale restrictive pentru Transilvania, constituiau, în vederile guvernelor menționate, tot atîtea măsuri prin care clasele dominante din Ungaria urmăreau maghiarizarea forțată a teritoriilor locuite în marea lor majoritate de români[7]. Departe de a sucomba sub loviturile primite, mișcarea națională a românilor de peste Carpați se va intensifica la începutul ultimului deceniu al secolului trecut, beneficiind si de sprijinul masiv, material si moral, al opiniei publice din Vechea Țară.

Un moment culminant al luptei naționale a transilvănenilor, sub conducerea cercurilor burgheziei, în frunte cu Partidul Național Român,

l-a constituit, se știe, Mișcarea Memorandistă (1892-1894)[8]. „Strașnica manifestație de viață românească" – așa cum numește N. Iorga mișcarea respectivă –, la care au participat zeci de mii de oameni de pe ambele versante ale Carpaților, aparținînd diferitelor clase sociale și orientări politice, se înscrie, prin contribuția sa, la menținerea mereu trează a conștiinței naționale a maselor, precum și la solidarizarea opiniei publice democrate europene la cauza română. Este cert că memorandiștii nu ar fi obținut victoria morală menționată – în pofida procesului intentat acestora de către autoritățile maghiare, la Cluj, în 1894 – fără sprijinul direct, material și moral, acordat de românii din Vechea Țară.

Este de semnalat, în această privință, rolul excepțional jucat de „Liga culturală", organizație creată la 24.I.1891 și care, la adăpostul activității culturale, desfășura de fapt o vie acțiune politică ce nu se putea întreprinde în mod deschis în condițiile în care România era membră a Triplei Aliante[9]. „Liga" a avut un important rol în tipărirea și difuzarea, prin secțiile ei din străinătate, a *Memoriului studenților universitari români privitor la situația românilor din Transilvania și Ungaria*, din 1891, a *Replicei* din anul următor și a *Memorandului* din 1892. Documentele respective, care au avut un puternic ecou în străinătate[10], au determinat în acei ani o largă confruntare de păreri între partea română și cea maghiară în problema națională, confruntare în care dreptate aveau, evident, românii, cei ce sufereau asuprirea străină pe pămîntul lor strămoșesc. În afara celor trei documente menționate, presa din țară cît și cea din Transilvania a avut un important rol în dezvăluirea cruntei asupriri naționale a românilor transcarpatini și în mobilizarea maselor la luptă împotriva acestei opresiuni.

Dintre organele de presă din țară, oficiosul liberal „Voința națională" a jucat un rol deosebit în apărarea drepturilor legitime ale fraților noștri de peste Carpați. George Cantacuzino, B. Delavrancea și St. Sihleanu, directorul și, respectiv, redactorii gazetei, care aveau numeroase legături cu fruntașii politici de peste munți, au acordat spații

largi în coloanele ziarului evenimentelor din Transilvania, prezentînd cititorilor persecuțiile la care erau supuși luptătorii români pentru libertatea națională. În afară de rubrica permanentă *De peste munți*, asigurată de redacția gazetei, în care se prezentau amănunțit evenimentele politice de aici, reproducîndu-se adesea articole din presa locală (îndeosebi din „Tribuna"), redactorii „Voinței naționale" și în special B. Delavrancea publicau alte numeroase materiale consacrate problemei transilvane. Ei dezvăluiau, între altele, profunda inegalitate ce domnea în statul maghiar și continua înrăutățire, sub diferite aspecte, a situației românilor. Astfel, într-un articol semnat de B. Delavrancea, datînd din 21 iunie 1891, în care era condamnat exclusivismul național practicat de clasele dominante maghiare, el încrimina recenta lege privitoare la introducerea limbii maghiare în leagănele și grădinițele de copii ale românilor. Se arăta, totodată, că intensificarea luptei naționale a studențimii române – care trezise simpatia colegilor din diverse țări ale Europei – a fost determinată, între altele, și de această măsură inumană a guvernului maghiar. În final, autorul avertiza asupra posibilității ca intensificarea asupririi naționale să determine ridicarea la luptă revoluționară a maselor, ca în timpul revoluției din anul 1848: „Ungurii să nu uite că stejarul lui Horea trăiește încă în munții motilor și că răbdarea românilor are și ea o limită omenească"[11].

Aceeași temă o abordă Delavrancea și în articolul intitulat *Cultură și rasă*[12]. Acesta era prilejuit de scenele de violență de la Cluj ale unor studenți maghiari șovini împotriva românilor ce organizaseră o manifestație contra legii privind introducerea limbii maghiare în grădinițele de copii și împotriva poziției aprobatoare adoptată cu acel prilej de presă („Pester Lloyd" și „Egyetértes"). În articolul respectiv se relevă ineficiența unor astfel de legi care tindeau la maghiarizarea forțată a românilor, slavilor și germanilor din Ungaria. Autorul constata că numeroase secole de luptă și de subjugare politică nu putuseră să le distrugă românilor limba și conștiința naționalității, dar în acel moment

vecinii României voiau „prin legi, reprobate de Europa civilizată, să ajungă acolo unde nu au putut să ajungă prin cotropirea armelor". În continuare, autorul arăta că statul maghiar ar fi trebuit să inspire încredere diferitelor popoare din regat printr-o stăpînire dreaptă și înțeleaptă, iar nu prin legi de felul celei menționate care, „oricît de delicați am fi noi, desigur că opinia publică europeană *s-a pronunțat asupra ei, considerînd-o ca o lege barbară*" (s.a.)[13].

Excesele elementelor șovine din Transilvania împotriva românilor s-au intensificat, se știe, după revenirea delegației ce mersese la Viena pentru a obține o audiență la împărat și a-i înmîna *Memorandumul*. Ele au culminat cu devastarea casei lui I. Rațiu de la Turda. În cuprinsul a două articole din „Voința națională", B. Delavrancea se ridica în mod deschis contra organelor de stat maghiare care tolerau asemenea acte, subliniind, totodată, drepturile istorice ale românilor transilvăneni asupra pămîntului pe care trăiau de secole. Se mai arăta că prin înaintarea *Memorandului* românii nu voiau să ceară împăratului decît să li se respecte cetățenia, pe care nu o pierduseră nici prin „felonie", nici prin înfrîngere pe cîmpul de luptă: „pămîntul e al lor și l-au apărat în decurs de secole, limba nu și-au schimbat-o, sîngele nu și l-au amestecat, nici corupt, limba lor e vie și nu o vor uita niciodată, la vreme de grea cumpănă nu au tras sabia contra Imperiului pentru ca să-l sfărîme"[14]. Avînd în vedere toate acestea, era „uman și sfînt" să li se acorde românilor drepturile naționale reclamate. În realitate – arăta autorul – toate popoarele din Ungaria se plîngeau că sînt „furate, pedepsite, nedreptățite, siluite și trădate și nu avea decît un strigăt: *sîntem egali în datorii, să fim egali în drepturi* (s.a.). Banul și sîngele popoarele se dau vistieriei din Pesta și drapelului Ungariei, iar dreptul de viață liberă, de cultură liberă, de a avea un ideal, nu-l are decît hunul [...]. Ungaria e un colosal abatoriu de popoare"[15].

Subliniind poziția patriotică a societății studențești „Unirea", care în prima jumătate a lunii iunie organizase cîteva întruniri – culminînd

cu cea din 14 iunie 1892 –, B. Delavrancea arăta că era perfect îndreptățită atitudinea tinerimii române de solidarizare cu frații lor de peste Carpați, care sufereau ca oameni, ca români și ca cetățeni despuiați de toate drepturile omului. În continuare se sublinia legitimitatea revendicărilor românilor transilvăneni care se ridicaseră la luptă pentru apărarea limbii materne, solicitînd totodată dreptul de a-și educa copiii potrivit propriilor aspirații, de a trăi liniștiți pe pămîntul patriei lor și de a fi reprezentați acolo unde se hotăra soarta lor și a urmașilor lor[16]. Autorul constata că entuziasmul patriotic al studenților din România era plin de tact și de înțelepciune, deoarece acestia nu-i îndemnau pe transilvăneni la revoltă împotriva ordinii de drept, ci protestau înaintea Europei civilizate în numele celor mai sfinte drepturi umane. Prezentînd astfel situația, B. Delavrancea urmărea să prevină acuza de „iredentism" (termen cu care cercurile guvernante maghiare calificau, adesea, lupta națională a românilor). Redactorul „Voinței naționale" se străduia să prezinte chestiunea românilor transilvăneni în primul rînd ca pe o problemă umanitară, scontînd pe ecoul pe care ar fi putut să-l producă în opinia publică democrată din statele europene: „Europa – scria Delavrancea în 1893 – s-a alarmat de atîtea ori cînd în Balcani, în Orientul negru, fapte mîrșave se petreceau. Îngădui-vor oare statele europene ca în mijlocul lor să se petreacă fapte care sînt o pată nestearsă și o rușine pentru veacul în care trăim?" Cu același prilej, el își exprima speranța că „*sclavii* albi" (s.a.) din Ungaria vor găsi cel puțin tot atîta protecție din partea Europei civilizate cît și sclavii negri din Africa și cerea să se respecte și în Transilvania sentimentele de umanitate, ultragiate în acea vreme[17].

Vocea lui Delavrancea s-a ridicat, apoi, de nenumărate ori, în apărarea fruntașilor politici români de peste Carpați care sufereau rigorile temnițelor maghiare. Astfel, în articolul intitulat *În temniță la Sătmar*, din 1893, autorul dezvăluia modul inuman în care era tratat preotul V. Lucaciu în închisoarea de drept comun unde fusese

transferat, deși ca deținut politic ar fi fost normal să fie lăsat în temnița de la Szeghedin. După ce prezintă vexațiile la care era supus valorosul luptător român, care ispășea în acel moment un delict de presă, autorul relevă calitățile morale ale acestuia, spiritul său de jertfă, credința nestrămutată în triumful cauzei pentru care milita[18].

Delavrancea își exprima totodată, cu diferite prilejuri, durerea – care era a tuturor patriotilor – pentru faptul că unii din capii bisericii române din Transilvania și Banat, cum erau mitropolitul Miron Românul sau episcopul Sabo, „au dat mîna cu dusmanul"[19]. Cuvinte grele avea redactorul „Voinței naționale" și pentru renegatul Gr. Moldovan, profesorul clujean care, din spirit carierist, acceptase redactia unei reviste finanțate de cercurile maghiare, în care prezenta denaturat pe români si cultura lor. Între altele, acesta înfățisase în mod eronat rosturile binecunoscutei organizatii „Liga Culturală". Răsounzîndu-i lui Gr. Moldovan, B. Delavrancea (el însusi membru de vază al Comitetului central al „Ligii") arăta, într-un articol, că aceasta nu urmărea să pornească război împotriva nimănui. Scopul mărturisit al societății respective – apărarea dreptului la existență națională a românilor de pretutindeni – se înscria în dreptul natural, pe care Europa civilizată nu-l dezavuase, argumenta autorul. El vedea în „Ligă" o fortificare a punctului de echilibru din Orientul atît de turburat în sirul multor secole. Prin faptul că denunțaseră incivilitatea maghiarilor față de naționalități, arăta B. Delavrancea, „Liga" si studentimea română se făcuseră indezirabile oficialităților maghiare si uneltelor lor de tipul lui Gr. Moldovan[20].

O serie de critici mai formula redactorul oficiosului liberal si la adresa unor lideri de pînă la 1891 al Partidului Național Român, cum erau Al. Mocioni și Vincențiu Babes. El le imputa acestor elemente moderate atitudinea împăciuitoristă față de autoritățile maghiare, fără a condiționa însă bunele relații cu cercurile politice ungare de acordare de drepturi naționale pe seama românilor. Delavrancea tinea să asigure

însă, într-un articol din 1891, că „afacerea Babes" a fost discutată de elementele liberale „nu de ură sau de plăcere" si nici cu răutate sau pasiune, ci „cu adevărată durere si cu un fel de cutremurare". El se referea la faptul că gruparea Babes-Mocioni, care se aflase în fruntea P.N.R. pînă la 1891, vorbea despre un „dualism româno-maghiar", ca aceasta temporiza înaintarea *Memorandului* si că era elogiată de anumite organe de presă ca „Nemzet"[21]. Este cert că linia politică impusă de moderați nu corespundea tendințelor manifestate în acel moment în cadrul P.N.R. Din acest motiv, gruparea respectivă a fost înlăturată, la începutul ultimului deceniu al secolului trecut, din fruntea partidului. Nu se pot contesta, desigur – si nici Delavrancea nu a făcut-o – meritele lui Vincențiu Babes si ale altor elemente moderate, în planul vieții politice si culturale, pînă la declansarea Mișcării Memorandiste[22].

Cu toate că situatia transilvănenilor a fost în anii 1892-1894 în centrul atentiei oamenilor politici si a opiniei publice din statul român, adesea s-a manifestat preocupare si pentru apărarea drepturilor naționale ale românilor bucovineni. Astfel, într-un articol intitulat *Românii*, publicat de B. Delavrancea în „Voința națională" în 1892, se saluta victoria în alegeri a unor reprezentanți ai românilor bucovineni. Autorul arăta că românii din teritoriul respectiv, ca si transilvănenii, erau perfect îndreptățiți să se bucure de drepturi politice si culturale în virtutea dreptului istoric si a faptului că, timp de secole, apărîndu-si țara, ei au contribuit, implicit, la apărarea Occidentului de cotropirile barbarilor. Se sublinia, totodată, că noi nu am luptat niciodată pentru a cuceri si distruge pe altii, ci numai pentru a ne apăra pămîntul pe care stăteam în virtutea celor mai mari drepturi istorice. Se mai reamintea Vienei faptul că în anul 1683, deși am fost obligați de turci să-i urmăm la asediul ei, românii au acordat, în secret, ajutor asediatilor, contribuind astfel la salvarea capitalei Imperiului[23].

Aceeasi problematică privind *Rolul si drepturile românilor transcarpatini* avea s-o reia în discutie B. Delavrancea si în 1893, într-o

conferință de răsunet în țară și chiar în străinătate. Astfel, la 19 decembrie, în acel an, el rostea la Ploiești o conferință ce dezbătea *Cestiunea națională...*[24]. Pronunțată în plină epocă memorandistă, conferința respectivă era menită să prezinte opiniei publice din țară și din străinătate – avem în vedere că ea s-a publicat și în limba franceză[25] – justețea cauzei românilor asupriți de peste Carpați. În vederea conferinței, B. Delavrancea s-a documentat vreme de șapte luni, dovadă a seriozității cu care privea tema abordată[26]. Într-o scrisoare către prietenul său I. Russu-Sirianu, el redă starea sufletească în care se afla în momentul elaborării discursului respectiv, caracterizată prin entuziasm și admirație nemăsurată față de istoria glorioasă a luptelor pentru dreptate socială și libertate națională dusă de românii transcarpatini. Din scrisoare se desprinde, totodată, sentimentul de profundă simpatie pentru țărani, „eroii noștri primitivi și homerici" – cum îi numea autorul – care au dus greul luptelor pentru progres și libertate națională[27].

Deoarece conferința aceasta conține esența concepției istorice a lui Delavrancea, ne propunem s-o prezentăm mai pe larg. Vorbitorul pornea de la constatarea că problema națională românească cunoștea în acel moment istoric un reviriment, fiind dezbătută cu aprindere de opinia publică, de presă și de corpurile legiuitoare. Această „fierbere măreață" care preceda evenimentele mari, arăta el, se datora faptului că, din „puscăria de naționalități" care era Ungaria, se ridica un strigăt de disperare al celor 10 milioane de nemaghiari, asupriți crunt de clasele dominante. Având în vedere că din cele zece milioane de cetățeni asupriți, trei milioane erau români, se explica și mișcarea largă de solidarizare a fraților lor din Vechea Țară cu cauza transilvănenilor. Enunțînd chestiunea națională, Delavrancea arăta că ea se ridică mai presus de interesele partidelor, de intersele secundare și vremelnice ale tuturor și reprezenta esența întregului nostru drept de a fi ca popor romanic și ca element de civilizație într-o zonă considerată a fi „cheia

Orientului". Căutînd să combată poziția guvernului conservator care afirmase că nu poate interveni de la guvern la guvern în Ungaria, în favoarea românilor, Delavrancea arăta că pe deasupra suveranității statelor stă „marea Suveranitate a Umanității"[28]. Chiar dacă veacul său nu s-ar mai „misca" de ideile generoase cu care începuse – principiile de libertate, egalitate și fraternitate proclamate de revoluția burgheză din Franța –, totuși rămînea, considera autorul, interesul lumii civilizate care trecea peste o suveranitate fără scrupul și fără omenie. Situîndu-se pe poziția neintervenției, adăuga el, guvernul nostru devenea adeptul forței în relațiile internaționale[29]. Această afirmație a sa, făcută în focul polemicii cu partidul advers, nu se susținea. El însuși va afirma, de altfel, într-un discurs ulterior rostit în Cameră, că nu era oportun ca România să determine o stare de încordare în raporturile cu puternicul vecin din apus. Se pronunța însă pentru găsirea căilor celor mai potrivite de susținere a luptei naționale a românilor aflați sub asuprire străină[30].

O altă asertiune ce fusese avansată de pe banca ministerială și pe care Delavrancea își propunea să o combată în conferința amintită, era aceea după care frații noștri din Transilvania s-ar fi aflat față de maghiari în raport ca de la cuceriți la cuceritori. Pentru a infirma această teză, el face o incursiune în istoria poporului nostru, relevînd cu pregnantă vechimea, continuitatea și unitatea românilor și a limbii lor. Bazate pe studii istorice și documentare de primă mînă, concluziile la care ajunge autorul în problema etnogenezei și a continuității românești se înscriu pe linia adevărurilor definitiv admise de istoriografia noastră. Redăm mai jos concluziile respective, care i-au servit lui B. Delavrancea – ca și celorlalți corifei ai luptei noastre naționale – pentru a argumenta dreptul de existență liberă a poporului român în patria străveche.

În cazul lui Delavrancea, argumentul istoric s-a însoțit în permanență, în demonstrațiile sale, cu cel juridic, dîndu-i acestuia din urmă o consistență apreciabilă. Vorbitorul remarca mai întîi faptul că,

încă de la formarea sa, poporul român reprezentase „forța eroică și mărginașe a Imperiului roman, implantată pe ambele versante ale Carpaților pentru a-l apăra de năvălirile barbare[31]. Se remarcă, apoi, perenitatea civilizației romane pe teritoriul patriei noastre, civilizație pe care dacii și-au însușit-o și aveau să o apere ca pe propria lor cauză. Intensificîndu-se atacurile migratorilor, împăratul Aurelian ia măsura retragerii din Dacia. Aceasta nu a însemnat, însă, ruperea contactului cu civilizația superioară romană, căci ceea ce fusese miliție regulată s-a retras, în schimb colonistii romani, care „în amestec și în dospire cu dacii preparau un nou popor romanic au rămas prinși de stîncile și povîrnișurile Carpaților"[32]. A urmat, vreme de secole, „diluviul" migrațiilor, care au „spălat" în drumul lor grupurile etnice mai slabe, fără a reuși, însă, să clintească din loc vigurosul nostru popor, apărat de adăpostul montan.

În ceea ce privește procesul formării limbii române, vorbitorul arăta că în epoca migrațiilor aceasta a suferit impactul limbilor populațiilor ce au tranzitat pe la noi. Fiind înzestrată însă cu legile puternice ale limbii mume, limba noastră nu a rămas pasivă, ci a acționat astfel încît toate elementele străine, ce au pătruns cu forța în ea, le-a trecut prin geniul romanic, le-a transformat, le-a „rotunjit", le-a dat un aspect nou, „le-a animat de viața ei superioară"[33]. Asadar, din această luptă limba română a ieșit triumfătoare, pentru ca la începutul secolului nostru să fie vorbită de 12 milioane de români hotărîți să n-o schimbe pe niciuna din lume, căci constituie „sufletul cugetării românești".

În continuare, autorul prezenta dezvoltarea social-politică a poporului nostru în epoca feudală. Acesta s-a organizat în state mici dar puternice, în voievodate, ducate și căpitănate militărești. În voievodatele sale poporul român era liber, stăpîn pe el însuși și pe lîngă organizația militărească prezenta și un aspect democratic. Iar drepturile și datoriile poporului nostru erau vechi, consuetudinare, transmise din generație în generație. În legătură cu românii transilvăneni, Delavrancea arăta că acestia, pînă către sfîrșitul veacului XIV, fuseseră liberi, cu limba lor,

cu obiceiurile lor, cu dreptul și cu instituțiile lor politice, cu desăvîrșire deosebiți de străinii presărați printre spațiile acestor grupări militărești și democratice. Se menționează, pe baze documentare, acel *jus veteris libertatis*, reprezentînd „libertățile vechi, drepturile vechi, un întreg mod de a fi, de a se administra și de a se dezvolta, a căreea origine se pierde în instituțiile provinciilor și a municipiilor latine"[34].

În ceea ce privește rolul nostru istoric în umanitate, Delavrancea arăta că acesta a constat în apărarea a patru civilizații. Am apărat civilizația română, apoi pe cea bizantină – la Nistru, la Dunăre și, în ultimă sforțare, în trecătorile munților Hemus, ale Balcanilor. Cînd turcii, ajunși cu cuceririle la Dunăre, au devenit o mare amenințare pentru țările din centrul și vestul Europei, românii au constituit valul de apărare al civilizației creștine, al Vienei, al Europei. Dacă cei dintîi nu și-au întins stăpînirea pînă sub zidurile Vienei, cauza a fost că românii din Vechea Țară și cei din Marele Principat al Transilvaniei stăteau fixați în extensiunea dominației turcești, strîmtorînd și curmînd această putere în două, făcînd imposibilă stabilirea ei peste Dunăre, spre Austria și spre Polonia, în vreme ce Ungaria căzuse sub dominația otomană la prima ciocnire mai serioasă cu turcii: „Noi dar dincoace și dincolo de Carpați, am stat zid de apărare al Europei, am fost sabia creștinătății, am fost poporul pus în calea barbariei [...] stînd dig nesfărîmat d'a curmezișul barbariei, dînd timp popoarelor Europei de a se închiega și fixa definitiv în istoria omenirii"[35]. Această misiune liber asumată – continua vorbitorul – a fost teribil de grea, căci a trebuit ca sute de ani „să ne sîngerăm pentru repausul și progresul lumei". Delavrancea mai constata că și în vremea sa poporul român reprezenta și apăra civilizația modernă, manifestînd, pe plan social și politic, o tendință continuă spre democrație și progres, spre deosebire de alte țări unele vecine cu noi – în care erau la conducere regimuri autocrate.

În continuare Delavrancea combătea cu deosebită vervă polemică asertiunea ministrului conservator al domeniilor, G. Manu, potrivit

careia între maghiarii şi românii din Transilvania ar fi existat raporturi ca de la cuceritori la cuceriţi. După cum avea să arate şi în primul său discurs rostit în Cameră, în 1894, dacă servajul nu atinsese drepturile politice ale minorităţilor din Transilvania, el nu putea fi invocat nici împotriva românilor[39]. Subliniind faptul că un popor nu poate fi considerat cucerit cîtă vreme el nu acceptă starea de supunere, Delavrancea trecea în revistă luptele sociale – care erau totodată moduri de afirmare a individualităţii etnice – ale ţărănimii transilvane, lupte extinse pe durata a cinci secole. Sînt evocate, în termeni emoţionaţi, acele „tumultus rusticorum", pe care le condidera, pe drept cuvînt, revoluţii etnice cari au oprit marea prescripţie ce se aplică popoarelor cari consimt, blînde şi sleite, a dispărea"[40]. Delavrancea pune în evidenţă, totodată, unitatea luptei poporului nostru în evul mediu: „sub Mihai [...] ca şi sub Ştefan, ca şi sub Petru vodă, de cîte ori steag moldovean sau muntean au trecut Carpaţii, de atîtea ori au izbucnit cutremure naţionale. Drapelele Ţării, dincolo, în trecutul nostru şi al lor, au însemnat totdeauna revoluţiune, libertate"[41]. Punînd în lumină, pe de o parte, „durerile istorice" ale românilor din Transilvania, care cunosc o amplificare în secolul al XVIII-lea, pe de altă parte „asasinatele istorice" ale apăsătorilor lor, vorbitorul arăta că, în pofida asupririi şi a terorii înspăimîntătoare dezlănţuită împotriva lor de aceştia din urmă, românii de peste Carpaţi n-au abdicat nici un moment de la conştiinţa dreptului lor de a trăi liberi pe teritoriul ce le aparţine din antichitate. Românii din Transilvania şi irlandezii erau cele două exemple ilustre din istoria universală – afirma vorbitorul – care trebuie să ne convingă că un popor nu piere dacă nu consimte la pieirea sa"[42]. Erau evocate, apoi, principalele momente ale luptei naţionale şi sociale a transilvănenilor în epoca modernă. Reproducînd jurămîntul făcut de participanţii la adunarea de la Blaj din 3/15 – 5/17 mai 1848, vorbitorul sugera că legămîntul respectiv, fiind de fapt al unui popor întreg şi depus „pe conştiinţa neamului românesc", trebuie adus la îndeplinire.

În legătură cu statutul Transilvaniei de după 1867 (data pertractării dualismului), Delavrancea arăta că ea fusese alipită Ungariei, iar nu cucerită de aceasta din urmă. Alipirea se făcuse deoarece cercurile conducătoare maghiare ameninţaseră Austria că o vor părăsi tocmai cînd se apropia războiul acesteia cu Prusia. Dieta ce hotărîse unirea fusese convocată, apoi, în virtutea constituţiei din 1791, încălcîndu-se, astfel, drepturile cîştigate de români între 1861 şi 1865. Astfel, unirea Transilvaniei cu Ungaria a fost votată împotriva voinţei românilor, adică „contra suveranităţii legale şi etnice din acea ţară"[40]. În încheiere, conferenţierul îşi exprima convingerea formă că românii de peste munţi aveau să învingă în lupta lor dreaptă, în virtutea drepturile lor vii şi imprescriptibile[41].

Bogatul conţinut de idei al acestei conferinţe prezentate de Delavrancea la Ploieşti în 1893 ne permite să detectăm modul în care el definea conceptul de naţiune şi rolul acesteia în istorie. Astfel, el arăta că pentru ca o comunitate umană să existe ca naţiune este necesar ca aceasta, pe lîngă distincţia de limbă şi delimitare teritorială, să-şi manifeste pregnant, chiar în condiţii de asuprire, conştiinţa existenţei ca entitate etnică distinctă, cu funcţii multiple în umanitate. Desfăşurarea unei lupte îndîrjite, pe toate planurile, în condiţiile în care forţe naţionale alogene tind să-i anihileze, i se părea a fi esenţială. Lupta necontenită împotriva asupririi străine, pe lîngă faptul că duce la conservarea fiinţei naţionale, este pentru ea creatoare de drepturi într-un viitor mai mult sau mai puţin îndepărtate. Aceste consideraţii privind rolul naţiunii în istorie, precum şi apărarea dreptului la existenţă al naţiunilor mici îşi păstrează valabilitatea şi astăzi.

Conferinţa respectivă a avut un larg răsunet nu numai în ţară, ci şi în Transilvania, românii asupriţi de aici simţind un sprijin moral neprecupeţit în cuvintele prim-redactorului de la „Voinţa naţională", ce nu-şi ascundea simpatia pentru cauza fraţilor săi de peste munţi,

prezentată drept cauză general-românească. Îndemnul deschis la continuarea luptei naționale a transilvănenilor pînă la eliberarea deplină a fost sesizat exact și de presa maghiară, care îl acuza că a falsificat istoria (sic!). Astfel, gazeta clujeană „Erdelyi Hirado" considera că dacă remarca lui B. Delavrancea privind caracterul ciclic al revoluțiilor din Transilvania ar fi o realitate, atunci ar însemna că după revoluția din 1848 era de așteptat o altă ridicare la luptă a românilor care să pună capăt dominației străine peste Carpați[43]. Într-adevăr, abia disimulîndu-și această idee privind victoria finală a luptei transilvănenilor, Delavrancea arătase că atîta vreme cît nu înceta teroarea împotriva acestora, practic nu avea să înceteze nici riposta lor viguroasă.

Despre ecoul conferinței respective în rîndul celor martirizați din Transilvania ne putem face o idee și dintr-o corespondență trimisă din Szeghedin „Voinței naționale", în care se arăta că textul acesteia merita să fie răspîndit prin toate casele românești. Se aprecia în mod deosebit faptul că, „în cuvinte calde, cu culorile cele mai vii", Delavrancea înfățisase lupta titanică pentru libertate a românilor din Ungaria[43]. Corespondentul respectiv își exprima, totodată, regretul pentru faptul că o serie de organe de presă conservatoare bagatelizaseră conferința, recurgînd și la atacuri personale împotriva autorului pentru faptul că inserase în cuprinsul ei două pasaje în care își exprima părerea că guvernul aflat atunci la putere nu servea destul de bine chestiunea națională[44].

Cert este – după cum rezultă și dintr-un articol publicat la sfîrșitul anului 1893 de Delavrancea[45] – că problema națională, prin persecuțiile tot mai intense suportate de românii transcarpatini, prin pericolele la care erau expuse instituțiile lor culturale, prin răsunetul adînc al acestor fapte dincoace de Carpați, intrase în stadiul în care orice om politic român trebuia să se pronunțe asupra ei, indiferent că făcea parte din majoritate sau din opoziție. Cu același prilej el aprecia pozitiv faptul că în cadrul conducerii Partidului Național Român din Transilvania

învinsese linia oamenilor hotărîți, de felul lui I. Rațiu, V. Lucaciu, E. Brote, Iuliu Coroianu, A.C. Popovici, în fața tacticii moderate promovată pînă atunci de Vincențiu Babeș, Al. Mocioni, Miron Românul, spre care se îndreptau în special simpatiile și sprijinul conservatorilor[46].

***

O intensă activitate a desfășurat Barbu Delavrancea pentru apărarea drepturilor românilor transcarpatini și în cadrul „Ligii culturale". Se știe că acestei societăți i-a revenit importantul rol de a generaliza mișcarea cultural-patriotică românească, aducîndu-și, astfel, o contribuție de seamă la pregătirea mărețului act de la 1 Decembrie 1918[47]. Înțelegînd încă de la fondarea organizației că „unitatea culturală fără unitatea politică nu are nici o chezășie"[48], membrii „Ligii" au adăugat scopului cultural inițial și un țel politic. Astfel, fruntașii „Ligii culturale" – între care s-au numărat oameni politici și de cultură de prestigiu cum ar fi V.A. Urechia, Take Ionescu, N. Filipescu, Gr. Brătianu, C. Bacalbașa, I. Bianu, Gr. Tocilescu, N. Iorga, A.D. Xenopol, I. Grădișteanu, M. Vlădescu ș.a. – au acționat cu vigoare pentru apărarea drepturilor naționale ale românilor aflați sub dominație străină, sprijinind și adeseori influențînd direct, cum s-a întîmplat și în timpul Mișcării Memorandiste, desfășurarea luptei acestora.

Fiind unul din fondatorii cei mai activi ai prestigioasei organizații, B. Delavrancea a fost cooptat, la Congresul din 16-18 mai 1893 al „Ligii", în comitetul executiv, în funcția de membru al comitetului, președinte fiind ales profesorul V.A. Urechia, iar vicepreședinte I.C. Grădișteanu[49]. În 1897, Delavrancea va fi ales vicepreședinte al Comitetului central al „Ligii"[50], funcție pe care o va îndeplini și între anii 1914-1916. O rodnică activitate a desfășurat „Liga" în anii

1892-1896, deci în timpul și după Mișcarea Memorandistă (1892-1894), perioadă în care și lupta națională a transilvănenilor cunoaște o amploare nemaiatinsă de la revoluția din 1848. În lucrări recente ale istoriografiei noastre a fost pus în evidență rolul esențial al „Ligii" în orientarea mișcării *Memorandului*[51]. Astfel, tactica mișcării, pornind de la stabilirea momentului optim pentru înaintarea la Viena a documentului respectiv, atitudinea pe care urmau s-o adopte memorandiștii față de asupritori după intentarea procesului de la Cluj, modalitățile de apărare la proces – toate acestea au fost hotărîte de conducătorii P.N.R. din Transilvania numai după atente consultări cu conducătorii „Ligii culturale"[52]. După refuzul împăratului Francisc Iosif I – la 28 mai 1892 – de a primi delegația română, în frunte cu I. Rațiu, care urma să-i prezinte acestuia *Memorandul*... conținînd revendicările legitime ale românilor asupriți din Ungaria, „Liga" a acordat memorandiștilor și familiilor acestora un substanțial sprijin material și moral, atenuînd, astfel, suferințele la care au fost supuși vajnicii luptători de peste Carpați. Sprijinul material acordat de „Liga culturală" a constatat din numeroase sume de bani trimise memorandiștilor și unor gazete românești de peste munți, pentru plata frecventelor amenzi la care erau supuse acestea. „Voința națională" din anii 1892-1894 publica adesea liste de subscripție pentru strîngerea „fondului de protestare" destinat scopului menționat[53]. Avînd numeroase legături printre fruntașii politici din Transilvania, B. Delavrancea s-a preocupat și în mod direct de ajutorarea materială a acestora în momente grele pentru ei. Socrul său, Al. Lupașcu, susținea și cu bani proprii familiile celor închiși sau persecutați de autoritățile maghiare. Menționăm, dintre aceștia, pe I. Russu-Șirianu, E. Brote, Septimiu Albini ș.a. Sumele respective erau duse, adesea, de B. Delavrancea personal, care călătorea travestit în veșminte țărănești pentru a nu fi recunoscut de autorități[54].

În ceea ce privește sprijinul moral acordat cauzei drepte a românilor asupriți din Transilvania, acesta rezultă clar din numeroasele acțiuni de solidarizare inițiate de „Liga". Menționăm, astfel, organizarea unor

mitinguri – unele de proporții impresionante – în zeci de localități ale țării, demascarea prin presă a atrocităților săvîrșite împotriva luptătorilor de peste munți, inițierea unor acțiuni în vederea solidarizării opiniei publice democrate europene cu cauza românilor etc.[55] De la toate aceste acțiuni a fost nelipsit și B. Delavrancea, care participa la ele fie în calitate de fruntaș al „Ligii culturale", fie ca ziarist sau deputat. Vom menționa o serie de atitudini ale sale din acești ani, în problema națională.

În cea de a doua jumătate a lunii noiembrie 1892 soseau la București cei mai autorizați memorandiști: V. Lucaciu, I. Rațiu, Iuliu Coroianu, E. Brote pentru a-și pune de acord acțiunile cu cele ale fruntașilor „Ligii" și ale oamenilor politici ce sprijineau lupta transilvănenilor[56]. Obiectivul imediat al vizitei lor era stabilirea atitudinii pe care trebuiau să o adopte memorandiștii față de iminența deschiderii acțiunii penale împotriva lor[57]. La banchetul dat în cinstea acestora de către conducerea „Ligii" au participat fruntașii politici de toate nuanțele: liberali, conservatori, radicali. Au fost prezenți, printre alții, Gr.T. Brătianu, V.A. Urechia, generalul Florescu, N. Ionescu, G. Panu, N. Blaremberg, Ionaș și P. Grădișteanu, G.C. Cantacuzino[58]. Între aceștia se afla și B. Delavrancea care, deși relativ tînăr, își dobîndise deja reputația de om politic, jurist și scriitor. Era cunoscut, totodată, ca un înfocat luptător pentru cauza națională.

Vizitîndu-l pe D.A. Sturdza, șeful Partidului Liberal, I. Rațiu a fost îndemnat de acesta să adopte o atitudine energică, pe cînd liderii conservatori, din teama de a nu expune statul român la complicații diplomatice, se pronunțau pentru o atitudine moderată. Take Ionescu, pe atunci ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice, a fost singurul om de stat conservator care a dat o încurajare morală, chiar în dezbaterile parlamentare, luptei românilor transilvăneni, trimițînd în secret și o serie de subsidii instituțiilor culturale ale acestora[59]. Conservatorii au încercat, înainte de declanșarea procesului de la Cluj al memorandiștilor, să determine o înțelegere între partea română și cea

maghiară. În acest scop Virgil Arion, subsecretar de stat la Ministerul Cultelor, a mers într-o misiune în Transilvania unde, luînd legătura cu mitropolitul Miron Românul s.a., i-a îndemnat să acționeze în acest sens. Dar, deoarece după 1891 elementele moderate nu se mai bucurau de audiență în masa românilor, acțiunea lor avea să eșueze. Pe de altă parte, în toamna anului 1893 sosea la București deputatul maghiar Gyula Horwath, vicepreședinte al „Culturegylet"-ului, avînd o misiune similară cu cea a lui V.Arion în Transilvania. În Capitala României, G. Horwath luă legătura cu o serie de oameni politici – în special conservatori – și cu fruntași ai „Ligii Culturale", iar un redactor al gazetei „Țara" îi luă un interviu. Revenit în Ungaria, el publică în gazeta „Maghiar Hirlap" o serie de articole pline de speranță privitoare la normalizarea, în viitor, a relațiilor româno-maghiare.

Într-o serie de trei articole publicate în „Voința națională" pe tema *Noi și ei. Cestiunea românilor*, B. Delavrancea își exprima îndoiala cu privire la succesul misiunii lui G. Horwath în România[60]. Astfel, el constata, în primul rînd, că acesta nu avea mandat de la întreaga națiune maghiară pentru a trata cu românii. Chiar maniera aleasă de deputatul maghiar, de a încerca să soluționeze la București problema românilor din Transilvania, trecînd deci peste capul P.N.R., i se părea nefirească – și pe drept cuvînt – redactorului oficiosului liberal. El arăta că dacă românii de dincoace de munți se emoționau cînd aflau suferințele fără număr la care erau expuși frații lor de peste Carpați, în schimb ei nu cunoșteau amănunțit toate cauzele acestor rele, nu „pipăiau", cu alte cuvinte, realitatea concretă de acolo și deci nu puteau sugera ei singuri soluțiile cele mai bune ale problemelor în litigiu. Drept urmare, emisarul maghiar era invitat să facă mai întîi pace cu Comitetul P.N.R. din Sibiu – în sensul de a se rezolva justele revendicări ale românilor de peste Carpați – și atunci cei din România urmau să subscrie la înțelegerea respectivă. În continuare, autorul făcea un istoric al vieții politice a Transilvaniei de după 1848, subliniind asuprirea pe diverse planuri exercitată de clasele dominante maghiare după 1867, cînd monarhia habsburgică, sacrificînd libertatea românilor, a slavilor și a

germanilor, acceptase dualismul[61]. În ceea ce privește pericolul slav fluturat de G. Horwath și care, după părerea sa, amenința deopotrivă pe maghiari și români, impunîndu-se, ca atare, alianța lor pentru a preîntîmpina acest pericol, Delavrancea replica: „Dacă e vorba de înghițire, între *stomahul maghiar și cel slav noi n-avem nici o preferință* (s.a.); și sîntem convinși că acel care va voi să ne înghită va crăpa, prada fiind de 12 milioane de români". Arătînd că de la Sibiu se putea obține pacea tuturor românilor cu toți maghiarii, autorul îndemna pe cei dintîi ca, pînă la pace, să nu uite nimic din trecut sau din prezent[62].

Concomitent cu aceste luări de poziție prin presă în discuta problemă națională, Delavrancea participa la toate mitingurile organizate de „Ligă" în Capitală în semn de solidaritate cu lupta românilor de peste Carpați. Astfel, la 23 ianuarie 1893, cu prilejul aniversării a doi ani de la înființarea sa, „Liga Culturală" a organizat o întrunire la Ateneul Român, context în care a conferențiat și B. Delavrancea. Menționînd că în acei ani se împlinea un secol de la marea revoluție burgheză din Franța, vorbitorul sublinia caracterul democrat al principiilor afirmate în timpul evenimentului respectiv. El arăta că libertatea era „singurul mod de a fi demn [...] al omului" și considera că acest principiu trebuia respectat și în relațiile dintre marile comunități umane – popoare și națiuni. Rezulta că lupta unui popor sau a unei părți dintr-un popor pentru a-și redobîndi libertatea „este lupta pentru viața însăși, adică lupta pentru adevărata viață". Libertatea este „idealul umanității însăși", ca urmare popoarele libere, prin chiar faptul că sînt libere, sînt datoare a elibera „pe cei de sub ele ca și pe cei de sub altii". În continuare se făceau referiri la asuprirea la care erau supuse popoarele în despotica monarhie austro-ungară. În încheiere, adresîndu-se tineretului, vorbitorul își exprima încrederea că noua generație avea să îndeplinească, la începutul secolului ce se apropia, idealul sacru de libertate socială și națională atît pe plan intern, cît și în Europa[63].

Față de intensificarea persecuției împotriva memorandiștilor și a simpatizanților lor din Transilvania, „Liga Culturală" și, prin ea, întreaga opinie publică românească și-au exprimat, în continuare, solidaritatea cu cauza acestora. Astfel, la 28 iunie 1893, Comitetul central al „Ligii" (din care făcea parte, după cum am văzut, și Barbu Delavrancea), a trimis președintelui P.N.R., I. Rațiu, o adresă în care după ce se dezvăluia situația intolerabilă creată românilor de peste munți, se exprima admirația și sprijinul neprecupețit pentru lupta lor plină de bărbăție: „În lupta uriașă pe care o duceți [...] noi vă urmărim cu frățească iubire și adesea ne întrebăm dacă ceea ce prețuim și admirăm mai mult în voi este energia pe care o opuneți victorios opresiunii maghiare, sau înțelepciunea patriotică cu care știți să chibzuiți linia politică ce trebuie să urmați [...] Calea urmată de comitetul național e calea cea mare, cea salutară, calea ce duce la izbîndă. Prin vocea noastră întregul popor român din regat vă aprobă și vă strigă: *Înainte, victoria finală vă e cîștigată!*" (s.a.)[64].

Tot în 1893, Delavrancea recenza broșura *Memoriile domnișoarei Felicia Rațiu*, apărută în Editura secției Olt a „Ligii culturale". Recenzentul aducea un cald elogiu vajnicilor luptători pentru cauza națională din Transilvania, în frunte cu I. Rațiu și V. Lucaciu. În spatele cuvintelor autoarei, scria el, cititorul trebuie să audă, de fapt, glasul martirului părinte Lucaciu „fulgerînd crimele ferocilor maghiari și binecuvîntînd pe adevărații stăpîni ai Țării de dincolo"[65]. În încheiere, autorul apela la femeile din țară să renunțe la unele cheltuieli pentru lux pentru a-și da obolul la alinarea suferințelor fraților lor de peste Carpați.

Între timp, la Budapesta au urmat o serie de pertractări între români și maghiari, prin I. Rațiu și ministerul de interne Hieronymi. Tratativele s-au desfășurat cu acordul Vienei care ar fi dorit o mediere între părți, pentru a atenua lupta naționalităților din Imperiu. I. Rațiu venise la Budapesta direct de la București, unde regele Carol I și guvernul conservator, pentru a înlătura eventualele dificultăți diplomatice (știind că opinia publică din țară avea să dea un substanțial sprijin fruntașilor

transilvăneni în procesul ce li se pregătea la Cluj), îndemnaseră pe I. Rațiu să încerce calea tratativelor. În discuție, la Budapesta, a fost legea electorală, modificarea acesteia în favoarea naționalităților, însă tratativele eșuaseră datorită părții maghiare, aceasta acceptînd să trateze numai *pro forma*, deoarece nu avea în vedere decît concesii minore[67].

În articolul intitulat *Declarațiile d-lui Hieronymi și guvernul d-lui Catargiu*, publicat în „Voința națională", Delavrancea făcea un expozeu asupra situației politice din Transilvania, remarcînd divizarea ce exista la nivelul conducerii P.N.R. Considerînd că simpatia conservatorilor mergea spre gruparea Mocioni – Babeș – Miron Românul, autorul își argumenta afirmația cu vizita lui Virgil Arion la Sibiu și la Pesta pentru a aduce încurajarea guvernului român grupării moderate. Autorul considera că atunci cînd ministrul de interne maghiar, Hieronymi, declarase că va „tăia legăturile ce există între românii din statul ungar și cei din regatul român", el se referise la intervențiile ce urma să le facă la București pentru a întări poziția moderaților din Transilvania. Delavrancea, vorbind în numele liberalilor, declara că înțelege dificultățile în care se găseau conservatorii aflați la putere, care trebuiau să țină seama de convenințele internaționale și, deci, nu puteau interveni direct la statul vecin spre a cere ușurarea situației românilor. Avînd în vedere acest fapt, el consilia cercurile conducătoare să adopte o atitudine neutră în chestiunea națională[68].

Între timp, amînîndu-se din nou data procesului memorandiștilor (dovadă a șovăielilor cercurilor conducătoare maghiare în fața avîntului ce-l luase lupta românilor), fruntașii P.N.R. întreprind o nouă vizită la București pentru „stabilirea unității de acțiune în linia principală de politică națională a regatului român și a Partidului Național Român din Transilvania și Ungaria, așa, ca unu fără de alții să nu facem nimic"[69]. Vizita a avut loc în ianuarie-februarie 1894. Din obiectivul propus rezultă unitatea indisolubilă ce exista, încă de pe atunci, între conducătorii românilor de peste munți și factorii politici din Țară. Era evident că elaborarea strategiei și a tacticii luptei naționale se făcea tot

mai mult, după cucerirea independenței, de către fruntașii P.N.R. în strînsă colaborare cu factorii politici din România. La întîlnirea lui V. Lucaciu și I. Coroianu cu D.A. Sturdza, V.A. Urechia, I. Bianu, B. Delavrancea s.a. s-au discutat: problema emigrării fruntașilor memorandiști amenințați cu întemnițarea, măsurile ce se impuneau pentru ca la apropiatul proces de la Cluj problema națională să înainteze spre scopul dorit, chestiunea colonizării de elemente maghiare în Transilvania, cea a înființării unei bănci românești pentru inaugurarea unei politici economice la scară națională s.a.[70]

Termenul procesului de la Cluj apropiindu-se, la începutul anului 1894 se intensifică și acțiunile de solidarizare a românilor de dincoace de Carpați cu cauza transilvănenilor[71]. Astfel, presa exprima emoția și sprijinul celor dintîi pentru frații lor asupriți, iar „Liga Culturală" a organizat în luna aprilie o serie de mitinguri impresionante la București și în toate marile orașe ale țării, protestîndu-se vehement împotriva situației intolerabile pe care clasele dominante din Ungaria o impuseseră românilor de peste munți în toate domeniile vieții lor naționale: în economie, ca și pe plan politic sau cultural. Presa de diferite nuanțe a dat expresie, la rîndul ei, emoției dar și hotărîrii ce stăpînea opinia publică din România în preajma evenimentului amintit. Astfel, în articolul intitulat semnificativ *Să fim gata*, publicat în „Voința națională"[72], Delavrancea arăta că în acel moment orice cetățean era dator să părăsească preocupările mărunte cotidiene, pentru a-și alătura glasul celor ce protestau împotriva împilatorilor românilor de peste munți. Cititorii erau invitați stăruitor să se pătrundă de „durerile seculare și crîncene" ale fraților noștri de dincolo și să le acorde întregul lor sprijin moral și material. Relevînd justețea cauzei celor împrocesuați, autorul arăta că acestia urmau să fie judecați pentru marea „crimă" de a fi prezentat durerile și drepturile poporului român într-un *Memorandum* și pentru „crima" și mai mare de a fi mers la Viena spre a depune suveranului acest „depozit" de dureri și de drepturi". Cei 25 de români dați în judecată, scria Delavrancea, erau

mari prin mintea, prin inima, prin eroismul și prin aspirațiile lor, căci ei nu reprezentau o clasă sau o grupare politică, ori încrederea unui suveran, ci erau exponenții încrederii, voinței și aspirațiilor unui popor întreg, „sanctificat de lacrămi și de sînge în secoli lungi și dureroși". Subliniind unitatea conștiinței naționale, autorul arăta – după cum avea să o facă și oțelitul luptător care era I. Ratiu, la proces – că la Cluj avea să se judece un întreg popor. Memorandiștii – constata el – urmau a fi judecați pentru marea „crimă" că erau hotăriți să poarte mai departe drapelul românismului, drapel legitim transmis din mînă în mînă și gata de a fi lăsat în alte mîini eroice de cei ce aveau să ia calea temnițelor maghiare. În final, cititorii erau îndemnați să sprijine „cu dragoste și entuziasm și cu jertfă" cauza românilor de peste munți, dovedindu-și în acest fel conștiința națională. Arătînd că tineretul universitar trecuse deja la acțiune, autorul chema pe cititori să răspundă chemării „Ligii Culturale" de a protesta în fața Europei contra „procesului sălbatic ce urma să înceapă la Cluj la 25 aprilie"[73].

În preajma și în timpul procesului de la Cluj, un adevărat val de manifestații publice s-a dezlănțuit pe cele două versante ale Carpaților. Astfel, în ziua de 19 aprilie 1894 au avut loc peste 23 de manifestații „numeroase, entuziaste, patriotice"[74], desfășurate în orașe, tîrguri și chiar în sate, în toate părțile României, cu participarea a zeci și sute de mii de oameni din toate clasele și categoriile sociale. Cu acest prilej au luat cuvîntul 136 de oratori – oameni de cultură și de știință, meseriași și țărani. Între vorbitorii din București au fost și B. Delavrancea, C. Dissescu, I. Pillat s.a. Cu prilejul mitingurilor s-au lansat liste de subscripție la care au participat, de asemenea, toate categoriile sociale, s-a publicat ziarul festiv „19 Aprilie 1894" și s-au trimis sute de telegrame regelui și primului ministru, cerîndu-li-se să intervină pe lîngă împăratul Austro-Ungariei și cel al Germaniei în sprijinul memorandiștilor.

La 24 aprilie/6 mai, în preajma începerii procesului de la Cluj, alte două mitinguri uriașe, organizate tot de „Ligă" s-au desfășurat la

Bucuresti si la Iasi, la care au participat delegati din toată țara. Cu acest prilej au rostit cuvîntări personalități prestigioase ale vieții culturale si politice, între care menționăm pe V.A. Urechia, presedintele „Ligii", G. Cantacuzino, B. Delavrancea, N. Filipescu, N. Xenopol, Vintilă C.A. Rosetti, C. Costaforu (la Bucuresti), A.D. Xenopol, N. Culianu, G. Macri s.a. (la Iasi)[75]. Acum se editează iarăsi un ziar festiv intitulat, semnificativ, „Golgota" care, prin întregul său cuprins, era o condamnare vehementă a nedreptăților suportate de românii din Transilvania, o „apoteoză a memorandistilor", considerați martiri ai națiunii[76]. În cuprinsul său se exprima, totodată, încrederea deplină în victoria finală a luptei lor grele pentru libertate si dreptate națională si socială. Cu prilejul procesului de la Cluj, la Bucuresti s-a constituit, la 24 mai, un „Comitet National Studentesc" care a editat „Tinerimea Română", adevărată tribună de luptă, de protest împotriva asupririi românilor si de îmbărbătare a acestora. În coloanele publicației respective au semnat, pe lîngă reprezentanții studentimii, si personalități de prestigiu ale culturii noastre, cum erau B.P. Hasdeu, Radu Rosetti, B. Delavrancea, Al. Vlahuță, G. Cosbuc s.a. Acesta din urmă publică aici cunoscuta poezie *In opressores*, inspirată din evenimentele acelor ani, în care îndemna deschis pe românii asupriți la revoltă pentru dobîndirea libertății.

După pronunțarea sentintei în procesul de la Cluj, seful Partidul Liberal, D.A. Sturdza, interveni tot mai stăruitor pe lîngă Ion Rațiu, presedintele P.N.R., pentru ca memorandistii ce fuseseră condamnați să fie trecuți peste munți, în România. Seful liberalilor urmărea ca în felul acesta să facă greutăți conservatorilor aflați la putere, deoarece eschivarea memorandistilor de la pedeapsă, prin venirea lor în țara liberă, ar fi creat, evident, dificultăți diplomatice guvernului român. O serie de emisari recrutați dintre liberalii de vază – B. Delavrancea, Al. Beldiman, Al. Sihleanu – au vizitat pe I. Rațiu la Sibiu pentru a-l convinge – pe el si pe ceilalți fruntasi ai partidului amenințați cu

întemnitarea – „să transporte în România centrul activității lor..."[78] Dacă înaintea procesului de la Cluj I. Rațiu dovedise o atitudine sovăielnică în această privință (P.N.R. încuviințînd, de exemplu, stabilirea în România a lui E. Brote), după succesul moral dobîndit cu prilejul procesului memorandistilor I. Rațiu a înțeles perfect că era inoportun ca fruntasii partidului să părăsească *in corpore* masele de români ce investiseră atîta încredere în conducătorii lor. Din acest motiv bine întemeiat, I. Rațiu va respinge toate încercările lui D.A. Sturdza de a-l determina pe el si pe cei care îi împărtășeau vederile să treacă în România. Într-un discurs rostit în Cameră în 1898, B. Delavrancea reproducea „cu mare exactitate" cuvintele pe care le rostise I. Rațiu în întîlnirea ce a avut-o cu el în mai 1894 lîngă Sibiu: „Gîndiți-vă, gîndiți-vă bine, ce va zice țărănimea, nestiutoare de combinațiunile diplomației, cînd conducătorii vor dosi si se vor răsfăța în onoruri în România, iar cei mici, sărmanii, vor intra în temniță? Țara ar fi coprinsă de o amorțire..."[79]

Dintr-o serie de dezvăluiri ulterioare ale lui B. Delavrancea, unele făcute si în Cameră, rezultă că aceasta nu a fost de acord cu acele măsuri preconizate de D.A. Sturdza, care ar fi fost de natură să slăbească unitatea P.N.R. din Transilvania. El a respins, de exemplu, proiectul înființării unei direcții rezidente în Bucuresti a „Tribunei" din Sibiu si din care urmau să facă parte E. Brote, S. Albini si I. Slavici[80]. Prin aceasta se diziva, implicit, pentru o bună bucată de vreme, conducerea P.N.R. Acest plan nu s-a putut realiza deoarece I. Rațiu va rămîne directorul proprietar al „Tribunei" din Sibiu, însă premierul liberal discută cu opozanții de la Bucuresti ai lui I. Rațiu – E Brote si I. Slavici – proiectul înființării ziarului „Tribuna poporului", care avea să aibă același rezultat nefast pentru românii transilvăneni: divizarea forțelor P.N.R. Din însemnările lui Barbu Delavrancea rezultă că el s-a opus si proiectului înființării „Tribunei poporului" la Arad: „La Gogu Cantacuzino era si Brote si Slavici (pe lîngă D.A. Sturdza – n.n.) [...]

Eu m-am opus. Le-am dovedit primejdia diviziunii" – nota el în 1898[81]. Spre deosebire de seful liberal D.A. Sturdza, care folosea, uneori, chestiunea națională pentru scopuri politicianiste, tinerii liberali promovau în cadrul „Ligii culturale" următoarea „regulă de conduită": „cei de dincolo (de peste Carpați – n.n.) să-și aleagă calea și mijloacele, noi nu cunoaștem împrejurările în care se desfășoară politica lor, n-avem nici chemarea, nici complecta pricepere de a le spune ceea ce trebuie să facă"[82].

După întemnițarea memorandiștilor, acestia au fost vizitați în închisorile din Szeghedin și Vacz de sute de persoane, multe venite din România. Vizitatorii contribuiau la menținerea moralului luptătorilor transilvăneni care, în pofida verdictului pronunțat în procesul de la Cluj, obținuseră o strălucită victorie morală împotriva asupritorilor lor. Astfel, numai în perioada 28 iulie – 8 octombrie 1894 cei întemnițați au fost vizitați de 420 de persoane[83]. Printre vizitatorii din 1894 ai lui V. Lucaciu a fost și B. Delavrancea, venit de la București cu o misiune de informare[84]. Convorbirea celor doi luptători pentru cauza națională a durat o zi întreagă și a avut ca subiect bilanțul luptei de pînă atunci a transilvănenilor și făurirea de planuri pentru viitor[85].

Între timp, în diferite țări ale Europei se produceau noi manifestări de solidarizare a opiniei publice democrate cu cauza națională românească. Astfel, la 12/24 decembrie 1894, 270 de deputați italieni, aparținînd diferitelor partide reprezentate în Cameră, au adresat Parlamentului României o moțiune în care se exprima „o foarte mare simpatie" față de români, care „luptă în mod așa de nobil pentru apărarea independenței lor și a comunei lor naționalități latine"[86]. Față de ezitările guvernului conservator de a răspunde moțiunii respective, temîndu-se de dificultăți diplomatice, Delavrancea, ales în acel an în Cameră, ținu un scurt dar înflăcărat discurs în care arăta că „cestiunea națională a românilor a devenit o cestiune europeană" și cerea președintelui Camerei să răspundă moțiunii Camerei italiene și să-i

exprime sentimentul de gratitudine al Parlamentului nostru[87]. În acelasi sens a vorbit si N. Fleva. Cei doi oratori au declarat că nu înțeleg să facă chestiune de opoziție si de politică militantă din această expresie a sentimentelor noastre de recunostință față de Italia, că nu ar considera guvernul ca angajat sau învins dacă ar aproba sau nu expedierea telegramei respective. Minoritatea a aprobat, dar majoritatea a respins această poziție. Minoritatea a făcut, pînă la urmă, propunerea în scris, pentru a se înlătura eventualitatea unui neonorant vot negativ. Propunerea trecînd în sectiuni, a doua zi toti deputații au subscris o telegramă de multumire către Parlamentul italian[88].

2. Animator al societăților cultural-patriotice

Barbu Delavrancea a avut – alături de alte personalități ale vremii – un rol de prim rang în acțiunea de mobilizare si însufletire a maselor în lupta națională, în special ca lider (membru în Comitet si apoi vicepresedinte) al „Ligii Culturale")[89]. El s-a ridicat, totodată, în apărarea miscării naționale românesti în momentele în care era atacată de detractori din afara hotarelor. Astfel, atunci cînd ministrul de externe austro-ungar, G. Kálnoky, a făcut în delegațiunile maghiare o serie de afirmatii denigratoare la adresa miscării nationale românesti, „Liga Culturală" adresă un *Răspuns...* publicat în presa internațională – inclusiv în organele de limbă franceză – în care se respingeau în mod documentat, desi ponderat, asertiunile respective. Stim astăzi că cel ce a fost însărcinat de Comitetul „Ligii" cu redactarea acestui document a fost B. Delavrancea[90]. Redăm mai jos, pe scurt, conținutul *Răspunsului „Ligei"*... care a avut, în momentul publicării, un puternic ecou în țară si peste hotare[91].

Pornindu-se de la constatarea că problema națională românească devenise o chestiune europeană, se arăta mai întîi faptul că importanța

declarațiilor lui G. Kálnoky consta nu în valoarea lor intrinsecă, ci în poziția înaltă ce o ocupa acesta în aparatul de stat austro-ungar[92]. Se respingea, apoi, asertiunea sa potrivit căreia mișcarea națională românească era o simplă imitație a „irredentei italiene", pe care românii din Țară ar fi copiat-o întru totul, cu acordul celor din Transilvania. G. Kálnoky mai invocase expresii ca „România irredentă" și „Daco-România", care circulau pe buzele tuturor. Vorbind despre hărțile României în hotarele sale etnice, folosite în școlile noastre, ministrul maghiar le considera drept „fantaziste". Apreciind că declarațiile respective erau „de o vioiciune neobișnuită diplomaților". *Răspunsul „Ligei"*... arăta că românii din Țară au acționat fățiș, iar nu pe ascuns, în apărarea transilvănenilor, cea mai bună dovadă în acest sens fiind *Memorandul* din 1892. În continuare a *Răspunsului*... se respingea acuzația că mișcarea națională românească, urmărind tendințe iredentiste, ar amenința pacea Europei, vizîndu-se destrămarea Imperiului austro-ungar, în vederea alcătuirii „Daco-României". Evident că în acel moment istoric nu putea fi dezvăluită public finalitatea luptei naționale românești, fapt posibil, după cum se știe, abia după anul 1914.

În *Răspunsul „Ligei"* se contesta, apoi, faptul că această organizație ar fi fost în serviciul vreunui partid politic intrat, împreună cu șeful său, într-o mișcare daco-română. G. Kálnoky făcuse desigur aluzie la Partidul Liberal și la D.A. Sturdza. Se mai constata că relațiile dintre Austro-Ungaria și România erau bune în acel moment, totuși, dată fiind asuprirea la care erau supuși românii din Transilvania, nu putea fi înăbușit sentimentul de fraternitate și solidarizarea națională și umanitară a românilor de pretutindeni. O cauză sfîntă – se arăta în continuare – i-a transformat pe cetățenii României în „voluntari credincioși sub drapelul ei național și umanitar": apărarea dreptului la existență a entității etnice românești amenințată de desnaționalizare în statul vecin[93].

Respingîndu-se termenul ireverențios de „fanfaronadă orientală" cu care ministrul de externe maghiar calificase iredentismul românesc, se arăta că mișcarea națională românească nu era determinată de prejudecăți, ci de faptul că cetățenii României nu puteau sta neutri cînd trei milioane de frați ai lor erau amenințați de pieire. În apărarea transilvănenilor se invoca dreptul natural – consacrat și de dreptul internațional – și dreptul istoric, arătîndu-se că, de-a lungul secolelor, aceștia, aflîndu-se pe pămînt românesc, au constituit o pavăză de apărare a civilizației europene, păstrîndu-și, totodată, limba și conștiința de popor romanic. Se mai observa că însuși primul ministru S. Wekerle, într-un interviu acordat corespondentului ziarului „Le Figaro", se dovedise mai realist în aprecierea problemei naționale din Ungaria. Acesta arătase, cu prilejul amintit, că atunci cînd nemeșii din Transilvania, „leneși" și „aroganți", aveau să părăsească aerele lor de seniori fără lescaie și nu vor mai disprețui pe țăranii români ca pe niște robi, pentru a le intra în minte că la sfîrșitul secolului XIX nimic nu se mai putea face fără respectul drepturilor altuia [...] va fi deja un mare pas făcut"[94].

În *Răspuns*... se mai făceau aprecieri asupra ecoului european al mișcării naționale românești, considerîndu-se că aceasta s-a produs datorită justeței cauzei respective. Din spirit de dreptate – se arăta în continuare – Europa civilizată nu va ezita să aleagă, pentru a-și da sprijinul său, între o „odioasă crimă internațională pe care ungurii vor s-o comită și o legitimă victorie națională pe care frații noștri vor s-o cîștige"[95]. Oamenii de stat maghiari erau consiliați – dacă doreau ca agitația din România să se potolească – să dea transilvănenilor libertatea deplină și legitimă de a se dezvolta după geniul lor firesc, pentru propășirea comună și armonică a popoarelor din Patrie. Prin urmare, se recomanda să se facă din Ungaria o Patrie bună a tuturor, deoarece în acel moment ea era o „temniță de naționalități". Se mai considera că, prin aplicarea devizei: „*justitia regnorum fundamentum* (s.a.)", Ungaria avea să aibă în transilvăneni buni cetățeni, iar în

românii de dincoace de Carpați buni amici. „Nu iredentism facem, ci dreptate poporului frate vroim"[96] – se scria în finalul *Răspunsul „Ligei"*. Semnatarii manifestului „Ligii" erau membrii de atunci ai Comitetului: V.A. Urechia, G. Cantacuzino, I.G. Grădișteanu, St. Perietzeanu-Buzău, B. Delavrancea, I. Bianu, G. Bursan, St. Sihleanu și N. Cosăcescu. Manifestul, tradus în limbile franceză și germană, a fost trimis principalelor organe politice de presă din diverse țări europene, bucurându-se de o călduroasă primire și aducând, astfel, reale servicii cauzei naționale.

În articolul *Cestiunea națională română și Occidentul*, apărut în „Voința națională", se făceau o serie de considerații privind ecoul *Răspunsului „Ligei"*... în Occident[97]. Astfel, despre articolul *Români și unguri*, apărut în „Le Temps" din 2/14 octombrie 1894, se considera că era „un răspuns grav și emoționant" pe care-l dădea presa franceză maghiarilor asupritori de popoare", „acelor ce cred că cu forța brutală vor înăbuși o conștiință trecută prin toate asaltele de 20 de secole". Se arăta, apoi, că articolul respectiv era scris și împotriva savanților care credeau că pot să acopere „barbariile actuale" ale conaționalilor lor prin negura unui trecut îndepărtat". Problema națională românească – comenta redactorul oficiosului liberal, B. Delavrancea – nu era „*o chestiune de academie, un lucru mort, ci o realitate vie, simțită și suferindă*" (s.a.). Autorul francez propunea celor de la Budapesta să mediteze asupra faptului că statul în sine nu era un organism, ci un mecanism; organismul ireductibil, nemuritor, este națiunea (în text: „rasa"). Mecanismul nu poate ucide organismul – era concluzia, justă, a gazetarului francez care amintea maghiarilor că și austriecii eșuaseră în încercarea de a desnaționaliza Lombardia și Veneția[98].

Arătând că prin „Le Temps" se exprima linia de politică externă a Franței, Delavrancea constata eșecul propagandei maghiare în străinătate. El se referea la faptul că misiunea unor gazetari maghiari și a deputatului Pázmándy Denes – participant la Congresul

interparlamentar de la Haga – suferise un fiasco, de vreme ce aceștia nu reușiseră să rălieze opinia publică și cercurile politice din țările europene – Franța, Italia, Suedia s.a. – la politica sovină a claselor conducătoare maghiare. Mai cu seamă după *Memorandum*, simpatia acestora se îndrepta, categoric, către români și celelalte naționalități asuprite din Ungaria. Comentariul „Voinței naționale" arăta, apoi, privitor la ecoul european al manifestului „Ligii", că deputatul suedez Edvard Wavrinsky îi ceruse lui V.A. Urechia, președintele societății, să-i trimită urgent documentul respectiv. Scrisoarea celui dintîi se încheia cu exprimarea dorinței vii „de a vedea triumfînd dreapta cauză a românilor"[99]. Deputatul italian B. Pandolfi, într-o scrisoare către același activ apărător al drepturilor românilor, V.A. Urechia, își exprima solidaritatea deplină cu cauza românească. El considera că tonul liniștit și demn al conducătorilor „Ligii" și dreptatea cauzei pe care o apărau explica modul de a fi al acestui act oficial al „Ligii Culturale"[100]. „La Capitale", organ de presă ce apărea la Roma, considera *Răspunsul „Ligii"* ca pe o „pagină stabilită a istoriei politice a neamului românesc" și îi consacra un articol de fond[101]. În încheierea articolului său, Delavrancea își exprima satisfacția pentru faptul că cei ce conduceau publicistica europeană înțeleseseră pe deplin „marea cauză a fraților noștri"[102].

***

Pe lîngă faptul că a servit chestiunea națională ca ziarist și ca membru al Comitetului executiv al „Ligii Culturale", mai tîrziu, după alegerea sa în 1894 ca deputat la colegiul al II-lea de Prahova, Delavrancea va folosi și înalta tribună a Parlamentului pentru apărarea drepturilor românilor asupriți de peste Carpați. Astfel, încă în primul său discurs rostit în Cameră, la 29-30 noiembrie 1894, și publicat ulterior sub titlul *Regimul*[103], Delavrancea s-a referit pe larg și la

chestiunea națională. El se înscria, astfel, în larga galerie a oamenilor politici care s-au pronunțat în Parlament pentru susținerea, pe o cale sau alta, a luptei naționale a românilor asupriți. Între acestia menționăm pe deputații liberali D.A. Sturdza, C.I. Stoicescu, P.S. Aurelian, Anastasie Stolojan, V.A. Urechia, I. Grădișteanu, St. Sendrea ș.a., apoi pe radicalul G. Panu, socialistul V.G. Mortun și chiar unii membri ai majorității conservatoare cum ar fi A. Voinov, M. Bals, Gr. Filipescu, Gr.M. Sturdza. O serie de deputați și miniștri conservatori au negat însă oportunitatea intervenției statului român în favoarea conaționalilor lor din Imperiul habsburgic. Între acestia menționăm pe T. Maiorescu, C.C. Arion, L. Catargiu, P.P. Carp, Al. Lahovari. Dar faptul că în apărarea drepturilor românilor transcarpatini se pronunțau atît deputați ai opoziției cît și membri ai majorității guvernamentale, dovedea că fruntașii nostri politici considerau problema românilor din dubla monarhie ca fiind de interes național, depășind, deci, cadrul intereselor de partid[104].

În discursul amintit, Delavrancea polemiza cu acei membri ai cabinetului conservator care susținuseră că nu toate cererile românilor de peste Carpați erau legitime sau care încercau să minimalizeze excesele la care recurgeau cercurile sovine maghiare împotriva fruntașilor acestora în timpul și după procesul de la Cluj al memorandiștilor. Invitînd la studierea „marii istorii a țării de dincolo", vorbitorul – care se documentase temeinic în problema respectivă – arăta că românii transilvăneni nu cereau nimic care să nu fie prevăzut în legile de atunci ale Ungariei sau să nu fi fost consacrat prin legi ale Imperiului habsburgic. În continuare, vorbitorul reamintea scenele violente de la Turda – unde fusese devastată casa lui I. Rațiu – și alte aspecte ale turburărilor de peste munți provocate de elemente sovine maghiare. El arăta că guvernul nu putea ignora sau minimaliza asemenea episoade, de vreme ce opinia publică din numeroase țări europene se revoltase împotriva lor. Totodată, răspunzînd lui N.

Filipescu, care afirmase că în chestiunile mari nu trebuie să ne lăsăm conduși de prea mult sentimentalism, Delavrancea găsea un bun prilej pentru a-și dezvolta concepția sa înaintată privind rolul maselor în istorie: „În treacăt voi spune – afirma el – că sînt cestiuni în care sentimentalitatea, căldura marei mulțimi hotărăște și constituie adevărata forță a celor reci și cumpăniți. În cestiuni naționale sentimentalitatea unui neam dă forța, dă rezoluțiunea și asigură drepturile"[105]. Vorbitorul își exprima părerea că guvernul, neavînd libertatea de a adopta în mod deschis o poziție favorabilă românilor de peste munți, trebuia să lase opiniei publice posibilitatea de a se manifesta prin mitinguri, demonstrații etc. „Înțelegem să ne călăuzim sentimentele cu înțelepciune și chibzuință – arăta el – dar nu înțelegem să înăbușim orice sentiment național în țară. Nu înțelegem să oprim orice avînt cînd este vorba de o cauză care este a noastră, căci de drepturile fraților nostri de a fi români atîrnă existența întregului neam românesc. Sîntem datori ca cu inima și cu obolul nostru să ajutăm pe martirii de peste Carpați"[106].

Este evident că atitudinea mai rezervată a conservatorilor în chestiunea națională se datora faptului că acestia, avînd răspunderea guvernării, erau preocupați să nu expună statul român, în condițiile în care nu existau, încă, semne vizibile de dezagregare a Imperiului austro-ungar. În plus, pentru contracararea unor tendințe agresive ale puternicului vecin din răsărit, Rusia țaristă, România aderase în 1883 la Tripla Alianță[107]. Ca partener politic al Austro-Ungariei, Germaniei și Italiei, intervenția statului nostru în favoarea românilor transilvăneni n-ar fi avut șansă de reușită. De fapt, aceeași politică externă realistă, adaptată împrejurărilor, avea să ducă și guvernul liberal, după instalarea sa la putere, la 4/16 octombrie 1895. Prin urmare, deși era lipsită de o bază reală afirmația liberalilor potrivit căreia conservatorii aflați la putere nu ar fi susținut îndestul cauza națională – după cum și părerea identică a conservatorilor despre liberali era greșită – totuși ni se

impune constatarea că cele două partide foloseau, cînd s-au aflat în opoziție, chestiunea națională și ca armă politică[108]. Astfel au procedat liberalii în 1894-1895 și conservatorii în 1898-1899. Este cunoscută devoțiunea șefului liberalilor, D.A. Sturdza față de problema națională pînă la venirea la putere, pentru ca la scurtă vreme să afirme, în cunoscutul discurs de la Iași, din 13 octombrie 1895, că guvernul său avea să se abțină de la orice amestec în treburile interne ale Imperiului din apusul țării noastre[109]. Această declarație și măsurile ce i-au urmat au fost de natură să deconcerteze pe mulți dintre colaboratorii săi apropiați, inclusiv pe Delavrancea. Între măsurile amintite menționăm: participarea la serbările „Mileniului" ungar, concepute de monarhia habsburgică ca mijloc de afirmare a cercurilor conducătoare, decorarea de către statul român a lui Jaszensky, fostul procuror din procesul memorandiștilor și sistarea subvenției pe seama școlilor române din Brașov. Premierului liberal i se mai imputa – o va face și Delavrancea – că, încă în opoziție fiind, a dus o acțiune ce a avut ca efect scindarea unității P.N.R. din Transilvania. La aceasta s-a ajuns prin faptul că D.A.Sturdza, înconjurîndu-se de o serie de elemente ca E. Brote, I. Slavici, S. Albini, I. Russu-Șirianu, au dat „Tribunei" din Sibiu o tentă filoliberală, în pofida indicației exprese a lui I. Rațiu, care în timpul cît se aflase în închisoare le ceruse acestora să nu se amestece în luptele de partid din România. Evident, criza din sînul P.N.R. de peste munți, numită și „criza tribunistă", avea o serie de cauze interne, ținînd de tactica „activistă" sau de cea „pasivistă" pe care gruparea lui E. Brote și, respectiv, cea a lui I. Rațiu, căutau să o folosească în lupta națională[110]. Regretabil a fost însă faptul – remarcat și de B. Delavrancea[111] – că din România nu a venit îndemnul pentru concilierea părților. Nici după eliberarea memorandiștilor, în toamna anului 1895, ca urmare a grațierii lor de către împărat, nu s-a ajuns la aplanarea conflictului, înființarea „Tribunei poporului", la Arad, fiind o expresie a agravării crizei respective, aflată pînă atunci în stare latentă.

Cu prilejul eliberării din închisoare a conducătorilor P.N.R., Delavrancea insera un articol în „Voința Națională", în care transmitea felicitări „martirilor libertății" pentru că au știut să fie „mari în luptă, mari în jertfe" și pentru că știau să-și împlinească menirea de a trăi și a suferi pentru națiune. Se arăta, totodată, că fără a fi comis delictele de care erau acuzați, ei au fost victime ale „patimilor politice maghiare"[112]. Combătînd asertiunea ministrului maghiar Deszö Banffy, potrivit căreia grațierea acestora se datorase potolirii agitațiilor naționalităților din regat, autorul arăta că, dimpotrivă, acestea își strîngeau rîndurile în vederea viitoarelor lupte. În sprijinul acestei afirmații era invocat Congresul naționalităților care tocmai își încheiase lucrările la Budapesta. Se mai sublinia că guvernul maghiar acceptase propunerea împăratului de grațiere pentru că se pregăteau serbările „mileniului maghiar", prevăzute a se desfășura în 1896, iar în vederea acestuia voia să tempereze manifestațiile antimaghiare ale opiniei publice românești și luările de poziție ale personalităților din numeroase țări europene – determinate de puternica asuprire națională din Ungaria. Condamnarea memorandiștilor, scria Delavrancea, a fost un act „de o brutalitate extraordinară", un act cinic și revoltător, iar eliberarea lor nu s-a datorat spiritului de drepte al meghiarilor, ci cauzei menționate mai sus. Prin urmare, cercurile conducătoare ungare nu meritau recunoștință, care li se va datora numai cînd „se vor îndruma pe calea egalei îndreptățiri a națiunilor din monarhie"[113]. Se mai sugera guvernului respectiv o conduită bazată pe principii și sentimente de umanitate, de drept, de pace și concordie, singurele conforme cu spiritul progresului și al civilizației moderne. Arătînd că eliberarea memorandiștilor însemnase o adevărată ușurare pentru întreaga suflare românească, autorul își exprima convingerea că „martirii libertății" de peste Carpați, cugetînd asupra a ceea ce aveau de făcut în viitor, vor ajunge la concluzia necesității continuării luptei lor. „În trecutul lor, linia de conduită pentru viitor" – își încheia Delavrancea articolul[114].

3. Unitatea românilor – „puterea vie de viață"

Constatînd că, din păcate, după 1895 se putea sesiza o perioadă de reflux a luptei naționale a transilvănenilor și o diminuare a sprijinului moral și material din partea fraților din statul român, Barbu Delavrancea aprecia că, dimpotrivă, era necesar ca idealul de unitate națională să reprezinte „puterea de viață" a neamului nostru. Acest lucru s-a datorat, pe de o parte, intensificării acțiunilor represive ale aparatului de stat maghiar, iar pe de altă parte frămîntărilor, amintite mai înainte,din sînul conducerii P.N.R. Totodată, dincoace de Carpați au avut loc o serie de disensiuni în cadrul „Ligii Culturale", organizație care, după cum se știe, a avut un rol covîrșitor în orientarea și susținerea materială și morală a luptei fraților noștri asupriți din Transilvania. Semnificativ în acest sens a fost și congresul „Ligii" din 12 mai 1896.

Convocat conform art.28 din statut, acesta trebuia să completeze comitetul „Ligii" cu patru membri noi, în locul celor demisionați. După trei ședințe, la 13 mai s-a propus o moțiune de neîncredere în întregul comitet. Această moțiune, fiind o chestiune relativă la persoane, trebuia să întrunească, conform statutului, 2/3 din voturi, ceea ce nu s-a întîmplat. Din noul comitet propus făceau parte I. Grădișteanu (președinte), C. Rădulescu-Motru (secretar) ș.a. Vechiul comitet, prin apelul *Către membrii Ligei Culturale* (publicat în „Voința Națională" din 15/27 mai 1896), declara comitetul nou ales drept ilegal, ca urmare a încălcării statutului. Protestînd împotriva acestor fapte, Comitetul vechi le aducea la cunoștința membrilor „Ligii" nevoia de a se pune ordine în funcționarea organizației „pentru a nu se compromite odată cu dînsa și marea idee pentru care „Liga" fusese fondată". Apelul era semnat de membrii comitetului, între care era și B. Delavrancea. Acesta va fi ales în 1897 în funcția de vicepreședinte al organizației. Frictiuni de felul celei menționate mai sus izvorau din tendința liberalilor și a conservatorilor – îndeosebi a membrilor grupării junimiste – de a-și asigura, fiecare, preponderența în conducerea „Ligii".

În anul următor – 1897 – frămîntările interne din cadrul „Ligii" au fost depășite, încît ulterior această organizație o aflăm sprijinind din nou, cu toată tăria și căldura, lupta națională a românilor de peste Carpați. Acest sprijin era cu atît mai necesar cu cît, între timp, s-au petrecut o serie de evenimente care reclamau afirmarea solidarității cetățenilor statului român cu cauza transilvănenilor. Astfel, cu prilejul vizitei întreprinse la Budapesta de regele Carol I, acesta a decorat, la propunerea premierului D.A. Sturdza, între alții și pe Jeszensky, fost procuror general în procesul memorandiștilor – ceea ce era o eroare regretabilă. Despre acest act, I. Russu -Abrudeanu scria atunci că, prin el, se „batjocorea demnitatea unui neam întreg".

Cu prilejul aceleiași vizite a regelui Carol I la Budapesta, presa maghiară a publicat o serie de articole în care acest eveniment era interpretat drept o dezavuare de către conducătorii statului român a luptei pentru drepturi naționale a conaționalilor transilvăneni. În replică, presa din România demonstra, prin numeroase articole, că aceste atitudini din gazetele maghiare nu aveau o bază reală, de vreme ce regele nu întreprinsese decît o vizită de curtoazie în statul vecin, dar exista riscul ca modul cum era interpretată aceasta să producă demoralizare în rîndul transilvănenilor. Pentru a preîntîmpina acest fapt, „Liga Culturală" a organizat, la 21 septembrie 1897, o impresionantă întrunire în sala „Hugo" din Capitală. Cu acest prilej au ținut discursuri, între alții, președintele organizației și B. Delavrancea, vicepreședinte al ei. La sfîrșitul mitingului s-a citit și s-a aclamat *Manifestul Comitetului Central al Ligei*, care s-a publicat și în broșură, împreună cu discursurile[117]. În el se arăta că misiunea „Ligii" – „mare și sfîntă" – rezuma aspirațiile unui popor „leal și hotărît", care în trecut și-a îndeplinit cu eroism menirea de a apăra ordinea și civilizația iar în viitor și-o va desăvîrși fără sovăire. În virtutea dreptului istoric, poporul român avea legitimitatea de a exista cu fizionomia sa proprie pe locul stăpînit de el neîntrerupt și mai înainte de venirea maghiarilor. În

continuare se arăta că membrii „Ligii" nu urmăreau să producă turburări în relatiile externe ale statului, că actiunea lor nu pornea din iredentismul daco-român, ci numai voiau să se stie că fiinta poporului român, atunci ca si în „vîrtejele" de odinioară, era una si aceeasi, condusă de acelasi ideal care „a licărit în umbrele istoriei si străluceste în lumina viitorului"[118]. Subliniindu-se caracterul obiectiv, implacabil al luptei românilor din Tară pentru dezrobirea fratilor lor din Transilvania, *Manifestul...* arăta că, procedînd astfel, ei se supuneau „neînvinsei legi care cîrmuieste constiinta natională". În încheierea documentului respectiv – în care detectăm cu usurintă stilul delavrancian – se arăta că românii de peste Carpati doreau o Patrie dar Ungaria era o „temnită de nationalităti", si se apela la unirea tuturor în lupta natională. *Manifestul...* era semnat de conducătorii de atunci ai „Ligii" M. Vlădescu, B. Delavrancea, I. Perietzeanu-Buzău, I.C. Grădisteanu, B. Păltineanu si C. Rădulescu-Motru. Si această actiune a „Ligii" avea, în intentia organizatorilor, rolul de a determina pe factorii de decizie de la Bucuresti să nu facă concesii cercurilor politice austro-ungare, cîtă vreme situatia românilor din dubla monarhie nu se îmbunătătea cu nimic.

Dintre discursurile pronuntate la mitingul respectiv, în mod evident se detasează cel al lui Delavrancea, devenit antologic prin densitatea ideilor ca si prin frumusetea si proprietatea expresiei. Vorbitorul definea, mai întîi, conceptul de natiune. Între trăsăturile esentiale ale acesteia mentiona: comunitatea originii, a limbii, factura psihică asemănătoare a membrilor natiunii exprimată în creatiile sale sprituale. El considera, apoi, că orice natiune exercită în omenire anumite functii. Se referea, evident, la functia economică si la cea culturală, proprii oricărei comunităti de acest tip. Era reliefat, totodată, rolul activ al constiintei în păstrarea identitătii cu sine însăsi a natiunii, în afirmarea existentei acesteia. Definitia este si astăzi admisă de stiinta istorică. Se mai arăta că pentru acele comunităti etnice care, datorită asupririi străine, nu-si realizaseră încă unitatea de stat, realitatea natională era mai puternică decît cea politică. Altfel spus, aceste comunităti nationale exercitau în umanitate functii pozitive, în pofida fragmentării lor politice, care nu putea să fie decît vremelnică[119]. Redăm cîteva fragmente din acest discurs al lui B. Delavrancea, edificatoare pentru modul magistral în care era sintetizată esenta realitătii si a luptei nationale românesti la acea dată: „Diferite state la care ar apartine un popor nu fac din el mai multe fiinte deosebite, nici mai multe bucăti contopite în alte fiinte etnice. Aceeasi origină, aceeasi limbă, acelasi geniu, o identitate de functiune în omenire, în trecut, ca si în prezent, fac din noi, toti românii, o singură fiintă, animată de un suflet care creste necontenit, reflectînd în aceeasi constiintă durerile trecutului si sperantele viitorului. Oriunde ar fi atinsă această fiintă, emotiunile ei cutreieră întregul organism, ajungînd la maximum emotional aici, în mijlocul nostru, în centrul acestui tot etnic si natural. Nimic nu poate perverti un neam care si-a salvat constiinta de sine. Nimeni nu-i poate impune o sensibilitate nepotrivită cu firescul lui, nici noi legi de viată care să-i prefacă constiinta (...) Soarta, nenorocirile, au putut despărti un popor, idealitatea lui însă a rămas identică. În acest înteles, Carpatii nu au despărtit fiinta în două, ci i-au mentinut întregimea ei, adăpostind în vremuri de urgie, pentru a revărsa mai apoi de o parte si de alta aceeasi doină, în aceeasi limbă, miscată de acelasi geniu."[120] În continuare, vorbitorul arăta că el concepe fiinta etnică si psihologică a românilor ca pe un gigantic si secular copac, ale cărui rădăcini despică stîncile, străbat Carpatii si se înfing adînc de o parte si de alta, iar ramurile „sănătoase si pline de rod (...) se apleacă fermecător peste apele Danubiului."

Conceptia organicistă si argumente împrumutate din psihologia popoarelor, pe care le invoca Delavrancea, erau modalităti prin care el căuta să justifice solidarizarea deplină cu cauza românilor asupriti de peste munti, în conditiile în care afilierea noastră la Tripla Alianță

reducea sensibil posibilitatea sprijinirii directe a acestora. Referindu-se, în mod concret, la esența chestiunii naționale românești în vremea sa, el arăta că aceasta s-a născut din durerea unui popor care suferea robie pe pământul apărat atîtea secole prin jertfa și eroismul generațiilor trecute, care a vorbit în limba sa și s-a condus după legi proprii cu sute de ani înaintea mileniului maghiar și care nu a fost cucerit, ci abandonat de Austria regatului ungar. Din precauție, se mai arăta că susținătorii din regat ai problemei transilvane nu preconizau rezolvarea pe cale revoluționară a acesteia, ci acordarea „egalei îndreptățiri", care rezuma revendicările legitime ale românilor de peste Carpați. În legătură cu vizita din acel an a regelui Carol I la Budapesta, Delavrancea își exprima încrederea că, după 30 de ani de conducere realistă a politicii externe a statului român, acesta nu era înclinat în acel moment să consacre „în contra justiției, a dreptului ginților și în contra durerei noastre, jalea și robia a trei milioane de români."[121]

La sfîrșitul întrunirii organizată de „Ligă" la 21 septembrie 1897 s-a votat o moțiune în care se spunea: „Noi, cetățenii Capitalei, protestăm împotriva acestor insinuațiuni (ale presei maghiare – n.n.) și declarăm că nu vom părăsi un singur moment causa fraților noștri de peste munți, cît timp ei vor fi primejduiți în existența lor națională. Neclintiți în convingerea despre legitimitatea drepturilor lor la viață națională, le trimitem salutul nostru frățesc și încrederea nestrămutatei noastre solidarități, declarînd în fața lumei că astăzi, mai mult ca oricînd, le vom da întreg sprijinul nostru în marea și dreapta lor luptă."[122] După cum am văzut și din prezentarea discursului lui Delavrancea – care a fost reprodus imediat de gazeta „Lumea nouă"[123] – el s-a pronunțat în mod hotărît, alături de ceilalți fruntași ai „Ligii", pentru solidarizarea activă cu cauza luptei naționale a transilvănenilor, într-un moment în care se intensificase reacțiunea cercurilor conducătoare maghiare, iar factorii de decizie de la București păreau să fi ajuns la un compromis cu acestea.

La sfîrșitul aceluiași an – 1897 – B. Delavrancea aborda din nou, de astă dată într-un discurs în Cameră, problema națională. Astfel, el arăta că „cestiunea națională" nu este opera unui om, oricît de genial ar fi fost sau ar fi el, nu este concepția unei generații, oricît de măreață ar fi fost sau ar fi ea[124]. Avînd în vedere că această chestiune nu se putea rezolva în acel moment istoric, îndatorirea conducătorilor politici de dincoace și de dincolo de Carpați era aceea de a menține trează conștiința despre legitimele drepturi ale fraților noștri aflați sub asuprire străină. Polemizînd cu acele voci din presa și parlamentul maghiar ce ne acuzau de „iredentism" și „daco-romanism", Delavrancea arăta și cu acest prilej că nimeni de peste Carpați nu ceruse altceva decît „legitimele drepturi istorice și naturale ce se cuvin celor trei milioane de români, stăpîni pe pămîntul de unde niciodată n-au fost înlăturați. Și aceste drepturi le vor cîștiga, afară dacă nu s-ar admite ca posibilă distrugerea fizică a unui popor de trei milioane." În continuare, vorbitorul își exprima încrederea profundă în vitalitatea națiunii noastre: „Avem de trăit, avem de spus cuvîntul nostru în armonia lumei, și ființa aceasta de zece milioane are menirea ei în progresul umanității." Din modul în care concepea chestiunea națională, rezulta că ea nu putea aparține uneia sau cîtorva personalități, nici chiar unui partid, ci „ei îi sîntem subordonați cu toții, ca unui categoric imperativ al existenței noastre". În același discurs se analiza atitudinea Partidului Liberal și a Partidului Conservator față de problema națională, constatîndu-se cu regret că aceasta intra în preocupările partidelor respective mai mult cînd erau în opoziție, decît atunci cînd se aflau la putere. Un fapt cu totul reprobabil în cazul acestor partide i se părea, apoi, a fi acela de a se eticheta reciproc cu epitetul de „trădători" ai problemei naționale. Or, considera în mod just vorbitorul, se putea să nu servești îndestul cauza respectivă, dar nu se putea să o trădezi, căci nu poți trăda o stare sufletească, un adevăr mărturisit. Față de aceste practici, Delavrancea considera că nu putea fi decît un remediu:

chestiunea națională să stea mai presus de partide si „să ne înfiorăm de a pune mîna pe ea ca pe o armă cu care să ne sîngerăm unii pe alții. Cu o mare usurință am continua de a comite un mare păcat contra unei cauze sfinte" In acelasi discurs el adresa o serie de critici premierului liberal D.A. Sturdza pentru modul diferit în care acesta trata problema națională, funcție de fazele ministeriale. Astfel, i se reprosa acestuia că în timpul opoziției aprindea sperante ce depăseau puterile de realizare ale lui si ale partidului, pentru ca, după luarea frînelor puterii, să uite promisiunile făcute.[125]

Nemultumirea lui B. Delavrancea fată de atitudinea adoptată de premierul D.A. Sturdza într-o serie de chestiuni importante de politică internă si externă a sporit tot mai mult în ultimii ani ai guvernării liberale. Această nemultumire era împărtăsită si de alți numerosi liberali. O expresie a acestor nemultumiri a constituit-o si formarea disidentei drapeliste si a celei fleviste, din prima făcînd parte si Delavrancea. În discursul său din 21 martie 1898, de pildă, Delavrancea se făcea interpretul nemultumirii ce domnea în rîndul opiniei publice din tară datorită unor atitudini criticabile ale guvernului fată de problema românilor transilvăneni. Se amintea, între altele, vizita unui grup de ofiteri din garnizoana Ploiesti la Brasov, prilej cu care autoritătile din acel oras dăduseră si un banchet în onoarea oaspetilor români. „Tribuna poporului" din Arad scrisese despre petrecerea respectivă că era „un doliu pus pe sufletul celor trei milioane de români" In discursul amintit, Delavrancea făcea constatarea că situatia românilor transilvăneni nu se schimbase cu nimic în bine în 1898, fată de 1893 sau 1894, ani în care D.A. Sturdza, în opozitie fiind, ceruse guvernului conservator să intervină la Viena în favoarea românilor de peste munti. Dar, după venirea liberalilor la putere, D.A. Sturdza nu a recurs la solutia amintită, ci, dimpotrivă, la scurtă vreme, în discursul de la Iasi (13.X.1895), el s-a situat pe linia neinterventiei în treburile interne ale tărilor vecine „si în special ale Austro-Ungariei"[126].

Barbu Delavrancea arăta si cu prilejul amintit că era convins de dificultatea problemei, de slaba probabilitate ca, prin tratative cu partenerul din Tripla Alianță, să se poată determina atenuarea asupririi românilor de peste munti. El arăta că, deoarece se putea presupune dinainte o atare situatie, nu trebuie agitată intempestiv, în timpul opozitiei, chestiunea românilor asupriti, pentru a nu da impresia, prin temperarea zelului national după venirea la putere, că s-a actionat numai din oportunitate politică. Vorbitorul rememora – folosind si extrase din cuvîntarea menționată a lui D.A. Sturdza – o serie de atitudini ale acestuia în problema națională, care au produs, la vremea lor, stupefactie chiar în rîndul colaboratorilor săi cei mai apropiati. Se menționează, astfel, deconspirarea sumelor de bani trimise de conservatori, cu avizul lui Take Ionescu, pe atunci ministru al Cultelor si Instructiunii Publice, institutiilor culturale românesti din Transilvania. Indicîndu-se si numele persoanelor ce ridicaseră sumele respective, acestea fuseseră expuse vindictei autoritătilor maghiare. Vorbitorul arăta că astfel de acte ale sefului liberal nu aveau aprobarea Comitetului executiv al partidului, acesta actionînd în mod sectar, fără consultarea celorlalți fruntasi liberali. O altă atitudine reprobabilă a lui D.A. Sturdza o considera blamarea conducătorilor politici transilvăneni care refuzaseră să-i urmeze sfatul de a trece în România pentru a evita întemnitarea, după condamnarea lor în procesul memorandistilor[127]. Se evocă, apoi, împrejurările în care s-a ajuns la divizarea Comitetului P.N.R. de peste munti, considerîndu-se că si seful liberalilor a avut un rol în producerea „oarbei neuniri, această fatalitate a trecutului nostru", prin încurajarea liniei impuse de E. Brote, I. Slavici si Septimiu Albini gazetei „Tribuna", linie care contravenea celei promovate de I. Rațiu, presedintele partidului.

Dar ceea ce imputa în primul rînd B. Delavrancea lui D.A. Sturdza, în afara greselilor sau gafelor sale politice, era înăbusirea sperantelor trezite în special în rîndul tineretului. Dintre aceste sperante, cea

privitoare la posibilitatea rezolvării în viitorul apropiat a problemei naționale i se părea vorbitorului a ocupa un loc de primă importanță, de vreme ce ea hotăra însuși destinul națiunii noastre: „Cestiunea națională coprinde în ea sperantele, iluziunile și visele noastre, nu de un an, nu de un secol, ci de o indefinită durată și de o înăltime de la care pururea ne vom inspira. Cînd aceste sperante, iluziuni și vise vor pieri, istoria noastră se va închia ca a tuturor popoarelor cari nu mai există"[128]. Discursul lui B. Delavrancea a provocat răspunsul premierului liberal care însă a evitat în mod diplomatic elucidarea unor episoade din trecut, la care se referise cel dintîi[129].

***

Incidentele în problema națională din ultimii ani ai secolului XIX au culminat cu dezbaterile purtate cu aprindere și în Parlament pe tema subvențiilor ce trebuiau plătite de statul român institutiilor culturale din Brașov. Dezvăluirile făcute în Cameră de Take Ionescu la 28 aprilie 1898[130], căruia i se va asocia și Delavrancea în aceeași ședință, au pus în lumină rolul jucat de șeful liberalilor în subminarea sprijinului acordat de conservatori institutiilor școlare din Transilvania. Mai mult, odată ajuns la guvern, D.A. Sturdza a desființat complet ajutorul bănesc menționat, prin ștergerea din buget a sumelor destinate institutiilor române brașovene, sub motiv că aceasta însemna o „cumpărare de suflete"[131]. În momentul venirii la putere a drapelistilor (noiembrie 1896 - martie 1897) ajutorul este reluat, pentru că după aceasta D.A. Sturdza, revenit la șefia guvernului în 1897, să sisteze iarăși plata acestei rente. Procedînd astfel, se produceau importante greutăți financiare institutiilor culturale românești din Transilvania. Totodată, deschizîndu-se posibilitatea înlocuirii subvențiilor oferite de statul român cu cele acordate de autoritățile maghiare, se facilita amestecul acestora în procesul de învățămînt. Pînă la urmă, prin cojungarea

eforturilor oamenilor politici și ale juriștilor nostri s-a găsit soluția pentru oficializarea acordării subvențiilor pe seama școlilor române din Brașov[132]. Intervenind însă puternice frictiuni în sînul Partidului Liberal, care s-au adăugat atacurilor tot mai insistente ale opoziției, guvernul D.A. Sturdza a fost nevoit să părăsească puterea la sfîrșitul lunii martie 1899. La căderea acestuia au contribuit și demisiile din Cameră a doi fruntași liberali disidenți, B. Delavrancea și P. Grădișteanu, precum și refuzul deputaților conservatori de a mai participa la lucrările Parlamentului[133].

Demisia din Cameră, anunțată în ședința din 18 martie și care i-a fost primită abia după cîteva zile[134], marchează părăsirea, de către Delavrancea, a Partidului Liberal și trecerea, după două luni de chibzuire, la conservatorii junimiști. Toți cei ce s-au ocupat de opera și activitatea lui Delavrancea au subliniat faptul că trecerea sa de la liberali la conservatori a fost determinată de nemulțumirea ce i-a provocat-o D.A. Sturdza în problema națională, în perioada cît s-a aflat la putere[135]. În afară de unele trăsături de caracter ale șefului liberal, cum ar fi autoritarismul, intoleranța față de opiniile străine, spiritul sectarist, la desprinderea lui Delavrancea de liberali a contribuit, după cum o spunea el însuși, credința sa că acesta nu servea în modul cel mai bun posibil chestiunea națională. Desigur, nu se poate nega că D.A. Sturdza a avut o serie de merite ca om politic, mai ales în prima parte a activității sale, dar îi lipsea viziunea largă, generozitatea, spiritul de colaborare cu comilitonii politici, calități pe care B. Delavrancea le putuse constata și admira la M. Kogălniceanu, C.A. Rosetti sau la I.C. Brătianu. Într-un discurs rostit în Cameră la sfîrșitul anului 1899, referindu-se la deziluziile pe care i le provocase D.A. Sturdza în perioada cît s-a aflat în fruntea guvernului, Delavrancea spunea: „Rînd pe rînd am perdut toate iluziunile, înmormîntîndu-le în sufletele noastre dezolate. Una cîte una, le-am condus la cimitir, dar cînd a fost să înmormîntăm suprema noastră iluzie în cestiunea națională, din poarta

cimitirului ne-am întors revoltați... pe aceasta nu!... Un asa doliu nu vom purta! Ne-am întors înfiorati si hotărîti să luptăm, să cădem noi înainte d-a peri ea din noi..."[136] Propriu-zis, Delavrancea nu-l acuza pe D.A. Sturdza de trădare a chestiunii naționale, ci de „nepricepere si ingustime de vederi. Și acum nu acuz pe nimeni că trădează, ci acuz numai de revoltătoare contrazicere între marea doctrină națională de altădată si mititica tactică de astăzi"[137].

Trecut la conservatori, Delavrancea avea să servească cu aceeasi rîvnă cauza națională. Prin presă sau prin participarea directă la o serie de manifestări panromânești de anvergură, el se înscrie între valorosii luptători cu pana si cuvîntul pentru cauza națională.

Un moment al apărării limbii românești în cultură, în primii ani ai secolului nostru, l-a constituit episodul din martie 1906, cînd s-au înregistrat turburări în rîndul studenților din Capitală ca urmare a tendinței protipendadei de a încuraja spectacolele de teatru în limba franceză, în dauna celor românești[138]. Spectacolul ce urma să se reprezinte la 13 martie nu a mai avut loc, deoarece a fost împiedicat de studenți, avizați de N. Iorga despre afrontul pe care inițiatorii acestuia erau pe cale să-l aducă culturii si limbii române. La 19 martie se organizează la sala „Dacia" o întrunire de protest împotriva tendințelor cosmopolite ale cercurilor aristocratice. Au luat cuvîntul, cu acest prilej, profesorul N. Iorga, I. Slavici, B. Delavrancea. Acesta din urmă s-a referit, în discursul său, la rolul limbii în lupta seculară pentru păstrarea nationalității noastre. Marele orator, pe atunci vicepresedinte al Camerei, a căutat să evite ca miscarea studenților să capete o orientare xenofobă. De fapt, xenofobia i-a fost întotdeauna străină, desi a fost însufletit întreaga viată de un patriotism ardent. În plus, el era un admirator al Franței, al culturii acestei țări care a avut, după cum se știe, un rol însemnat în sprijinirea tînărului stat român la începutul modernizării sale. Relevînd faptul că miscarea studenților a avut ca scop să restabilească „dreptul si cinstea cuvenită limbei strămosesti", vorbitorul își exprima încrederea că studenții nu vor înceta să acorde

respectul cuvenit prestigioasei culturi franceze[139]. Presa din Franța a receptat – si pe drept cuvînt – discursul lui Delavrancea ca pe un omagiu indirect adus acestei țări, iar discursul a fost răspîndit si în limba franceză[140].

Subliniind faptul că oamenii politici, mai ales cei aparținînd partidului aflat la putere, erau obligați, adesea, la numeroase rezerve, la anumite tăceri în chestiunile superioare, de ordin național, conferențiarul de la „Dacia" releva rolul tineretului care, liber de sarcinile guvernării, „guverna idealul național", pregătind timpurile fericite cînd visurile altora aveau să devină realitatea trăită de ei. El găsea, astfel, încă un prilej pentru a releva – de această dată în fața tinerilor studioși – obiectivul major al vremii sale: înfăptuirea unității politice depline. În vederea acestui țel, românii aveau nevoie, desigur, de prieteni, iar acestia puteau fi aflați, în primul rînd, printre statele latinofone, cum erau Franța si Italia. Intuind perfect acest fapt, Delavrancea s-a străduit ca, în pofida faptului că România si Franța se aflau în grupări politice diferite, să întrețină sentimentul de simpatie pentru această țară în rîndul opiniei publice românești. Un demers în favoarea românilor s-a întreprins si din partea franceză, asa încît încă din primii ani ai secolului asistăm la o serie de acțiuni ce anunțau linia de politică externă a celor două țări în perioada de după izbucnirea primului război mondial. Una dintre aceste acțiuni a fost si înființarea „Ligii franco-române", în anul 1906, care avea drept scop o cunoastere mai bună si deci o apropiere între cele două state latine.

Printre membrii fondatori ai acesteia s-a aflat si Delavrancea [141], astfel că ne explicăm ușor tendința sa de a face ca miscarea din martie 1906 a studenților să nu fie interpretată drept un act de francofobie. Discursul său rostit la „Dacia" a contribuit în chip esențial la aceasta, după cum ne încredintează presa vremii[142]. Imediat după întrunire, o delegație de studenți a mers la ministrul Franței la București pentru a explica că demonstrația din 13 martie avusese ca scop să lovească în disprețul elitei române față de limba țării[143].

La începutul secolului nostru lupta națională a românilor de pe cele două versante ale Carpaților cunoaște o intensificare, concomitent cu radicalizarea luptei maselor pentru drepturi sociale și naționale. La rîndul ei, burghezia din Transilvania – ca și cea din statul român – organizată în P.N.R. și avînd trainice legături cu masele lucrătoare prin intermediul organizațiilor culturale, a continuat să militeze pentru înfăptuirea unității național-statale integrale. În ceea ce privește Transilvania, impulsul dat de P.N.R. luptei naționale se datorește trecerii, după conferința națională de la Sibiu (10 ianuarie 1905), la tactica activismului politic, care corespundea mai bine momentului istoric respectiv[144]. Renunțînd formal la punctul din programul din 1881 al P.N.R. privitor la autonomia Transilvaniei, noul program, de caracter burghezo-democratic, preconiza, în schimb, „autonomia deplină a comunelor și a cercurilor administrative", votul universal și alte drepturi cetățenești fundamentale. Se mai cerea aplicarea în practică a legii pentru egala îndreptățire a națiunilor asuprite[145]. Participînd la alegerile parlamentare, în anul 1905, au fost trimiși în Parlamentul de la Budapesta un număr de opt deputați români, unul slovac și unul sîrb, iar în anul următor 15 deputați români – cel mai mare succes electoral din timpul regimului dualist[146]. Deputații români și cei ai altor naționalități asuprite au folosit și tribuna parlamentului pentru a demasca intensa asuprire națională și socială la care era supusă populația nemaghiară din Ungaria[147].

În acest timp, în România se revitalizează spiritul național, în special ca urmare a activității „Ligii Culturale". Această organizație cunoaște un adevărat reviriment după ce, în anul 1907, a trecut sub influența lui N. Iorga[148]. După această dată, „Liga" a inițiat numeroase acțiuni menite a întări unitatea culturală, preludiu al viitoarei unități politice a tuturor românilor. „Liga" a susținut, de asemenea, manifestările naționale organizate de românii de peste munți prin intermediul propriilor lor organizații culturale. Între manifestările

inițiate sau sprijinite de „Liga Culturală" menționăm: comemorarea a 400 de ani de la moartea lui Ștefan cel Mare (în 1904); aniversarea la Sibiu, în anul următor, a 1800 de ani de la cucerirea Daciei de către romani – festivitățile respective fiind patronate de „Astra"; apoi, serbările jubiliare de la București, din anul 1906 s.a.

Prin participarea masivă a românilor de pretutindeni și din toate categoriile sociale și orientările politice, manifestările de la Putna, Sibiu și București au constituit „un moment hotărîtor în dezvoltarea mișcării pentru unire și în cimentarea legăturilor dintre românii din monarhie și cei din Vechiul Regat"[149]. Se știe că în cadrul expoziției organizate la București cu prilejul serbărilor jubiliare din 1906, exponatele „Astrei" n-au fost depuse în pavilionul Ungariei, ci în unul organizat special de direcția expoziției și care purta inscripția: „Românii de peste hotare". Totodată, numeroase formații artistice sosite din Transilvania, Banat, Bucovina încîntau în acele zile de vară privirile și auzul zecilor de mii de spectactori veniți din toate unghiurile țării în Capitală și care vedeau în aceste manifestări simbolul unității românești. Nu altfel gîndeau cei rămași acasă, în Transilvania, după cum ținea să ne asigure redactorul „Tribunei": „Țara Românească cu Bucureștii este astăzi pentru noi și toți românii izvorul de viață dătător. Principatele au fost destinate să facă România și Bucureștiul a fost lăsat să fie centrul, focarul vieții românești"[150]. În articolul intitulat simbolic *Legiunile idealului românesc*, publicat în gazeta „Epoca", B. Delavrancea saluta sosirea reprezentanților de pretutindeni la București, „în inima românească"[151]. Veneau delegați „din dulcea Bucovină, din mîndrul Ardeal, din voinicul Banat, de peste tot unde se grăiește și se simte românește". Cei sosiți sînt descriși ca fiind la fel de hotărîți în momentele de sărbătoare ca și în cele de luptă: gata de jertfă, decișI să nu se dea învinși în lupta pentru apărarea limbii și a „legii" strămoșești. Astfel s-au manifestat ei la Blaj în 1848, tot astfel au fost văzuți mergînd la Cluj unde se „crucificau" conducătorii lor, cum tot așa au mers în anii din urmă la vot pentru a-și alege deputații. Se remarcă, cu acest prilej, strînsa

unitate ce exista între poporul de jos si intelectualitate, învătători si preoti. Era subliniat optimismul ce-i însufletea pe români chiar în vremurile grele, cînd ei îsi string rîndurile si îsi urmăresc idealul. Acest ideal, remarca Delavrancea, românii din teritoriile asuprite „ca pe un făt-frumos îl cîntă si îl împodobesc, siguri că asa va creste mai iute, va fi mai mîndru si se va face mai viteaz". Sub această metaforă se ascundea acelasi ideal national, adevărată stea polară a constiintei publice românesti de pînă la 1 Decembrie 1918. Oaspetii sositi la Bucuresti îsi manifestău optimismul robust prin cîntece si dansuri, în tara liberă, „la sînul dulcei mame", unde fiîfiia tricolorul si se putea striga: „Desteaptă-te romane!" Redînd atmosfera sărbătorească ce domnea în Capitală în acele zile, autorul arăta că de trei secole, „din vremea unei mîndre clipe trecătoare", poporul nostru, „bătut de toate vînturile pustietoare", nu trăia o zi mai fericită. Subliniind perfecta unitate spirituală care anunța unirea deplină de mai tîrziu, Delavrancea relieta faptul că se dovedise încă o dată că sîntem o natiune cu virtuti ce nu se pierd, un popor pe care nici timpul, nici puterile omenesti nu-l puteau despărti, deoarece constituiam „un trup si un suflet" si eram animati de acelasi ideal. În încheiere, marele cunoscător si pretuitor al folclorului releva unitatea noastră culturală, exprimată în productiile folclorice: „Răsună doina, aceeasi doină, cu aceleasi accente de durere si de bărbătească încredere în viitor, de la Nistru pînă la Tisa si din Carpati pînă la Pind"[152].

După încheierea serbărilor, la despărtire, conducătorul unui grup de transilvăneni îsi exprima deschis părerea că „va sosi o vreme cînd hotarele nu ne vor despărti si atunci idealul national se va realiza". La rîndul său, Delavrancea, răspunzînd unor urări ale românilor de peste munti, arăta că „nimeni nu mai e în stare să ne despartă. Azi nici Carpatii nu ne despart, ci ne unesc"[153]. Secretarul „Ligii", scotînd în evidentă faptul că România era patria tuturor românilor iar cauza lor comună era cea a înfăptuirii natiunii unite, cerea transilvănenilor hotărîre în lupta pentru acest ideal[154].

Este adevărat că serbările jubiliare din vara anului 1906 au constituit un iminent prilej pentru luptătorii transilvăneni de a intra în contact direct cu oamenii politici si de cultură din România, consfătuindu-se cu acestia asupra tacticii, a mijloacelor luptei nationale, cei dintîi primind un nou imbold si încurajare în lupta lor dreaptă.

La rîndul lor, numeroase personalităti politice si oameni de cultură din statul român participău frecvent la manifestările initiate de „Astra", organizatie ce reprezenta un adevărat pivot al miscării cultural-nationale din Transilvania[155]. O astfel de participare s-a înregistrat si la serbările menționate, din anul 1905, de la Sibiu, sau la adunările itinerante ale „Astrei". Menționăm, astfel, serbările de la Blaj, din anul 1911, organizate cu prilejul semicentenarului „Astrei", sau pe cele din 1913, de la Orăstie, care au reprezentat tot atîtea manifestări plenare ale românismului[156]. La acestea din urmă a participat si B. Delavrancea, cu întreaga familie. Fiica sa Cella, reputată pianistă, a dat cu acel prilej un concert ce s-a bucurat de o entuziastă apreciere din partea spectatorilor. Presa transilvană din anul Unirii redă primirea călduroasă de care s-a bucurat cu acel prilej Delavrancea, bine cunoscut românilor de peste munti prin articolele sale politice, ca si prin opera sa literară: „Nu vom uita niciodată bucuria ce ne-a făcut-o marele scriitor si orator cînd în vara anului 1913 luă parte la Orăstie la adunarea generală a „Asociatiunii". Parcă stia că în lume se pregătesc lucruri mari si că în curînd românii de dincoace si de dincolo de munti vor fi chemati să se lege pentru vecie"[157].

***

B. Delavrancea era cunoscut peste munti si prin opera sa literară. Astfel, nuvelele sale au constituit tema unor conferinte ale societătilor culturale transilvănene. Pe de altă parte, în vara anului 1913 trupa actorului Petre Liciu a făcut un turneu peste Carpati, avînd în repertoriu

si dramele istorice ale lui Delavrancea, care au obtinut peste tot unde au fost reprezentate un prestigios succes de public. Piesele delavranciene contineau aluzii străvezii la unitatea românilor de pretutindeni. Datorită accentelor naționale ale trilogiei, într-un raport al Comandamentului jandarmeriei de stat referitor la ecoul public al spectacolelor menționate, opera lui Delavrancea era considerată a fi pătrunsă „de cel mai exuberant sovinism (sic!)", iar organizatorii spectacolelor si artistii erau acuzați că fac „cea mai înversunată agitație împotriva monarhiei"[158].

În 1908, N. Iorga a inaugurat la Vălenii de Munte renumitele cursuri de vară pentru toți cei dornici de a se pătrunde de spiritul culturii românești. Ascultătorii din Transilvania, Banat si Bucovina, frecventînd această „vatră a patriotismului si culturii naționale românești" – cum o numeste istoricul Vasile Netea – primeau îmbărbătarea pentru lupta neîncetată de acasă[159]. Încă din primii ani după deschiderea cursurilor de la Vălenii, alături de alte personalități prestigioase ale culturii noastre, cum ar fi G. Munteanu-Murgoci, V. Bogrea, A.D. Xenopol, V. Pârvan, I. Bianu, Simion C. Mândrescu, Sextil Puscariu, N. Iorga s.a., a conferențiat aici si Barbu Delavrancea, pe teme de folclor, bucurîndu-se de o largă audiență în rîndul cursanților[160].

Activitatea din acesti ani a „Ligii culturale" a fost orientată tot mai mult în direcția unei puternice agitații împotriva legilor scolare de maghiarizare ale contelui Appony, după cum viza si alte legi si ordonante cu caracter sovin ale guvernului maghiar[161]. Privarea naționalităților nemaghiare de libertățile cetățenesti s-a manifestat încă o dată în mod fățis în alegerile de la sfîrsitul lunii mai 1910 cînd, datorită persecuțiilor fără precedent la care au recurs autoritățile sub guvernarea lui K. Hédérvary, nu s-au putut alege decît cinci deputați români, față de 15 în legislatura anterioară. Între cei cinci nu-i considerăm si pe cei renegați – între care se afla si prelatul V. Mangra –

servit, ca deputați, cauza românească. Însusi marele poet național O. Goga a căzut la balotaj[162]. Românii de dincoace de Carpați au protestat cu vehementă împotriva teroarei la care erau supusi din nou frații lor de peste munți. Astfel, la 30 mai 1910 „Cercul românilor de peste munți"[163] a organizat un mare miting de protest în sala „Dacia". În prezidiul întrunirii au fost alesi Simion C. Mândrescu, președintele „Cercului", Delavrancea – ca deputat, prof.univ. C. Rădulescu-Motru, I. Scurtu si reprezentanți ai studentilor. Au luat cuvîntul S. Mândrescu, B. Delavrancea, C. Rădulescu-Motru, deputatul I. Dragu si delegații studenților[164]. Toți vorbitorii au reprimat modul în care autoritățile maghiare au încălcat dreptul electoral al românilor în timpul alegerilor amintite.

În cuvîntul său, B. Delavrancea arăta că românii de peste Carpați trebuiau ca, unindu-se cu slovacii si cu celelalte naționalități asuprite, să continuie lupta pentru dreptate națională si socială. Este de remarcat faptul că, înfățisînd procesul secular de convietuire dintre maghiari si români, vorbitorul făcea distincția necesară între clasele dominante din Ungaria, vinovate de asuprirea exercitată prin intermediul aparatului de stat, si poporul de jos, privit cu simpatie de români: „Nu urîm pe unguri, ci urîm statul ungar, pe conducători, pe oligarhi [...] Nu avem dreptul să nu ne amestecăm în treburile acelora pe care istoria îi osîndeste încă de a fi sub altă dominație. Noi stim durerile lor si nu e cu putință să stăm reci la durerile fraților nostri"[165]. El îsi exprima, totodată, încrederea fermă în victoria finală a luptei naționale a românilor de peste munți, în pofida dificultăților de moment cu care se confruntau acestia. Astfel, blamînd gestul vicarului Mangra care acceptase să fie ales pe o listă guvernamentală, vorbitorul arăta că el îi avertizase pe conducătorii P.N.R. asupra faptului că nu trebuiau să aibă încredere în acesta. Delavrancea considera, în încheiere, că în pofida înfrîngerilor suferite de români în ultimele alegeri parlamentare, toți cei ce nu putuseră pătrunde în Parlament aveau să stie să-si facă datoria de luptători si în afara forului legislativ respectiv. La sfîrsitul întrunirii se

votă o *Motiune* în care se arăta că participantii, împreună cu „opinia publică din Regatul României, își afirmă energic constiința solidaritătei cu frații de peste hotare"[166]. În continuare, se exprima admiratia pentru bărbărtia conducătorilor si alegătorilor din Ardeal si Ungaria, care au înfruntat chiar moartea în campania electorală si se deplîngeau victimele si familiile lor nefericite. Se exprima, în acelasi timp, hotărîrea de a se sprijini cu însufletire campania întrunirilor proiectate de „Liga Culturală", pentru ziua de 6 iunie 1910, în București si în diferite orase ale tării, tot în scopul protestării împotriva silniciilor comise de administratia maghiară fată de români[167].

Asa cum s-a arătat în istoriografia noastră[168], înfrîngerile severe suferite de români în alegerile din anul 1910 s-au datorat nu numai presiunii administratiei, ci si carentelor organizatorice ale P.N.R., faptului că liderii acestora se situau pe pozitii moderate. În acelasi timp o serie de fruntasi au fost atrasi de avantajele oferite de guvernanti, părăsind cauza luptei nationale. Este cazul vicarului V. Mangra, a cărui atitudine defetistă a primit adeziunile lui I. Slavici si E. Brote, rezidenti în România. În locul acestora, presa românească de peste munti se bucură, însă, de concursul valorosului poet luptător O. Goga. Este de mentionat, apoi, atitudinea fermă a unor elemente radicale, cum era V. Goldis, care, respingînd categoric ideea reîntoarcerii la pasivism, au arătat necesitatea desfăsurării activității partidului pînă în straturile profunde ale societății, la sate, prin adunări publice menite a asigura mobilizarea la luptă a întregului popor. Paralel cu această pozitie radicală a „tinerilor oteliti", s-a avut în vedere de către conducerea P.N.R. si calea tratativelor cu guvernul maghiar. Această solutie s-a dovedit, însă, pînă la urmă, nevjabilă, datorită concesiilor minime la care erau dispuse cercurile guvernante maghiare în favoarea românilor. Drept urmare, tratativele dintre I. Mihu si St. Tisza au fost întrerupte la 14 februarie 1914, prin hotărîrea Comitetului executiv al P.N.R.[169]

În timpul primului război mondial, pentru a nu se expune la persecutii, cadrele partidului, în conditiile existentei unor legi exceptionale, conducerea P.N.R. a declarat că acesta se va abtine de la afisarea deschisă a atitudinii sale fată de evenimentele în curs de desfăsurare. O serie de conducători hotărîti, cum erau O. Goga si V. Lucaciu, convinsi că sosise momentul final al luptei lor, au trecut în România. Aici, alături de numeroase personalităti politice, cum ar fi Take Ionescu, N. Filipescu, N. Iorga, B. Delavrancea s.a., au desfăsurat, îndeosebi în cadrul „Ligii Culturale" si al altor organizatii, o vie actiune pentru intrarea României în război alături de Antantă, în vederea eliberării teritoriilor asuprite de Austro-Ungaria.

4. În iureșul războiului mondial

Un episod care trebuie mentionat în analiza de fată este cel al războaielor balcanice, cel putin în măsura în care ele au determinat, pentru România, o serie de clarificări în ceea ce priveste politica sa externă de viitor. Astfel, rolul jucat de România în vara anului 1913 în pacificarea Balcanilor, prin pacea de la București, a pus în evidentă ostilitatea ireductibilă a Austro-Ungariei fată de orice actiune a tării noastre ce ar fi avut ca efect întărirea puterii si a prestigiului ei european. După cum s-a observat în cercetarea istoriografică[170], evenimentele din anul 1913 au întărit năzuintele nationale ale românilor, anuntînd un conflict deschis cu dubla monarhie, prefatată de reorientarea politicii externe a statului român. O consecintă directă a războaielor balcanice a fost scăderea influentei Triplei Aliante în Balcani[171]. Participînd la cel de al doilea război balcanic si semnînd tratatul de pace de la București, din vara anului 1913, România „a făcut un act demonstrativ, de vădită independentă" si „de constientă sfidare fată de Tripla Alianță în general si fată de Austro-Ungaria în special."[172]

Într-un articol publicat în „Epoca" la 21 august 1913, Delavrancea aprecia că poporul român dăduse, în acel an, dovadă de o admirabilă vigoare, de sănătate sufletească și morală, în momentele cînd „un magnific avînt cuprinsese poporul. Manifestările acestuia îl făceau să regrete spiritul politicianist care, de atîtea ori, încătușa energiile naționale. Autorul a sesizat, în mod exact, că ostilitatea opiniei publice era îndreptată, de fapt, împotriva Austro-Ungariei și nu contra Bulgariei[173]. Prevăzînd, parcă, evenimentele ce aveau să se precipite după izbucnirea crizei europene din vara anului următor, Delavrancea își exprima, în paginile aceleiași gazete, încrederea deplină în patriotismul, în spiritul de jertfă și în solidaritatea și conștiința națională a poporului nostru[174]. O dovadă de patriotism, în acel moment, îl considera a fi faptul că toate stările sociale, după posibilități, contribuiau la efortul pentru întărirea capacității militare a țării. Era amintită, între altele, constituirea comitetelor ce lansau liste de subscripție în vederea dezvoltării flotei navale și aeriene[175]. Navele noastre se construiau în Italia, unde mersese o delegație comercială în frunte cu N. Xenopol; pentru a strînge legăturile economice cu partenera din Tripla Alianță. Ca și România, această țară se va detașa, se știe, de gruparea respectivă în timpul primului război mondial. În articolul intitulat *Italia*, Delavrancea sublinia faptul că între aceasta și România nu fuseseră și nu erau nici în acel moment deosebiri de interese, de sentimente și de aspirațiuni. Se făcea aluzie, evident, la faptul că ambele țări aveau litigii teritoriale cu Austro-Ungaria și se citau fapte care probau că întreaga simpatie a Italiei se îndrepta, în acele momente de tensiune în zona balcanică, spre România. Se menționa, în acest sens, sprijinul diplomatic acordat țării noastre de Italia la tratativele ce prefațaseră semnarea protocolului de la Petersburg din 9 mai (st.n.) 1913, și primirea „cu mare cinste" a solului țăranilor de la Dunăre, Badea Cîrțan. La rîndul său, principele Carol al României fusese primit cu mari onoruri la Roma, „obîrșia noastră nobilă". Deputații români făcuseră și ei, la 1 Mai 1913, în Cameră, o mare manifestație filoitaliană[176].

Evenimentele din anii 1912-1913 au pus pregnant în evidență dorința fermă a statelor balcanice și a României de a-și desăvîrși construcția de stat în direcția națională, prin eliberarea sîrbilor, grecilor, bulgarilor, românilor, aflați sub dominație otomană sau habsburgică. Sarcinile luptei naționale în această zonă geografică se conjugau cu o serie de obiective sociale, încît se poate vorbi de caracterul burghezo-democratic al luptei popoarelor din sud-estul Europei la începutul celui de al doilea deceniu al secolului nostru. Efectul acestei lupte – care se va conjuga cu cea a națiunilor asuprite din centrul Europei – va fi eliberarea popoarelor amintite, după primul război mondial. Din păcate, lupta lor de eliberare s-a desfășurat pe fondul primei conflagrații mondiale, necesitînd pierderi însemnate de vieți umane și de resurse materiale, ca efect al antrenării lor în conflictul de proporții planetare la care s-a ajuns, pînă la urmă, între cele două grupări de state care se confruntau pe front.[177]

Primul război mondial ridica și în fața poporului român probleme de mare însemnătate pentru însuși destinul său. Dezvoltarea socială, progresul economic, politic și cultural al țării erau legate de încheierea procesului de unificare politică a românilor. Unirea lor într-un singur stat – aspirație seculară, un adevărat imperativ istoric – devenise acum un obiectiv imediat, o condiție a progresului în viitor.[178]

Se știe că, deși doritoare a-și realiza unitatea național-statală integrală, România nu a participat în primii doi ani la conflictul mondial, declarîndu-și neutralitatea armată[179]. Oamenii noștri politici au considerat, în acel grav moment istoric, că expectativa, fie și pentru o perioadă limitată, putea fi soluția optimă pentru un stat mic cum era România, în jurul căreia se confruntau pe cîmpul de luptă mari puteri ca Austro-Ungaria și Rusia. Dacă aceasta a fost poziția liberalilor pînă în anul 1916 cînd, sub presiunea marilor puteri, țara noastră s-a alăturat Antantei în vederea realizării idealului național, în schimb în rîndul conservatorilor s-au produs disensiuni pornind de la orientarea în

politica externă. Astfel, pe cînd P.P.Carp se declarase încă de la Consiliul de Coroană din 3 august (st.n.) 1914 pentru intervenție militară alături de Puterile Centrale, Al. Marghiloman se pronunța pentru neutralitate. T. Maiorescu preconiza neutralitatea „favorabilă Puterilor Centrale"[180]. N. Filipescu acționa intens pentru separarea de Al. Marghiloman – șeful de atunci al Partidului Conservator. În această acțiune el era secondat îndeaproape de alți fruntași ai partidului respectiv, între care menționăm pe I.C. Grădișteanu, B. Delavrancea, N. Xenopol, Thoma Ionescu, C.I. Istrati s.a. În frunte cu N. Filipescu, aceștia au format, în toamna anului 1914, un Comitet Național de acțiune imediată. Acesta era, de fapt, actul de constituire al „Acțiunii Naționale". Înființarea organizației respective a avut loc la sfîrșitul lunii octombrie 1914, cînd 12 oameni politici și profesori universitari – între care menționăm pe Em. Antonescu, dr. I. Cantacuzino, B. Delavrancea, N. Filipescu, N. Fleva, I. Grădișteanu, S. Mândrescu s.a. – întrunindu-se la dr. I. Cantacuzino, au hotărît să ducă „o imediată acțiune națională pînă la realizarea deplină a idealului neamului românesc"[181].

La 1/14 noiembrie 1914 se întruni Comitetul executiv al Partidului Conservator, pentru a-și preciza poziția față de noul organism politic. Al. Marghiloman, care a prezidat întrunirea, a căutat, fiind susținut, între alții, de Virgil Arion, să determinăm la membrii partidului o desolidarizare de „Acțiunea Națională". În cuvîntul său, Delavrancea declară că ia parte la acest organism politic deoarece toate hotărîrile luate în Comitetul consultativ al Partidului Conservator nu determinaseră nici un pas înainte spre realizarea idealului național. În continuare, vorbitorul arăta că pentru el, ca și pentru N. Filipescu, I. Grădișteanu și alți vechi membri ai „Ligii Culturale", acesta era un ideal de tinerețe și toate străduințele lor au năzuit să orienteze politica noastră internă și externă spre înfăptuirea lui. „Am crezut că prin «Acțiunea Națională» vom da un imbold puternic partidelor politice căzute într-o lîncezire care poate compromite cauza mare a

românismului" – adăuga el[182]. După discuții îndelungate, s-a ajuns la un acord în problemele dezbătute, recunoscîndu-se dreptul conservatorilor de a participa la „Acțiunea Națională", dar numai pe propria răspundere, deci fără a angaja partidul. Evident, șeful conservatorilor, Al. Marghiloman, era depășit de evenimente, deoarece prelungirea neutralității pe toată durata războiului nu putea asigura României desăvîrșirea unității național-statele. Este puțin probabil, apoi, ca statului nostru să i se fi respectat neutralitatea de-a lungul celor patru ani cît au durat ostilitățile militare. Pe de altă parte, opinia publică nu ar fi admis să rămînem inactivi toată perioada războiului, în vreme ce românii din teritoriile asuprite mureau pe front pentru o cauză străină. Dar dacă neutralitatea permanentă nu era posibilă, în schimb nici intrarea noastră intempestivă în conflictul mondial nu era recomandată. În afară de întărirea armatei, guvernul liberal s-a mai preocupat, în perioada neutralității (1914-1916), de obținerea de garanții, înscrise în tratate, că la sfîrșitul războiului viitorii aliați vor recunoaște legitimitatea unirii cu Țara a teritoriilor cu majoritate etnică românească asuprite de Austro-Ungaria[183].

În vreme ce guvernul liberal avea asemenea preocupări, opoziția, necunoscînd culisele diplomației noastre din acei ani, făcea presiuni asupra factorilor de decizie – guvern și rege – în vederea acțiunii militare alături de Antantă, deci pentru intrarea în Transilvania. Calificată adesea drept romantică, această orientare a conservatorilor antantiști – gruparea lui N. Filipescu din care făcea parte Delavrancea, și cea a lui Take Ionescu – și a tuturor celor ce se pronunțau pentru o intervenție imediată a României (cum erau O. Goga, V. Lucaciu, N. Iorga, S. Mândrescu s.a.) a contribuit la pregătirea morală a victoriilor de mai tîrziu. Ea oferea totodată, certitudine țărilor Antantei că guvernul român nu va putea nesocoti puternicul curent de opinie ce se manifesta în favoarea acestei grupări. Ca mijloc de presiune împotriva guvernului, opoziția a folosit atît presa cît și mitingurile – unele de proporții impresionante –, intervențiile în Parlament ale deputaților săi,

banchetele etc. „Liga Culturală", „Actiunea Națională" si – după 18 septembrie 1915 – „Federația Unionistă" au fost principalele organizații care, prin mijloacele amintite, au desfășurat o intensă activitate în vederea mobilizării opiniei publice si influentarea, pe această cale, a guvernului liberal, pe care îl credeau nehotărît.

Foarte activă era „Liga Culturală" care, pe lîngă o serie de actiuni practice – cum era colectarea de fonduri pentru rănitii de peste munti ce-si vărsau sîngele pentru o cauză străină – a trecut la initierea unor obiective menite a grăbi ceasul eliberării cu un ceas mai devreme a românilor martirizati. Organizația respectivă si-a purificat, mai întîi, Comitetul Central, prin excluderea unor elemente cu orientare filogermană, cum era Virgil Arion, care în 1914 activa ca presedinte al „Ligii". Ca succesor a fost propus neînfricatul luptător transilvănean V. Lucaciu. Propunerea nu a întrunit însă initial adeziunea lui N. Iorga, care ar fi dorit să se afle el în fruntea organizației pe care o condusese efectiv între anii 1908-1912, ca secretar general al ei. Pînă la urmă, la insistentele lui Delavrancea[184] si ale lui Onisifor Ghibu, acesta acceptă propunerea, mai ales că el urma să îndeplinească functia de secretar general, fiind deci adevăratul „motor" al conducerii „Ligii"[185]. Congresul extraordinar al „Ligii Culturale" a avut loc la 14 decembrie 1914, fiind prezidat de N. Iorga. Vechiul Comitet, condus de V. Arion, si-a prezentat demisia. Pentru alegerea noii conduceri, spre a se evita surprizele, s-a cerut ca toti candidatii să-si precizeze pozitia fată de orientarea națională a „Ligii". De la aceasta au fost exceptati Take Ionescu, N. Iorga, N. Filipescu si B. Delavrancea, a căror atitudine era bine conturată dinainte[186]. În cuvîntul său la Congres, Delavrancea arăta că, în trecut, la „Ligă" se făcuse si diplomatie, dovadă, fiind chiar denumirea de pînă atunci a organizației. Împrejurările momentului impuneau, însă, schimbarea denumirii în „Liga pentru unitatea națională a românilor". Însusi faptul că e pe o listă figurau transilvănenii V. Lucaciu si O. Goga însemna că se voia pe fată unitatea politică a poporului român. Organizația respectivă – conchidea vorbitorul – trebuia să se afirme sub forma ei iridentă, deoarece

reprezenta constiința românească[187]. Din noul Comitet al organizației urmau să facă parte V. Lucaciu (presedinte), Delavrancea (vicepresedinte), N. Iorga (secretar general), S. Mândrescu (casier general), apoi N. Filipescu, Take Ionescu, O. Goga, dr. C.I. Istrati, I.C. Grădisteanu – membri. Acesta era cel mai prestigios comitet al „Ligii" din întreaga sa existență[188].

***

Afirmînd în mod deschis idealul unității politice integrale, organizația respectivă si-a schimbat la acel congres denumirea în „Liga pentru unitatea politică a tuturor românilor". Noul comitet s-a adresat țării printr-un manifest în care se arăta că „Liga intră într-o nouă fază a ei. Trista experiență a dovedit că o unitate culturală fără unitate politică nu are nici o chezăsie. Pentru păstrarea unității culturale ni se impune unitatea politică"[189]. Subliniind necesitatea instituirii unor noi întocmiri, menite ca în perioada de după război să înlăture asuprirea națională, manifestul arăta că acestea trebuiau să aibă la bază primatul dreptului asupra forței: „Dreptul învinge forța, voința popoarelor înlocuiește cucerirea. Stăpînirile care nu se bazează pe voința popoarelor sînt răsturnate pentru totdeauna și din aceste ruine răsare domnia dreptății. Alcătuirile vechi se desfac, iar noile alcătuiri se întemeiază pe dreptul fiecărui neam de a trăi laolaltă o viață națională liberă"[190]. Era exprimat aici sintetic scopul luptei poporului nostru – ca si al altor popoare mici din Europa – în acea vreme, și anume întregirea național-statală. În încheiere, se exprima convingerea potrivit căreia România Mare nu avea să se nască din fericita coincidență a evenimentelor sau din bunăvoința altora, ci din jertfa supremă a fiilor ei. De acord cu ideea de a lăsa guvernului aprecierea momentului optim pentru intervenția militară în vederea eliberării românilor asupriți de Austro-Ungaria, conducerea organizației arăta că „nu Liga hotărăște ceasul jertfei. Simte însă că ceasul se apropie. Și fiindcă simte acest lucru, Liga vestește pe toți românii să fie gata"[191].

După acest congres, „Liga Culturală" si „Acțiunea Națională" au trecut la o intensă propagandă în vederea înfăptuirii pe orice cale a idealului național. Conducătorii acestora cutreierau țara, organizînd numeroase întruniri si rostind discursuri înflăcărate în care pledau pentru intrarea neîntîrziată a țării în război alături de Antatntă, pentru eliberarea românilor asupriți de peste munți. Astfel de acțiuni cuprindeau tot ce avea opoziția mai strălucit ca oratori. N. Filipescu, Take Ionescu, O. Goga, V. Lucaciu, N. Titulescu, S. Mândrescu, C. Mille s.a. s-au pronunțat în cei doi ani de neutralitate pentru grăbirea acțiunii noastre militare, în scopul eliberator menționat mai sus[192]. Între acestia se detasa B. Delavrancea, care devenise de mult timp – după cum ne asigura N. Iorga – „marele orator patetic al vietii politice românești"[193]. Acelasi participant activ la evenimentele din anii războiului mondial ne informa despre intenția fruntasilor „Acțiunii Naționale" de a coborî „în stradă" lupta pentru unire, beneficiind de marele capital moral pe care îl avea „Liga Culturală"[194].

Concomitent cu întrunirile au fost folosite presa si dezbaterile parlamentare pentru a determina guvernul la intervenție alături de Antantă. Astfel, într-un interviu acordat unui reporter al gazetei „Dimineata", la 29 octombrie 1914, Delavrancea definea poziția pe care, după părerea sa, trebuia s-o adopte statul român fată de războiul mondial. Considerînd conflictul de proporții planetare un adevărat „cataclism" provocat de germani si de unguri cu scopul de a domina lumea, Delavrancea arăta că România nu trebuia să privească nepăsătoare la posibilitatea unei victorii germane, care ar fi fost „zdrobitoare" pentru destinele țării noastre. În ipoteza a doua, privind victoria Antantei, pe care o credea mult mai probabilă, datoria României îi apărea ca evidentă. Întrebat de reporter ce crede despre făgăduielile contelui Tieza privind unele îmbunătătiri pe seama românilor de peste munți, el îsi exprima scepticismul cu privire la respectarea de către oamenii politici maghiari a unor promisiuni – de altfel minime fată de doleantele românilor – făcute în conditiile în care

Puterile Centrale tocmai suferiseră atunci o serie de înfrîngeri pe front. Scepticismul său izvora si din constatarea că în ultima jumătate de secol oamenii de stat maghiari nu se gîndiseră să dea ceva celor asupriți, ci, dimpotrivă, fiecare „a pus cîte un lanț, rînd pe rînd, pe grumajii românilor de dincolo de Carpați"[195]. Subliniind exclusivismul național maghiar, el arăta că tratativele cu guvernanții din Ungaria, pe bazele propuse de ei, erau total neavenite. Cine meditează asupra trecutului nostru istoric „plin de nenorociri și de glorie", trebuie să înțeleagă că din aceste pagini se desprinde o poruncă istorică: unitatea neamului românesc – conchidea Delavrancea. Referitor la temporizarea în care se complăcea guvernul condus de I.I.C. Brătianu, el arăta că trebuia să iesim în luptă si să ne afirmăm ca popor care si-a înțeles misiunea lui istorică. Considera, totodată, că era necesar să ne realizăm unitatea politică integrală prin noi însine si aceasta se impunea cu atît mai mult cu cît după război harta Europei urma a se „croi" după naționalități și nu după formațiuni geografice si politice izvorîte din voința cabinetelor. La remarca reporterului că în Comitetul Partidului Conservator se dovedise un filofrancez fervent, marele patriot răspundea: „Eu nu urăsc nici un popor, iubesc rasa latină si-mi iubesc neamul"[196].

Barbu Delavrancea a fost nelipsit de la toate marile acțiuni organizate de „Ligă", de „Acțiunea Națională" si apoi de „Federația Unionistă" în vederea înfăptuirii pe orice cale a unității politice integrale. Pentru patosul cu care pleda cauza eliberării românilor asupriți si a unirii lor cu Țara mamă, valorosul luptător național era numit în acei ani „buciumul" durerilor si aspirațiilor poporului nostru. Redăm, în continuare, o serie de intervenții ale sale din anii neutralității în favoarea intrării noastre în război alături de Antantă. Menționăm însă că el nu a afisat de la început, în mod deschis, poziția sa filoantantistă. Astfel, imediat după Consiliul de Coroană de la Sinaia, din 3 august (st.n.) 1914, s-a pronunțat, împreună cu Take Ionescu, N. Filipescu, I. Lahovari, pentru neutralitate, de teamă ca regele Carol I să nu decidă angajarea țării în război de partea Puterilor Centrale[197]. Ulterior însă,

Partidul Conservator se divizează tot mai evident în două grupări, funcție de orientarea liderilor săi în politica externă. Astfel, curentul filogerman era profilat deja în august 1914, iar cel proantantist se afla în curs de închegare[198]. Nemulțumit de această orientare a numerosilor lideri conservatori, Al. Marghiloman convoacă, la 20 august (st.v.) 1914, Comitetul executiv al partidului, căutînd să-l influenteze în sensul vederilor sale. Dar în cursul dezbaterilor, N. Filipescu, I. Lahovari, B. Delavrancea și I. Grădișteanu s-au declarat în favoarea Antantei. D. Nenițescu s-a situat de partea Germaniei, iar C. Arion considera că trebuia urmată politica Italiei[199]. Deși se păstra, aparent, unitatea partidului, imediat după întrunirea respectivă N. Filipescu ținea să precizeze că el considera neutralitatea adoptată de statul nostru ca „leală și provizorie"[200].

Faptul că acești lideri ai conservatorilor concepeau neutralitatea numai ca o etapă necesară pînă la angajarea țării de partea Antantei, rezultă și dintr-o serie de manifestări politice ale lor. Astfel, la 24 decembrie 1914 „Asociația Presei Române" a dat un banchet în sala hotelului „Bulevard" în onoarea lui George Lorand, cu prilejul plecării sale din România. În acest cadru, N. Filipescu și I. Grădișteanu au făcut o serie de declarații calificate de presa noastră drept „senzaționale". G. Lorand era președinte al societății „Drepturile omului" și a fost președinte al „Asociației Presei Belgiene", încît călduroasa manifestație făcută în jurul său reprezenta o dovadă elocventă a solidarizării morale a opiniei publice din România cu Belgia, țară ce traversa o perioadă de grele suferințe pricinuite de cotropirea sa brutală de către germani. În toastul rostit la banchet, N. Filipescu se adresă astfel lui G. Lorand: „Spune compatrioților d-tale că românii vor fi exacți la întîlnire"[201]. La rîndul său, I. Grădișteanu îl ruga pe solul belgian să ne servească ca intermediar pentru a transmite Italiei că România va fi exactă la „rendez-vous" și pentru a exprima speranța noastră că și Italia va fi la timp[202]. Cei doi fruntași conservatori se refereau, evident, la alăturarea țării noastre de partea Antantei în conflictul mondial. Delavrancea,

fiind bolnav în ziua banchetului, trimise sărbătoritului o scrisoare – apreciată de acesta drept „spirituală și patetică" – în care, exprimîndu-și întreaga admirație pentru eroismul belgienilor, arăta că aceștia apărau în acele clipe onoarea tuturor, a popoarelor mari și a popoarelor mărunte". El dorea să-i spună oaspetelui belgian că România își va merita numele de „Belgia Orientului", că „în curînd vom arunca spada în cumpăna dreptății, că visul pe care l-au visat atîtea generațiuni îl vom realiza și-l vom zidi pe dreptate și pe libertate". Scrisoarea deschisă a lui B. Delavrancea a fost publicată în gazeta „Dimineața"[203].

La 11/24 ianuarie 1915 a fost organizat un banchet și în onoarea cunoscutului istoric și publicist englez R.W.Seton-Watson, la care au participat adepții intrării neîntîrziate a României în război. Cu acest prilej au rostit cuvîntări Take Ionescu și B. Delavrancea, iar sărbătoritul, în cuvîntul său, a combătut militarismul german, îndemnînd statul nostru să se alăture Antantei. „Astăzi ni se deschid două drumuri – arăta el –, dintre care unul duce la salvarea neamului românesc". În încheiere, a toastat „pentru unitatea națională a românilor de pretutindeni". N. Filipescu și I. Grădișteanu au exprimat, în răspunsul lor, întreaga simpatie pentru Anglia și au subliniat datoria românilor de a lupta pentru desăvîrșirea unității naționale"[204].

Așa cum s-a remarcat în istoriografia noastră, propaganda antantistă se desfășura „alături și prin manifestațiile ce aveau loc în România pentru emanciparea națională a transilvănenilor"[205]. Acestei direcții i s-au raliat, pe lîngă elementele opoziționiste conservatoare, și o serie de personalități liberale sau de alte orientări politice. Astfel, chiar unii membri ai guvernului, cum ar fi Emil Costinescu și C. Angelescu, apoi C. Mille, directorul gazetelor „Adevărul" și „Dimineața", profesori universitari, oameni din toate categoriile sociale: muncitori, țărani, funcționari, se exprimau pentru intervenția României alături de Antantă, văzînd în aceasta modalitatea înfăptuirii unității noastre politice depline. În ceea ce privește poziția mișcării muncitorești din această perioadă, față de realizarea statului național integral, menționăm

că în pofida unor limite ce s-au manifestat în concepția socialistilor români, derivînd din neînțelegerea faptului că un atare obiectiv era o sarcină a desăvîrșirii revoluției burghezo-democratice și deci burghezia avea de jucat un rol progresist în această direcție, totuși muncitorimea și-a dat întreaga contribuție la efortul de război[206].

Marea majoritate a societății românești se pronunța deci pentru desăvîrșirea unității național-statale. Rămînea ca guvernul să decidă momentul reorientării decisive a țării în politica externă, din care avea să derive și angajarea militară alături de puterile Antantei. Deoarece factorii de decizie liberali au obținut abia în vara anului 1916 garanțiile politice și militare privind recunoașterea unirii cu România a teritoriilor din Austro-Ungaria locuite în majoritate de conaționalii noștri, cooperarea militară cu Antanta a întîrziat pînă la 14/27 august 1916. În tot acest timp, opoziția a făcut presiuni continuie asupra guvernului pentru a-l determina la acțiune. Curba intensității acestor presiuni a fost ascendentă în momentele în care blocul antantist dobîndea victorii mai importante pe front sau cînd acesta și-a întărit forța prin aderarea Italiei la coaliție, în 1915. Chiar dacă intervenția noastră militară nu ar fi fost, pînă în 1916, oportună, totuși agitația desfășurată necontenit de opoziție prin intermediul „Ligii Culturale", a „Acțiunii Naționale" și, apoi, a „Federației Unioniste" privind necesitatea intrării României în război a avut meritul de a fi ținut trează conștiința națională a maselor, de a fi pregătit-o pentru teribila încercare ce urma să vină.

În pofida declarațiilor oficiale ale guvernului român că neutralitatea va fi păstrată, Puterile Centrale, manifestîndu-și neîncrederea, au organizat și în țara noastră o intensă propagandă împotriva Antantei prin intermediul unei vaste rețele de spionaj, prin coruperea sau cumpărarea unor organe de presă etc.[207] Astfel, prin gazetele „Ziua" (înființată de I. Slavici, în 1914), „Seara", „Moldova", organ al presei carpiste, „Minerva" ș.a. se făcea o vie propagandă în favoarea Puterilor Centrale. Intelectualii cinstiți, situîndu-se pe poziții patriotice, au combătut însă cu tărie pe cei care, ademeniți de avantajele materiale

oferite din abundență de centrali chiar prin intermediul legației austro-ungare sau a celei germane la București, otrăveau conștiințele și încercau să determine un curent de opinie favorabil asupritorilor seculari ai românilor de peste munți. Chestiunea a fost ridicată de o serie de deputați și în Parlament, cerîndu-se guvernului să ia măsuri menite a pune capăt propagandei germane desfășurate prin presa influențată de centrali.

După ce se pronunțase și prin „Epoca" pentru adoptarea de măsuri în vederea reducerii la tăcere a presei cu o astfel de orientare[208], Delavrancea adresă în Cameră, la 19 noiembrie 1915, o interpelare ministrului de război privind modul cum se aplicau prevederile „Titlului II" al Constituției (*Despre drepturile românilor*) și în special libertatea presei. Dezvoltînd această interpelare la 1 Decembrie 1915, el arăta că nu se respectau întrutotul prevederile art.24 și 105 din Constituție. Astfel, el preciza că legea de bază a țării asigura dreptul de liberă exprimare prin presă numai cetățenilor români. Vorbitorul denunța activitatea unor elemente străine, cum era Henennfogel, care mergînd pe la diferite redacții, folosind bani germani și acționînd în numele ministrului plenipotențiar al Germaniei, încerca să corupă și să cumpere organe de publicitate românești. El cita cazul celor două gazete bucurestene cumpărate de germani („Minerva" și „Seara") și al altor două întemeiate de acestia: „Ziua" și „Libertatea". Despre I. Slavici, redactorul „Zilei", Delavrancea avea cuvinte de aspră condamnare, considerîndu-l a fi, în acel moment, „omul care moare în fiece zi pentru orice conștiință românească"[209]. Vorbitorul considera că prevederile privind libertatea presei nu puteau fi interpretate de guvern în sensul că un organ de presă, invocînd dreptul respectiv, putea să se pună în slujba unor interese străine. De vreme ce opinia publică demascase coruptia organelor de presă menționate, guvernul era dator – argumenta Delavrancea – să cerceteze din ce fonduri au apărut acestea, din ce mijloace bănești se întreținеau și cum se făcea că proprietarii lor își permiteau să le difuzeze chiar gratuit. Dacă, din cercetări, rezulta că fondurile din care s-au înființat erau străine, proprietatea de asemenea,

iar orientarea lor se dovedea favorabilă străinilor, atunci rezulta că acestea nu erau instituții române de presă si deci nu se puteau bucura de prerogativele privind libertatea presei – conchidea vorbitorul. Se arăta, apoi, că acele ziare – de altfel puțin citite în țară – măreau jalea românilor de peste munți, deoarece ele erau strecurate si dincolo pentru a încerca să corupă si să otrăvească constiințele, să semene descurajare printre frații nostri din Transilvania.

În conceptul unui discurs care se păstrează la Biblioteca Academiei, Delavrancea punea problema necesității intervenției militare a României alături de Antantă în vederea întregirii noastre politice[210]. El arăta că opinia publică se pronunțase în acest sens, opinie căreia trebuiau să i se supună si oamenii de stat. Prin opinia publică înțelegea „opinia neamului", care nu trebuia confundată nici cu „clientela rublelor", nici cu cea a „coroanelor". Imperativul momentului, în concepția opiniei publice, îl considera a fi acela de „a ne croi" unitatea națională „prin foc si sabie", realizînd astfel visul contemporanilor, al premergătorilor si al urmasilor. Erau analizate si sansele de victorie ale Antantei, arătîndu-se că Anglia era stăpîna mărilor, iar Germania nu putea rezista în conditiile unui război de durată. Totodată, Delavrancea întrezărea o disolutie a statului hibrid austro-ungar, indiferent de ceea ce avea să se întîmple pe frontul occidental. Era evident că Delavrancea miza pe prăbusirea Austro-Ungariei ca urmare a gravelor probleme de ordin național si social cu care se confrunta dubla monarhie. În ceea ce priveste teama unor oameni politici de la noi de a nu fi provocată o criză dinastică datorită faptului că regele era de origine germană, Delavrancea sustinea că nu poate fi vorba de așa ceva ci numai de o problemă de constiință pentru monarh. În aceste conditii, sefii celor două partide de guvernămînt trebuiau să ia asupra lor răspunderea reorientării politicii noastre externe, pentru a se atenua criza de constiință pe care o trăia regele. În cazul că acesta nu ar fi acceptat solutia, Delavrancea considera că „între întregirea neamului si abdicarea regelui, să salutăm cu respect plecarea regelui"[211].

În cursul anului 1915, N. Filipescu si adeptii săi – printre care se afla si B. Delavrancea – actionau în vederea înlăturării lui Al.

Marghiloman de la conducerea Partidului Conservator, datorită simpatiei sale disimulate față de germani. Astfel, la 13/26 aprilie 1915, cînd seful partidului convoacă Comitetul executiv pentru a-l consulta cu privire la actiunile întreprinse de N. Filipescu, Al. Marghiloman fu aspru criticat în special de B. Delavrancea si I. Grădișteanu[212]. Imediat după aceasta, 22 de parlamentari conservatori, printre care menționăm pe N. Filipescu, B. Delavrancea, C. Argentoianu, I. Grădișteanu, M.Gh. Cantacuzino s.a., au trimis o telegramă lui Al. Marghiloman prin care îi cereau să demisioneze din functia pe care o deținea. Se invoca necesitatea restabilirii unității partidului. Divergența de vedere între ei si seful conservatorilor o considerau a fi în domeniul politicii externe[213].

În acelasi an – 1915 – s-au organizat numeroase întruniri în diverse orase ale țării, patronate de „Liga Culturală" si de „Actiunea Națională", în cadrul cărora se cerea părăsirea neutralității. Cele mai importante au fost cele din 15 februarie, 8 si 15 martie, 12 aprilie, 14 si 27 iunie, 13 septembrie, 1 noiembrie, 12 decembrie, desfășurate la București, Iași, Brăila, Constanța, Craiova, Turnu-Severin, pentru a nu aminti decît unele din centrele în care s-au inițiat astfel de ample manifestații. Ele aveau loc, uneori, concomitent în mai multe orașe. La marea majoritate a acestora a fost prezent și Delavrancea, care cu verbul său de foc dezvăluia participanților țelul just urmărit de România – acela de eliberare a conaționalilor de sub dominație străină.

Întrunirea organizată de „Actiunea Națională" la 16 noiembrie 1914 a fost prezidată de B. Delavrancea. Desfășurată în sala „Dacia", ea s-a bucurat de participarea unor personalități cum ar fi dr. Toma Ionescu, N. Filipescu, N. Fleva, Iulian Vrăbiescu, N.G. Popovici s.a., care au rostit și discursuri. Delavrancea a deschis întrunirea prin cîteva cuvinte care „sguduie sufletele și dezlănțuie entuziasmul" – după cum relata reporterul „Epocii" prezent la adunare. Vorbitorul arăta că nici în trecutul nostru munții Carpați n-au existat ca hotar, ci ca „șira spinării a unei ființe vii, care a suferit de goana vremurilor vitregi. Și azi se ridică poporul român ca un urias, scuturîndu-și din barbă țărîna și de pe brate lanțurile. Din poruncă istorică, din sufletul eroilor trecuți, ne resimțim de puterea de a voi. Să ne supunem poruncii istoriei; să ușurăm țărîna

strămosilor si să întindem o dreaptă stăpînire acolo unde am stăpînit mai de mult [...] Ne vom aduna mereu în sala „Dacia", pînă se va hotărî de soarta Daciei. Pînă atunci nu vom avea odihnă"[214].

În anii plini de frămîntări ai neutralității, Delavrancea a arătat adesea că el si fruntasii luptei pentru unitate națională nu acționau „miscați" de interese personale, ci fiindcă primiseră „mandatul de viată si de onoare de la neam". Toți cei ce năzuiau la „sporirea neamului" – fie ei liberali, conservatori sau conservatori-democrati – militau pentru înăltarea spiritului public. „Săltînd" tara si neamul, ei ridicau – împotriva intereselor mărunte – partidele în ochii lor si în ochii românilor „jinduiți de mai bine într-o singură ființă nepieritoare!"[215] Comentînd dictonul cronicarului care, mîhnit de soarta Moldovei, spusese: „bietul om sub vremuri", Delavrancea releva că în vremea sa omul devenea tot mai mult subiect al istoriei. Remarcînd cresterea participării maselor la actiunea istorică, dictonul trebuia modificat, considera el, astfel: „omul si vremurile". Prin intensificarea procesului istoric amintit, prin faptul că poporul avea să determine în viitor o contributie si mai activă, mai constientă, la făurirea propriului destin, urmașii aveau să aducă, după părerea sa, încă o modificare dictonului respectiv: „omul deasupra vremurilor"[216]. Cu pătrunzătoarea sa gîndire istorică si politică, Delavrancea a intuit perfect măretele evenimente ce aveau să urmeze, între care se detasează cel al desăvîrsirii unității national-statale.

***

La 15 martie 1915 se deschidea în București, la Ateneu, „Congresul românilor de peste hotare aflători în țară", menit a dezbate căile de realizare a eliberării lor de sub jugul Habsburgilor si unirea tuturor românilor într-un stat național unitar[217]. Congresul, organizat din inițiativa profesorului Simion C. Mândrescu, s-a bucurat de participarea a mii de transilvăneni, bănățeni, crișeni, maramureșeni si bucovineni.

Cu acest prilej au luat cuvîntul numerosi vorbitori, între care menționăm pe S. Mândrescu, Emil Slusanschi, V. Stoica, I. Grămadă și mulți alții. Ei au dezvăluit asuprirea seculară a românilor aflați în afara hotarelor țării, exprimîndu-si hotărîrea fermă de unire cu România. Congresul avea menirea să combată propaganda unor dusmani din străinătate ai națiunii noastre, care afirmau că românii din Austro-Ungaria se complăceau ei însisi în situația si sub stăpînirea sub care se aflau. Din partea „Ligii pentru unitatea politică a tuturor românilor" a vorbit Barbu Delavrancea. Primit cu ovații, el a declarat printre altele: „Chestia de care ne preocupăm nu este o chestiune specială, unde s-ar cere preparație si experiență, ci este o problemă de suflet, de sentiment, căzînd în bunul simț al tuturor. Toți simțim că nu mai există Transilvania, Banatul, Maramureșul, Crișana și Bucovina, trebuind să intre în componența României de mîine! Eu nu înțeleg pe omul politic redus numai la rațiune, ci-l înțeleg ca pe orice om, cu inteligență, voință si sentiment"[218]. Întrebîndu-se, în acelasi context, dacă sentimentul general al țării era limpede si folositor, el răspundea: „Voi, cei de dincolo simțiți nevoia de unire, dar noi cei din România liberă simțim că vom pieri dacă nu ne-am uni".

Relevînd faptul că generației sale îi revenea misiunea istorică de a înfăptui visul secular – nutrit încă din secolul XVI – al atîtor generații, el aducea un cald omagiu înaintasilor care, cu mult tact, stiuseră să pregătească în epoca modernă Unirea. În momentul istoric pe care îl trăia, în plină desfășurarea a cataclismului mondial, aprecia că „azi [...] cu toată dreptatea, trebuie să formăm un popor care să fie echilibru în Orientul Europei". Îndemnînd la unirea tuturor forțelor politice ale țării în vederea înfăptuirii măretului țel al Unirii, vorbitorul arăta că nu trebuia să mai existe divergențe între partidele politice dacă toți românii se vor simți în sufletul lor „agitați și frămîntați de flacăra idealului. Arma la umăr cu toții, contra dusmanilor nostri. În fața clipelor mari, să înceteze disensiunile dintre noi". Luînd cuvîntul la sedința de închidere a Congresului, pe care a prezidat-o, Delavrancea arăta că „procesul

neamului este la Casație și Casatia e în vîrful baionetelor românești". De notat că el își exprima încrederea, cu acest prilej, că I.I.C. Brătianu va ști să-și facă datoria, deoarece nu va voi să se sinucidă ca om politic[219].

La Congres s-a votat o moțiune în care se declara că românii de peste hotare aflători în țară, ascultînd expunerile făcute la Ateneu și în sala „Dacia" de reprezentanți ai românilor de pretutindeni, declară „monstruoase" insinuările dușmanilor noștri și ale uneltelor lor, cum că românii ardeleni și bucovineni ar fi mulțumiți cu stăpînirea Austro-Ungariei și nu ar dori unirea cu România. Ei se declarau solidari cu acțiunile începute de fruntași ai românilor de pretutindeni pentru a grăbi intrarea în acțiune a statului român contra vecinului din vest. Guvernul era rugat, de asemenea, să grăbească eliberarea fraților lor de sub stăpînirea Austro-Ungariei. După citirea moțiunii, miile de ardeleni și cetățeni ai Capitalei au pornit, fluturînd drapele ale societăților românești de pretutindeni, spre statuia lui Mihai Viteazul.

Concomitent cu Congresul din 15 martie 1915, de la București, „Liga Culturală" a organizat la Iași o impozantă întrunire, cu participarea lui V. Lucaciu, N. Filipescu, O. Goga, I. Grădișteanu, N. Iorga și a profesorului ardelean I. Paul, cerînd cu toții intervenția militară a României alături de Antantă[220]. La închiderea întrunirii, N. Iorga a citit o moțiune de aderiune la cauza unității românești, trimițîndu-se, totodată, telegrame regelui Ferdinand I și primului ministru I.I.C. Brătianu pentru a le comunica dorința participanților și, în genere, a țării[221].

Inițiatoarea și coordonatoarea tuturor acțiunilor vizînd mobilizarea maselor în lupta pentru unire a fost, după cum am văzut, „Liga Culturală". Reliefînd rolul „Ligii" în acești ani, Delavrancea arăta, într-o cuvîntare rostită la Brăila, la 10 martie 1915, că poporul, militînd pentru înfăptuirea idealului de unire național-statală, nu se mai putea încrede în partidele politice din țară, ci într-o singură asociație cuprinzînd pe toți românii: „Liga Culturală". Încercînd să întrebe

asistența care era în acel moment voința țării, vorbitorul n-a reușit să pronunțe cuvîntul „Ardealul", deoarece el a fost rostit cu mare patos de cei prezenți la adunare[222].

La fruntașii „Ligii", argumentul istoric se însoțea, adesea, cu cel etnic și lingvistic în demonstrarea necesității desăvîrșirii unității noastre politice. Astfel, într-o cuvîntare rostită de Delavrancea la Turnu-Severin, în aprilie 1915, oratorul remarca din nou perfecta unitate a poporului român: „Pe noi ne-a așezat fatalitatea istorică la gurile fluviului celui mai mare din Europa, lăsînd la o parte pe cel din Rusia. Țară bogată și minunat de frumoasă, pusă la răspîntia tuturor invaziilor barbare. La noi și de noi s-au spart năvălirile goților, ostrogoților, slavilor, turcilor și tătarilor și, cînd am fost prididiti, ne-am tras spre poalele munților. Cei de dincolo au făcut la fel. Această constatare nu e o figură retorică, ci un adevăr istoric, învăluind un adevăr etnic. Pe linia munților găsiți inima cea mai românească, limba cea mai curată, tradițiile cele mai vechi, cel mai puternic instinct de neam. Și nu e de mirare că d-voastră, cei de la munte și de la periferie [...] să suferiți mai mult de suferința tuturor. De aceea se cuvine să punem capăt durerilor noastre, să fim stăpîni de o parte și de alta a Carpaților, să ne întregim, ai noștri să fie Carpații cu toate ramificațiile lor, să ne simțim un popor, ca să putem lucra în tihnă cu demnitatea care se cuvine unui neam stăpîn pe destinele sale"[223].

„Liga Culturală" și „Acțiunea Națională", care desfășurau o intensă propagandă în favoarea unirii, aveau o bază socială și politică eterogenă, reflectînd tocmai quasi unanimitatea dorinței de unire pe orice cale a românilor. Fiind alcătuite pe o structură politică conservatoare, aceste organizații aveau o libertate de acțiune mult mai mare, dat fiind că partidul respectiv se afla în opoziție.

Pe lîngă mijloacele menționate de propagandă, „Liga" a urmărit să-și consolideze legăturile cu patrioții italieni, care aveau, de asemenea, revendicări teritoriale față de Austro-Ungaria. În acest scop,

la începutul lunii martie 1915 o serie de parlamentari români, membri ai „Ligii" – între care se aflau si dr. C.I. Istrati, N. Filipescu, M. Cantacuzino, N. Iorga, I.G. Grădisteanu, B. Delavrancea, N. Titulescu, Dr. N. Lupu, N. Xenopol, general Crăiniceanu s.a. – au trimis „Ligii Italo-Române" din Roma o telegramă în care arătau că „în împrejurările actuale singura lor preocupare trebuie să se îndrepte către îndeplinirea idealului național"[224].

După ralierea Italiei la Antantă, presiunile opoziției asupra guvernului I.I.C. Brătianu în vederea intervenției militare a României s-au intensificat, în special după 9/22 iunie 1915. La această dată, adunarea generală a membrilor Clubului conservator a ales noul șef al partidului, în persoana lui I. Lahovari[225]. Acesta, însă, încetînd din viață la scurtă vreme, în 17/30 iunie N. Filipescu a fost proclamat șef al partidului. Conform așteptărilor, el si-a afirmat imediat linia de politică externă declarînd: „Conlucrarea cu Qaudrupla Înțelegere e singura directivă pe care o admitem"[226].

Nemulțumiți de prelungirea expectativei noastre, conducătorii „Ligii" – N. Filipescu, Take Ionescu, B. Delavrancea – au hotărît să unifice grupările politice conduse de ei si societățile patriotice, înființînd, la 18 septembrie (st.v.) 1915, „Federația Unionistă". Noua asociație care va fi inițiatoarea tuturor acțiunilor propagandistice în favoarea intrării României în război, era alcătuită, deci, pe structura Partidului Conservator-Democrat condus de Take Ionescu si a ramurii filipescane a vechiului Partid Conservator, cărora li se adăugau o serie de societăți patriotice, cum era „Liga pentru unitatea națională a românilor transilvăneni refugiați" s.a.[227] În Comitetul „Federației" au fost aleși cîte trei reprezentanți ai fiecărei organizații componente: Take Ionescu, C. Dissescu, dr. C.I. Istrati, apoi B. Delavrancea, C. Olănescu, I. Grădisteanu si, respectiv, V. Lucaciu, S. Mândrescu, O. Goga. Președinte al organizației a fost ales N. Filipescu[228]. În *Apelul* lansat de noua organizație, încă de la constituirea ei, se cerea unirea tuturor

oamenilor politici si a celor fără de partid în vederea împlinirii singurului imperativ al momentului: unirea cu Țara a teritoriilor românești asuprite de Austro-Ungaria. Se arăta, totodată, că N. Filipescu avea să sprijine guvernul liberal dacă intenționa să acționeze în acelasi sens, dar își va asuma răspunderea puterii dacă acesta avea să îmbrățișeze altă linie politică externă. În încheiere, se cerea membrilor organizației să lupte fără preget pînă la realizarea idealului național, deci „pînă la așezarea României Mari pe baze trainice"[229]. Se poate spune, prin urmare, că „Federația Unionistă" făcea apel la unitatea internă, peste deosebirile politice, „după pilda înălțătoare a unioniștilor de la 1857"[230].

Imediat după constituirea sa, „Federația" a trecut la organizarea unor mari manifestații pentru a determina guvernul la acțiune militară peste Carpați. Menționăm, în acest sens, întrunirile din Brăila, București, Iași, Craiova, Ploiești etc. La mitingul din Brăila, din 18 octombrie 1915, au luat cuvîntul N. Filipescu, prof. I. Ursu, Oct. Tăzlăuanu, B. Delavrancea ș.a. În cuvîntul său, acesta din urmă arăta: „Eu privesc România de dincoace si de dincolo de Carpați. Ca pe o ființă gigantică a cărei spinare o formează Carpații". În continuare, arăta că vestiții noștri voievozi: Mircea, Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul, au înțeles încă de pe atunci marele interes național de a uni pe toți românii. Vorbitorul își îndemna contemporanii ca, avînd drept pildă pe înaintași, să treacă la fapte în vederea satisfacerii acestui interes național. Referindu-se la poziția lui I.I.C. Brătianu, arăta cu dezamăgire că acesta fixase trei termene pentru intrarea în război, pe care însă nu le-a respectat[231].

Dacă la Congresul românilor de peste hotare, din 15 martie 1915, Delavrancea își exprimase încrederea că premierul liberal va ști să aleagă momentul propice pentru intervenția noastră militară, de această dată se dovedea neîncrezător în faptul că acesta va acționa în sensul dorit de opoziție. Din acest motiv el îl va ataca pe primul-ministru și în

presă. Astfel, în lunile septembrie-noiembrie 1915 publică o serie de *Scrisori fără răspuns* în gazeta „Epoca"[232], în care se pronunța pentru grăbirea intervenției noastre în război alături de Antantă, considerînd că acesta era „instinctul" național pe care trebuia să se bazeze „mărirea și conservarea unei națiuni"[233]. Într-una din aceste scrisori deschise se sublinia încă o dată justetea cauzei românești în viitorul război pentru întregirea neamului: „A fi cum trebuie să fii, unit cu izvorul tău însuți, cînd limba și pămîntul sînt ale tale, cînd nu iei de la alții ca să fie furt sau robire, este o afacere instinctuală în momentele de zguduire prin care trece lumea"[234].

Cu cîteva luni înainte de publicarea de către B. Delavrancea a *Scrisorilor* adresate lui I.I.C. Brătianu, organul guvernamental „Viitorul" îl atacă pe cel dintîi insinuînd, în mod calomnios, că acesta ar avea unele interese materiale din susținerea intervenției militare a României alături de Antantă. În apărarea lui Delavrancea s-a ridicat C. Mille, care, într-un articol publicat în gazeta sa „Adevărul", se întreba de ce s-a „năpustit" „Viitorul" împotriva acestuia, cînd „trubadurul" n-a făcut decît să viseze România Mare și să lupte pentru înfăptuirea acestui vis, fără să-i atace pe liberali, ba apărîndu-l chiar pe I.I.C. Brătianu, în a cărui sinceritate crezuse pînă atunci. Respingînd acuzațiile calomnioase ale oficiosului liberal, C. Mille arăta, în final, că „pe d-l Delavrancea însă n-are de ce să-l supere (atacul respectiv – n.n.): țara îl cunoaște și-l admiră. E prea tîrziu acuma ca să fie doborît sub greutatea calomniei. Delavrancea ne rămîne întreg și neatins"[235].

Un episod relevant în ceea ce privește cristalizarea conștiinței naționale din acei ani, premergători mărețului act de la 1 Decembrie 1918, îl constituie tentativa de a-i alege pe valorosii luptători transilvăneni V. Lucaciu și O. Goga ca deputați în Camera română. Astfel, devenind vacant cîte un loc de deputat la Caracal și la Galați, la sfîrșitul anului 1915, în opinia publică apăruse „într-un chip interesant și neașteptat" – după cum ne asigură Onisifor Ghibu, martor al

evenimentelor – ideea ca aceste mandate să fie oferite celor doi fruntași ai emigrației transilvănene[236]. V. Lucaciu își depuse candidatura la Galați, iar O. Goga la Caracal și participară la campania electorală. În acest din urmă oraș se înființă și gazeta săptămînală „Ardealul" care susținea, „într-o formă civilizată și frumoasă", candidatura „poetului pătimirii noastre", O. Goga.

Și alte organe de presă s-au pronunțat pentru alegerea celor doi candidați de peste munți în Parlamentul român. Astfel, Barbu Delavrancea, în articolul intitulat *Lucaci și Goga*, publicat în gazeta „Epoca", sublinia caracterul simbolic al acestor candidaturi: „Ei reprezintă Ardealul [...] Cine ar îndrăzni în 1916 să susție că Ardealul n-ar trebui să-și trimeață reprezentanții săi în Parlamentul român? Ei reprezintă conștiința integrală a unui neam". În continuare se arăta că victoria celor doi candidați ar fi însemnat „triumful istoriei noastre și al patriei noastre de-a pururi întregite, cum fusese o clipă în vremea lui Mihai-voievod"[236]. Alegerea celor doi, arăta autorul, ar fi fost o dovadă a încetării vrajbei dintre liberali și conservatori, cel puțin în momentul istoric respectiv, în care se pregătea Unirea cea Mare. Prevăzînd atitudinea guvernului care, sub pretext că cei doi fruntași ai românilor din Transilvania aveau cetățenie austriacă, intentiona să invalideze mandatele acestora pentru a nu crea dificultăți diplomatice cu statul vecin, Delavrancea cerea guvernului să fie mai hotărît în acțiunile sale în apărarea intereselor naționale. Comparînd atitudinea fermă a unioniștilor de la mijlocul secolului trecut cu șovăielile guvernului liberal, chiar într-o chestiune ca cea în discuție, autorul observa că „p-atunci (înaintea primei uniri – n.n.) se spunea verde Europei ceea ce noi vrem și se vorbea cu fapte îndeplinite ca să priceapă bine toate statele ceea ce noi vroiam"[237]. Referindu-se la cei doi aprigi luptători pentru cauza națională, considera că „ei reprezintă conștiința integrală a unui neam" și cerea „să-i primim cu flori sărbătorești, căci în sufletele lor ar trebui să vedem jalea veacurilor trecute, pustiirea de acum a

Ardealului si dorul de foc al tărilor despărțite, dîndu-si mîna ca pe veci să facă o singură țară..."[238]

O. Ghibu, martor al evenimentelor, își exprima, în volumul de *Amintiri* pe care l-a scris, regretul pentru faptul că, după părerea sa, din interese politicianiste mărunte nu s-a valorificat acel moment care ar fi probat voința de unitate politică a românilor[239]. O. Ghibu, ca si Delavrancea, de altfel, nu aveau totusi cunostință de faptul că, principial, guvernul liberal nu era împotriva alegerii, încă de pe atunci, a unor români transilvăneni în Parlament, la aceasta, s-a opus Germania. Astfel, Al. Marghiloman consemna în *Note politice* faptul că ministrul de externe german remisese lui Al. Beldiman, reprezentantul tării noastre la Berlin, o notă verbală prin care afirma că alegerea lui V. Lucaciu si a lui O. Goga ca deputați va fi interpretată ca un act ostil față de Germania[240]. Datorită acestei situații, I.I.C. Brătianu, amenințînd cu demisia cabinetului, obținu de la „Federația Unionistă" retragerea candidaturii celor doi, ca singura soluție onorabilă[241]. După cum am putut vedea însă, opoziția – si în cadrul ei Delavrancea – a folosit episodul respectiv pentru a potența spiritul patriotic si voința de unire a românilor.

În tot acest timp au continuat acțiunile inițiate de „Liga Culturală" sau de „Federația Unionistă" prin care se făceau presiuni asupra guvernului pentru a părăsi neutralitatea. Astfel, la 28 iunie 1915 s-a desfășurat în Capitală un urias miting organizat de „Ligă", în colaborare cu societatea „Carpați", „Legiunea ardeleană", „Legiunea bucovineană" si „Acțiunea Patriotică". În fața unui „public imens" – după cum scria gazeta „Dimineața" – au vorbit reprezentanții de frunte ai societăților respective: dr. C.I. Istrati, Iulian Vrăbiescu, B. Delavrancea, N. Xenopol, I. Grădisteanu, Take Ionescu, V. Lucaciu[242]. La miting au participat si delegați din provincie ai organizațiilor amintite. Luînd cuvîntul la sala „Dacia", B. Delavrancea arăta că sefii Partidului Conservator si ai Partidului Conservator-Democrat erau mereu amînati

de I.I.C. Brătianu cu intrarea tării în război. Dar, continua el, era vorba „de visul României, de visul Ardealului, acelui biet Ardeal văduvit de tot ce a avut mai tînăr si mai generos... N-avem noi atîta simțire cît au avut cei de la '48?" – se exprima Delavrancea la adresa guvernului. Referindu-se la corupția presei străine, el arăta că pînă si „sfîntul" nume al Moldovei si cel al Patriei ajunseseră la mezat. Mai considera că nu era firesc ca un Consiliu de Coroană si, de fapt, trei oameni să hotărască de soarta a 14 milioane de români fără a ține cont de voința generală a națiunii. „Generațiile eroice" nu realizaseră unirea deoarece nu putuseră, însă în acel moment istoric devenise pe deplin posibilă – considera el – înfăptuirea acestui măreț ideal. Era la puțin timp după intrarea Italiei în război de partea Antantei si opoziția începea să-si piardă răbdarea si speranța că guvernul liberal intenționa în mod sincer să treacă în mod deschis de partea grupării amintite. Conducătorii opoziției își afirmau, de aceea, intenția de a-si asuma ei răspunderea guvernării în cazul în care I.I.C. Brătianu ar fi prelungit starea de neutralitate a țării[243].

La 1 noiembrie 1915 „Liga culturală" organiză din nou, de această dată la Iasi, un mare miting cu participarea fruntasilor luptei pentru întregirea național-statală. Întîmpinați la gară cu cîntece patriotice de mii de ieseni, multi dintre ei studenți, fruntasii „Ligii" au fost condusi prin Piața Unirii la sala Circului „Sidoli", unde s-a desfășurat mitingul. Între vorbitori s-a detașat din nou, cu verbul său de foc, cu exprimarea metaforică de o mare plasticitate, Barbu Delavrancea, „buciumul neamului românesc", cum am văzut că era numit în epocă. În cuvinte vibrante, el a relevat străvechea unitate etno-culturală a românilor care îi îndreptățea în acel moment istoric să revendice în mod legitim dreptul de a-si realiza unitatea politică deplină: „Carpații nu ne despart, ci ne întregesc. În ei s-au strîns cei de o limbă si de o lege. Lor si-au spus durerea, cu ei si-au mîncat amarul. În ei s-a dospit si a crescut sufletul nostru. De pe culmile lor s-a revărsat doina de vitejie si doina de restriste, ducînd la vale, d-o parte si de alta, chemările misterioase

ale neamului... Carpații sînt osul de rezistență al nostru, șira spinării, care nu s-a încovoiat niciodată și nu se va rupe niciodată decît cu cel din urmă om dintre noi. România este patria noastră și a tuturor românilor de pretutindeni. E o singură ființă etnică. E România celor de demult și a celor de mai apoi. E patria celor dispăruți și a celor ce va să vie"[244].

Dintre numeroasele acțiuni organizate în perioada neutralității de forțele hotărîte să treacă la acțiune deschisă în vederea eliberării și unirii Transilvaniei cu Țara menționăm și Congresul studenților desfășurat la 23 iunie 1916 la București. În timpul lucrărilor Congresului s-a manifestat „un puternic entuziasm și efervescență patriotică", stare de spirit ce însuflețea pe numerosii delegați ai studenților de la Universitățile din Iași și București, pe reprezentanții „Ligii Culturale", pe delegații societății „Ardealul" și pe numeroși intelectuali prezenți la adunare[245]. Dintre personalitățile prezente la Congres menționăm pe V. Lucaciu, O. Goga, B. Delavrancea, dr. I. Cantacuzino, D. Onciul. Pe străzile Bucureștilor s-a organizat cu acel prilej o impresionantă demonstrație, participanții intonînd „Deșteaptă-te române" și alte cîntece patriotice și purtînd drapele. În timpul Congresului s-au ținut cuvîntări avîntate și s-au depus jurăminte de a lupta pentru „eliberarea fraților noștri români" și pentru realizarea „României Mari"[246]. Anticipînd mărețul act al Unirii din anul 1918, B. Delavrancea arăta în cuvîntarea sa: „Noi, bătrînii, am lucrat pentru România de azi; voi veți lucra pentru cea de mîine. Văd cum România creste, se îmbrățișează peste Carpați"[247].

***

Concomitent cu acțiunile de acest gen, B. Delavrancea a desfășurat și prin presă – îndeosebi prin gazeta „Epoca" – o vie campanie în vederea angajării militare a țării alături de Antantă. Astfel, în articolul intitulat semnificativ *Conștiința de neam și conștiința de rasă* autorul

făcea, pe scurt, istoricul apariției și dezvoltării conștiinței naționale la popoarele europene[248]. El sublinia rolul activ al conștiinței, exprimate prin cultură (inclusiv prin literatura populară) în formarea și afirmarea națiunilor moderne: italiană, germană, română. Încă în zorii epocii moderne, „patriile" au fost înțelese, în mod firesc, ca entități etnice. Din acest moment, „patria"a fost ridicată deasupra „statului": „Și «patriile», în concepțiunea cea nouă, trecură peste granițele artificiale și caduce și se făuriră în entități posibile, dacă nu reale, în mari familii, care se vor realiza dacă nu s-au realizat încă. Statele cu robiri de popoare felurite, prin căsătorii princiare sau prin jecmăniri războinice, fură osîndite, și în constiința oricărui om civilizat ele sînt trecătoare ca niste conglomerate anacronice, ca un nonsens al timpurilor moderne, ca o violare a umanității însăși". Subliniind caracterul obiectiv și ineluctabil al afirmării națiunilor, autorul scria în continuare: conștiința națională „lucrează" împotriva tuturor legilor draconice, a tuturor atentatelor sălbatice si cît timp se va vorbi o limbă românească va fi și un singur popor, pe care Carpații nu-l despart, ci-l întregesc, avînd în vremea sa o puternică conștiință națională, ca si vremile de urgie de odinioară, cînd aceasta „zăcea" în adîncurile neamului nostru, deci se prezenta în stare latentă. Se mai releva faptul că personalități politice ilustre din Anglia, Franța, Italia afirmaseră în parlamentele lor că omenirea nu va avea „odihnă" decît atunci cînd popoarele aveau să fie constituite într-un mod etnic, iar nu administrativ și politic. Altfel spus, autorul sesiza procesul istoric – aflat în curs de desfășurare în vremea sa – care avea drept urmare realizarea corespondenței dintre națiune, comunitate omogenă din punct de vedere etnic, și organismul politic corespunzător, statul național. În continuare, referindu-se la evenimentele acelor ani, autorul condamna războiul dezlănțuit de cercurile conducătoare ale Germaniei, dezvăluind ideologia imperialistă folosită pentru mascarea țelurilor cotropitoare pe care le urmăreau acestea. El îndemna, totodată, la solidarizarea țărilor de origine latină –

inclusiv România – pentru a se opune o contrapondere statelor de origine germană[249]. Acest articol al lui Delavrancea s-a bucurat de o călduroasă apreciere în Italia. Astfel, oficiosul „Giornale d'Italia" (care apărea la Roma) arăta, într-un lung comentariu, că glasul lui Delavrancea era „unul mai mult ce dovedea că poporul român nu a fost corupt de tentativele desănțate ale austro-germanilor" de a-l atrage de partea lor. Se sublinia apoi faptul că dacă neutralitatea românilor s-ar prelungi, aceasta ar deveni o complicitate[250].

Cu intrarea României în război, la 14/27 august 1916, se încheia frămîntata perioadă a neutralității, la sfîrșitul căreia țara noastră opta pentru acea grupare care se angajase – inclusiv prin tratate scrise – să recunoască, la încheierea păcii, înfăptuirea unității politice depline a românilor. Pregătirea psihologică a intrării noastre în război s-a făcut prin puternica propagandă desfășurată de opoziția conservatoare, de unele elemente liberale, de numeroase personalități ale culturii și științei și de fruntașii emigrației române de peste Carpați. Între acești lideri la loc de frunte s-a situat și Delavrancea care, participînd la zeci și zeci de acțiuni inițiate de „Liga Culturală", de „Acțiunea Națională" sau de „Federația Unionistă", a contribuit într-o largă măsură la lămurirea maselor asupra caracterului just al participării noastre la războiul pe care, sub presiunea marilor puteri, nu l-am fi putut evita. Astfel, la sala „Dacia", la Arenele Romane, la Ateneu – pentru a numi doar cîteva din locurile în care a vorbit în Capitală – a răsunat glasul său tunător dezvăluind miilor de ascultători misiunea istorică ce le revenea, aceea de a realiza cu orice preț visul de aur al înaintașilor – înfăptuirea unității politice a tuturor românilor.

La 24 ianuarie 1915, Delavrancea lămurea în chip magistral și cu adîncă simțire, tinerilor întruniți la Ateneu, noțiunile de *Patrie și Patriotism*: „Patria nu e pămîntul pe care trăim din întîmplare, ci e pămîntul plămădit cu sîngele și întărit cu oasele înaintașilor noștri"[251]. Despre patriotism considera că este „simțămîntul activ și covîrșitor al

generațiilor actuale care binecuvîntează părinții, moșii și strămoșii, mai mult ca pe ele..." Modul de manifestare al patriotismului în acel moment îl considera a fi lupta pentru desăvîrșirea unității noastre statale, pentru a se pune capăt, în acest fel, asupririi naționale a fraților noștri de peste munți, siliți de împrejurări vitrege să trăiască despărțiți de Țara Mamă. În toate cuvîntările și scrierile sale, Delavrancea invoca argumentul istoric, alături de cel etnic și umanitar, pentru a documenta îndreptățirea desăvîrșirii unității noastre național-statale.

Pentru patosul și dăruirea cu care a militat în vederea acestui țel, B. Delavrancea a fost numit „tribunul" sau „sfîntul" cauzei naționale[252]. Intuind perfect faptul că Unirea cea Mare – care avea să însemne „renașterea" noastră – era iminentă, Delavrancea arăta, în cuvîntările sale, că aceasta nu se putea realiza fără jertfe, fără sacrificii: „Lotul nostru este al jertfei și al eroismului. Ori vom fi generația lepădării de noi înșine, ori vom fi generația blestemată de urmașii noștri", arăta el într-unul din discursurile sale[253].

După cum s-a putut constata[254], manifestațiile opoziției – la care a participat intens și Delavrancea – au contribuit din plin la convingerea guvernului I.I.C. Brătianu că idealul de unitate politică deplină al românilor nu putea fi realizat, în condițiile concrete de atunci, decît prin intrarea României în lupta pentru eliberarea fraților asupriți din dubla monarhie. Că ar fi fost de preferat evitarea războiului, ce presupune atîtea pierderi de vieți și distrugeri de bunuri materiale, este adevărat[255]. Trebuie să menționăm apoi și faptul că, principial, Delavrancea ura războiul cu întregul său cortegiu de suferințe[256], dar el a subscris la ideea intrării țării noastre în război de partea Antantei din convingerea că nu exista altă alternativă pentru România. În această opțiune a văzut unica posibilitate, în conjunctura internațională existentă atunci, de înfăptuire a idealului unității politice depline. Era vorba, apoi, de a pune capăt lungului șir de jertfe ale românilor transcarpatini care mureau pe front pentru o cauză străină.

După două săptămîni de la intrarea României în război, la 2 septembrie 1916, B. Delavrancea a rostit un impresionant discurs în ședința plenară a Academiei, în care s-a referit la caracterul războiului în ansamblu și la țelul just urmărit de țara noastră prin participarea la conflictul mondial[257]. Vorbitorul insista asupra caracterului imperialist, de cotropire, al războiului dezlănțuit de Puterile Centrale. Astfel, stabilind responsabilitatea Germaniei, a claselor sale dominante în declanșarea conflagrației de proporții planetare, Delavrancea arăta că acestea urmăreau să-și instituie hegemonia asupra lumii, înrobind popoarele din sudul Europei, prinzînd Marea Mediterană într-un urias arc circumflex prin cucerirea Constantinopolului, a Asiei Mici, a Persiei și, probabil, a Indiei. În afara acestor vaste planuri vizînd cuceriri teritoriale, Germania mai urmărea și slăbirea Franței, răpirea coloniilor acesteia și împărțirea stăpînirii mărilor cu Anglia. În vederea realizării scopurilor lor de cucerire și dominație, clasele conducătoare germane se preocupaseră îndelung, cu mult timp încă înainte de 1914, nu numai de pregătirea militară, ci și de cea psihologică a războiului pe care intenționau să-l dezlănțuie. Se dezvăluie, în acest sens, rolul nefast al filosofiei lui Nietzsche, a teoriei sale despre supraom și a concepției după care „forța creează dreptul". Este respinsă, apoi, încercarea unor ideologi germani de a da o aparență de legitimitate acțiunii brutale a Germaniei, prin motivația că această țară urmărea să-și dobîndească „un loc sub soare" în condițiile în care mijloacele de trai nu mai corespundeau, după părerea lor, creșterii demografice. Astfel, folosind date oferite chiar de statisticile germane, vorbitorul arăta că dacă într-adevăr populația Imperiului crescuse cu 19 milioane de locuitori între anii 1888-1914, în schimb și venitul național se mărise de la 25 la 43 miliarde de mărci în 1914 față de 1895. Un alt argument invocat pentru respingerea amintitei teorii a ideologilor imperialismului german era și scăderea importantă a emigranților germani, de la 134.000 în 1888, la 18.500 în 1912, Germania tinzînd astfel, în preajma războiului mondial, să devină o țară de imigrație[258].

Demonstrînd o temeinică cunoaștere a problemei, Delavrancea proba în fața înaltului for academic că Germania a urmărit de multă vreme, cu premeditare, dezlănțuirea unui război nimicitor în vederea instaurării dominației sale politice și economice pe plan mondial. Potrivit concepției claselor conducătoare germane, popoarele mici trebuiau să dispară în fața popoarelor mari, ca și micile industrii față de marile uzine. Ca urmare, însuși principiul naționalităților era amenințat, de vreme ce Germania și acolitul său, Austro-Ungaria, se împotriveau structurării politice a Europei conform acestui principiu, acestei „tendințe istorice și fatale"[259]. Condamnînd tendințele expansioniste ale marilor puteri, vorbitorul se ridica în apărarea statelor mici cum erau Serbia și Belgia, în acel moment victime ale agresiunii Puterilor Centrale. Desigur, în expunerea sa, Delavrancea ignora faptul că și marile puteri din blocul Antantei urmăreau o serie de țeluri imperialiste, deși nu ele declanșaseră conflictul mondial. Dar această supralicitare a caracterului just al războiului dus de Franța, Anglia și Rusia împotriva Puterilor Centrale își avea explicația în dorința vorbitorului de a determina un curent de opinie favorabil Antantei, care ne promisese, după cum se știe, satisfacerea justelor revendicări teritoriale ale României pe seama Austro-Ungariei.

Referindu-se la poziția țării noastre, el arăta că adoptarea altei soluții decît cea pentru care optase în vara acelui an ar fi fost și o imposibilitate morală, de vreme ce unul din foștii aliați, Austro-Ungaria, asuprea milioane de români. Faptul că Centralii nu ne consultaseră înainte de a adopta soluția războiului, ne dezlega de vechiul angajament, făcîndu-ne liberi și stăpîni pe hotărîrea noastră. Invocînd din nou argumentul istoric, vorbitorul arăta că războiul de eliberare la care ne angajasem în acel an nu era decît un moment din lupta seculară a poporului nostru pentru independență și unitate de neam sau națională: „Etniceste, am măcinat și sorbit sămînța străină, scuturată de o parte și de alta a munților. Ne-am lipit de Carpați cînd au

năvălit valurile invaziilor si ne-am sculat iarăsi, după cutremurele cari păreau că ne îngroapă, cu aceeasi constiintă întărită că sîntem români..."[260] Subliniind perfecta unitate etnico-culturală si lingvistică a românilor si forta constiintei noastre nationale, Delavrancea releva cu deosebită pregnantă caracterul just al participării României la războiul care trebuia, după părerea sa, să determine o întocmire politică mai dreaptă a Europei: „Noi n-am intrat în haosul acestui măcel pentru a cuceri, ci pentru dezrobiri [...] Noi nu vrem ce nu este al nostru, ci vrem unirea cu fratii nostri din Ardeal, din Banat si din Bucovina. Vrem Carpatii, cu tot podisul lor, unde ne-a asezat împăratul Traian ca să fim veghe si strajă civilizatiunei romane împotriva hoardelor de barbari năvălitori [...] Noi nu ne croim cu sabia o patrie nouă, ci ne-o întregim". Vorbitorul se referea, apoi, la necesitatea actiunii unite a factorilor politici si a tuturor cetătenilor în vederea sustinerii efortului de război a armatei care lupta cu cele mai grele sacrificii pentru împlinirea supremului ideal national. În încheiere, Barbu Delavrancea, care era membru al Academiei din anul 1912, aducea un cald elogiu institutiei ce-si sărbătorea, în acel an, semicentenarul, evocînd rolul ei important în dezvoltarea constiintei nationale: „Academia Română [...] a avut ca scop fundamental nu numai unitatea morală si intelectuală a românilor de pretutindenea. Ea, primind, în sînul ei reprezentanti si din Ardeal, si din Banat, si din Bucovina, subt aceeasi cupolă am văzut necontenit, de o jumătate de veac, imaginea virtuală a României mari. Ea, simbolul premergător al aspiratiunilor noastre, a izbutit să întretie flacăra unui patriotism integral, care nu recunostea hotarele artificiale ale României, ci, săltînd peste Carpati, înfrătea de fapt pe cei cari erau frati de drept. Ea, topind istoria suferintelor noastre seculare, a scos din zgura trecutului, nobil si lamur, un singur suflet al unei singure fiinte, al românimii de altădată si al românimii de totdeauna"[261]. Aceste aprecieri erau un înalt omagiu adus institutiei care, alături de „Liga Culturală" si de alte societăti, contribuise într-o mare măsură la

cimentarea unitătii spirituale a românilor de pretutindeni, pregătind, astfel, unitatea politică de mai tîrziu.

Rostindu-si discursul la cîteva ore după aflarea vestii despre retragerea armatei româno-ruse din Dobrogea, pe linia Rasova-Cobadin-Tuzla, Delavrancea s-a străduit – după cum aflăm din *Jurnalul de război*[262] al său – să fie optimist în privinta victoriei finale, în lupta armată ce o începusem pentru înfăptuirea idealului national. Din *Jurnalul* citat deducem întreaga frămîntare sufletească a celui ce militase cu atîta ardoare pentru alianta tării noastre cu Antanta. Se observă, de aici, cum speranta se lupta în sufletul său cu durerea profundă ce-l încerca la aflarea laconicelor comunicate militare privind pierderile de vieti omenesti sau de teritorii. Vina pentru înfrîngerile de pe front, în prima fază a războiului, o atribuia guvernului liberal I.I.C. Brătianu, care nu s-a îngrijit suficient, după părerea sa, de dotarea în mod corespunzător a armatei. Cauza mai profundă a acestei situatii o afla tot în politicianismul care prolifera chiar si în acei ani grei pentru tară: „Politica, detestabila politică [...]. România plăteste politele sectarilor". În ceea ce-l privea pe primul ministru, autorul considera că acesta avea o parte din vină pentru înfrîngerile suferite, deoarece obtinuse tot ce dorise sub aspect politic de la aliati, dar cedase prea usor în ceea ce priveste conditiile militare ale participării României la război. Urmărind cu înfrigurare comunicatele de pe front, se edifica asupra numeroaselor greseli de comandament, cît si a slabei dotări cu echipament si armament a armatei. Constata, apoi, deficientele serviciului sanitar si ale celui de propagandă[263].

Între timp, semnala si prin presă pericolul pe care îl prezentau spionii germani sau bulgari, ajutati uneori de elemente românesti defetiste. Tot prin presă populariza faptele de eroism săvîrsite pe front de ostasii si ofiterii nostri[265]. În pofida stirilor privind retragerea armatei române, la 8 noiembrie 1916 nota în *Jurnal*: „Si cu toate astea crez în bărbătia tăranului si a ostasului nostru"[266]. În acest timp, trei fiice ale

sale se angajaseră ca infirmiere în spitale militare[267]. Despre sacrificiile luptătorilor nota sub data de 8 septembrie 1916: „A trebuit să fie lupte groaznice. Bieții români! Sînge sfînt, care îți va fi răsplata?"[268]

Unul din numeroșii luptători cu care Delavrancea purta corespondență îi scrie la aceeași dată: „Nene Barbule, iată-ți în sfîrșit visul pe cale de a se realiza. D-ta, mai mult ca oricare altul, ai dreptul la recunoștința neamului"[269]. La 13 noiembrie 1916, Delavrancea se refugie, printre ultimii, din Capitală, zdrobit de durerea de a vedea orașul plin de ruinele provocate de bombardamentele germane – și de știrea iminentei pătrunderi a dușmanului pînă în inima țării. Este de menționat faptul că redutabilul luptător pentru cauza națională era trecut pe lista neagră a generalului german Hranilovici[270].

În timpul refugiului de la Iași a guvernului, în ianuarie 1917, apăru aici ziarul „România", subintitulat „organ al apărării naționale", care număra printre colaboratori cele mai prestigioase condeie ale țării. Între aceștia, alături de M. Sadoveanu, O. Goga, I. Agîrbiceanu, Al. Vlahuță, George Rosetti, Corneliu Moldovan s.a., se afla și Delavrancea. El a publicat aici o serie de articole, între care menționăm: *Anglia nu minte*[271], *Rușii*[272], *Învierea*[273] s.a., prin care căuta să ridice moralul luptătorilor de pe front și al cetățenilor într-o vreme în care o mare parte a teritoriului țării era ocupat de dușman iar armata se afla în refacere. În tot acest timp se deplasa adesea pe front, uneori pînă în prima linie, vorbind cu însuflețire luptătorilor despre datoria patriotică de a apăra, fie și cu prețul vieții, pămîntul strămoșesc[274]. Din manuscrisele sale cuprinzînd cuvinte de îmbărbătare adresate ostașilor se conturează pregnant încrederea în finalitatea luptei poporului nostru în acei ani de restriște – înfăptuirea unității național-statale integrale: „O! țărani, țărani și orășeni, voi care v-ați plătit birul cumplit al sîngelui, și care îl veți mai plăti încă, e bine să știți că sînteți feciorii iubiți ai României de mîine. Din durerile și chinurile noastre, patria întristată și cernită în curînd va răsări ca o fecioară tînără, frumoasă, puternică și mîndră,

încununată cu frunte de stejar de la noi si cu frunze de paltin din codrii Ardealului"[275]. Din corespondența sa personală datînd din această perioadă rezultă încrederea ce o avea în vitejia si spiritul de sacrificiu al ostașului român, îndeosebi al ostașilor țărani care erau cei mai numeroși si care apăraseră timp de secole ființa de neam a poporului nostru: „Nădejdea e în țăranul nostru, în sfîntul nostru țăran" – scria Delavrancea soției sale la 10 octombrie 1916[276].

***

Se știe că în vara anului 1917, Parlamentul de la Iași a luat în discuție – sub presiunea luptelor sociale ale țărănimii si a radicalizării acțiunii politice a maselor muncitoare în genere – problema modificării Constituției, în vederea legiferării a două importante reforme cerute imperios de evoluția pe diverse planuri a națiunii noastre: împroprietărirea si votul universal[277]. Inițiativa reformelor au avut-o liberalii, însă si elemenetele lucide ale Partidului Conservator au recunoscut necesitatea strigentă a promovării acestora, susținîndu-le si votînd în favoarea lor. Cercurile conducătoare au înțeles, apoi, că în perspectiva desăvîrsirii unității noastre politice reformele amintite se impuneau cu necesitate, pentru a aseza viața social-politică internă pe baze mai democratice. Se avea în vedere, asadar, si estomparea conflictelor de clasă.

Înțelegînd perfect imperativele momentului istoric respectiv, Delavrancea a sprijinit cu căldură, în calitatea sa de deputat, reformele puse în discuția Parlamentului aflat „în pribegie". Într-un magistral discurs rostit în Cameră la 9 iunie 1917, el arăta că îi erau indiferente întrebările: de unde au pornit reformele; dacă erau sau nu rezultatul unui compromis; dacă erau provocate de „duhul democratic" care sufla asupra lumii; dacă erau sau nu în legătură cu revoluția rusă sau „cu nedemna sarlatanie nemțească, din decembrie anul trecut, încercînd să

momească nefericita populație rurală din țara năvălită"[278]. Ceea ce nu-i era indiferent erau reformele în sine, oricît de „pripite" ar fi fost. În privința reformei agrare, el pornea de la constatarea că adevărații țărani, conștienți de interesele clasei lor, nu fuseseră reprezentați, pînă atunci, nici în Parlament, nici în partide. Acestia neputînd să-și susțină singuri interesele, se impunea ca partidele „istorice" să înfăptuiască reformele cerute imperios de spiritul vremii, chemînd la viața politică 5-6 milioane de țărani ce formau pînă atunci o masă inertă din punct de vedere politic si avînd o situație materială precară. În acest mod – continua vorbitorul – se contracara si propaganda dușmanilor noștri din Imperiul austro-ungar care îndemnau pe țăranii români de peste munți să respingă ideea unirii cu Țara prin invocarea faptului că ruralii de aici trăiau mai rău decît ei[279].

După cum am văzut, în perioada cît a activat în Partidul Conservator, Delavrancea a făcut o serie de concesii concepției potrivit căreia nu în primul rînd printr-o nouă împroprietărire se putea determina „un spor de viață materială si morală" în satele noastre. Faptul că în 1917 își modifica optica este o dovadă că la el idealul național a prevalat asupra oricărui considerent de clasă sau de partid. Dealtfel, în general vorbind, se poate considera că votarea reformelor amintite în împrejurările critice ale primului război mondial si în perspectiva Marii Uniri, este o expresie a impactului naționalului asupra socialului, cum s-a mai întîmplat uneori în trecutul nostru istoric, în vremuri grele pentru țară si popor.

Prin urmare, Delavrancea a sprijinit cu întreaga sa forță de persuasiune reformele menite a lărgi cadrul democrației burgheze. Presa vremii remarca faptul că acesta a fost unul din deputații care au contribuit la crearea, în Parlament, a unui curent de opinie favorabil votării reformelor, fie si cu prețul menajării susceptibilității marilor proprietari. În portretul consacrat lui Delavrancea din volumul *Oameni cari au fost*, N. Iorga considera că acesta, ca membru al Partidului Conservator, a trebuit să aducă laude, în discursul analizat mai sus,

unui proiect „care fusese smuls interesului egoist al marii proprietăți". Marele istoric se referea, cu acelasi prilej, si la evoluția politică de ansamblu a celui cu care s-a aflat în raporturi de prietenie. El notează că Delavrancea, urmasul țăranilor vrînceni, va fi încercat regretul, cînd se afla la apusul vieții, de a nu se manifestat continuu ca exponent al maselor asuprite[280]. Această observație o putem considera întemeiată, de vreme ce în discursul smintit el lăsa tinerilor, deci celor neangajați cu nimic față de conservatori, libertatea de a face critica marii proprietăți ca instituție[281].

Din guvernul „unității naționale" I.I.C. Brătianu - Take Ionescu a făcut parte, între 10 iulie 1917 si 26 ianuarie 1918, si Barbu Delavrancea, în calitate de ministru al Industriei si Comerțului. În această funcție el a avut de luptat cu greutăți insurmontabile decurgînd din insuficiența mijloacelor de transport. Avea de înfruntat apoi pe speculanții care proliferau chiar în situația limită în care se afla țara[282].

În aceeasi calitate el s-a aflat printre semnatarii *Proclamației* (a cărei redactare se pare că îi aparține) dată către țară la 14 august 1917 – deci la împlinirea unui an de la intrarea României în război, în care se cerea ostașilor să dovedească întreaga măsură a patriotismului lor în apărarea gliei strămosești[283].

Se știe că evenimentele internaționale de la sfîrșitul anului 1917 au determinat factorii de decizie de la Iași să se orienteze spre armistițiu si apoi spre semnarea păcii separate cu Puterile Centrale. În guvern nu a existat, însă, un consens în ceea ce priveste necesitatea semnării păcii. Disensiunile dintre membrii cabinetului I.I.C. Brătianu - Take Ionescu cu privire la această problemă ne sînt cunoscute si din corespondența lui Delavrancea. Astfel, într-o scrisoare adresată fiicei sale Margareta, el relata că armistițiul din 26 noiembrie 1917 (st.v.) s-a încheiat fără consensul Consiliului de Miniștri, ai cărui membri conservatori s-au pronunțat sistematic împotriva tratativelor cu Centralii[284]. Avînd în vedere aceste divergențe de vederi cu miniștrii liberali, Delavrancea a propus colegilor săi conservatori, încă de la sfîrșitul lunii decembrie, să

se retragă din guvern. Raționamentul său era acela că România trebuia să-și păstreze pînă la capăt fidelitatea față de aliați, de care eram legați și prin tratat. Respectarea tratatului, argumentau fruntașii conservatori, era o condiție a înfăptuirii României unite după război[285]. Take Ionescu a întocmit un memoriu în acest sens, pe care l-a înmînat regelui la 6 ianuarie 1918 și în care se arăta că membrii conservatori ai guvernului se pronunțau categoric împotriva semnării păcii separate cu Puterile Centrale. Regele i-a remis însă memoriul lui Take Ionescu, însoțindu-și gestul cu amabilități de limbaj ce erau menite să-i mascheze hotărîrea de a nu-l lua în considerare. La 25 ianuarie sosi un mesaj de la Mackensen, în care ni se propunea să începem tratative de pace la Focșani. Membrii guvernului discutară timp de trei zile pe marginea acestei propuneri, din discuție rezultînd – după cum relatează Delavrancea – trei puncte de vedere. Astfel, conservatorii s-au pronunțat categoric împotriva semnării păcii separate; o parte din liberali propuneau să se trimită un delegat în scopul de a se sonda pretențiile nemților, pentru a se cîștiga astfel timp, iar după o lună sau două să ne retragem – dacă va fi unde; o altă parte dintre liberali considera că, dacă ni s-ar respecta integritatea teritorială – mai puțin Cadrilaterul – să primim pacea[286]. Se știe că, în cele din urmă, regele a optat pentru soluția păcii separate, poziție îmbrățișată și de I.I.C. Brătianu. Această hotărîre a fost adoptată, însă, numai după ce s-au primit asigurări de la aliați că gestul României nu va fi considerat drept felonic, el decurgînd din circumstanțele grave, interne și externe, prin care trecea țara noastră[287].

Chiar după demisia guvernului I.I.C. Brătianu - Take Ionescu, la 26 ianuarie/8 februarie, o serie de personalități politice și chiar militare mai depuneau eforturi pentru a convinge factorii de decizie să renunțe la ideea păcii separate. Astfel, N. Iorga, participant la evenimente, relata în *Memoriile* sale că în ședința Camerei de la 19 februarie 1918 a luat cuvîntul și Delavrancea care a prezentat imposibilitatea morală a cedării față de germani și a primirii cesiunilor teritoriale ce ni se pretindeau, cesiuni pe care le cunoștea de la regină[288]. Conținutul

acestui discurs, ce nu s-a publicat în „Monitorul oficial" dar care se păstrează în arhiva familiei sale, scoate în evidență, o dată mai mult, patriotismul fierbinte al lui Delavrancea. În discurs el își exprima temerea că prin încheierea păcii separate s-ar pierde roadele morale ale victoriilor din vara anului 1917, de la Mărăști, Oituz, Mărășești, precum și încrederea aliaților. Considera că acest tratat era contra fostului și al viitorului spirit public. Dacă spiritul public din anii 1914-1916 „se turburase", era de crezut că peste puțină vreme el avea să se limpezească, să se „decanteze", prin căderea la fund a „gunoiului" și a „mocirlei".

Delavrancea era conștient că, respingînd pacea separată, avea să devină impopular printre filogermani, ca și pentru burghezia, funcționărimea din Moldova, care doreau cu toții sfîrșitul războiului, cu tot cortegiul lui de privațiuni. Delavrancea judeca, însă, nu prin prisma interesului material și imediat, ci prin aceea a idealului. Pe cînd pierderile materiale sînt reparabile – observa el –, „A pierde interesul ideal ar fi să pierdem tot. Idealul este egal cu cel mai mare interes vital al nostru". Marele patriot se referea, evident, la același înălțător ideal al desăvîrșirii noastre politice, pe care îl considera ca posibil de îndeplinit la sfîrșitul războiului. Punînd în cumpănă ceea ce trebuia să mai jertfim cu ceea ce trebuia să obținem cu prețul acestor jertfe, Delavrancea nu ezita să îndemne la continuarea rezistenței armate[289]. Nu discutăm aici dacă aceasta mai era posibilă, în împrejurările politico-militare de la sfîrșitul anului 1917 și începutul anului următor[290]. Reținem, însă, fervoarea patriotică cu care Delavrancea s-a pronunțat și atunci, în acele împrejurări de un dramatism extrem, pentru apărarea integrității pămîntului străbun și a patriei pe care atîtea generații de înaintași ne-o păstraseră cu demnitate de-a lungul veacurilor. „Se clintește azi hotarul pe care de la Neagoe Basarab pînă astăzi nimeni nu l-a atins" – nota N. Iorga strigătul de alarmă și de durere al lui Delavrancea din momentul în care emisarul guvernului anunța în Parlament condițiile păcii înrobitoare dictate României de austro-germani[291].

Reputatul istoric Nicolae Iorga a împărtășit, de asemenea, părerea că rezistența armată era, încă, posibilă și necesară. Astfel, el însuși a redactat un memoriu în numele unui grup de parlamentari, pentru a-l înainta regelui. În acesta se arăta că semnatarii, dînd expresie „sentimentelor de îngrijorare și de durere care mișcă țara în aceste momente, cînd integritatea ei e amenințată, cred de datoria lor să arate că părerea tuturor oamenilor cari au simțul onoarei naționale si cari sînt imensa majoritate a țării, de acord în această privință cu întreaga noastră armată biruitoare, este că nu se poate ceda nimic din pămîntul pe care ni l-au transmis strămoșii nostri și pe care s-a vărsat din nou atîta sînge pentru cel mai legitim ideal". N.Iorga, Delavrancea, Tănase Gheorghiu si alți deputați au mers la palat pentru a-i înmîna regelui documentul în cauză, însă acesta nu a putut fi găsit[292].

La 20 februarie/5 martie 1918 s-a semnat la Focșani, după cum se știe, un protocol de prelungire a armistițiului cu Puterile Centrale. Una din condițiile puse de germani a fost cea privind repatrierea misiunii franceze aflate la Iași. Înaintea plecării acesteia, un grup de parlamentari au mers la locuința șefului misiunii, generalul Berthelot, pentru a-i exprima, în numele țării, recunoștința pentru ajutorul acordat pînă atunci de Franța. Lui Delavrancea i-a revenit cinstea de a citi adresa de mulțumire si de a-i înmîna lui Berthelot un exemplar al *Bibliei* de la București, tipărită în anul 1688[293].

Acesta a fost ultimul act public al marelui patriot Barbu Delavrancea. Zdrobit de durerea de a-și vedea țara ocupată în bună măsură de dușman si impunîndu-i-se un odios *diktat* în 1918, Delavrancea s-a îmbolnăvit grav și a încetat din viață la Iasi, la 29 aprilie, în acel an. I s-au organizat funeralii naționale, la care au participat membrii guvernului si reprezentații puterilor aliate și prietene. L-au condus pe ultimul drum o serie de personalități politice si culturale care i-au acordat prietenia lor întreaga viață: Al. Vlahuță, Take Ionescu, N. Iorga, O. Goga s.a. La ceremonia funebră, din 1 mai, au rostit cuvîntări mișcătoare Take Ionescu, I. Petrovici, O. Goga, Robert

de Flers. Acesta din urmă exprima un vibrant omagiu din partea Franței, țară pe care Delavrancea o iubise enorm, considerînd-o un adevărat simbol al civilizației. Referindu-se la existența eroică, dar si tragică în ultima perioadă, a celui ce era condus pe ultimul drum, Robert de Flers spunea: „O patimă însă i-a umplut viața: Țara lui. Cînd a venit ceasul cel mare, ne mai avînd vîrsta de a putea servi, el si-a mobilizat inima și a trimis-o în prima linie de bătaie. A căzut [...] dar cînd în urma ta lasi asemenea pilde si o astfel de brazdă de lumină, nu mori!"[294]

Vestea stingerii sale din viață, la capătul unei existențe pe cît de tensionată pe atît de eroică în „lupta zilnică" pentru progresul și propășirea țării si a românilor de pretutindeni, a avut un profund ecou nu numai în România, ci si în rîndul opiniei publice din Franța și din Anglia – care luptau, ca si noi, pentru eliberarea popoarelor si împlinirea unității lor statele.[295]

La rîndul său, filosoful I. Petrovici spunea: „Încă un vîrf de munte pe care îl pierdem. Aducă-ti vîntul / Zgomotul lanțurilor care cad (aluzie la Unirea Basarabiei cu Țara Mamă – n.n.) si nu al cătușelor care se prind".

Prin ceea ce a gîndit si înfăptuit în numele progresului și al idealului național, Barbu Delavrancea va rămîne un exemplu pururi viu în conștiința tuturor generațiilor.

NOTE

[1] *Unirea Transilvaniei cu România*, Bucureşti, 1972; *Desăvîrsirea unificării statului naţional român*, *Unirea Transilvaniei cu vechea Românie*, Bucureşti, 1968; *Unitate şi continuitate în istoria poporului român*, Bucureşti, 1968; V. Netea, *Spre unitate statală a poporului român*, Bucureşti, 1979; *Naţiunea română. (Geneză. Afirmare. Orizont contemporan)*, coord.st. Şt. Ştefănescu, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1984.

[2] V. Netea, C.Gh. Marinescu, *Liga Culturală şi Unirea Transilvaniei cu România*, Iaşi, 1978.

[3] Gh. Platon, *Consideraţii privind situaţia României în preajma aderării la Tripla Alianţă*, în „Analele ştiinţifice ale Universităţii «Al.I.Cuza» Iaşi", tom. XVIII, s.a. III-a, a. Istorie, fasc.2, 1972, p.167-186; Gh. Cazan, S. Radulescu-Zoner, *România şi Tripla Alianţă*, Bucureşti, 1979; Ion Lupaş, *Istoria unirii românilor*, Ed. Scripta, Bucureşti, 1993 (ed. a II-a).

[4] *D.A.D.*, sesiunea 1897/1898, şedinţa din 9 decembrie 1897, p.74.

[5] *Congresul românilor de peste hotare aflători în ţară*, Bucureşti, 1915.

[6] *Din istoria Transilvaniei*, vol.II, ed. a II-a, Bucureşti, 1963.

[7] *Ibidem*; R.W. Seton-Watson, *Histoire des Roumains*, Paris, 1937, p.435-482; Mihai Vătavu, *Consideraţii privind lupta naţională a românilor în ultimul deceniu al secolului trecut*, în vol. *Profesorului C. Cihodaru la a 75-a aniversare*, Iaşi, 1983, p.126-139.

[8] V. Netea, *Istoria Memorandului*, Bucureşti, 1974; Liviu Maior, *Le Mouvement du Mémorandum*, Bucarest, 1981; St. Pascu, *Marea Adunare Naţională de la Alba Iulia*, Cluj, 1968, p.145-210.

[9] S. Polverejan, N. Cordoş, *Mişcarea memorandistă în documente (1885-1897)*, Cluj, 1973, p.61-80; V. Netea, *Les antécédents et la lutte de la „Ligue culturelle" pour l'unité nationale*, în „Revue Roumaine d'Histoire", 1965, nr.3.

[10] G. Moroianu, *Les luttes des-Roumains Transylvanie pour la liberté et l'Opinion Européene*, Paris, 1933; St. Pascu, C.Gh. Marinescu, *Răsunetul internaţional al luptei românilor pentru unitate naţională*, Cluj-Napoca, 1980, p.28-132.

[11] „Voinţa naţională", VIII, nr.2009, din 21.VI.1891, p.1.

[12] *Ibidem*, nr.1912 din 20.II.1891, p.1.

[13] *Ibidem*.

[14] *Ibidem*, IX, nr.2285, din 7.VI.1892, p.1.

[15] *Ibidem*.

[16] *Ibidem*, nr.2289 din 12.VI.1892, p.1.

[17] *Ibidem*, X, nr.2609 din 20.VII.1892, p.1.

[18] *Ibidem*, X, nr.2580 din 25.VI.1893, p.1.

[19] *Ibidem*.

[20] *Ibidem*, IX, nr.2240 din 10.IV.1892, p.1.

[21] *Ibidem*, VIII, nr.2063 din 29.VIII.1891, p.1; nr.2064 din 31.VIII.1891.

[22] George Cipăianu, *Vincenţiu Babeş*, Timişoara, 1980.

[23] „Voinţa naţională", IX, nr.2230 din 27.III.1892, p.1.

[24] B. Delavrancea, *Cestiunea naţională. Rolul şi drepturile românilor trans-carpatini*, Bucureşti, 1894.

[25] Idem, *La question nationale. Le Rôle et les droits des roumains d'au-delà des Carpathes*, Bucarest, 1894.

[26] B.A.R., Mss.S 28 (2)/CDLXII (scrisoarea către I. Russu-Şirianu din 1.XII.1893).

[27] *Ibidem*.

[28] B. Delavrancea, *Cestiunea naţională...*, 1893, p.9.

[29] *Ibidem*.

[30] *D.A.D.*, şedinţa din 29.XI.1894, p.154.

[31] B. Delavrancea, *Cestiunea naţională...*, 1893, p.14.

[32] *Ibidem*, p.15.

[33] *Ibidem*, p.17.

[34] *Ibidem*, p.17-20.

[35] *Ibidem*, p.22.

[36] *D.A.D.*, şedinţa din 29.XI.1894, p.154-156.

[37] B. Delavrancea, *Cestiunea naţională...*, 1893, p.28-31.

[38] *Ibidem*, p.37.

[39] *Ibidem*, p.39.

[40] *Ibidem*, p.48.

[41] *Ibidem*, p.54.

[42] Cf. „Voinţa naţională", XI, nr.2755 din 21.I.1894.

[43] *Ibidem*, XI, nr.2754 din 20.I.1894, p.1-2.

[44] *Ibidem*, p.2.

[45] *Ibidem*, X, nr.2718 din 2.XII.1893, p.1.

[46] *Ibidem*.

[47] V. Netea, C.Gh. Marinescu, *op.cit.*, passim; N. Iorga, *Liga culturală*, în „Boabe de grîu", nr.8, 1930; Barbu Theodorescu, *Date istorice din viaţa Ligii culturale*, în loc.cit., nr.8, 1930.

[48] „Epoca", nr. din 28.XII.1914.

[49] C.Gh. Marinescu, *Pagini din activitatea Ligii culturale pentru desăvîrsirea unităţii de stat a Romaniei*, în „Studii şi materiale de istorie", 2, Suceava, 1971, p.67.

[50] „Liga română", an.II, nr.21 din 25.V.1897.

[51] S. Polverejan, N. Cordos, *op.cit.*, p.103-135;

[52] V. Netea, *Spre unitatea statală a poporului român*, 1979, p.202-226.

[53] Idem, *Istoria Memorandului...*, 1947, p.340; „Voința națională", X, nr.2644 din 1.XI.1893, p.1.

[54] Emilia St. Milicescu, *Studiu introductiv* la *Opere*, I, de B. Delavrancea, București, 1965, p.XXIV.

[55] V. Netea, *op.cit.*, p.214-221; *Desăvîrșirea unificării statului național român*, 1968, p.60-74.

[56] *Ibidem*, p.60; Mihai Vatavu, *Barbu Ștefănescu-Delavrancea, luptător pentru desăvîrșirea unității naționale*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie «A.D. Xenopol»", XIII, 1976, Iași, p.191-202.

[57] V. Netea, *Istoria Memorandului...*, p.339.

[58] *Ibidem*.

[59] *Ibidem*, p.344.

[60] „Voința națională", X, nr.2708 din 20.XI.1893, p.1; nr.2709 din 21.XI.1893, p.1; nr.2710 din 23.XI.1893, p.1.

[61] *Ibidem*, nr.2709 din 21.XII.1893, p.1.

[62] *Ibidem*, nr.2710 din 23.XI.1893, p.1.

[63] *Ibidem*, X, nr.2482 din 12.II.1893, p.1.

[64] Cf. S. Polverejan, N. Cordos, *op.cit.*, p.219-220.

[65] „Voința națională", X, nr.2668 din 1.X.1893, p.1.

[66] S. Polverejan, N. Cordos, *op.cit.*, p.85.

[67] *Ibidem*, p.226.

[68] „Voința națională", X, nr.2672 din 6.X.1893, p.1.

[69] Cf. S. Polverejan, N. Cordos, *op.cit.*, p.270-271.

[70] *Ibidem*.

[71] *Desăvîrșirea unificării statului național român*, 1968, p.65-68.

[72] An.XI, nr.2819 din 8.IV.1894, p.1.

[73] *Ibidem*.

[74] *Desăvîrșirea unificării statului național român...*, p.65.

[75] *Ibidem*; V. Netea, *Istoria Memorandului...*, p.362-364.

[76] *Ibidem*.

[77] *Desăvîrșirea unificării statului național român...*, p.73.

[78] S. Polverejan, N. Cordos, *op.cit.*, p.80; Ir. Ungu, *Viața politică în România la sfîrșitul secolului al XIX lea. 1889-1900*, 1967, p.200 și urm.

[79] M. Constantinescu, G. Penelea, *Însemnările din închisoarea de la Seghedin ale doctorului Ioan Rațiu*, în „Studii", XVIII, 1965, p.2; Gr. Ploesteanu, *Aspecte din viața și activitatea lui Vasile Lucaciu* în „Studii de istorie, filologie și istoria artei", București, 1973, p.110.

[80] Cf. Emilia St. Milicescu, *Note și comentarii* la *Opere*, VIII, de B. Delavrancea, București, 1971, p.621.

[81] *Ibidem*.

[82] *D.A.D.*, ședința din 21.III.1898, p.933-934.

[83] Gr. Ploesteanu, *op.cit.*, în loc.cit, p.110.

[84] *Ibidem*.

[85] *Ibidem*.

[86] *D.A.D.*, ședința din 13.XII.1894, p.283.

[87] *Ibidem*.

[88] „Voința națională", XI, nr.3017 din 15.XII.1894, p.1.

[89] V. Netea, *De la Petru Maior la Octavian Goga*, București, f.a. (1944), p.340.

[90] Manuscrisul autograf al *Răspunsului Ligei...* se află la Muzeul Teatrului Național din București.

[91] Publicat inițial în „La Patrie", Răspunsul „Ligei" a fost reprodus de alte gazete din țară („La Patrie", III, nr.116 din 29.IX.1894, p.1-2; „Voința națională", XI, nr.2959 din 2.X.1894, p.1; „Națională", V, nr.235 din 5.X.1894, p.2-3; „Democratul" (Ploiești), XVII, nr.1094 din 6.X.1894, p.1-2; „Voința Prahovei" (Ploiești), VII, nr.365 din 7.X.1894, p.2-3; „Paloda" (Bîrlad), XIII, nr.14 din 6.X.1894, p.1-2.

[92] Mari cotidiene europene au comentat, de asemenea, Răspunsul „Ligei" reproducînd întinse extrase din el (vezi „Le Temps" din 2/14.X.1894).

[93] *Ibidem*.

[94] *Ibidem*; vezi și *Însemnările din temnița de la Seghedin ale dr. Ioan Rațiu*, publicate de Georgeta Penelea, în loc.cit., p.222.

[95] Cf. „Voința națională", nr.2959 din 2.X.1894, p.1.

[96] *Ibidem*.

[97] *Ibidem*.

[98] Cf. *Ibidem*.

[99] *Ibidem*.

[100] *Ibidem*.

[101] *Ibidem*.

[102] Cf. *Ibidem*.

[103] *Regimul. Discurs rostit de d-l B.Ștef. Delavrancea în ședințele Camerei de la 29 și 30 noiembrie 1894*, București, 1894.

[104] Aurelia Bunea, *Parlamentul României pentru o politică externă favorabilă unirii Transilvaniei cu România*, în „Acta Musei Napocensis", nr.1/1970, p.329-352.

[105] *D.A.D.*, sesiunea 1894/1895, sedința din 30.XI.1894, p.158.

[106] *Ibidem*, discursul respectiv a fost reprodus și de „Tribuna", XI, nr.270-273 din 18-22.XII.1894.

[107] Emil Diaconescu, *Romania și marile puteri după Congresul de la Berlin pînă la 1914*, Iași, 1937.

[108] În *Însemnările* sale din închisoarea de la Seghedin, I. Ratiu scria cu amărăciune: „Eu am convingerea că cei de dincolo (oamenii politici din România n.n.) se folosesc de cauza noastră, unii ca să se susțină la putere, alții și mai vîrtos, acestia, ca să ajungă la putere (cf. G. Penelea, *op.cit.*, în loc.cit., p.213).

[109] D.A. Sturdza, *Discurs rostit la 13 octombrie 1895 la Iași*, București, 1895.

[110] Liviu Botezan, *Contribuții la studiul vieții politice a Transilvaniei din anii 1895-1898*, în „Anuarul Institutului de istorie din Cluj", XIII, 1970, p.213-242; Lucian Boia, *Contribuții privitoare la criza Partidului Național Român și trecerea de la pasivism la activism*, în „Studii", tom.24, 1971, nr.5, p.963-984; idem, *Eugen Brote*, București, 1974, p.118-135.

[111] *D.A.D.*, sesiunea 1899/1900, ședința din 28.I.1900, p.491.

[112] A. XII, nr.3288 din 7.IX.1895, p.1.

[113] *Ibidem*.

[114] *Ibidem*.

[115] I. Rusu-Abrudeanu, *România și războiul mondial*, București, 1921, p.68.

[116] V. Netea, C.Gh. Marinescu, *op.cit.*, p.205.

[117] *Manifestul Comitetului Central al Ligii și discursurile*, București, 1897, p.3-4.

[118] *Ibidem*, p.4.

[119] *Ibidem*, p.21 și urm., cf. și „Drapelul", nr.110 din 24.IX.1897, p.1.

[120] *Ibidem*.

[121] *Ibidem*.

[122] *Manifestul Comitetului Central al Ligii și discursurile*, p.14.

[123] „Lumea nouă", nr.din 29.IX.1897.

[124] „O așa de mare cestiune nu se poate restrînge la o generație, nici nu se poate cobori la măsurarea unei persoane" – spunea B. Delavrancea (*D.A.D.*, sesiunea 1897/1898, ședința din 9.XII.1897, p.74).

[125] Cf. *D.A.D.*, ședința din 21.III., p.933; D.A. Sturdza, *op.cit.*, p.32.

[126] *Ibidem*.

[127] *Ibidem*.

[128] *D.A.D.*, ședința din 21.III.1898, p.939.

[129] *Ibidem*, p.940 și urm.

[130] *Ibidem*, ședința din 28.IV.1898, p.1126-1128.

[131] Tr. Lungu, *op.cit.*, p.233-235; E. Lovinescu, *T. Maiorescu*, București, 1972, p.283-285; I. Pavel, *Mișcarea românilor pentru unitate națională și diplomația Puterilor Centrale (1894-1914)*, Timișoara, 1982, p.82-94.

[132] *Ibidem*.

[133] Tr. Lungu, *op.cit.*, p.237; *D.A.D.*, ședința din 30.XI.1890, p.95.

[134] *D.A.D.*, ședința din 18.III.1899, p.1075; „Dreptatea", IV, nr.1020 din 24.III.1899, p.3.

[135] Al. Sandulescu, *Continuități*, București, 1976, p.108; Emilia St. Milicescu, *Delavrancea*, București, f.a. (1940), p.92-98; C. Cublesan, *Opera literară a lui Delavrancea*, 1982, p.229-230.

[136] *D.A.D.* ședința din 29.XI.1899, p.72.

[137] *Ibidem*, ședința din 21.III.1895, p.935.

[138] Valeriu Rîpeanu, *Studiu introductiv* la *O luptă literară*, I. de N. Iorga, București, 1979, p.XIX și urm.

[139] „Epoca", XII, nr.84 din 29.III.1906, p.1-2.

[140] Barbu Delavrancea, *La Jeunesse...*, Bucarest, 1906.

[141] „Epoca", XII, nr.106 din 25.IV.1906, p.1.

[142] *Ibidem*.

[143] Cf. *Ibidem*.

[144] *Desăvîrșirea unificării statului național român...*, p.85-86 și p.97-98.

[145] T.V. Păcățian, *Cartea de aur sau luptele naționale ale românilor sub coroana ungară*, VIII, Sibiu, 1915, p.169-171.

[146] *Desăvîrșirea unificării statului național român...*, p.99; *Destrămarea monarhiei austro-ungare...*, București, 1964, p.131.

[147] T.V. Păcățian, *op.cit.*, p.215-218.

[148] V. Netea, *Spre unitatea statală a poporului român*, p.230; V. Netea, C. Gh. Marinescu, *op.cit.*, p.204-243.

[149] *Ibidem*, *Desăvîrșirea unificării statului național român...*, p.95.

[150] „Tribuna", X, nr.143 din 29.VIII.1906.

[151] „Epoca", XII, nr.211 din 29.VIII.1906, p.1.

[152] *Ibidem*.

[153] Cf. *Desăvîrșirea unificării statului național român...*, p.96.

[154] *Ibidem*.

[155] I. Georgescu, *Astre*, în „Boabe de grîu", I, nr.4, iulie 1930.

[156] V. Netea, C.Gh. Marinescu, *op.cit.*, p.223-224.

[157] „Transilvania", 1918, p.60.

[158] Cf. *Unirea Transilvaniei cu România*, 1972, p.406 și nota 432.

[159] V. Netea, *Spre unitatea statală a poporului român*, p.231.

[160] *Ibidem*.

[161] I. Cicala, *Aspecte ale luptei naționale a românilor din Transilvania (1900-1914)*, în „Anuarul Institutlui de Istorie din Cluj", X (1967), p.221-291.

[162] „Dimineata", nr. din 31.V.1910, p.3.

[163] Asupra rolului acestei organizatii, vezi mai pe larg la V. Netea, *Spre unitatea statala a poporului roman*, p.247-251.

[164] „Dimineata", VII, nr.2245 din 1.VI.1910, p.1.

[165] Cf. Lucian Predescu, *Barbu Delavrancea. Viața și opera*, Bucuresti f.a. (1938), p.19.

[166] „Dimineața", VII, nr.2245 din1 VI.1910, p.2[illegible]

[167] *Ibidem*; vezi, de asemenea, apelul: *Manifestatiile Ligei culturale*, lansat de Comitetul Central al „Ligii", în „Dimineata", VII, nr.2250 din 6.VI.1910, p.1.

[168] Lucian Boia, *Contributii privind miscarea natională a românilor din Transilvania*, în „Studii", nr.4, 1972, p.783-802.

[169] *Ibidem*; *Studii privind istoria Aradului*, Bucuresti, 1980, p.196-198; R.W. Seton-Watson, *op.cit.*, p.521.

[170] Eliza Campus, *Din politica externa a Romaniei 1913-1947*, Bucuresti, 1980, p.13-40; Gheorghe Cliveti, *Crize de stat*, Focsani, 1997.

[171] N. Iorga, *Sapt trei regi. Istoric a unei lupte pentru un ideal national*, Valenii de Munte, 1932, p.147-153; Paul Louis, *L'Europe Nouvelle*, Paris, Felix Alcan, 1915, p.74-79.

[172] Eliza Campus, *op.cit.*, p.23.

[173] „Epoca", XIX, nr.230 din 21.VIII. 1913, p.1.

[174] *Ibidem*, XIX, nr.20 din 21.I.1913, p.1.

[175] *Ibidem*.

[176] *Ibidem*, XIX, nr.120 din 3.V.1913, p.1.

[177] Privitor la tribulatiile care au precedat angajarea Romaniei în razboi de partea Antantei, vezi pe larg Eliza Campus, *op.cit.*, p.71-123.

[178] V. Netea, *Spre unitatea statala a poporului roman*; C. Nutu, *Romania in anii neutralitatii (1914-1916)*, Edit. Stiintifica, Bucuresti, 1972.

[179] C. Nutu, *Romania in anii neutralitatii (1914-1916)*, Bucuresti, 1972.

[180] V. Atanasiu, A. Iordache, M. Iosa, I.M. Oprea, P. Oprescu, *Romania in primul razboi mondial*, Bucuresti, 1979, p.33-43.

[181] „Universul", XXXII, nr.297 din 28.X.1914, p.1.

[182] „Epoca", XXI, nr.304 din 4.XI.1914, p.1.

[183] *Romania in primul razboi mondial*, 1979, p.48-52 si 54-56.

[184] N. Iorga, *O viata de om asa cum a fost*, Bucuresti, 1976, p.476.

[185] O. Ghibu, *Amintiri despre oameni pe care i-am cunoscut*, p.206.

[186] V. Netea, *Spre unitatea statală a poporului român*, p.239-240.

[187] „Dimineața", XI, nr.3876 din 16.XII.1914, p.3.

[188] *Ibidem*.

[189] „Epoca", an XX, nr.18.XII.1914.

[190] *Ibidem*.

[191] *Ibidem*.

[192] V. Netea, *Spre unitatea statală a poporului român*, p.242.

[193] N. Iorga, *Histoire des roumains et de la romanité orientale*, București, 1945, p.421.

[194] *Ibidem*, p.422.

[195] *Țara vrea întregirea neamului*, în „Dimineața", XI, nr.3828, p.3.

[196] *Ibidem*.

[197] Al. Marghiloman, *Note politice*, II, p.242.

[198] *România in primul război mondial*, 1979, p.79.

[199] *Ibidem*, p.81.

[200] „Epoca", XXI, nr.231 din 23.VIII.1914, p.1.

[201] „Dimineața", XI, nr.3884 din 24.XII.1914, p.3.

[202] *Ibidem*.

[203] *Ibidem*.

[204] „Viitorul", VII, nr.2486 din13.I.1915, p.3.

[205] V. Vesa, *România și Franța la începutul secolului al XX-lea (1900-1916)*, Cluj-Napoca, 1975, p.81.

[206] *Unirea Transilvaniei cu România*, 1972, p.96-99 și 475-490.

[207] C. Kiritescu, *Istoria războiului pentru întregirea neamului*, vol.I, Bucuresti, 1922, p.89.

[208] „Epoca", XXII, nr.16 din 28.I.1915, p.1.

[209] *D.A.D.*, sedința din 1.XII.1915, p.16-20.

[210] B.A.R., Arhiva Delavrancea, mapa I, ms.14; Din analiza textului rezultă că discursul acesta nu poate să fie din 1915, cum consideră Emilia St. Milicescu (*Note și comentarii* la *Opere*, VIII, de B. Delavrancea, p.635), deoarece în momentul redactării lui încă trăia regele Carol I.

[211] *Ibidem*.

[212] Al. Marghiloman, *op.cit.*, p.453-454.

[213] „Epoca", XXII, nr.106 din 20.IV.1915, p.1.

[214] *Ibidem*, an. XXI, nr.318 din 18.XI.1914, p.1.

[215] *Ibidem*, nr.311 din 11.XI.1914, p.1.

[216] *Ibidem*.

[217] Vezi pentru aceasta, *Congresul românilor de peste hotare aflători în țară*, Bucuresti, 1915.

[218] *Ibidem*.

[219] *Ibidem*.

[220] „Epoca", XXII, nr.74 din 17.III.1915, p.2-3.

[221] *Ibidem*.

[222] Cf. V. Netea, C.Gh. Marinescu, *op.cit.*, p.256 si nota 49.

[223] „Informații pentru membrii Ligii", an. III, nr.8 din mai 1915.

[224] „Adevarul", an.XXIII, nr.10059 din 14.III.1915, p.3.

[225] „Epoca", an. XXII, nr.161 din 14.VI.1915, p.1.

[226] „Universul", an. XXXIII, nr.167 din 19.VI.1915, p.3.

[227] *Ibidem*; „Universul", an.XXXIII, nr.259 din 19.IX.1915; nr.265 din 25.IX.1915, p.3.

[228] „Epoca", an.XXII, nr.din 19.IX.1915, p.3.

[119] „Dimineata", an.XII, nr.4148 din 19.IX.1915, p.1-2.

[230] *Ibidem*.

[231] *Ibidem*, an. XII, nr.din 20.X.1915, p.1-2.

[232] „Epoca", an.XXII, nr.280 din 11.X.1915, p.1; vezi si nr.258 din 13.IX.1915, p.1; nr.265 din 25.IX.1915; nr.272 din 3.X.1915; nr.299 din 30.X.1915, p.1; nr.307 din 7.XI.1915; nr.314 din 14.XI.1915.

[233] *Ibidem*, nr.280 din 11.X.1915, p.1.

[234] *Ibidem*.

[235] „Adevarul", nr.10170 din 5.VII.1915, p.1.

[236] „Epoca", XXII, nr.358 din 30.XII.1915, p.1.

[237] *Ibidem*.

[238] *Ibidem*.

[239] O. Ghibu, *op.cit.*, 1974, p.123.

[240] Al. Marghiloman, *op.cit.*, vol.II, p.11.

[241] *Ibidem*.

[242] „Dimineata", an.XII, nr.4067 din 30.VI.1915, p.1.

[243] *Ibidem*, p.1-2.

[244] „Epoca", an.XXII, nr.305 din 5.XI.1915, p.1.

[245] Emil Răcilă, *Contribuții privind lupta românilor pentru apărarea patriei în primul război mondial 1916-1918*, Bucuresti, 1981, p.44-45.

[246] Cf. *Ibidem*.

[247] *Ibidem*.

[248] „Epoca", XXII, nr.196 din 19.VII.1915, p.1.

[249] *Ibidem*.

[250] Cf. *Ibidem*, nr.203 din 26.VII.1915, p.1.

[251] B. Delavrancea, *Patrie si patriotism...*, Bucuresti, 1915.

[252] *Congresul românilor de peste hotare aflători în țară*, 1915, p.118.

[253] *Ibidem*.

[254] *Unirea Transilvaniei cu România*, 1972, p.455.

[255] Se stie ca România a temporizat intrarea în război pîna în vara anului 1916, cînd a aderat la Antanta, gruparea care promitea recunoasterea unirii cu România, dupa război, a Transilvaniei si Bucovinei.

[256] Printre manuscrisele ramase de la B. Delavrancea se afla si conceptul dramei *Razboiul*, în care dezvaluia ororile razboiului si critica pe profitori, pe lasi si pe tradători (vezi B. Delavrancea, *Opere*, IV, Bucuresti, 1967, p.335-337).

[257] B. Delavrancea, *Razboiul si datoria noastra...*, Bucuresti, 1916.

[258] Idem, *Jurnal de război*, Bucuresti, 1972, p.95.

[259] *Ibidem*, p.96-99.

[260] *Ibidem*, p.97-98.

[261] *Ibidem*, p.99.

[262] *Jurnalul* respectiv, tinut de autor între 23 august si 12 noiembrie 1916, a fost editat de Emilia St. Milicescu, în anul 1972.

[263] *Ibidem*.

[264] „Epoca", XXII, nr.254 din 13.IX.1916, p.1.

[265] *Ibidem*, nr.317 si 323 din 15 si 22.XI.1916, p.1.

[266] B. Delavrancea, *Jurnal de război*, 1972, p.63.

[267] *Ibidem*, p.39 si nota 1.

[268] *Ibidem*, p.32.

[269] *Ibidem*, p.31.

[270] Emilia St. Milicescu, *Prefața* la *Jurnal de război* de B. Delavrancea, p.21.

[271] „România" (Iasi), an.I, nr.17 din 12.II.1917, p.1.

[272] *Ibidem*, nr.25 din 20.II.1917, p.1.

[273] *Ibidem*, I, nr.60 din 2.IV.1917, p.1.

[274] Emilia St. Milicescu, *Studiu introductiv* la *Opere*, I, de B. Delavrancea, 1965, p.LXII.

[275] B. Delavrancea, *Jurnal de război*, 1972, p.125; B.A.R., Arhiva Delavrancea, mapa I, ms.6.

[276] Idem, *Opere*, IX, Bucuresti, 1974, p.303.

[277] *Unirea Transilvaniei cu România*, 1972, p.493-515; D. Sandru, *Reforma agrară din 1921 în România*, Bucuresti, 1975, p.41-44; V. Liveanu, M. Rusenescu, Tr. Lungu, M. Iosc, Iosif Kovács, V. Bogza, *Relații agrare si mișcări țărănești în România 1908-1921*, Bucuresti, 1967, p.187-290.

[278] *D.A.D.*, sedința din 9 iunie 1917, p.586.

[279] *Ibidem*.

[280] N. Iorga, *Oameni cari au fost*, București, 1975, p.171.

[281] *Ibidem*, p.271-272.

[282] Emilia St. Milicescu, *Studiu introductiv* la *Opere*, I, de B. Delavrancea, 1965, p.I-XII.

[283] Arhiva Istorică Centrală, Fond Casa Regală, dosar 3/1917.

[284] *Ibidem*; C. Xénu, *Take Ionescu*, ed. a III-a, București, 1933, p.350-352.

[285] *Ibidem*.

[286] *Ibidem*, p.251-252.

[287] N. Iorga, *Memorii*, I, p.291.

[288] B. Delavrancea, *Opere*, VIII, 1971, p.594-598.

[289] Vezi, mai pe larg, în lucrarea: *Romania în relațiile internaționale*, Editura Junimea, Iași, 1980, p.410-436.

[290] N. Iorga, *Oameni cari au fost*, 1972, p.172.

[291] Idem, *Memorii*, I, p.291-292.

[292] *Ibidem*, p.296.

[293] Cf. în „Cele trei Crișuri", nr.9-10, septembrie-octombrie, 1933, p.120-122.

[294] *Ibidem*, p.121-122.

[295] Vezi „The New Europe", nr. din 13.VI.1918.

LUCRĂRI ALE AUTORULUI ÎN VOLUME ȘI PUBLICAȚII

Vatavu, Mihai, *Barbu Delavrancea*, în vol. *Aspecte ale luptei pentru unitate națională. Iași. 1600-1859-1918* (eds. Gh. Buzatu, D. Vitcu, A. Karetchi), Junimea, Iași, 1983.

Idem, Considerații privind lupta națională a românilor în ultimul deceniu al secolului al XIX-lea, în vol. *Profesorului Constantin Cihodaru la a 75-a aniversare*, Iași, 1983.

Idem, Barbu Ștefănescu Delavrancea, luptător pentru desăvîrșirea unității naționale, I, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie «A.D. Xenopol»", Iași, tom.XIII, 1976.

Ibidem, II, în A.I.I., tom.XX, 1983.

Idem, Barbu Ștefănescu și problema agrară, în vol. *Lucrări științifice*, vol. 24, seria Agronomie, Iași, 1980.

Idem, Delavrancea – om politic, în „Magazin istoric", an.XVII, nr.7 (196), iulie, 1983.

Idem, Barbu Delavrancea, animatorul cultural, în „Cronica", Iași, XVIII, nr.14, din 8.IV.1983.

Idem, Rolul societăților cultural-patriotice în pregătirea Marii Uniri, în „Cronica", Iași, nr.42 din 21.X.1983.

Idem, Delavrancea, în „Cronica", Iași, XIII, nr.47 din 24 noiembrie 1978.

Idem, Barbu Delavrancea și Transilvania, în vol. *Transilvania în conștiința românilor* (ed. C.Gh. Marinescu), Iași, 1984.

CUPRINS

Argument 7

I. O lume în schimbare. Delavrancea și epoca sa 11

II. Formația intelectuală. În căutarea unui drum (1877-1887) 32

III. Activitatea politică și socială. În „era reformelor" .. 67

1. Gazetarul „în lupta zilnică" 67

2. Analist al problemelor economice și sociale ale epocii 98

IV. Corifeu al luptei pentru unitate național-statală ... 139

1. Momentul Memorandumului 139

2. Animator al societăților cultural-patriotice ... 167

3. Unitatea românilor – „puterea vie de viață" ... 176

4. În iureșul războiului mondial 195